ئۇيغۇرشۇناسلىق سۆزلۈگى

غۇلام غوپۇرى تۈزگەن

مىللەتلەر نەشرىياتى

30296

مۇندەرىجە

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى .....(1)
«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى .....(1)
«سۆزلۈك»تىكى قىسقارتىلىغان سۆزلەر .....(2)
ئۇيغۇر شۇنىلىرى توغرىسىدا.....(1)
«سۆزلۈك»نىڭ تېكىستى.....(1)

«سۆزلۈك»نىڭ تۈزۈلۈش تەرتىۋى

1. «سۆزلۈك»كە جەمئى 4 مىڭغا يېقىن سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى كىرگۈزۈلدى. مەتبۇئات ۋە نەشرىياتچىلىقتىكى ئەھمىيىتى كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلغىنى ئۈچۈن، قائىدىلىك فونىتىكىلىق نۆۋەتلىشىشتە كۆرۈلىدىغان سۆزلەر ئاساسەن كىرگۈزۈلمىدى.

2. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن ھەر بىر سۆزنىڭ مەنىسى ھازىرقى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈرۈلدى. سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىگە كۆپىنچە شۇ سۆزلەر قاتناشقان ماقال ـ تەمسەل، بەيىت، قوشاق ۋە تېپىشماقلاردىن مىسالار كەلتۈرۈلدى. مەنىداش سۆزلەرنىڭ ئالدىنقىسى چۈشەندۈرۈلدى، كېيىنكىسى چۈشەندۈرۈلمەي، ئالدىنقىسىغا قاراشقا تاپشۇرۇلدى.

3. شۇ ۋايونى بىرقەدەر ئېنىق بولغان سۆزلەرنىڭ تەۋەلىگى قىسقارتىلىپ كۆرسىتىپ قويۇلدى، ئېنىق بولمىغانلىرى ياكى بىرقانچە رايوندا تەڭ قوللىنىلىدىغانلىرىنىڭ تەۋەلىگى كۆرسىتىلمىدى.

4. سۆزلەرنىڭ باشقا ـ باشقا مەنىلىرى چېكىتلىك پەش بىلەن ئايرىلدى. كەلتۈرۈلگەن مىسالارنىڭ ئالدىغا قوش چېكىت قويۇلدى ياكى "م:" بەلگىسى بېرىلدى. كۆچمە مەنە ئۈچۈن سۆزنىڭ ئالدىغا "كۆچمە:" بەلگىسى بېرىلدى.

5. «سۆزلۈك»كە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى بويىچە بېرىلدى.

«سۆزلۈك»نىڭ ئېلىپبە تەرتىۋى

ئا..... (1)
ئە..... (19)
ب..... (25)
پ..... (44)
ت..... (59)
ج..... (86)
چ..... (98)
خ..... (120)
د..... (126)
ر..... (140)
ز..... (143)
س ..... (146)
ش..... (169)
غ..... (179)
ق..... (186)
ك..... (205)
گ..... (222)
ل..... (228)
م..... (234)
ن..... (243)
ھ..... (246)
ئو. و..... (252)
ئۇ.ۇ..... (259)
ئۆ.ۆ..... (264)
ئۈ.ۈ..... (270)
ۇ..... (272)
ئې. ې..... (274)
ئى.ى..... (278)
ي..... (285)

«سۆزلۈك» تىكى قىسقارتىلما سۆزلەر

ل ــ لوپنۇر
خ ــ خوتەن
قە ــ قەشقەر
قۇ ــ قۇمۇل
ت ــ تۇرپان

ئا ــ ئاقسۇ
غ ــ غۇلجا
كۇ ــ كۇچار
كۆچمە ــ كۆچمە مەنىسى

ئۇيغۇر شۆلىرى توغرىسىدا

شۆلە بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مىللى تىلنىڭ ئۇلى. بەزى مىللى تىللار بىرقانچە شۆبىنىڭ ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا بىر بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا ئايرىمىلقلارنى ئازايتىپ، ئورتاقلىقنى كۆپەيتىپ، بىر بىرىگە يېقىنلىشىشى ئارقىسىدا، ئۇلاردىن مەلۇم بىر شۆبىنى ئاساس قىلغان ھالدا شەكىللىنىدۇ. ئاساس قىلىنغان بۇ شۆە تىلشۇناسلىقتا "يېتەكچى دىئالېكت" دېيىلىدۇ. ئالايلى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قەشقەر، ئاقسۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ئىلى ۋە ئۇرۇمچى شۆلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەركىزىي دىئالېكت ئاساسىدا شەكىللەنگەن، ئۇرۇمچى شەھىرى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەچكە، ئۇرۇمچى تەلەپپۇزى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يېتەكچى تەلەپپۇزى بولۇپ قالماقتا.

تىل ئىجتىمائى ئالاقە قورالى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۆچمۇك تۇراقلىققا ئىگە بولغانلىقتىن، ئورتاق مىللى تىل بىلەن يەرلىك شۆلەر ئوتتۇرىسىدا، مىللى ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتۈنلەي ئومۇملاشقىنىغچە بولغان خېلى ئۇزاق بىر دەۋر ئىچىدە، تىلنىڭ ئۆچ تەركىۋىي قىسمى بويىچە بەزى ئۆزگىچىلىكلەر مەۋجۇت

بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆزگىچىلىكلەر ئىچىدە فونېتىكىلىق ۋە لېكسىكىلىق پەرقلەر كۆپرەك، گىراماتىكىغا ئائىت پەرقلەر ئازراق بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئورتاق مىللى تىل بىلەن ھەرقايسى شۇبلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق پەرقلەرنىڭ دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ، يەنى بەزى شۇبلەر بىلەن مىللى ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەر ئانچە زور بولمايدۇ، بەزىلىرىدە بولسا بۇنداق پەرقلەر خېلى گەۋدىلىك بولىدۇ.

ئۇيغۇر تىلىنى ئالتاي، ئالتى بىلەن لوپنۇر دىئالېكتى، ئاندىن قالسا خوتەن دىئالېكتى بۇ جەھەتتە ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆزنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى بوغۇملىرىدىكى "ئا، ئە" تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماسلىغى، سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى "ئو، ئۆ" تاۋۇشلىرىنىڭ كېيىنكى بوغۇملاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارغا لەۋلەشتۇرۇش تەسىرىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئوك ئاسسىمىلاتسىيىسىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ھازىرقى كەلگۈسى زامان پېئىلىنىڭ بىرئاز قەدىمقى شەكلىدە قوللىنىلىشى قاتارلىقلار، خوتەن دىئالېكتىدا "ل" بىلەن ئاخىرلاشقان پېئىللار ھازىرقى كەلگۈسى زامان بىلەن تۇرلەنگەندە "ل" تاۋۇشى بىلەن كەلگەن بوغۇمنىڭ چۈشۈپ قېلىشى، پېئىل يىلتىزلىرىنىڭ كەينىگە غاق // قاق // گەك // كەك // ،غۇلۇق // قۇلۇق // گۇلۇك // كۇلۇك، لىغ // لىگ قاتارلىق قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ سۈپەتداش ياسىلىشى ۋە بۇنداق سۈپەتداشلارنىڭ جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كېلىشى قاتارلىقلار ئەدەبىي تىل بىلەن فونېتىكىلىق ۋە گىراماتىكىلىق جەھەتلەردىكى ئالاھىدە پەرقلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ.

مەركىزىي دىئالېكت دائىرىسىگە كىرگەن ھەرقايسى شۇبلەردىمۇ بۇنداق پەرقلەر بار، لېكىن يۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن دىئالېكتلارغا نسبەتەن ئانچە چوڭ ئەمەس.

شۇبلەردە مىللى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوللىنىلغاندىن تاشقىرى، مىللى ئەدەبىي تىلدىكى سۆزلەرگە ئوخشىمايدىغان بىر تۈركۈم سۆزلەر قوللىنىلىدۇ. مانا شۇنداق سۆزلەر "شۇبە" دىيىلىدۇ. بۇنداق سۆزلەر مىللى ئەدەبىي تىل بىلەن شۇبلەر ئوتتۇرىسىدىكى لېكسىكىلىق پەرقنى شەكىلەندۈرىدۇ.

شۇبە سۆزلىرىنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىرلا شۇبە رايونىدا، يەنە بەزىلىرى بىرقانچە شۇبە رايونىدا قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، ئالۇن~ ئالۇۇن (ساراپ)، ئارۇاق (سېھىر)، گۆسىمە (غەيۇەت)، قارنى يورۇق (كاۋاۋېچىن، خاجۇ)، ئايغا باقار (ئاپتاپېپەرەس)، چاقچىلقاي (ئالدىراشلىق)، شىراغول (گەپ ئۆتمەس)، تاسقىر (سار)، سۇمال (تاغار)، چىقار (مەنبە، كېلىپ چىقىقان يېرى)، چىقما (مەھسۇلات)، خالو (نوغۇچ)، لالو (زەمبىل)، چىڭكىرىش (چىداملىق ـ پۇختا)، شومچى (كۆز ـ كۆز قىلغۇچى، داغۇاز)، سوتۇق (ئاھاڭ، كۈي) دىگەن سۆزلەر قۇمۇلدىلا قوللىنىلىدۇ. جوغدۇن (تىنتىك)، ئۇكەركە (ئەجەپ، چىرايلىق) دىگەن سۆزلەر قۇمۇلنىڭ بەلگىلىك بىر تاغ رايونىدىلا قوللىنىلىدۇ. سۇرمۇل (ئىشىنىڭ ئېپى)، سارسماق (دۇشكەللىمەك، خارلىماق)، مۇكۈل ـ تىقىل (قاتتىق ـ قۇرۇق، ئاددى) دىگەن سۆزلەر تۇرپاندىلا قوللىنىلىدۇ. سونۇ (غەلىتە، ئاجايىپ)، سونۇرقىماق (ئەجەپ-

لەنمەك)، سىرتىق (خەۋەر، ئۇچۇر، نەتىجە) دېگەن سۆزلەر قۇمۇل، تۇرپان، كورلا ئەتراپلىرىدا (سىرتىق سۆزى ئاتۇش، مەكتىلەردە "سىيتىق" شەكلىدە كۆرۈلىدۇ) قوللىنىلىدۇ. ساقاق (بېلىقنىڭ نەپەس ئەزاسى)، جۇلاق (ھىلە-نەيرەڭ)، جۇسۇن (پىگورا، تۇرق، ئوبراز)، چاقچىغار (چولپان)، غارغالتا (پورت، ماتۇ)، ئىنە (ئانا)، ئوغىچا (باسماق، تۇزاق) دېگەن سۆزلەر لوپنۇردىلا قوللىنىلىدۇ. قورامساق (كونا، قەدىمقى)، سارىغۇچ (ئايالار رومىلىنىڭ بىر خىلى)، توسىرىماق (ھالسىرىماق، كۇچەنمەك)، چۆپچۇل (غورىگۇل، ئاددى)، كېتىۋال (ئاقساقال) دېگەن سۆزلەر قەشقەردىلا قوللىنىلىدۇ. جىجىۋىللىق (تەرسالىق، تېرىككەكلىك)، چۆرۈلمە (قىزغا بېرىلىدىغان تويلۇق كىيىم-كېچەك)، بوسۇت (توي قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان سوغا)، تومباالقا (قوپال)، تالجىقماق (تېلىقماق، قاتتىق ھېرىش)، ئۇقاق تارتماق (كۆيۈنمەك، غەم يىمەك)، دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر غۇلجىدىلا قوللىنىلىدۇ. ئازما (شاقراتما)، بوغۇناق (چاك-توزان)، ئورۇنجا (پايىتما)، ئوتچى (تېۋىپ)، سۇنجاق (پۇتىنىڭ سوڭى)، خارەت (ياغاچچى) دېگەن سۆزلەر خوتەنىدىلا قوللىنىلىدۇ.

شۇنىڭدەك خاس سۆزلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇيغۇر شۇنىڭدەك قوللىنىلىۋاتقان بىر قىسىم سۆزلەر ئەسلىدە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەر ئىدى (بۇ سۆزلەر ئۇيغۇر تىلىغا چەت تىللاردىن، بولۇپمۇ ئەرەپ، پارىس تىللىرىدىن كۆپلەپ سۆزلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى بىلەن چەتكە قېقىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدا قوللىنىلماي-

دىغان، پەقەت ئايرىم جايلاردىلا قوللىنىلىدىغان بولۇپ قالغان)، يەنە بىر قىسمى بولسا كېيىنكى دەۋرلەردە ھەرقايسى جايلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىن قالغان سۆزلەرنى ئالساق، قۇمۇلدا قوللىنىلىدىغان: ئاسىغ (پايدا)، ئەلكۈن (خالايىق، جامائەت)، ياقا (ئىجارە)، ئۆيلەك (چىمەن)، ئۈيا (قېرىنداش، تۇققان)، ئەردەم (ئەدەپ-ئەخلاق)، كۆلۈك (يۈك توشۇيدىغان ئۇلاق)، كۆندۈك (سېغىزدىن ياسالغان ئاشلىق ساندۇغى)، تۇرما (لوبو) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ خوتەنده قوللىنىلىدىغان: ئالتىن (ئاستىن)، ئاران (ئېغىل)، ئاغماق (يۇقۇرىغا ئۆرلىمەك)، ئاياق (ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا)، ئوماي (ئەش-ھەمرا)، تۇم (سوغۇق) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ لوپنۇردا قوللىنىلىدىغان: ياڭگۇ (ئەكس سادا)، ئوتاچى (تېۋىپ)، قاراچى (پۇقرا)، سات (پەيت-پۇرسەت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، شۇنىڭدەك باشقا جايلاردا قوللىنىلىدىغان: بېغىرساق (ۋاپادار، سادىق)، يېقى-يۇقى (شىرەم) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بۇنىڭ مىسالىدۇر. ئۆرمەك (قىل تاغار)، تۇگۇۋاش (جۇۋاۋا)، تۇگمىگۇل (ھىندىستان گۈلى)، ئۇسقاق (چۆمۈچ)، باسقۇچ (شوتا، پەلەمپەي)، چىمالتا (گوجەي)، يۆگۈمەچ (خوجەر، ھونان)، سايلاتما (پىشايۋان) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر قۇمۇل، لوپنۇر ۋە باشقا جايلاردا كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياساپ قوللىنىلغان سۆزلەردۇر. تولچىراق (قول ئېلىكتىرى)، قوپارغۇ (دامكىرات)، ئوزغۇن (بىرىنچى، چىمپىيۇن)، قالدۇرۇق يەر (شەخسى ئىگىدارچىلىغىدىكى يەر)، ئاق ئوغۇت (خىمىيۇي ئوغۇت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر يېقىنقى

يللاردا هەرقايسى جايلاردا ياسالغان سۆزلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلغا كىرگۈزۈلۈپ، تۇرلۇك ئەسەرلەردە ئىشلىتىلمەكتە.

شۇنداقلا تۇپ سۆزلەردىن باشقا، ياسالما سۆز، جۈپ سۆز، بىرىكمەن سۆز ۋە تۇراقلىق سۆز بىرىكمىلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ، مەسىلەن، ياداي-چۈداي (ئاددى، غورىگۇل)، قەل-قامىشق (قاملاشقان)، قارا گۈجۈر (قارىسىغا)، ئارۇڭا-سارۇڭا (قاملاشمىغان، ئىسكەتسىز)، قىغىل-تاغىل (غاراڭا-غۇرۇڭا)، ئۆگەن-سۆگەن (نۇقسان)، مول-كول (ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان)، چېقىل-چۇقۇل (جاپا-مۇشەقەت تارتىپ قېلىش) دېگەندەك ئوخشاش جۈپ سۆزلەر؛ قاپچى (يالغانچى)، شومچى (كۆز-كۆز قىلغۇچى، داغۋاز)، قاقما (مېتىن)، پاسىلداق (قوماچ)، ئاسقۇ (گۆش ئاسىدىغان كانارا)، ئارىچى (سالاكەش) دېگەندەك ئوخشاش ياسالما سۆزلەر؛ كۆكتاشقا مىنمەك، ئوچاق بېشىدىكى داڭقان، چېچىگى چاي بولماق دېگەندەك ئوخشاش تۇراقلىق بىرىكمىلەر بۇنىڭ مىسالى.

شۇنداقلا گەپ خاس سۆزلەر ئۆزلىرىنىڭ فونېتىكىلىق ۋە سىمانتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ تۆۋەندىكى بىرقانچە تۈرگە ئايرىلىدۇ.

1. بىلدۇرگەن مەنىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش، ئەمما تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر، مەسىلەن، لوپنۇردا: ئايلۇ (قارانچۇق)، ئارغا (ئاۋۇنچۇق)، ئاغالا (ھۆرمەتلە، ئەتە-ۋارلا)، ئىڭىلىك (ھالقا، زىرە)، قارىشقا (بۆرە)، لاڭقا (ياغاچ توسما)؛ خوتەندە: ئادارگۈل (شەپەقگۈل)، كاڭكا (چوڭ

سۆەت)، قاۋۇن (مالنىڭ دوۋۇسۇنى)، ئۇدۇك (كۆيۈك، ئىشقى-مۇھەببەت)، قۇز (تەسكەي)؛ غۇلجىدا: ئاپچىرماق (كىرىشىپ كەتمەك)، جۇسۇنلىماق (تەققى-تۇرقىغا زەڭ قويماق)، چەلگىنىش (ماي باغلاش)؛ قۇمۇلدا: ئالاڭلىق (پاراكەندىچىلىك)، بۆكمەسلىك (تەسلىم بولماسلىق)، جورۇقتاي (شەجەرە، نەسەبنامە)، جولو (تىزگىن)، گاشات (غەم-غۇسسە)، ئۇيقاش (قاپىيە، قاملىشىش)، كېكتىمە (ھەجۋى)، بۇلتۇلاش (باھانە كۆرسىتىش)، بەلدىر (دوقمۇش، تۆت كوچا ئاغزى)، چۇچۇلماق (يېشىنىش، كىيىم سالماق)، چامچا (يەكتەك، ئۇزۇن چاپان) قاتارلىقلار.

2. تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، بىلدۇرگەن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، "چۆمۈچ، چىۋىن، سوقا، ئۇدۇم، چوڭ دادا" دىگەن سۆزلەرنى ئالساق، بۇ سۆزلەرنىڭ تاۋۇش قۇرۇلمىسى ئەدەبىي تىلدىكىگە ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ھەرقايسى شۇبىلەردە ئوخشىمىغان مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. ئالايلى، چىۋىن سۆزى لوپنۇردا "پاشا"نى بىلدۇرىدۇ، چىۋىننى ئۇلار "قارا سىكىك" دەيدۇ. "سوقا" سۆزى قۇمۇلدا چاي ئىچىدىغان "كورۇچكا"نى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا يەر ھەيدەشكە ئىشلىتىلىدىغان "سوقا"نى ياكى گۇرۇچ ئاقلايدىغان "سوقا"نى بىلدۇرىدۇ. "ئۇدۇم" دىگەن سۆز قۇمۇلدا ئاغزىنى ئۇشتۇش، بىر ئىشنى يامان تەرىپىگە جورۇش ياكى يامانلىقنى تىلەش مەنىسىنى بىلدۇرسە، باشقا جايلاردا "ئىرسىيەت، ئادەت" مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ. مەسىلەن، قۇمۇلدا "ئۇدۇم قىلساڭ ئۇلارسەن" دىگەن

ماقال بار. بۇ "بىر ئىشنى يامىنغا ئويلىساڭ، شۇ ئىشقا ئۇلىشىپ قالسەن" دىگەنلىكتۇر. باشقا جايلاردا بىر ئىشقا ئادەتلىنىپ قالغان بولسا، "بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قاپتۇ" دىيىلىدۇ. "چۆمۈچ" دىگەن سۆزنى ئالساق، جەنۇبىي شىۋىلەردە، بولۇپمۇ قەشقەردە تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان ساپلىق مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما چۆمۈچنى (يەنى قاپاق چۆمۈچنى) "نوگاي" دەيدۇ. "چوڭ دادا" دىگەن سۆز غۇلجا، قۇمۇللاردا ئاتىسىنىڭ ئاكىسىنى بىلدۈرسە، قەشقەردە بوۋىسىنى يەنى ئاتىسىنىڭ ئاتىسىنى بىلدۈرىدۇ.

3. بىلدۈرگەن مەنىسى ئەدىبىي تىل بىلەن ئوخشاش بولۇسمۇ، تاۋۇش قۇرۇلمىسىدا كۆپىنچە قائىدىلىك فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش كۆرۈلىدىغان سۆزلەر. مەسىلەن، ئىۋەن — ئەۋەن — ئۆگەن؛ تۇۋرۇك — تۇۋۇلۇك — تۇپىلۇك — تۇۋەك؛ ئۇجمە — ئۇزمە — جۇجەم؛ كۆرتە — كۈدە؛ خوتەك — خوتۇق؛ تاۋار — تاگار — تۇگا؛ ۋەسىيەت — گۆسىيەت؛ سوپۇن — سوۋۇن — سوگۇن؛ بىر — بىي — بىز؛ قارا — قايلا — قالا؛ يانچۇق — ياچۇق؛ ئۆتۈك — ئۆتەك؛ بېلىق — بالىق؛ روجەك — ئورۇجەك؛ يىلتىز — ئىلتىز؛ ساغرۇ — سارو؛ سالجا — شالجا؛ چاقسا — چاقچا — شاخشا دىگەنگە ئوخشاشلار.

4. ئوخشاش يىلتىزغا ئوخشىمايدىغان قوشۇمچىلارنى قوشۇش ئارقىلىق ياسلىپ، يەنە ئەدىبىي تىل بىلەن ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر. مەسىلەن: شالداما — شالدۇرۇق؛ ئوتۇن-خانا — ئوتۇنئۆي؛ ئوتاق — ئوتالغۇ؛ ئاتخانا — ئاتقوتان دىگەنگە ئوخشاشلار.

5. شۇ سۆزلىرى قاتاردا مەنە دائىرىسىنىڭ كەڭ-لىگى ياكى تارلىغى جەھەتتە پەرقلىنىدىغان سۆزلەرمۇ بار. "ئايماق" سۆزى ئەدەبىي تىلدا "ۋىلايەت، ئوبلاست، قەبىلە" دىگەن مەنىلەردە قوللىنىلسا، كەلپىن، يېڭىسار قاتارلىق جايلار-دا "مەھەللە" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، كۆجۇم ئايماق — ئادەم زىچ جايلاشقان مەھەللە.

ئەدەبىي تىل ئۆز تەرەققىياتىدا شۇنىڭدىن سۆز ئىلىپ، ئۆزىنى تولۇقلاپ ۋە تېخىمۇ بېيىتىپ باردۇ. شۇنىڭدىن تېگىشلىك تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىي تىلنىڭ پۈتمەس-تۈگىمەس بۇلىقى مەسىلەن، شۇنىڭدىن، قالدۇرۇق يەر، قولچىراق، ئاق ئوغۇت، موللاقچى ماشىنا قاتارلىق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىزغا قوبۇل قىلىنىپ، كەڭ تۈردە قوللىنىلۋاتىدۇ. يانچى، يېغىلىق، ئايماق، كۆجە، قارنى يوروق، ساقاق، چىرىم-تال، ئوشۇقماق، چاقچىلقاي، تاڭسۇق، بۆلەكچىلا، ئوزغۇن، سونۇرقىماق، سونۇ، سىرتىق، بۆلەك، قوپارغۇ، جوسۇن، ئۇختا، ئۇقاق، ئەردەم، يالجىماق، دۆگجىمەك، سولتايماق، سونايلانماق، سويلىماق، ئوتاچى، تىنىتىش، ئەلياتقۇ، پىچىم (تەقدىر، قىسمەت) دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ بىر قىسمى ئەدەبىي تىلىمىزدا خېلى ئومۇملىشىپ قالدى.

شۇنىڭدەك خاس سۆزلەر ئوبېكتىپ رىيالىلىق، ئۇنى بەلگىلىك ساندىكى ئاما قوللىنىدۇ. مۇنداق سۆزلەر ئۇزاق تارىخقا ئىگە. شۇڭا ئۇنى ئوپۇل-توپۇللا كونىراپ، ئىستىمال-دىن قالغان سۆزلەر دەپ، بىراقلا يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئۇنى چەتكە قېقىشمۇ توغرا ئەمەس. بىز

چەتكە قاققىنىمىز بىلەن، ئۇلار بەربىر ئۆز يېرىدىكى ئاممىنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسىدە خېلى بىر مەزگىل ساقلىنىپ تۇرىدۇ. يەرلىك كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئوي-پىكىرلىرىنى ھامان ئۆزىنىڭ يەرلىك سۆزى بىلەن ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ، بولمىسا، بىر خىل چۈشىنىكسىزلىك، سۈنئىيلىك، يېقىمسىزلىق ھىس قىلىدۇ. ئالايلۇق، "سىرتىق" سۆزى قۇمۇل-تۇرپاندا ئۇمۇمى يۇزلۈك ئىشلىتىلىدىغان سۆز بولۇپ، خەۋەر، ئۇچۇر، يىپ ئۇچى، نەتىجە دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. مەسىلەن، بىرەر ئىش ياكى ئادەمنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقىنى "سىرتىغىنى ئالالمىدىم" دەيدۇ. بىرەر پۇل ياكى مالنىڭ ھىساۋىنى چىقىرالمىغانلىقىنى "بۇ پۇلنىڭ سىرتىغىنى چىقىرالمىدىم" دەيدۇ، بىرەر ئىشنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلىماقچى بولسا، "بۇ ئىشنىڭ سىرتىغى چىقىپ كەتمىسۇن" دەيدۇ. ئۇلار بۇ ئۇقۇملارنى مۇشۇ سىرتىق دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىمەي، ئەكسىچە "خەۋەر"، "ئۇچۇر"، "نەتىجە"، "مەخپىيەت" دېگەن سۆزلەر بىلەن ئىپادىلسە، قانداقتۇ بىر خىل ياسىمىلىق، ئېنىقسىزلىق، چۈشىنىكسىزلىك ھىس قىلىدۇ، ئۇلارغا بۇ سۆزلەر "سىرتىق" سۆزىدەك تەبىئى، يېقىملىق تۇيۇلمايدۇ. چۈنكى، بۇ سۆز "خەۋەر"، "ئۇچۇر" دېگەن سۆزلەرگە ئوخشاش بىرلا مەنە بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بىرقانچە مەنىلەرنى بېرەلەيدۇ. لوپنۇرلۇقلارنىڭ ھىلە، نەيرەڭ مەنىسىنى بېرىدىغان "جۇلاغ" دېگەن سۆزىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. ئۇلار "بۇ سېنىڭ ھىلە-نەيرەڭ" دېگەن ئۇقۇمنى "بۇ سېنىڭ جۇلاغىڭ" دەپ ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، بۇنداق ئىپادىلەش ئۇلار ئۈچۈن تەبىئى، يېقىملىق،

چۈشىنىشلىك ۋە چوڭقۇرراق تۈيۈلدۇ. مەسىلەن، "ئۇمۇنماق"، "ئۇمۇنۇپ قالماق" دېگەن سۆزنى ئالايلى، بۇ سۆز ئورنىغا ئەدەبىي تىلدا تولاراق "تاما قىلماق"، "ئارزۇ قىلماق"، "تەلەپ قىلماق"، "ئۈمىت قىلماق" دېگەن سۆزلەر ئىشلىتىلىدۇ- دە، نەتىجىدە "ئۇمۇنماق" سۆزى ئاڭلىتىدىغان ئۇقۇمنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ، بۇ نازۇك تەرەپلەرنى پەقەت شۇ سۆزنىڭ ئۆزىلا ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ، خالاس. شۇنىڭدەك، يۇقۇرىدا ئېيتىلغان: ئۇدۇم قىلماق، ئۇدۇم بولۇپ قالماق، ياداي-چۈداي، يادايچىسىغىلا دېگەنگە ئوخشاش سۆز- لەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر بولۇپ، بۇنداق سۆزلەرنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشىنى تېپىش تەس. تېپىلغاندىمۇ بەربىر ئۆز ئەينىدىكىدەك نازۇك تەرەپلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا يەنە شۇنداق سۆزلەر بارکى، ئەدەبىي تىلدا زادىلا تەڭدىشى يوق. مەسىلەن، لوپنۇر دېگالېكتىدا قوللىنىلىدى- غان مانجار (بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن تالدىن توقۇلغان بىر خىل ئاغزى تەتۇر سەۋەت)؛ خوتەن دېگالېكتىدا قوللىنىلىدىغان تاناي (سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈستى يېپىق ئېرىق) دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر؛ بىر قىسىملىرىنىڭ ئەدەبىي تىلدا تەڭدىشى بولسىمۇ، بىلدۈرگەن مەنىلىرى ئارىسىدا نازۇك پەرق- لەر بولغانلىقتىن، ئىستىلىستىكىلىق نۇقتىدىن ئەدەبىي تىلدىكى تەڭدىشى بىلەن تەڭ قوللانغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، "ئېجىل" دېگەن سۆزنى ئالساق، بۇ سۆزنىڭ لوپنۇر دېگالېكتىدا بىلدۈ- رىدىغان مەنىسى ئەدەبىي تىلدىكى "ئاشنا، يار، نىگار" دېگەن سۆزلەر بىلەن ئوخشاپ كېلىدۇ. لېكىن بۇ سۆز غۇلجىدا

"بول" یارده‌مچی پیشه‌لی بىلەن قوشۇلۇپ، مەلۇم بىر شەخسكە (مەيلى ئۇ چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، مەيلى ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن) "كۆنۈكۈپ قېلىش، ئۇگىنىپ قېلىش" دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يۇقۇرىدىكى سۆزلەردە بۇنداق مەنە بولمىغانلىغى ئۈچۈن "ئېجىل بولۇپ قالماق"نى "ئاشنا بولۇپ قالماق، يار بولۇپ قالماق" دىگەن بىرىكمىلەر بىلەن ئوخشاش ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ.

بۇنداق سۆزلەر ئەدەبىي تىلىمىز ئۈچۈن زور بىر بايلىق مەنبەسى. بىز ئۇلارنى قىزغىن توپلاپ، تەتقىق قىلىپ، ئەدەبىي تىل دەرىجىسىگە كۆتىرىپ ئومۇملاشتۇرۇشىمىز كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا، ئەدەبىي تىل بىلەن شۆلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بارا-بارا ئازايتىپ، ئەدەبىي تىلىمىزنى تېخىمۇ بېيىتقىلى ۋە ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى تېخىمۇ ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

قولىمىزدىكى بۇ «ئۇيغۇر شۆلىرى سۆزلۈگى» مانا مۇشۇ مەقسەتتە تۈزۈلۈپ چىقىلدى.

بۇ سۆزلۈك پۈتۈن ئۇيغۇر تىلىدىكى شۆلەرگە خاس سۆزلەرنىڭ پەقەت بىر قىسمىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشنىڭ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق بولمىغانلىغى سەۋەپلىك، بىرمۇنچە سۆزلەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى خاتا ياكى نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان بولۇشى، بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ قوللىنىلىش دائىرىسى كەڭ ياكى تار بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ھۆرمەتلىك كىتاپخانىلارنىڭ تۈزىتىش ۋە تولۇقلاش يۈزىسىدىن قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىشىنى سورايمەن.

شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سۆزلۈكىنى ئىشلەش داۋامىدا مېنى يازما ۋە ئاغزاكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىگەن ھەممە يولداشلارغا سەمىمى مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

غۇلام غوپۇرى

ئا

ئابا ل. "ئاۋا"غا قارالسۇن.

ئاباختا قاماق، تۈرمە، سولاق ("ئاۋاختا"مۇ دېيىلىدۇ). م: ئۇنىڭ دادىسى ئاباختىدا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئاپا قۇ. ھەدە، ئاچا، ئىگىچە.

ئاپاق قۇ. خانىم، ئاغىچا، ئاپاي، ئايىم (بۇ سۆز ئەسلىدە ۋالىسىغوجىلارنىڭ ۋەزىر-تۆرىلىرىنىڭ ئاغچىلىرىغا بېرىلىدىغان ھۆرمەت نام بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا چوڭ ياشلىق مۆتىۋەر ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ مۇشۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولۇپ قالغان).

ئاپچىرىماق غ. كېيىم-كېچەك ۋە رەختلەرنىڭ سۇ تېگىش بىلەن كىرىشىپ كېتىشى؛ ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ قۇرۇپ قىسقىرىپ، كىچىكىلەپ كېتىشى. م: كۆڭلىگىڭىز ئاپچىراپ قاپتۇ؛ ئىشىك ئاپچىراپ كېتىپتۇ.

ئاپچىماق قۇ. يۇقۇرىدىكى "ئاپچىرىماق" سۆزىنىڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە سۇ قويۇلغان يەرلەرنىڭ شامالدا قۇرۇشۇپ قېلىشىغىمۇ قوللىنىلىدۇ.

ئاپقۇناق قۇ. داپخان (تونۇرنىڭ كۈل چىقىرىدىغان تۆشۈگى).

ئاپىتوللۇغ خ. مەزمۇت، قاۋۇل. م: ئاپىتوللۇغ ئادەم — بەك قاۋۇل ئادەم.

ئات ئارقانلىماق غ. ئاتنى ئوتلاققا ئېلىپ چىقىپ، بىر پۈتىنى ئۆزۈن ئارغامچا بىلەن چۈشەپ قويۇپ بېقىش ئۇسۇلى.

ئاتان ئاختا قىلىنغان تۆگە.

ئات بېشى ئا. يېڭناغۇچ.

ئات چېپىى غ. بوۋاقلارغا ئات قويۇش شەرىپىگە بېرىلىدىغان زىياپەت.

ئاتقوتان ل. ئات ئېغىلى، ئاتخانا، ماخو.

ئات قۇلاق كۆل بويلىرىدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئاتقۇنە قۇ. ئات، نام، ئاتاق، تەخەللۇس سۆزلىرىنىڭ ئەركىلەتمە ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر يار سەنەم.

ئاتلاق تاغ سىرتى، تاغ قىرى.

ئاتمغا قۇ. ۋاڭ-غوجىلارنىڭ بالىلىرىنى ئىمىتىپ چوڭ قىلىدىغان ئىنىڭ ئانىلارنىڭ ئەرلىرى "ئاتمغا" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتمغاز غ. ئاتاغاز، ئەركەك غاز.

ئاتىلا قە. بۇغداي ئۇنى بىلەن جىگدە ئۇننىنى ئارد-لاشتۇرۇپ ياسايدىغان بىر خىل ئۇماشقا ئوخشاش تاماق.

ئات يارىتىش غ. ئاتنى بەيگىگە سېلىشقا تەييارلاش.
ئاجرىق قۇ. بىر خىل ئوتتىنك نامى؛ چىمەن، ئوتلاق مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ ("ئەجرىق"مۇ دېيىلىدۇ).
ئاچارا قۇ. چات ئارا، چاتىراق.
ئاچا قۇلاق خ. گىلەم دوكىنىنك يان تەرىپىدىكى ياغاچ.
ئاچاكا ئا. ئاچا، ھەدە.
ئاچچىقى تۆۋەندىن كەلمەك قە. بۇ، قاتتىق خاپا بولغانلىقنى بىلدۈرۈشتە قوللىنىلىدىغان بىر سۆز. م: شۇ تاپتا ئاچچىقىم تۆۋەندىن كېلىۋاتىدۇ، جۇما.
ئاچماق خ. ئېچىق، باشلام، ئاچما، ئېرىق ـ ئۆستەڭ ـ لەرنىڭ ئېچىقى.
ئاختۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو، ئاقتۇرما.
ئاخشىمارا قۇ. ھەپتىنىڭ، ئاخشىمى ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل.
ئاخلاق يەر خالى يەر.
ئاخۇنباش قە. موگو، يەر مەدىگى.
ئاخۇنشوت قۇ. ئاقباش ئوت (تاغ چوققىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت بولۇپ، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ بەدىنىنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ).
ئاداپ ئۆي ھايۋانلىرىغا ئاشنىڭ سۇيى بىلەن كىپەك، نان ئۇۋاقلىرىنى قوشۇپ سۇيۇق قىلىپ چېلىپ بېرىلىدىغان ئاش.
ئادارگۈل خ. قىپقىزىل چوغدەك ئېچىلىدىغان بىر خىل گۈل (شەپەق گۈلگە ئوخشايدۇ).
ئاداسقا غ. ئاتا ـ ئانىلاردىن تەۋەرۈك بولۇپ قېپقالغان كونا

نەرسىلەر، كونىراپ كەتكەن نەرسىلەر ("ئاداسقۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
ئادەمنىڭ تۆكسىنى ئادەم يەمەك غ. بۇ، ئادەمنىڭ بەك كۆپلۈگىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئارا ل. پۇرسەت، بوش چاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:
خۇدا بۇرىسا باي بولۇپ مال ساتۇرمىز.
ئارا تاپساق بىللە ئۆيدە ياتۇرمىز.
ئارا بولماق دال بولماق، ئەسقاتماق، مەدەت بولماق، ئورنىنى باسماق، بەرىكەت قىلماق. م: ئۇزۇكچىلىكتە بىر چىنە ئۇن ئون چىنە ئۇنغا ئارا بولدى ئەمەسمۇ!
ئارا-تۇرا قۇ. بەزىدە، بەزى-بەزىدە، گاھ-گاھ، گاھىدا؛ ۋاقتىلىق.
ئارا تۇرماق دال بولماق، پانا بولماق، كاپالەتلىك قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتقۇزماق. م: بېشىمغا كۈن چۈشكەندە يەنىلا ئۆز قېرىنداشلىرىم جېنىمغا ئارا تۇردى؛ سەن بۇ ئىشقا ئارا تۇرالامسەن — سەن بۇ ئىشقا كاپالەتلىك قىلالامسەن؟
ئارا-چۈلا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، ئىمكانىيەت، بوش چاغ، چۈلا. م: مەن سىزگە ئارا-چۈلا بولغاندا كېلىپ بېرەر كۈن قارىشىپ بېرەي.
ئارا-سىرا قۇ. ئاندا-ساندا، گاھ-گاھ، بەزىدە.
ئارا سېلىندى قۇ. ئارىدا قالماق، ئارىدا قالغان ئىش، ئىككى تايىن ئىش.
ئاراشتا قالماق ئارىدا قالماق، ئىككىلەنمەك.
ئارامچان قۇ. ئارامىلىق، ئارامخۇدا.
ئاران خ. ئېغىل، قوتان.

ئارپا تەگسى خ. ئارپا پىششىغدا پىشىدىغان بىر خىل شاپتۇل ("تەكە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ئارتۇك ـ سارتۇك ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل ت. (نۇرغۇن نەرسىلەرنى رەتسىز كۆتىرىۋالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان قوش سۆز).

ئارتىق ئۇلاققا ئارتىلىدىغان يۈك، نەرسە.

ئارتىق ياغاچ ئىككى تام ياكى ئىككى تۈۋرۈك ئارىسىغا توغرا قويۇلىدىغان ياغاچ، لىم.

ئارچىمبەل گەزلىمە، رەخت. بېيىنتتا مۇنداق كەلگەن:

ئارچىمبەلدە تون كىيىپسىز،
ياقاسىنى بۇزماڭ.

ئارداپ قۇ. "ئاداپ"قا ئوخشاش.

ئارداق قۇ. بۇزۇلغان، سىپسىغان. م: قوغۇن سىپسىپ ئارداپ كېتىپتۇ.

ئاردىماس قۇ. خورىماس، غەم يىمەس، هار ئالماس.

ئارزۇقماق قە. ئەندىكمەك، هولۇقماق.

ئارغا ل. ئويۇنچۇق، ئاۋۇنچۇق.

ئارغۇن شالغۇت، قوتاز بىلەن كالىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان كالا؛ ئاغمىخان.

ئارقان ئۆزەر غ. مىجەزى چۈس، كاج ئادەملەرنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئارقىلىق قە. هاجەتخانىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى؛ خالى ـــ پىنهان جاي.

ئارقىن قۇ. سۇ يالاپ ئويۇۋەتكەن چوڭ جىرغاي.

ئارۇن خ. ئاز، ئازراق، م: ماڭا ئىنىڭدىن ئارۇن بەر ـــ ماڭا

نېنىڭدىن ئازراق بەر.

ئارۇاق قۇ. سېھىر، ئەفسۇن، كۆز باغلاش؛ ھىلە، نەيرەڭ.

ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ غ. كېلەڭسىز، رەتسىز، چۈۋالچاق، چىڭگىلماچ، چېچىلاڭغۇ، ئىسكەتسىز. م: ئۇ كۆتەكنىڭ ئارۇاڭ ـ سارۇاڭ پۇتاقلىرى ئارىسىغا كۈچ بىلەن پالتا ئۇردى.

ئارۇۇ قۇ. ئەتىۋار، ئەزىز، ئىناۋەت. م: ئارۇۇلۇق بالا ـــ ئەتىۋار بالا؛ ئارۇۇسى يوق ـــ ئىناۋىتى يوق. ئارۇۇلماق ـــ ئەتىۋارلماق، ئايىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاخشىمى ئارىلاپ كەلگىنىڭ،
ئۆزۈڭنى ئارۇۇ قىلغىنىڭ.
گەپ قىلالماي تۇرغىنىڭ،
ئەقلىڭنى جۇرالماغىنىڭ.

ئارۇۇن قۇ. ئاۋۇن، كۆپ، مول.

ئارىچى سالاكەش، ۋاستىچى، ئارىلاشقۇچى. م: ئارىچىغا ئالتى تاياق (ماقال).

ئارىچىلماق سالاكەشلىك قىلماق، سۇلھى ـ سالا قىلماق، ئارىلاشماق، ئارىغا كىرمەك.

ئارىستە قە. بوش، خالى. م: ئىشتىن ئارىستە بولسام چوقۇم بارىمەن.

ئارىسىدىن ئالا مۇشۇك ئۆتۈپ كەتمەك غ. بۇ، رەنجىشپ، قېيىدىشپ قالغانلىقنى بىلدۈرىدىغان بىر ئىكىمە.

ئارىش ئاچال، يولنىڭ، سۇنىڭ ئىككىگە ئايرىلغان يېرى. م: يول ئارىش.

ئارىلىق[1] پارا. م: بېگىمگە ئارىلىق بەرمەي ئىشىڭنى پۈتـ

تۇرەلمەيسەن.

ئارىلىق[2] قۇ. كارىدور، تاشقارقى ئۆي.

ئازغۇن قە. ئاسىي، خيانەت قىلغۇچى، ئازغۇچى. م: قاچقۇنغا شەپقەت يوق، ئازغۇنغا ھۆرمەت (ماقال).

ئازلۇق ئارزۇلۇق، ئەتىۋارلىق. م: ئازلۇق بالا ــ ئەتىۋارلىق بالا.

ئازما خ. شارقىراتما؛ ئىگىزدىن سۇ چۈشۈپ ئويۇلۇپ تۇرىدىغان جاي.

ئازنماق ل. ئاتنىڭ كىشنىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارغىماغى ئازىنايدۇ ئىشكىتە،
تورغۇيۇمۇ نەرى كەم دېمەتتىكىتە،
جانىم ئايلام ئاسسا ئولتۇرۇپ خيال قىل،
نەزمى سالدىم چىداماي ئېچىلمىگە.

ئاس قۇ. ئېھتىمال، بەلكىم شۇنداق بولسا كېرەك، شۇنداق چاغۇا دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، جۈملە ئالدىغا ياكى كەينىگە كېلىدىغان قوشۇمچە سۆز. م: ئاس، شۇنداق چاغۇا، شۇنداققا ئوخشايدۇ، ئاس.

ئاسسىغ قۇ. پايدا، نەپ، مەنپەئەت. م: بۇ ئىش ساڭا ئاسسىغ بەرمەيدۇ ــ بۇ ئىش ساڭا پايدا بەرمەيدۇ؛ بۇ نەرسە ساڭا ئەسقاتمايدۇ.

ئاسقا[1] گۆش ئاسىدىغان ئىلمەك، كانارا ("ئاسقۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

ئاسقا[2] قۇ. ئات ـ ئۇلاقلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قىلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر. م: ئاتلار ئاسقىغا كىرىپ

قالسا چىقالمايدۇ.

ئاسقاق كۆكتات تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئۇلگۇپ چىقىرىۋېتىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان سايمان، تىرنا.

ئاسماقچىلاماق ئىلمەك سالماق. م: ئاسماقچىلاپ سوراش — ئۇدۇل سورىماي، ئەگىتىپ، بىلىندۇرمەي سوراش.

ئاسغىدىماق ل. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق. م: يېگەنىمدىن ئالىپ كەلدىم ئاسغىداپ — سىزنى ئەتىۋارلاپ ياكى قىسىنىپ، يەۋاتقان تامىغىمدىن سىزگە ئېلىپ كەلدىم.

ئاسقماق قە. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، جىددىلەشمەك، هولۇقماق؛ دەككە-دۈككىگە چۈشمەك، چۆچۈمەك. م: ئاسقىماي سۆزلەك؛ يۈرىگىم ئاسقىپلا كەتتى.

ئاشسۇ قە. تويدا قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان قوي، ماي، گۈرۈچ، ئۇتۇن-ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر.

ئاشقورا قۇ. چوڭ چىنە، ئاپقۇرا، ئاشخورا.

ئاشقۇنچە قۇ. ئارتۇق، ئوشۇق؛ ياخشى، ئۇستۇن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىپ ئەمەس، يىپەك ئەمەس،
بويىڭىزغا كىيگىنىڭىز.
بىزدىن ئاشقۇنچە ئەمەس،
ماختاپ يۈرۈپ سۆيگىنىڭىز.

ئاشورىغى قۇ. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇت قۇ. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاغا ل. يۇرت چوڭى، ئاقساقال، ھاكىم. ئاغاسىز ئەل بولماس، ياقاسىز تون (ماقال).

ئاغاچا ل. خانىم، خېنىم، ئاغىچا، ئايىم.

ئاغاداش يېقىن كۆرگەن كىشىنى (تەكتۇشىنى) چاقىرغاندا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز. ("ئاداش"قا ئوخشاش).

ئاغالاماق ل. بەزلىمەك، گوللىماق. م: بالانى سەن ئاغالاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېتەدىمەن ئەسكى تارىم ياقالاپ،
يۇرۇيدىمەن مەن دەردىمنى ئاغالاپ.
قاتۇن ئالماي بوي يۇرۇپ ـ ئۆلۈپ كەسسەم،
سىزگە ئوخشاش‌بىر خانىمنى تاماللاپ.

ئاغىچا غ. قازان يۇغۇچ.

ئاغدارما قە. موللاقچى ھارۋا.

ئاغرىقچىلىق ت. كۆكۈل قېلىشلىق، كۆكۈل ئاغرىغى، رەنجىش.

ئاغزى پالۇان ئاغزى كۈچلۈك، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

ئاغزىدىن ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق ئاغزىنى بولۇشىغا بۇزماق، ئاغزىنى بەزەپ قىلماق.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق. م: ئاغزىڭغا ئىنەك تەپكەنمۇ، نېمە ئىندىمەيسەن؟

ئاغلاقچى ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى؛ نازارەتچى ("چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ).

ئاغماق ئۆرلىمەك، كۆتىرىلمەك. م: يۈرىگىم ئاغدى ـــ يۈرىگىم خۇددى يۇقۇرى ئۆرلىگەندەك بولدى.

ئاغۇانا ياغلىق قە. ئاق شايىنى تۇگۈپ، ئاق قالغان يېرىنى

يەنە رەڭگە چىلىغاندا يەنە بىر خىل رەڭ ئالىدۇ. مۇشۇنداق ئىشلەنگەن ياغلىق ئاغۇانا ياغلىق دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاغى قە. بانا، سەۋەپ؛ ئارا تۇرماق، ئارا بولماق ("ئاغۇ"مۇ دىيىلىدۇ) م: سەن تولا ئاغى قىلما؛ ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىققا ئاغى بولامدىكەن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغىچا قە. خېنىم، خانىم. تارىشا ئوتۇن ئوتۇن ئەمەس، ئاغىچا خوتۇن خوتۇن ئەمەس (ماقال).

ئاغدىماق قە. قېيىدىماق، يامانلىماق.

ئاغىل ـ تاغىل ئىگىز ـ پەس، قالايمىقان چىقىقان ئاۋازنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان سۆز. م: ئۇلار ئاغىل ـ تاغىل سۆرەن سېلىشىپ كىرىپ كەلدى.

ئايغا باقار قۇ. ئاپتاپپەرەس.

ئاقبالداق قە. قازاندا قورۇپ پىشۇرۇلغان قوناق، قوماچ.

ئاق بۇغداچ قە. بىر خىل كۆكتات.

ئاق پوستەك كۇ. قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى (رەڭگى قاپاقىغا ئوخشايدۇ).

ئاق پۇسمىلاق غ. ئاق پىشماق، ئاق ھەم دۇغلاق. م: ئايخانـ نىڭ ئاق پۇسمىلاق يۈزى گۈرەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئاق پېچە قە. پۇتنىڭ ئۈچى بىلەن تەڭ قىلىپ تىكىلىگەن ئايالچە پېرىچە.

ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق بولۇشۇپ كەتمەك ئالاقىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئۈزمەك، ئادا ـ جۇدا بولماق.

ئاق توغاچ قە. توغاچنىڭ بىر تۈرى.

ئاق تومۇر نېرۋا تومۇر.
ئاق تۇماق قە. ئاق تېرىگە زەي تۈتۈپ تىكىلگەن تۇماق.
ئاقتىن ئاق، سېرىقتىن ساق ساپ، پاك، ھىچقانداق مەسىلە يوقلۇغىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.
ئاق چاڭگاك ئوغرى تىكەن.
ئاق چەشكە قۇ. توم زەنجىۋىلنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.
ئاقچى ئاقۇچ، ئاق ئارىلاش؛ قوغۇنىڭ بىر تۈرى. قوشاقتا مۇندأق كەلگەن:

سېغىزخان ئاقچى ئىدى،
قۇيرۇغى ساقچى ئىدى.
تۇلكە تۇمەن بېگى ئىدى،
قۇيرۇغى مىڭ بېگى ئىدى.

(بۇ سۆز ئەرلەرگە ئات بولۇپمۇ كېلىدۇ).
ئاق سانجماق غ. چاچقا ئاق كىرمەك.
ئاق سەي قە. بەسەي.
ئاقسىرماق قە. ياخشى تاماق يېگۈسى كەلمەك، ياغسىرمەك، گۆشسىرمەك.
ئاق قار غ. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى بولۇپ، يېڭىچە 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ، 8 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "سېرىق قار" مەۋسۇمى بىلەن "قارا قىش" مەۋسۇمىنىڭ ئارىلىغىدا كېلىدۇ.
ئاققاراق ل. كۆز ئېقى.
ئاققاش بۇلبۇل خ. تۇمۇچۇق.
ئاق قۇغلۇق خ. سەللىگۈل.

ئاققنه قۇ. "ئاق" سۆزىنىڭ يېقىملىق ياكى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاققنه گۈمبەز ئىچىده،
ئاقبېپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگه گۈل تېرىپ،
بىزنى يېتىم قىلغان ئانام.

ئاق كۆڭ بوشىنىدىغان كۆڭ، تۈگمىدىغان كۆڭ، تۈگمىسىز كۆڭنى. م: ئاق كۆڭنى يېقىنلىشىپ قالدى: ئاق كۆڭنى توشماستىن تۈگمىسىپ قويدى.

ئاق لەگلەك قە. ئاق تۇرنا.

ئاقلماق قە. ئىشقا ئاشۇرماق، يورۇققا چىقارماق. ئەل تىلىكىنى ئەر ئاقلار، يەر داغقىنى ئەل ساقلار (ماقال).

ئاق هەده غ. چوڭ ياشلىق ئاياللار ھۆرمەتلىنىپ شۇنداق چاقىرىلىدۇ.

ئاق ئوغۇت قۇ. خىمىيىۋى ئوغۇت.

ئاقۇششاق قۇ. شالدا بولىدىغان كۆرمەك.

ئاقۇۋۇاق قۇ. يېقىلغۇ قىلىنىدىغان، قامقاقتا ئوخشاش بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئاق ئۆپكە قە. يالاڭتۇش، سەرالىق.

ئاق ئۆي قۇ. كىگىز ئۆي.

ئاقۇبلەك قۇ. بەسەي، يېسۈبلەك.

ئاق ئىش ئىنچىكە ئىش، ھۈنەر ـ سەنئەتلىك ئىش، مۇرەككەپ ئىش.

ئاق يەم غ. قارچۇغىنىڭ پوكىنىنى تازىلاش ئۈچۈن. قەنگە

مىلاپ بېرىلىدىغان يەم.

ئاق يۇلتۇز قۇ. زۆھرە يۇلتۇز، ۋېنېرا.

ئاكىچا كۇ. ئۆزىنىڭ ئاكىسى ياكى ئۆزىدىن چوڭلار: قېيىنئاتىسىنىڭ ئىنىسى.

ئاگاي ل. قەبرە، مازار.

ئاگرى ل. ئاجىز، ئاغرىقچان، ئورۇق، ناچار؛ نامرات.

ئاگىلىشتۇرۇ قۇ. ئاللىبۇرۇن، ئاللىقاچان، ئاۋال.

ئاڭقا خ. يارىماس. م: ئاڭقا ئادەم. (بۇ سۆز كەلپىندە دىققەتسىزلىك، ئېھتىياتسىزلىق مەنىسىدە كېلىدۇ).

ئاڭقىش قۇ. چاڭقاش، ئۇسساش.

ئاڭكۇق ل. ھاڭغۇق، بويۇنتۇرۇق.

ئاڭۇاچۇن ت. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۇاشقا غ. شۇڭلاشقا، شۇڭا.

ئاڭۇالا قۇ. شۇڭا، شۇڭلاشقا.

ئالاباغىر ل. قارا كۆڭۈل، ۋاپاسىز.

ئالابوياق ل. تۇراقسىز، شاللاق.

ئالا تارتماق غ. ئېتىزنىڭ سۇ چىقمىغان يېرىگە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن ئېرىقچە ئالماق.

ئالارمەن ل. قول سوزغۇچى، قول سۇنغۇچى.

ئالاق-پالاق ل. ئالاقىزادە. م: ئالاق-پالاق بولمۇ— ئالاقزادە بولما.

ئالا-قۇرا قۇ. ئالا-بۇلما چ، ئالا-بۇلا.

ئالاكا ت. ئاكا، ئاغا.

ئالاڭ قۇ. ئالا، ئالا-بۇلا؛ شالاڭ. م: بۇغدايلار ئالاڭ

ئۇنۇپ قاپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
ئۇ مەندىن يامانلاپتۇ.

ئالاڭغىرسماق قۇ. ئېچىرقاسماق؛ هالسىرىماق، دەرمانسىز-لاشماق.

ئالاڭلىق قۇ. پاراكەندىچىلىك، خاتىرجەمسىزلىك، مالىمان-لىق، قالايمىقانچىلىق.

ئالاياق غ. تۆت پۇتى ئاق ئات.

ئالتۇنچى قۇ. زەرگەر.

ئالتۇنلۇق قۇ. ئۇلۇقلار مازارلىغى.

ئالتىن ئاستى، تېگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاڭ سەھەردە ناغرا چالدى،
ئاڭلاندى ئۇنى.
ئالتىنىدا كۆك ئارغماق،
يەتكەندۇ كۈنى.

ئالتىۋاريم قۇ. ئالا-جوقا، تۇراقسىز. م: بۇ تولىمۇ ئالتىۋا-ريم كىشى ئىكەن.

ئالچاڭلاپ كەتمەك قە. بەك تەكەببۇرلىشىپ كەتمەك (كۇچاردا "ئالچاڭشماق" دېيىلىدۇ).

ئالچۇ خ. ئالىچۇق، كەپە.

ئالچى ئوشۇقسىمان ئويۇق تەرىپى. م: ئوشۇقى ئالچى قوپ-ماق — ئىشى ئوڭدىن چىقماق، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك.

ئالدى پەش خ. شاپاشلىغاق، ئالدىدا چاپىندىغان.
ئالدىراشقاپ ئا. ئالدىراپ، ئالدىراپ-سالدىراپ. م: ئۇ ئالدىراشقاپ چىقىپ كەتتى.
ئالدى يوغام خ. "ئالدى پەش"كە ئوخشاش.
ئاللا ئېيتماق غ. كېچىدە قوشاق ئېيتىپ، كىشىلەرنى زورغا ئويغاتماق.
ئاللىق قۇ. "ئارىلىق"قا ئوخشاش.
ئالمان غ. تېز، ئىتتىك، چاققان؛ باتۇر. م: ئالغۇچە ئالمان، بەرگۈچە بەزگەك (ماقال)؛ ئالمان بۇركۈت، ئالمان ئىت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمان قارچۇغام بولسا،
قوندۇرسام بىلەكىمگە،
تاڭسام مەن يۇرەكىمگە.

ئالمەت قۇ. بەك، تولىمۇ، خويمۇ، قالتىس (بۇ "ئالامەت" سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى).
ئالۋاستى كۆلەڭگۈسى قە. ۋەھىمە، قورقۇنچ، سىراسىم.
ئالۋۇن قۇ. ئېزىتقۇ، سەراپ (بۇ سۆز لوپنۇردا "ئالۋىن" دېيىلىدۇ).
ئالۋۇدە بولماق قە. بىسەرەمجان بولماق. م: كۆڭلۈم ئالۋۇدە بولۇۋاتىدۇ.
ئالىپاساق قە. ئالا-چىپار، قارا-قۇرا. م: بۇ كىتاپ ئالا-پاساق بېسىلىپ قاپتۇ.
ئالىپتە قە. كاتتا، چىرايلىق. م: سەن بۇگۈن نىمانچىۋالا ئالىپتە بولۇپ كەتتىڭ.

ئالمتاغمل قه. سېرىق بىلەن ئاق ئارىلاشقان ئالا، ئالا-بۇلماچ.
ئالمچا كەتەكچە قىلىپ بويالغان ماتا.
ئالمچاقماق ل. ئالاق-جالاق، ئالمچەكمەن. م: كۆزۈم ئالمچاقماق بولۇپ كەتتى.
ئالمغەلەپ قه. ئالمجوقا، شەككاك.
ئالمقاراق ماللاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك.
ئالمقاغا يالغانچى، ئالدامچى؛ تۈتۈرۈقسىز.
ئالمقول سوغاق قول، يات قول.
ئالمقۇراق قه. تۈرلۈك رەڭدىكى نەرسىلەردىن قۇرالغان. م: ئالمقۇراق چاپان ياكى كۆرپە.
ئالمكۈلۈك غ. ئالمقوڭغۇز.
ئاماچ خ. قارا، نىشان، ئوق ئېتىش سىنىقىدا ئىشلىتىلىدىغان نىشان.
ئانجىرغا ئورۇق، ئاۋاق، يىگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.
ئاننای قۇ. ۋىيەي (ھەيرانلىق ۋە ھەسرەتنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئاننای! بۇنىڭ قىلىۋاتقىنىنى قارا!
ئانىغاز غ. ئاناغاز، چىشى غاز.
ئانكا[1] كۇ. موما (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئانىسى).
ئانكا[1] خ. "ئانا" سۆزىنىڭ ئەكىلەتمە شەكلى.
ئانكام قاق دىگۈزۈۋەتمەك قه. ۋاي جېنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ-جۇگۇ دىگۈزۈۋەتمەك.
ئانلار چېيى غ. ئېغىر ئايال خوتۇنلار بوشىنىش ئالدىدا بېرىلىدىغان چاي.
ئاۋا ل. ئاتا، دادا. م: سېنىڭ ئاۋاڭ مېنىڭ ئاۋامدىن چوڭ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاۋاڭگى ئاشنى چىقار،
ئارام كالانى ياغىغا.
(هارام كالىنىڭ يېغى بىلەن،
داداڭنىڭ نەزىرىسىنى بەرگىن).

ئاۋاپ خ. ئالدامچى.

ئاۋارىز قۇ. ئارزۇ، ئارمان، تەلەپ، پۇخا. م: ئاۋارىزى قالمىدى ــ ئارمىنى چىقمىدى، پۇخادىن چىقمىدى.

ئاۋلاق ل. بۇ سۆزنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرى، ئوۋ قىلىنىدىغان جاي، ئوۋ ھايۋانلىرى ياشايدىغان جاي. يەنە بىرى، پىسە كىسەللىگى.

ئاۋۇتماق كۆپەيتمەك؛ بەزلىمەك. م: گەپنى ئاۋۇتماق ــ گەپنى كۆپەيتمەك؛ كۆكۈلنى ئاۋۇتماق ــ كۆكۈلنى بەزلىمەك.

ئاۋۇرماق ئېتىلىپ كەلمەك. م: ئىت ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ل. قەبرى بوۋاي، چال (خوتەنده ئوبۇشقا دېيىلىدۇ).

ئاۋۇغاي ل. ئاۋاق، ئورۇق. م: ئاۋۇغاي بالا ــ ئاۋاق بالا.

ئاۋۇلماق قۇ. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك. م: مېنى ئۇنىڭغا ئاۋۇلاپ بېرىپتۇ ــ مېنى ئۇنىڭغا يامانلاپ بېرىپتۇ.

ئاۋۇنچۇق ل. ئويۇنچۇق، كۆكۈل ئالدىغان ياكى بەزلەيدىغان نەرسە.

ئاۋۇي ئابروي، ئىززەت ــ ھۆرمەت. م: ئۇنىڭ ئاۋۇيىنى قىلىپ بېرىمە دېمىدىم.

ئاياق خ. ياغاچ چۆچەك. م: ئايدا كەلگەنگە ئاياق، كۈنـده كەلگەنگە تاياق (ماقال).

ئاياق سالماق غ. بۇغـدايـنى تېـپىش ئۈچۈن خامانـنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۇغداي ئۆڭچـسىنى دائىره شەكـلىده يېـيىپ قويماق.

ئاي جىجەم قۇ. ئاي مومام. م: ئاي جىجەم كەلدى. ـــ **ئاي** مومام كەلدى.

ئايغاق غ. خەۋەر يەتكۈزمەك، مەلۇم قىلماق. م: ئېغىز ئايغاق، تىل تايغاق (ماقال).

ئايغاقچى تىڭشىچى؛ چېقىمچى؛ خەۋەرچى.

ئايغىنەم قۇ. "ئاي" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى، ئاي-دەك چىرايلىغىم، ئامرىغىم.

ئايقىن ـ يايقىن غ. ئوچۇق ـ ئاشكارا، ئاڭقاي ـ تاڭقاي.

ئايگۈل خ. گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل.

ئايلاڭ ت. ئاچا، ھەدە.

ئايلۇ ل. قارانچۇق.

ئايلى تاتقۇچ قۇ. شالداما، شالدۇرۇق.

ئايماق ئا. مەھەللە، يېزا. م: كۆجـۈم ئايـماق ـــ تـوپ مەھەللە.

ئايمىقى خ. كۈزدە كۆممەي، قىشنىڭ سوغىغا كۆندۈرۈلگەن تەك (تال) ئايمىقى تەك دېيىلىدۇ.

ئاي ـ ھاي سالماق توۋلىماق، قىچقارماق، چاقىرماق.

ئايىقى سۈيۈلۈپ قالماق غ. بېرىش كېـلىشى كۆپـيىپ قالماق، ئايىقى چاققانلىشىپ قالماق.

ئە

ئە-ئە قۇ. ئەجەپسلىنىش، ياراتماسلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق. م: ئە-ئە، قويسىلىرا نېرى — ئوئەش، قويسىلىچۇ نېرى.

ئەپپەي ↙ ت. ۋىيەي، ۋايجان (قورقۇش، ئەجەپسلىنىش ۋە هاياجاننى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئەپپەي بۇ نىمە قىلىق!

ئەتتىكەن تىكىنەك (تىرناق ئەتراپىغا چىقىدىغان يارا)

ئەر كۆچمە: باتۇر، قەھرىمان؛ مەرت.

ئەرەك-سەرەك ↙ ت. هەر خىل-هەر ياكزا، ئوك-تەتۇر. م: ئەرەك-سەرەك گەپلەرنى قىلىپ يۈرمە.

ئەرتە غ. بالدۇر، ئىلگىرى، بۇرۇن، ئاۋال. م: ئېكىننىڭ ئەرتە ئەككەن، هوسۇلنى ئەرتە ئورار (ماقال).

ئەرتەك قە. رىۋايەت، هىكايە. م: ئەل مېنى ياخشى دەپ ئەرتىكىمنى قىلسۇن.

ئەردەشمەك قۇ. قىرىشماق؛ ئەۋج ئالماق، ئېغىرلاشماق. م: كېسەل ئەردىشىپ قالدى، هىچ قويۇش بەمىيتتۇ.

ئەردەم قۇ. ئەدەپ-ئەخلاق.

ئەرگۈل نوختىسىنى چۈلۈۋۇر بىلەن ئۇلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۆمۇر بۇرما؛ گايكا.

ئەرۋا قېقۇەتكەندەك ئورۇق، ئاجىز، جانسىز، روھسىز هالەتنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

ئەرۋائىشى غ. نەزىر ئىشى (كوچىغا قويۇپ قويۇلىدۇ).

ئەرۋەش قە. ئەپسۇن، سېھىرى. م: ئەپسۇن-ئەرۋەش ئوقۇدى.

ئەرىن قۇ. كالپۇك، لەب: ئەر دىسە، ئەر نېتى چىشلەپتۇ— باتۇر دەپ ماختاپ قويسا، قۇشقىنىغا ئولتۇرۇپتۇ (ماقال) بىيىتتا مۇنداق كەلگەن:

ئەرىنلىرىنىڭ تاتلىقلىغى تىلىنى يارادۇ،
كىرپىكلىرى جىلۋە قىلىپ جاننى ئالادۇ.

ئەزمىدە قۇ. هەزىم، سىڭىرىش. م: مەن بۇ تاماقنى ئەزمىدە قىلالمايمەن.

ئەزمىسىنى ئەزمەك گەپنى چاينىماق، ئارقا-ئالدىغا يانماق، دېلىغۇلدا بولماق.

ئەس سېزىم، هۇش، هىسسى خاتىرە.

ئەستى قۇ. ئېھتىمال، بەلكى، تاينىلىق. م: ئەستى شۇنداق— تاينىلىق شۇنداق.

ئەكچە قە. ئوڭچە. م: ئۇلار ئىككىسى ئەكچە پاراڭلاشتى.

ئەكچىمەك قۇ. سۈيى قاچماق، چالا قۇرىماق.

ئەكمەك غ. تېرىماق، تىكمەك. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: ئارپا ئەككەن ئارپا ئالار، بۇغداي ئەككەن بۇغداي ئالار؛ بەرسەك ئالىسەن، ئەكسەك ئورۇسەن؛ بىرنى كەسسەك، ئوننى ئەك.

ئەگرۈم خ. ئازگال، سۇ يىغىلىپ قالىدىغان يەر.

ئەگۈز غ. قار سۈيى.

ئەگۇش داشقال.
ئەگون ئەگمىلىك دەرۋازا.
ئەگمەك قۇ. كېسەل يوقلىماق، ھال سوراپ كەلمەك، كۆڑۈ-شۈپ كەلمەك. م: بالىلارنى ئەگىپ كەلدىم ــ بالىلىرىمىنىڭ ئۆيىنى يوقلاپ كەلدىم.
ئەگدىپ يۈرمەك قە. پېيىگە چۈشمەك، پايلاپ يۈرمەك.
ئەگگى ـ تەگگى ئەگگى ـ تەگگى بولماق ــ بېشى قايماق، ئېسى چىقماق.
ئەگگىز سوغۇقى ئاشقان.
ئەگگىزەر/ت. ئاندىن كېيىن، ئاندىن.
ئەگگىز بالا قاغىش بالا، ئورۇنسىز جىدەل قىلىدىغان بالا.
ئەگلىك ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئوت.
ئەل غ. چاما، ئىمكانىيەت، ئامال. م: ئەلىمنىڭ كېلىشىچە ئىشلەيمەن.
ئەلەس ـ بۈلەس قە. ئالىچەكىمەن. م: كۆزلىرى ئەلەس ـ بۈلەس بولغىلى تۇردى.
ئەلەس قۇ. ئالغاي.
ئەلەڭگۈ غ. ئېزىنتقۇ، ئالۋۇن؛ يالقۇن. م: ئەلەڭگۈلىمەك ــ يالقۇنلىماق.
ئەلەنجە قۇ. ئامال. ئىلاج. چارە.
ئەلتەك ئەلگە ئارىلاشقاق، يېتىرقىمايدىغان. م: ئەلتەك بالا.
ئەلكۈن قۇ. ئامما، خالايىق، جامائەت. م: ئەلكۈن ئالدىدا سەتچىلىككە قالىدىغان ئىشنى قىلمايلى.
ئەلكېزەر قە. سەرگەردان، مۇساپىر، بۇرالقى.

ئەلمەلە جامائەت، ئەل، خالايىق. م: بۇ ئىشنى ئەلمەلە ئۇقۇپ قالمىسۇن ــ بۇ ئىشنى جامائەت ئۇقۇپ قالمىسۇن.

ئەلمى ـ تەلمى ئەھۋالى. ئوي ـ چۈقۇرى، ئېپى ـ جېپى. م: بۇ يەرنىڭ ئەلمى ـ تەلمى بىلەن تېخى تونۇشۇپ كېتەلمەدىم.

ئەلياقۇ كەچ سائەت 9 ـ 10 بولغان ۋاقىتلار.

ئەلۋەك مول، كۆپ، ئاۋات. م: ئەلۋەكچىلىك ــ مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق.

ئەم قە. شىپا، داۋا. م: كۆك ئىنەكنىڭ سۈتى يۆتەلگە ئەم (شىپا) بولىدۇ.

ئەمەك ئەرمەك. م: ئەرمەك بولماق، ئىچ پۇشۇغىنى چىقارماق.

ئەمچى تېۋىپ، دوختۇر. م: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولار، كۆپ كەزگەن يولچى (ماقال).

ئەمزەك ئەمچەكنىڭ توپچىسى (تۇگمىسى)؛ ئىمىزگە.

ئەمسۈرۈل قۇ. غەيرى، باشقىچىلا، ئېگىز ـ پەس، قاملاشمىغان. م: ئەمسۈرۈل گەپ قىلمىساڭچۇ.

ئەمسۇر ـ ت. ھۇشسىزلىق. م: بالا ئەمسۇر بولۇپ قالدى ــ بالا ھۇشىدىن كېتىپ قالدى.

ئەمگەك قۇ. كۆچمە: جاپا، غۇربەتچىلىك، قىينچىلىق. م: ئەمگەك تارتماق ــ جاپا تارتماق.

ئەمگەكلىك قۇ. شور پىشانىلىك، تەلەيسىز، جاپا كەش.

ئەمگەكشا قۇ. جاپاكەش.

ئەمگىگى قېيىشماق قۇ. نەس باسماق، ئىشى تەتۈرگە ئۆرۈلۈ-

مەك، ئىشى ئوڭماسلىق، ئىلگىرى كەلمەسلىك. م: بۇ بالىنىڭ ئەمگىگى قېيىشىپ، كېسىلى قويۇش بەرمەي كەتتى.

ئەمگىمەك قۇ. چارچىماق. هارماق، تالماق.

ئەملىك مال قۇ. كۆندۈرۈلمىگەن مال. م: قۇ. ئەملىك ئات، ئاساۋۇ ئات، توسۇن ئات.

ئەملىمەك داۋالىماق، كېسەلگە دورا بەرمەك. م: چېچەك ئەملىمەك ــ چېچەك چەكمەك (سالماق).

ئەنە قەي ئا. قارا، هوي (هەيرانلىق، ئەجەپلىنىش، نارازىلىق تۇيغۇلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆز). م: ئەنەقەي، مەنەت بالا بولاپ قېپسەن!؛ ئەنەقەي، مۇنىڭ قىلغان ئىشىنى! (كەلپىندە)

ئەن تارتقۇ خ. گىلەمنىڭ ئەن تەرىپىنى تارتىدىغان كالتەك.

ئەن تارتقۇ سىخى خ. ئەن تارتقۇ يىپى باغلىنىدىغان ئىلمەك.

ئەن تارتقۇ شانسى خ. ئەن تارتقو ياغىچىغا باغلىنىدىغان شانا.

ئەندەك قە. بىر دەم، كىچىككىنە، جىنسەك. م: ئەندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

ئەندۇ قۇ. خاتا، ناتوغرا. يامان، يېڭىلىش، چاتاق. م: ئەندۇ گەپ قىلما؛ كېچە ئەندۇ يېتىپ قاپتىمەن، بوينۇم قىڭغىر بولۇپ قېپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىرداندا ئوقۇم جىق ئىدى،
ئاتقاندا كۆكلۈم توق ئىدى.
يارىم ياندا تۇرغاندا،

ئەندۇ خيالالار يوق ئىدى.

ئەندۆرىمەك قۇ. بېشى قايماق، تېنىمەك، تەمتىرىمەك، ئاداشماق. م: بۇ كوچىغا كىرىپ ئەندۆرەپ قالدىم، ھېچ بىلالمىدىم (بەزى جايلاردا «ئۆندەرىمەك» مۇ دېيىلىدۇ).

ئەندىكمەك ئەنسىرىمەك، چۆچىمەك، قورقماق.

ئەن سالماق قۇ. ۋاقىرىماق. م: بالام نېمە ئەن سەپكەتتىڭ؟

ئەنسەپ يىغلىماق قۇ. ۋاقىراپ يىغلىماق. م: بالىغا قاراپ قوي، ئەنسەپ يىغلاپ كەتتى.

ئەۋەي غ. ناھايىتى، قەۋەت؛ ئەجەپلىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەۋزەر يولى قە. يەر ئاستى يولى.

ئەۋزاي غ. چىراي، تۇرق؛ پەيل. م: ئۇنىڭ ئەۋزايى ياماق ("ئوزاي" مۇ دېيىلىدۇ).

ئەۋمەك خ. ئەندىشە قىلماق، ئۆيمەك. غەم قىلماق. م: ئوغلامدىن بەك ئەۋدىم.

ئەينولا كۆچمە: ئالدامچى.

ب

باتچی غ. ماختانـچاق؛ مننەتـخور؛ دامـلامچی، کۆز ـ کۆز قىلغۇچى.

باتخور غ. "باتچی"غا ئوخشاش.

بات قىلماق ت. کۆز ـ کۆز قىلـماق، داملـماق؛ مـنـنەت قىلماق.

باتنخور ت. قېيىدىغاق، يامانلىغاق.

باجماق قۇ. باشـقۇرماق، بېجىرمەك. م: بۇ بالا کىچـك، تېخى هارۋا باجىغچىلىك بولمىدى.

بادارغا ل. بادىرا، چەنزە، بادىرا ياغاچ.

باداك خ. ئاشـلىق قاچـلاش ئۈچۈن بوردـدىن ياسالـغان يۇمىلاق قاچا؛ سامان قاچىلاش ئۈچۈن بوردىن ياكى تال ـ چىۋىقتىن قۇراشـتۇرۇپ هارۋىـغا ئورناشـتۇرۇلغان يۇمىلاق ياكى تۆت چاسا ساندۇق.

باداك قوساق قە. يوغان قوساق.

بادراك کۆز پۇلتىيىپ چىققان کۆز.

بارا قۇ. بارقا پاخلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.

باران قۇ. شەپە، قارا؛ ھەيۋە. م: يىراقـتىن بىر نەرسىنىڭ بارانى کۆرۈنۈۋاتىدۇ.

بارانا ل. تىرنا.
باراۋەت باغ سەيلىسى زىياپىتى.
بارقا ت. قىزقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.
بارتو ت. غوجىدار، گۇمنجا، ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى.
بارداق سۇ كاسىسى، ئاياق.
باردامچى قە. ئۆيدە بار نەرسىلەرنى ئەتەي ساقلاپ قويۇپ، بالا-چاقىلىرى ياكى ئۆتەر-كېچەر تۇققانلىرى كەلگەندە قويۇپ بېرىشنى ياكى كىيىم-كېچەك بولسا كىيدۈرۈپ قويۇشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.
بارغىرا قۇ. بىر خىل ئوت.
بارغىندى قۇ. بارغۇچى.
بارلىق باي، بىساتلىق، مال-مۈلۈكلۈك. م: بۇ خېلى بارلىق ئۆي ئىكەن.
بازارلاپ كەلمەك قە. بازارغا بېرىپ، سودىلىق ئېلىپ كەلمەك.
بازارلىق قە. خېرىدارلىق؛بازاردىن ئېلىپ كەلگەن سوغا-سالام. م: بازارلىق مال — خېرىدارلىق مال؛ مەن سەلەرگە بىر ئاز بازارلىق ئېلىپ كەلدىم.
بازار-ئوچا قە. بازار، شەھەر. م: بازار-ئوچاغا بېرىپ، نەرقى-ناۋانى ئۇقۇپ كېلەيلى.
بازار-ۋېلىق قۇ. "بازار-ئوچا"غا ئوخشاش. م: بۇگۈن بازار-ۋېلىققا بېرىپ، ئاز-تولا رەخت-پۇچۇك ئېلىپ كەلدۇق. (بۇ سۆزنىڭ توغرا ئېيتىلىشى "بازار-بالىق").

بازغاشماق قه. سوقۇشقاق خورازدەك ھۆرپۇيۇشمەك.
بازلماق قه. قانات سۆرىمەك.
بازلماق قۇ. بەزلىمەك: بۇ بالا بەك يىغلاپ كەتتى، بىر-ئاز بازلاپ قويسىڭىزچۇ.
باستۇرما قه. كوچىلارنىڭ ئۇستىگە يېپىلدىغان توڭ يېقى ياكى ئىككى يېنى ئوچۇق لاپاس.
باسقاق قه. پىستان، پىسىلداق.
باسقۇ ل. شوتا ("باسقۇچ"مۇ دېيىلىدۇ).
باسماق[1] ئا. تاختا مۇشۇك (بەزى جايلاردا قۇشقاچ تۇتىدىغان نەرسىنى "باسماق" دەيدۇ).
باسماق[2] كۇ. سەندەل ئاياق، ساپما ئاياق، باشماق.
باسماقدىماق بېسىۋالماق، دەسسىمەك: ئۇ خوجۇن-قاچىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغىچە، توڭتى توڭت ياقتىن كېلىپ باسماقدىۋالدى؛ بۆرە توشقاننى باسماقداپ تۇرۇپ يىگىلى تۇردى (ئىغزدا "باسمادىماق" دېيىلىدۇ).
باسق ل. پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇپ قويۇلغان ئوت-چۆپ، قوموش-قوراي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئوت-چۆپلەر. م: باسق ئورۇمى — قىشلىق ئوت-چۆپ ئورمىسى.
باشاق قۇ. پالەك، باشاق كۆك.
باشاماق قۇ. كەپسىز، بەكۆڭۈش، گەپكە كىرمەيدىغان. م: باشاماق بالا — بەكۆڭۈش بالا.
باش بۇرنى ئالدى، ئەڭۈلى، دەسلىۋى. م: ئۇ ئوتياش، قوغۇن-قاپاق، مىۋە-چىۋىنىڭ باش بۇرنىنى ئۇلارغا بېرەتتى.

باش بېقىشماق ئا. كۆچمە: غەيرەت قىلىشماق.
باشتۇڭاۋۇق بەكۈاشلىق، باشباشتاقلىق، ئۆزبېشىمچىلىق.
باش سۇ قە. بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئۇچىنچى قېتىملىق سۇ (باش ئالدۇرۇش ئۇچۇن قويۇلىدۇ).
باش سۇقماق ئۇنىڭ-بۇنىڭ ئالدىغا بارماق، كىرمەك. م: ئۇ كۆپ يەرگە باش سۇقۇپ، ئاخىرى بىر ئورۇنغا ئورۇنلاشتى.
باش سغدۇرماق پاناجاي تاپماق.
باشكىنە قۇ. "باش" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇگۇن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۇزسەڭ بوز ئات.
باشكىنەكدىن يۇگەن ئېلىپ،
قىلمەن ئازات.

باشلاق خ. باشلام، سۇ بېشى، ئېچىق.
باشلىق قۇ. رەتلىك، تەرتىپلىك، جاي-جايىدا. م: ئۆي دىگەن باشلىققىنە بولسا نىمىدىگەن ياخشى!
باش ئۇن قۇ. 1-دەرىجىلىك ئاق ئۇن.
باشماق قۇ. "باجماق"قا ئوخشاش.
باش يېيدى قۇ. ئالغانلىكى خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىدىغان ئەرلەر ياكى تەككەنلىكى ئېرى ئۆلۈپ كېتىدىغان خوتۇنلار شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.
باغجار قە. بۇجىغۇر، بۇدرە. م: ئىشىك ئالدىدا قوساقلىرىنى كۆتۈرەلمەي تۇرغان قاشقىلىق ئىنەك بىلەن باغجار قوزىلىق

قوي تۇراتتى.

باغرۇ ✓ت. باغرى قاتتىق، رەھىمسىز.

باغدال غ. چىپار، چىكىم ـ چىكىم، چار. م: باغدار خوراز ـــ چار خوراز.

باغلاق غ. مال باغلاپ قويۇلىدىغان جاي.

باغلانچى خ. ئاغامچا، ئارقان.

باغى ـ تاغى بولماق قە. مالىمان چىقارماق، بۇزۇلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق. م: بىرنەچچىسى باغى ـ تاغى بولۇپ، چوماق ـ توقماق كۆتىرىپ توپىلاڭ چىقاردى.

باكانىياز خ. بىكارچى، بىكار تەلەپ، ئاقنابچى.

بالاخور چاتاقچى، ئىش تېرىغۇچى، ۋەقە تۇغدۇرغۇچى.

بالداق ئەپكەش. قۇشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سۇغا چىقتىم كۆلۈڭگە،
بالداق سىلىپ مۇرەمگە.
دىدارىڭنى كۆرەي دەپ،
نەچچە باردىم مەلەڭگە.

بالۇقا ل. بولقا.

بالىچان قە. بالىغا ئامراق. م: بالىچان ئادەم ـــ بالىغا ئامراق ئادەم.

بالچۇق ت. ئۇزۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇ يېقىمۇ ئالچۇق،
بۇ يېقىمۇ ئالچۇق.
ھەجەپ ئوبدان ياراشتى،
يارىم بەرگەن بالچۇق.

بالىكا خ. بالا (ئەكىلەتمە سۆز).
بايتاسۇن قۇ. تاغنىڭ ئىگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.
بايخان غ. ئۇلاقتا چەيلىتىپ يۈمشىتىش ئۈچۈن خاماندا دۇگىلەك شەكىلدە رەتلىك-تەكشى دۆۋىلەنگەن بۇغداي ئونچىسى (بەزى جايلاردا "پايخان" دېيىلىدۇ).
بايخاندىماق غ. "بايخان"نىڭ پېئىل شەكلى.
بايران - ل. ۋەيران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇلبۇل سايراپ ئۆتتىمۇ،
باغنىڭ بايران كەتتىمۇ.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
باشنىڭ كۆككە يەتتىمۇ.

بەتكەردە خ. مۇتىھەم، ئۇشۇق؛ لۇكچەك.
بەجىنگۇل قۇ. قات-قات ئېچىلىدىغان ئىگىز غوللۇق گۈل.
بەردەڭگى غ. قارامسلتىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سادىرىن ئاتار بولسا،
بەردەڭگى بىلەن ئاتسۇن.
مەن جاڭجۇڭغا خەت يازدىم،
كاللامنى كېسىۋەتسۇن.

بەردەم قە. چىدام: بەردەمرەك بولۇڭ — چىداملىغراق بولۇڭ.
بەشبىغىز قۇ. گەپكە ئارىلاشقاق، يېتىم ئاقساقال، ساقالغا ياماشقۇچى.
بەقەم قىش-ياز كۆكىرىپ تۇرىدىغان غوللۇق دەرەخنىڭ بىر

خلى (غولى قارامتۇل قىزىل، ياغمچى چىك كېلدۇ).
بەگچەك قە. بەگ بالىسى، بەگزادە؛ تاز.
بەلپۇرمە خ. گارمون يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).
بەلتارتما قە. تاسما بەلۇاغ.
بەلچە[1] خ. موزدوزنىڭ كۆن-چەملەرنى تىلىدىغان، شىلدىغان پىچقى.
بەلچە[2] مەش، ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان كىچىك گۈرجەك.
بەلچە[3] قۇ. تاغ باغرى.
بەلچەك خ. كىچىك كۈرەك.
بەلچىر قۇ. ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلغان يېرى.
بەلدەك قۇ. ئەپكەش، بالداق.
بەلدەم قۇ. بوغۇم، ئۆگە.
بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، دوقمۇش، تۆت چاسا.
بەلدىمەك بەرتمەك، تاياقنىڭ شويىنا چىگدىغان يېرىگە بەرتىلگەن چىقارماق.
بەلكۆينەك قۇ. يوپكا (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).
بەلگۈرجەك قۇ. "بەلچە[2]"گە ئوخشاش.
بەلگۈنەك قۇ. ئېدىر باغرى.
بەللىك[1] ل. ئىشتاننىڭ بېلى، لېپەز.
بەللىك[2] قۇ. ھارۋا بەلۇىغى.
بەللىمەك نىشانغا ئالماق-قورولغا ئالماق؛ مىلتىققا ئوق سالماق (بەتلىمەكمۇ دېيىلىدۇ).
بەمەل غ. ئۆگە، بېغىش.
بەمەلچەك غ. "بەمەل"گە ئوخشاش.

بەيگە ئالماق غ. بىرىنچىلىكنى ئالماق، بىرىنچى بولماق، ئوزۇپ چىقماق.

بەۋاكەلمەك قە. تەڭ كەلمەك، توغرا تۇرماق. م: ھۇجۇمغا بەۋا كېلەلمىگەن دۇشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى.

بوتا ھاۋانچا تېشى (بەزى جايلاردا "بۆتە" دېيىلىدۇ).

بوتو ل. بوتا، تايلاق.

بوجا [1] قۇ. ئىشەنچ، كاپالەت، مۆلچەر. تۇغۇتقا بوجا يوق (ماقال).

بوجا [2] غ. ھارۋىغا قېتىلغان ئاتنىڭ ئۇزۇن تىزگىنى.

بوچا خ. قاتىلىپ قۇرۇتۇلغان گۆش.

بودا قۇ. چوڭ مال، قارامال.

بوداق قە. قىياس، مۆلچەر، پەرەز. م: ئۇ ئويلاپ باشقىچە بىر بوداققا كەلدى.

بودەك خ. سېمىز، بۇدرۇق.

بودولغو ل. تاقابىل. م: بودولغو كەلمەك ــ تاقابىل كەلمەك.

بوران چېچىگى قۇ. مامكاپ، كۇسەيخۇا.

بوران قوپتى قۇ. بوران چىقتى. كەمبەغەل تالقان يىسە بوران قوپۇپتۇ (ماقال).

بۇرۇل غ. خالدار (چىپار). بۇرۇل ئات.

بوزاڭ توپا خ. يول توپىسى.

بوزغۇن تۇلەك ئۇچار ـ قاناتلارنىڭ بىرىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى (ئىككىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى "كۆك تۇلەك"، ئۇچىنچى قېتىم تۇك تاشلىشى "قارا تۇلەك" دېيىلىدۇ).

بوزقىيا تۇمان قىروسى (تۇمانلىق قىش كۈنلىرى تال ـ دەرەخ

شاخلىرى ياكى سىمتاناپ تۈۋرۈكلىرىگە باغلىنىپ كېتىدىغان قارغا ئوخشاش قىرو).

بوزلۇق غ. ئېچىلمىغان تىك، بوز يەر.

بوزلىماق ئىگىرىماق، بۇۋۇللىماق (تۆگىنىك بوزلىشى).

بوزلاپ يغلىماق ھۆڭگىرەك ئېتىپ يىغلىماق، قاتتىق يىغلىماق، تۆگىدەك بوزلاپ يىغلىماق.

بوسۇت غ. تويدا كىشىلەر ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن قويىدىغان سوغا-سالام.

بوسۇرما تەلپەك قە. تۇماق ياكى تەلپەكنىك بىر تۈرى.

بوسۇق[1] قۇ. بوسۇغا.

بوسۇق[2] ل. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق غ. بوزەك، ئاناي.

بوشقا قۇ. ئوردىدا ئۇششاق ئىشلارغا يەنى لاۋازىمات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى كىشى ("بوشقى" مۇ دېيىلىدۇ).

بوش مەيسە قە. بوشاڭ، ئىزلەكگۈ.

بوغا غ. ھارۋىغا قېتىلىدىغان ئاتنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان جۇمبۇ.

بوغجما خ. بوپا، بوقچا.

بوغچا ل. تويلۇق؛ بوپا، بوغجما.

بوغداش قە. بىر خىل كۆكتات.

بوغماق[1] ل. باغلام.

بوغماق[2] كۇ. بوغماق، قىلتاق (ئۇششاق جانىۋارلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان بىر خىل توزاق).

بوغماق[3] خ. سېمىز، دوغلاق.

بوغۇچ قه. بوقۇش، پۆپۈك.
بوغۇم قۇ. ئىنىم، ئۇكام، سىڭلىم.
بوغۇن[1] خ. چىڭگىلىككه ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بوغۇن[2] قۇ. هەره (هەسەل هەرىسى).
بوغۇناق خ. چاڭ ـ توزاڭ.
بوغۇنۇقماق خ. خاپا بولماق، بوغۇلماق.
بوغۇن ياتقى قۇ. هەره كۆنىگى.
بوقتاق ـ قۇ. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.
بوقتۇغ ل. جەينەكتىن يۇقۇرى مۇرىگىچه بولغان ئارىلىق.
بولاق بولدۇرۇلغان، كۆپكەن. م: بولاق مانتا.
بولجا[1] خ. دەرەخ كۆتىگى.
بولجا[2] مۆلچەر، قىياس.
بولجا تېرەك خ. يىلتىزىدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك.
بولجالماق مۆلچەرلىمەك، قىياس قىلماق.
بولۇق غ. هوسۇلىلۇق، ئوخشىغان. م: بولۇق بۇغداي ـ هوسۇللۇق بۇغداي.
بولۇم لاياقەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت. م: بولۇملۇق كىشى ـ قابىلىيەتلىك كىشى. بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن ـ قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال).
بونجا قه. ئىككى ـ ئۈچ يىللىق كۆچەت.
بوي قۇ. بويتاق، تۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەڭتۇشلار ئۆيلىنىپ كەتتى،
بىز يۇرۇيمىزمۇ بوي.
ساقال ـ بۇرۇت قولغا كەلدى،

قىلمايمزمۇ توي.

بوياق قۇ. زاراڭزا.

بوياندىماق قە. بوينىنى سوزۇپ قارىماق.

بوي ئاينەك قۇ. تام ئەينەك (تامغا يۆلەپ قويۇلىدىغان تىك ئەينەك).

بويتاسما ۋۇجاڭدەي (ئەسكەر باشلىقلىرى بويىغا ئاسىدىغان تاسماباغ).

بويسۇره غ. بوي سۇرۇشتۇرۇپ، بويىغا قاراپ. م: بالىلارنى بويسۇره قىلىپ تىزماق.

بويلاشماق بوي ئىگىزلىگىنى سېلىشتۇرماق. م: ئىككىسىز بويلىشىپ باقايلى، قايسىمىز ئىگىز ئىكەنمىز.

بويلىماق بويۇننى سوزۇپ قارىماق؛ تەگمەك، يەتمەك؛ ئۇيىراققا بويلاپ قارىدى؛ ئاغامچا قۇدۇققا بويلىمىدى؛ مەن سۇغا بويلىمىدىم (مەن سۇنىڭ تەكتىگە يېتەلمىدىم).

بويۇنچاق قۇ. خامۇت (كالىنى ھارۋا ياكى ساپانغا قوشقاندا، بوينىغا سېلىنىدىغان جەينەكسىمان ياغاچ ئەسۋاپ).

بۇتناش باتناش، قېيىداش، ئاغرىنىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېرىق ـ ئۆستەڭ ئاتلايسەن،
يۇقۇرى ـ تۆۋەن قاتنايسەن.
ئىشىك ئوڭغا تارتمىسا،
ماڭا نېمە بۇتنايسەن.

بۇرالقا قۇ. مۇساپىر، ياقا يۇرتتىن كېلىپ قالغان، ئىشىكمۇ ـ ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرگۈچى ("بۇرالقى"مۇ دېيىلىدۇ).

بۇردا بولماق خاپا بولماق، ئاچچىغلانماق.
بۇردۇ ل. ئالدام (تۇرپاندا بۇردا دېيىلىدۇ، بۇردا قىلماق ـ ئالدىماق، ساختا قىلماق).
بۇرنى بۇرودىغان قۇ. ئىشى ئوڭمىغان، تەلەيسىز.
بۇرنى كۆپمەك غ. بالاغەتكە يەتمەك (سەلبىي مەنىده ئىشلىتىلىدۇ).
بۇرنىنى تارتالماي قالماق بەك ئالدىراشچىلىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.
بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق غ. پىسەنت قىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىقنى بىلدۈرىدۇ.
بۇرۇتنى يېكەندە ئالماق غ. ئەپلىمەك، جايلىماق، جاجىسىنى بەرمەك.
بۇرۇغدىماق قۇ. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئەمىلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئاددى ئۇسۇل.
بۇرۇقماق غ. غەرق بولماق. م: ئىسقا بۇرۇقماق؛ ھاراقىقا بۇرۇقماق ـــ ھاراقتا غەرق بولماق.
بۇرۇندۇق ل. چۈلۈك (تۆگىنىڭ).
بۇز ئادەم قۇ. ئىش بۇزار، چاتاقچى: بۇ بالا بۇز ئادەم چىقىپ قالدى ـــ بۇ بالا ئىش بۇزار ئادەم چىقىپ قالدى.
بۇزۇم بېشى قۇ. بەكۈاش، ئىش بۇزدى، چاتاقچى.
بۇس ـ بۇلغۇناق قە. بۇس ـ تۇتۇن. م: بۇس ـ بۇلغۇناق تۇتۇن دىمىغىنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى.
بۇغداي ئۇمىچى قە. بۇغداي ئۇنىنى سەل نەمدەپ ئالقاندا ھىمىرىپ ئېتىلىدىغان ئۇماش.

بۇغدىيەك قە. كېكىرتەك؛ بىر خىل ئوت.
بۇغۇل قە. "بورۇل"غا ئوخشاش.
بۇغۇنۇتتە قۇ. بۇ يەردە، مەشھەدە.
بۇقا باغلىماق غ. بىخ چىقارماق. م: دەرەخ بۇقا باغلاپتۇ، بۇ يىل مۇھە ئوخشىغىدەك.
بۇل ئاشلىقنىڭ يامغۇردا قىلىپ بۇزۇلۇشى. م: بۇ بۇغداي بۇل بولۇپ قېپتۇ.
بۇلبۇلەك خەرەك.
بۇلتۇلماق قۇ. گوللىماق، بەزلىمەك، بانا قىلماق، ئاغىنا قىلماق. م: سەن بالىنى بۇلتۇلاپ تۇر، مەن تالاغا چىقىپ كېرەي.
بۇلجىماق قىمىرلىماق، قوزغالماق، مىدىرلىماق، تەۋرىمەك.
بۇلغۇچلىماق سلكىشلىمەك، ئىت-بۆرىلەرنىڭ بىر نەرسىنى چىشلەپ تۇرۇپ سلكىشلىشى، كالىنىڭ مۇڭگۈزىنى ئۇياق-بۇياقتا پۇلاڭلىتىشى.
بۇلغىماق قۇ. پۇلاڭلاتماق، شىلتىماق. م: قولۇڭنى تولا بۇلغىماي گەپ قىل.
بۇلۇقتۇرما تۇرۇم-تۇرۇم، تۇرۇلۇپ-تۇرۇلۇپ. م: تۇرخۇندىن ئىس بۇلۇقتۇرما بولۇپ چىقىۋاتىدۇ.
بۇي سالماق خ. ئىسرىق سالماق.
بۇيسۇ ل. ئەترە، ئادىكولۇن.
بۇتۇن غ. يوچۇن، يات.
بۇجەن توشقان بالىسى (بەزى جايلاردا "بىجەن" دېيىلىدۇ).
بۇرە بېگى قۇ. ياۋا ھايۋانلارغا مەسئۇل بولغۇچى بەگ.
بۇرە تېرىسىنى كەيمەك غ. ھاۋا تۇتۇلغانلىغىنى ياكى

ئادەمنىڭ غەزەپلەنگەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

بۆره سامسغى بىر خىل سېمىز ئەتلىك تەييارتاپ ئوت.

بۆره سويمسى قە. كەپە قوغۇن (قومۇلدا "كەلپىغون" دىيىلىدۇ).

بۆرەكچە هالقا قە. بۆرەك شەكلىدىكى زىرە.

بۆرتە ئات غ. ئېشەك رەڭگى ئات.

بۆرتمە غ. قاپارتما: بۆرتمەگۈل ــ قاپارتماگۈل؛ بۆرتمە شال ــ قاپارتماگۈل چىقىرىپ ئىشلەنگەن رومال.

بۆزچى ل. توقۇمىچى، باپكار. **قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:**

تەكتەك ئېتەر تۆمۈرچى،
پۇلنى ئۇسار كۆنچى.
بىلىگچە ئورا كولاپ،
جان تالىشار بۆزچى.

بۆسكەك غ. قوپال، ئارقان ئۈزەر.

بۆشۈك تەۋرەتكە قۇ. ياچىۋەك.

بۆكەيمەك قۇ. ئېڭىشمەك، دوڭغايماق.

بۆكتۈرگە غانجۇغا.

بۆكتەرلمەك غانجۇغلىماق.

بۆكسە قۇ. پەس، تۆۋەن.

بۆكسى بولماق قۇ. ئېڭىشمەك، پۈكۈلمەك، پەسلىمەك.

بۆكمەك قۇ. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق، تەسلىم بولماق، ئەل بولماق؛ كەمتەر بولماق.

بۆلەك قۇ. خالىتا، سوۋغا. م: خالتا ـ ۋېلەك ئەۋەتتۇق ــ سوۋغا ـ سالام ئەۋەتتۇق.

بۆلەك چىقماق ئۆڭ ئايرىپ چىقماق.
بۆلەنچۈك قە. سەگۈنچۈك.
بۆلگە ل. سوۋغا، سوۋغا ـ سالام، خالتا، خالتا ـ ۋېلەك.
بۆۋەر قۇ. كۈنگەي، كۈنباقار تەرەپ.
بۆۋەك خ. بوۋاق.
بۆۋەكچىلىك غ. گۆدەكلىك، تەربىيسىزلىك، ياشلىق، بالىلىق.
بۈجۈ قۇ. جىن، ئالۋاستى (كىچىك بالىلارنى قورقىتىشقا قوللىنىدىغان سۆز).
بۈگۈلۈك غ. ياغاچ چاك، كاك كارۋىتى، بەنچاك.
بۈلدۈرگە قۇ. قامچىنىڭ قارسىلدىتىدىغان چۈچىسى؛ ئوقنىڭ بۈلدۈرگىسى.
بۈۋىقاپاق "بوز قىيا"غا ئوخشاش.
بېتالدى غ. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.
بېتەمتىرا قۇ. ئالدىراڭغۇ.
بېجىمبوش قە. بوشاك، غەيرەتسىز.
بېدىرماق قۇ. قىسىلماق، ئازار يېمەك، خارلانماق.
بېزەك زىننەت، ياسىداق، ياسانچۇق، ساختا.
بېسىق غ. ئېغىر؛ پەسكارىغا چۈشۈپ قالماق. م: دادىسىنىڭ پەيلىگە قاراپ، ئوغلى خېلى بېسىقىغا چۈشۈپ قالدى.
بېسىقلىق خ. ئۆنجە. م: ماۋۇ خامانىڭكى بېسىقلىق كېمىنىڭ؟
بېسىلغاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.
بېشى باغلاقلىق غ. بىراۋغا ياتلىق قىلىشقا پۈتۈشۈپ قويغان قىز بېشى باغلاقلىق قىز دېيىلىدۇ.
بېشى بوش غ. بىرسىگە باغلانمىغان، دېيىشىپ قويغان

يېرى يوق، لايىغى يوق، پۈتۈشمىگەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق. م: بۇ ئايلانما كوچىلارغا كىرىپ بېشىم تۆرەپ قالدى.

بېشىدا چېقىلغان چاقماق غ. بىراۋنى بوزەك تاپماق ياكى ئەخمەق قىلماق.

بېشىدا دەنشاك يوللماق ھىلە-مىكىر ئىشلەتكەنلىكنى بىلدۈرىدۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك تاپماق، قېينىماق.

بېشىغا چاڭگا تىزماق قە. كولىدۇرلاتماق، قېينىچىلىقىقا سالماق، تەڭقىسلىقتا قويماق.

بېشىغا سۇ قۇيماق غ. زايا قىلماق، ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق. م: قاراپ تۇرۇپ بەش يۈز كوينىك بېشىغا سۇ قۇيۇۋەتتى.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق قە. بېشىغا بالا تېرىۋالماق، ئۆزىگە ئىش تېپىۋالماق.

بېشىغا ئىسسىتما چۈشمەك قە. بېشى قاتماق، بېشىغا غەم چۈشمەك.

بېشىنى بەركەش، يەلكىسىنى ئېپكەش قىلماق قە. بىرەر ئىشنى جان پىدالىق بىلەن، جاپادىن، قورقماي تىرىشىپ ئىشلەشنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى غاجاپ ئولتۇرماق غ. كىشىگە ئارىلاشماي، يالغۇز ئۇچاق بولۇپ ئۆتۈشىنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

بېشىنى ئوچاق قىلىۋەتمەك قە. چوقان سېلىپ، تاپا-تەنە

بىلەن، باش ـ مىڭسىنى يەۋەتمەك، گاڭگىراتماق. م: ۋاي دۇيـ جاڭ، مۇبادا ئاشلىق ئوخشىماي قالسا، ئەزالار يىغىلىپ، بېشـ ىڭىزنى ئوچاق قىلىۋېتىدۇ، جۇمو!

بېشى ئوچۇق غ. "بېشى بوش"قا ئوخشاش.

بېشى ئىششىپ قالماق بىر ئىش ئۇستىدە ئەخمەقلىق قىلغانـ لىقىنى بىلدۇرىدۇ.

بېغىر باسماق غ. ئۆزلىشىپ قالماق.

بېغىرساق ت. ۋاپادار، سادىق، مېھرىبان.

بېغىش قۇ. تۇغمەننىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازغىنە ئاشلىق.

بېقىم قە. قاراش، خەۋەر ئېلىش، تەربىيە، غەمخورلۇق قىلىش، بېقىش. م: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولماپتۇ؛ بېقىمسىز بالا ــ تەربىيە كۆرمىگەن بالا.

بېقىمتۇل قۇ. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىغىدىكى رەڭ.

بېكىشمەك غ. پۇتۇشمەك. چېكىشمىگۈچە بېكىشمەس (ماقال).

بىجاقى كۇ. ئۇزۇنىڭ بىر تۈرى.

بىجە ـت. بۇجىغۇر. م: بىجە قوزا، بىجە كۆرپە.

بىجىق خ. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىك قۇ. قازناقنىڭ ئىچىدىكى نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ قويۇـ لىدىغان تەكچە.

بىجىك كىرمەك قۇ. كىچىك بوۋاقلارنىڭ چېچى ئىككى چېكىسىدىن چۈشۈپ كەتمەك. م: بۇ بالىنىڭ چېچىغا بىجىك كىرىپ قەپتۇ.

بىجگەن قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى ("مىجگەن"مۇ دېيىلىدۇ).
بىجىنار غ. ياغلىق ئۇرۇك، ئاق ئۇرۇك.
بىچاغ خ. ۋاقىتسىز، قەرەلسىز، خالىغان چاغدا.
بىچقىم قە. بولۇمسىز، ئىقتىدارسىز، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ھاكاۋاقتى.
بىچىم قە. يۈزدىكى ياكى ئالقاندىكى سىزىقچىلار.
بىخسماق غ. كۆكۈرۈپ قالماق، پاختىلىشىپ قالماق (بەزى جايلاردا "نىخسماق" مۇ دېيىلىدۇ).
بىرىماق ت. كۆكۈل غەشلىگى، كۆكۈلىنىڭ بىئارامىلىغى. م: ئۇ بۇگۈن ناھايىتى بىرىماق كۆرۈۋىندۇ.
بىرەپتات بولماق كەلىدى-بارىدى قىلىماسلىق، ئارازلىنىش، نېرى تۇر-بېرى تۇر بولۇپ قالماق.
بىرەن-سىرەن ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە.
بىر پاساتلىق قە. بىر قېتىملىق. م: بىر پاساتلىق جەڭ.
بىر توغرام غ. بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان، شاختىن شاختا قونۇپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.
بىر توقاي غ. بىر تالاي، بىرمۇنچە.
بىر سەتەل قۇ. مىقدار سۆز (بىر سىقىمدىن ئازراق).
بىر قىلماق يايماق، يېيىۋەتمەك، ئاشكارا قىلىۋەتمەك. م: ئۇ بۇ ئىشنى جاھانغا بىر قىلدى.
بىر كەلتۈرمەك "بىر قىلماق"قا ئوخشاش.
بىزە قۇ. بىرئاز.
بىزەزىر قۇ. ئانچە-مۇنچە، بىرئاز.

بىزمان سەل تۇرۇپ، بىرئازدىن كېيىن. م: بىزمانلىقتا ــ بىردەمدىن كېيىن.

بىزىر قۇ. بىرئاز، سەل. م: بىزىر تۇرۇپ تۇر ــ سەل تۇرۇپ تۇر.

بىزىك قۇ. بىرئاز، كىچىككىنە، ئازغىنە.

بىزىندە قۇ. قولتارتقۇ (باللارنى بۆشۈككە تېڭىپ قويىدىغان باغ).

بىقورۇچىلىق قە. كىشىگە قارام بولۇپ قېلىش، كىشىنىڭ قولىغا قاراپ قېلىش.

بىيلەن قۇ. هورۇن، يالقاۋ، ئېرىنچەك، ئېزىلەڭگۇ، تەييار تاپ (تاغلىقلار سۆزى).

پ

پاپاماق ‹ت. ئۆمىلىمەك (قۇمۇلدا "پۆپۈلىمەك" دېيىلىدۇ).
پاتاق ئاق قۇناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.
پاتاڭ گەجگە، بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى؛ بويۇن گۆشىدە بولىدىغان پەيسمان ماددا (بەزى جايلاردا "چاچ"مۇ دېيىلىدۇ).
پاتاڭگۇشاماق غ. گەجگىگە ئۇرماق.
پاجاق غ. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۆۋرۈكى.
پاخپاق زىرائەتلەرنىڭ قويۇق، ئۆسكىلەڭ، ئەمما دانسىز بولۇپ قېلىشى؛ قۇرۇق، پو. م: بۇ بۇغداي پاخپاق بولۇپ قېپتۇ؛ پاخپاق گەپ.
پاختىگى ئوڭدا ئۇچماق ئىشى ئېغىپ قالغانلىقىنى، ئامىتى كېلىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرگۈچى بىر ئىكىمە.
پاختۆەن پاختىدىن قىلىنغان ئوق، يالغان ئوق. م: بۇ شەھەرنى بىر كۈندە ئالىمىز دەپ پاختۆەن پونى ئاتقان ئىدى؛ پاختۆەن مىلتىق ــ بالىلار ئويناىدىغان ئويۇنچۇق مىلتىق (ئوقى پاختىدىن قىلىنىدۇ).
پاخشە قە. چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنغاق، سۇنۇق. م: پاخشە تۇخۇم، پاخشە خىش.
پاخما قە. پاخپايغان، جىڭگىلەك. ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن

قالغۇچە، پاخما باشلىق ئاناڭ بىلەن قال (ماقال).

پاخماچىگە ل. ئىلغانمىغان بېسىلىغاق چىگە.

پارەش قۇ. ئاشپەز (ئوردا ئاشپەزلىرى پارەش دېيىلىدۇ).

پارپاق كۇ. "پاخپاق"قا ئوخشاش.

پارتاڭچى ت. بەتخەج، ئىسراپخور.

پارلىماق قۇ. تاللىماق، خىلىلماق؛ پەرلىمەك، قارا چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىپ قويماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

چىراق نىمە كۆيمەيدۇ،
پارلاپ قويسا كۆيمەمدۇ.
يىراقتىكى يارلانى،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

پاسار خ. قوناقنىڭ شېخى. م: پاسار ئوتنىڭ كۈلى چوڭ، ساپسا‌پچىنىڭ گېپى (ماقال).

پاساڭ[1] قۇ. ياستۇق ياغاچ؛ هارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئىككى يوتىسىنى تۇتاشتۇرىدىغان چېتىق ياغاچ.

پاساڭ[2] قە. غازاڭ (خازان). م: قوغۇنىنى پاساڭداش — قوغۇننى غازاڭ قىلىش.

پاسپاس[1] ل. پىستان، پىسپىس، پىسلىداق.

پاسپاس[2] قۇ. ناچار، يارامسىز.

پاسلىداق ل. قوماچ.

پاشا ل. چۈشىن.

پاشلىق ل. چۈشىنىلىق (پاشا ۋە چۈشىنىدىن ساقلىنىش ئۇچۇن تۆشەككە ئورنىتىلغان تور چىمىلدىق).

پاقا بەشگى ل. قۇلۇله.

پاقا ئوتى سۇدا ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
پاقۇل ل. قوماچ، پاسلىداق.
پاقلاشقان ئۇزاق ۋاقىت ئاقماي تۇرۇپ قالغان سۈنىك يۇزىدە پەيدا بولىدىغان لەش.
پاگى خېمىر تۇرۇچ.
پاك ساغرو، گاس.
پاكپا قۇ. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما (بەزى جايلاردا "پامپا" مۇ دىيىلىدۇ). ئاختارمىلىقتىن پاكپا تېپىلماپتۇ (ماقال).
پاكپارا قۇ. "پاكپا"غا ئوخشاش.
پاكپارماق قۇ. تولا سەمرىپ كېلەكسىزلىشىپ كەتمەك. پومپىيىپ كەتمەك. م: بۇ خوتۇن سەمرىپ، پاكپاراپلا كېتىپتۇ.
پاكقاي غ. "پاك"غا ئوخشاش.
پاكقۇش غ. دۆت، ھاكۇاقتى.
پالاق بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكسىرىپ قالغان. م: پالاق تۇخۇم، نان پالاپ قېپتۇ.
پالادا قۇ. "پالاق"قا ئوخشاش.
پالاقمان قە. كامالەك، ياي.
پالاك پاخال. م: شال پالىكى-شال پاخلى.
پالپاك كۇ. چالما، پامپا، پاكپا.
پالتۇك غ. پەگا (ماكدا)نىك بىر چېتى، كەش قويۇلىدىغان ئورۇن.
پالچىق ل. سۇ بار كېچىك.
پالقان قۇ. ئاياقنىك سوكىغا ئورنىتىلغان قەلەي.

پال كۆز غ. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز. م: ئۇنىڭ پال كۆزلىرىمۇ ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى.

پالوپا قۇ. پالەچ؛ پۇتلاشماق.

پانا چوڭراق ياغاچ شىنا.

پاناس خ. ئىزناكقا ئىشلىتىلىدىغان مېتال.

پاناقماق غ. پانا تارتماق، پاناغا ئېرىشمەك، يۆلەكچىگە ئېرىشمەك.

پانۇس ئوت ئېتىز بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

پاۋان خ. پالۋان ــ پەھلىۋان (بۇ سۆز باتۇر، قەھرىمان، كۈچلۈك؛ مەرگەن؛ ئوۋچى دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ).

پاي بەرمەسلىك غ. چىداش بەرمەسلىك، پايىلماسلىق.

پايتىمسىنى تەتۈر ئورنىماق پالاكەت باسماق، تەلىيى قاچماق.

پايچەك خ. پاچاق.

پايخان خ. يانچىش ئۈچۈن خامانغا دۆۋىلەنگەن ئۆنچە؛ پاچاق سۆڭىگى. م: پايخان سالماق ــ ئۆنچە يايماق. پايخىڭنى چېقىۋېتىمەن.

پايخانلىماق خ. چەيلىمەك، دەسسىمەك، يانچىماق، پېتىقدىماق.

پايسوق خ. پوسۇققىدە، تۈيۈقسىز، تاسادىپى ("پارىسوق" مۇ دېيىلىدۇ).

پايكا خ. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.

پايلامسز قۇ. چىدامسىز، تاقەتسىز.

پايلىماس غ. چىدىماس. چىدىماسلىق ئۈيى پايلىماسلىق

قېشىدا (ماقال).

پايلماق ماربماق، پېيىغا چۇشمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لەپ ـ لەپ قىلىپ قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
ئۆتكۈر كۆزلەر ئوقيا بولدى،
دۈشمەننى پايلاپ.

پايمال قىلماق خ. دەسسەمەك، يانچماق، چەيلىمەك: دەپسەندە قىلماق، ئاياغ ئاستى قىلماق، دەخلى ـ تەرۇز قىلماق، زىيان يەتكۈزمەك. ("پاخنالىماق"مۇ دېيىلىدۇ).

پەت قۇ. ھىلە، ئامال، نەيرەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن بىر ئاناي ئادەم،
پەت ئۇرساڭ خۇدايىم بار،
سەن ساقلىمساڭ مېنى
ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەتەك قە. پاكار.

پەتتە قە. توي خېتى.

پەتلە تۇگمە تۆشۈگى (چاپانىنىڭ پەتلىسى).

پەپىلقۇش خ. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پەچمە قۇ. رەددىيە، دەككە، پەشۋا.

پەدەك تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىگەن قۇ. پەتىگان، چەيزە (تۇرپانىدا "پېدىسگەن" دېيىلىدۇ).

پەرەك خ. بۇرۇن تۆشۈگىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك.

پەرەڭ قېنىق قىزىل. م: **پەرەڭ ياغلىق ــ قىزىل ياغلىق.**

پەرسەكۈ قۇ. ھەسسە، پائىز، پىرسەنت.
پەركا قۇ. ۋارونكا (بوتۇلكىغا ئوخشاش ئاغزى كىچىك قاچىلارغا ماي ۋە باشقا سويۇق نەرسىلەرنى قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ)؛ سىركۈل (دۇگىلەك ــ چەمبىرەك سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاپ).
پەرلىگۈچ قە. قاراچىراقنىڭ پىلىگىنى چىقىرىدىغان ياغاچ (بەزى جايلاردا "پەلكۈش" دېيىلىدۇ).
پەرلىمەك چىراقنىڭ پىلىگىنى چىقارماق؛ ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى پەرلىمەك.
پەزلەنمەك قۇ. تەمشەلمەك، تەيىرالانماق.
پەستەۋەت خ. پەسكەش، ئىپلاس. م: پەستەۋەت نا ئەھلىلەر.
پەشلىمەك قە. گۆشتىنى ياغنى پەشلەپ ئالماق.
پەغەز خ. كەپتەر قونىدىغى. م: پەغەزگە ئاران قونغان كەپتەرنى ئۈچۈرۈۋەتتىڭ.
پەقەش قۇ. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى. م: بوۋاق پەقەش قىلىپ قويدى.
پەگا قە. ئۆينىڭ تاپسىسىنىڭ ئايىغى، كەش سىلىپ قويىدىغان يېرى.
پەلەك قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى (بەزى جايلاردا "پەلەز" دېيىلىدۇ).
پەلتەك خ. تۆت پۇتلۇق ئۇزۇن ئورۇندۇق، بەلدىك.
پەلكەت قۇ. يامان، ئەسكى، ناچار. م: پەلكەت بالىكەن ــ ئەسكى بالا ئىكەن؛ پەلكەت رەخكەن ــ ناچار رەخ ئىكەن. (بەزى جايلاردا كالاكپاي مەنسىدە "پالاكەت" دېيىلىدۇ).

پەلكۈش "پەرلىگۈچ"كە ئوخشاش.
پەلەك خ. ساغرا، كاسا.
پەلەمەك خ. گوللىماق، ئالدىماق.
پەنە قۇ. شىنا.
پەنجە خ. گىلەم توقۇشتا ئۆتكۈزۈلگەن يۇك يىپنى چىگىشتە-دىغان سايمان.
پەيتارى خ. كۆچمە: ئورۇق ئادەم.
پەيجەمبى خ. تامبال.
پەيقۇ خ. ياستۇق.
پەينەۋرە ئەۋرە (نەۋرىنىك بالىسى).
پو قۇ. هور، پار، بۇغ، بۇس. م: قازانىدىن پو چىقىپ تۇرىدۇ.
پوپاي خ. سېمىز. پاكار ئادەم.
پوپىماق قە. باسماقدىماق، دەسسەپ يانچۇەتمەك، ئاستىغا بېسىۋېلىپ يەرگە نىخىتىماق (ئادەمنى)؛ دەسسەپ چىگىدىماق (دۇملەنگەن ئوغۇتنى).
پوتا بەلۋاغ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا زوچو پوتىنى،
ئىككى چىگىپ باغلىدىلا.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
بېغىر ـ يۇرەكنى داغلىدىلا.

پوتا ئويۇنى قۇ. مەشرەپتە ئەر ـ ئايالىلار بىر بىرىگە پوتا تاشلاپ ئوينايدىغان ئويۇن.
پوداق قە. سېمىز، پومپۇر.

پوراچ قه. تۇز، لازا قاتارلىق نەرسىلەرنى قويۇش ئۈچۈن ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان قاچا.

پورەك ئا. قوناق زاغرىسى.

پورپاك قۇ. توزاك، چاك، يۇمشاق، م: پورپاك توپا ــ يۇمشاق توپا.

پورپاك چىقارماق قۇ. غەۋغا چىقارماق.

پورنان قۇ. هورنان، جىكىلما.

پوزنەك قە. دۆڭە؛ پومزەك. م: بالامىنىڭ قوۋۇزى پوزنەك بوپ قاپتۇ؛ پوزنەك ـ پوزنەك قەۋرىلەر، پوزنەك ـ پوزنەك دۆڭسىلەپ قويغان ئوغۇتلار.

پوستەك[1] قە. تۇگمەن ھەققى؛ تېرە سۇپۇرگە (تۇگمەن ياكى موپاكدا ئۇن سۇپۇرىدىغان تېرە سۇپۇرگە).

پوستەك[2] قارىياغاچ تەكتكىسى ــ قارىياغاچ پوستىكى.

پوستەكچى قە. تۇگمەنچى.

پوستۇما قە. يېغى بىلەن شىلىپ ئېلىنغان قۇيرۇق تېرىسى. م: پوستۇما كاۋاپ.

پوسما بوۋاقلارنىڭ باش كىيىمى، ئاق شاپاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كىيىپ دەللە بېشىغا ـ
چاريدەلە بىر پوسمىنى.
ئازدۇرۇپ ياريم قېشىغا،
قويدۇرۇپتۇ ئوسمىنى.

پوسمىلاق "ئاق پوسمىلاق"قا قاراڭ. م: پوسمىلاقتەك سۇمباتىلىق جامالىغا مەغرۇرلىناتتى.

پوسۇرلماق غ. قاترىماق، پاپپاسلىماق.
پوسوققىتە قە. تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت.
پوسنى چىقارماسلىق قۇ. تۇيدۇرماسلىق، مەخپى تۇتماق.
پوسنى قويۇپ بەرمەك قۇ. ئېيىۋىنى ئاچماق، يامان گېپىنى قىلماق، يېغىرىنى ئاچماق.
پوق پاچاق لەقۇا، لۆم ـ لۆم، بېجىمبوش، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.
پوقلاق قە. ھاجەتخانا.
پوقى قىڭغىر قۇ. تەرسا، چىگىش، ئىچى يامان (ئادەمنىڭ مىجەز خاراكتېرىغا قارىتىلىدۇ).
پوقىنى بوغۇزلماق قۇ. بىرەر ئىشقا خاپا بولۇپ ئۆزىچە قايناپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.
پوكان[1] خ. ئۇچار قۇشلارنىڭ دانلىغى؛ گال، كاناي، بوغۇز؛ مەيدە، تۆش.
پوكان[2] ‹ت. چالا پىششىق (ئۇزۇملەر پوكان بوپتۇ، ئۇزۇملەر چېكىلىپتۇ).
پوكانچى خ. قاسساپ. م: پوكانچىلىق ــ قاساپلىق.
پوڭزەك پومزەك؛ توپ، كىچىك توپ. م: پوڭزەك ئوينىماق ــ توپ ئوينىماق؛ قار پوڭزىگى.
پوڭۇللىماق پوڭۇللاپ گەپ قىلماق.
پولداق قۇ. مايماق خالتىسى.
پولداڭ ـ سولداڭ غ. ساڭگىل ـ سۇڭگۇل.
پولدۇرۇڭ ئېسىقلىق تۇرغان نەرسە. كۆچمە: ئەگىشىۋالغۇچى (بىراۋ نەگە بارسا ئارقىسىدىن تەڭلا ئەگىشىپ يۈرگۈچى).

پوم قۇ. هورلۇق نان، هونان، جىڭموما.
پومساق قە. دوملاق. دۇغلاق، سېمىز.
پوملاپ ـ سوملاپ ئەپلەپ ـ سەپلەپ، پەلـپەتـش، قولىنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىمەك. م: ئىشنى پوملاپ ـ سوملاپ قولدىن چىقارماق.
پوملاق قە. يۇمىلاق. م: پوملاق لاي، پوملاق كۆمۈر.
پوملىماق قە. يۇمىلاقلىماق، پوكۈزەكـلـمەك؛ ئالدىماق، كۆز بويىماق، ئەپلىمەك.
پۇتا ل. يولغۇن.
پۇتىرىماق قوزغالماق، تەۋرىمەك، سىلكىنمەك.
پۇتقا چېتىق بولماق تونىالـغۇ بولۇپ قالـماق، پۇتلىكاشاك بولۇپ قالماق.
پۇتلاش توسالغۇ، ئوكۇشسىزلىق، پىشكەللىك. م: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش (ماقال).
پۇتىغا چېتىۋالماق ئۆزى ئۆتـكۈزگەن گۇناغا باشقا بىرسىنى چېتىۋالماق.
پۇچقاق مۇشۇك قە. مەلـلـرەك، ئالابالـداق مـۇشـۇك، تاغىل مۇشۇك.
پۇچۇلماق كۆيمەك، شۇرلانماق. كۆچمە: دەرت تارتماق، يەنـچىلمەك، ئەلەم چەكمەك.
پۇخسارىماق قۇ. دومسايماق. م: ئۇ نەچـچە كۈن بولدى، چىرايىنىمۇ ئاچماي، پۇخساراپ يۇرۇيدۇ.
پۇدەستە قۇ. كۆكـلى قارا؛ تۇم قارا. قوشاقـتا مۇنـداق كەلگەن:

هەشقىپىچەك يۆگۈلۈپتۇ،
باغدىكى جېنەستىگە.
نەمدەپ كۆڭلۈمنى بەردىم،
يار دىگەن پۇدەستىگە.

پۇرجا قۇ. پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ، چولا (لوپنۇردا "پۇرجە" دىيىلىدۇ). م: بۇ ئىشقا ھازىرچە پۇرجام تەگمەيدۇ.

پۇرچۇلماق "بۇرچۇلماق"، "پۇچۇلماق"قا ئوخشاش.

پۇرقماق غ. ئاتنىڭ پۇرقىشى.

پۇرلىماق قۇ. تالىماق، پۇرلاپ باسماق. م: ئىت مۇشۇكنى پۇرلىۋەتتى.

پۇرىتىپ قويماق ت. دارىتىپ قويماق، ئەسكەرتىپ قويماق.

پۇسكايماق دوڭغايماق.

پۇشتاك كۇ. ئۇلاق.

پۇشۇقانماق قە. ئىچى پۇشماق.

پوقۇر - پوقۇر قۇ. كۆپ ئادەمنىڭ ئۇ ياق - بۇ ياقتا رەتسىز مېڭىپ يۈرگەنلىگىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

پۇلتايماق. غ. پۇلتىيىپ چىقماق. م: توشقانىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى.

پۇلتۇكۆز بادراڭ كۆز، پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز.

پۇلۇق خ. كىچىك سۇەت، قوشۇغلۇق.

پۇمخ خ. سۇرەت قادايدىغان مىخ.

پۇيپۇلماق[1] كۇ. ئاياغ ئاستى قىلماق، بوزەك قىلماق؛ زىرائەتنى دەسسەپ ياتقۇزۇۋەتمەك.

پۇيپۇلماق[2] قۇ. بانا قىلماق، ئاغى قىلماق؛ ئىشنى ئەپلەپ -

سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پۆپۈكى سۇغا چىلاشماق غ. "تەلپىگى سۇغا چىلاشماق"قا ئوخشاش.

پۆپۈلمەك قۇ. پەپىلمەك (بالىنى پەپىلەپ ئۇخلاتماق)؛ كىچىك بالىنىڭ ئۆمىلەپ مېڭىشى.

پۆرە ئىچىگە كۆكتات سېلىپ، قازاندا ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈسىدىكى تاماق.

پۆشۈلۈ قۇ. گاچا، دۆت، هاكىۋاقتى، پاكىقۇش.

پۆگە قۇ. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈپۈلۈەتمەك قە. زايا قىلىۋەتمەك، قىرقىۋەتمەك. م: تايىنى يوق بىرنىمىلەرنى ئېلىپ بىرمۇنچە پۇلنى پۈپۈلۈەتتى.

پۈتەي ئېتىك، تۆشۈكسىز، ئېچىلمىغان.

پۈتمەك خ. ئىشەنمەك؛ يازماق؛ تۆشۈگى ئېتىلىپ قالماق.

پۈتۈجمەك قۇ. ئېتىلمەك، تولۇقلانماق، پۈتۈنلەنمەك.

پۈرۈم ل. ياغاچتا ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۈزەك خ. هەرە قىرىندىسى ("پۈزە"مۇ دېيىلىدۇ).

پۈگەت[1] ت. بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى.

پۈگەت[2] قۇ. ئوقنىڭ شاكىلى (قېپى).

پۈگەستە قۇ. "پۈدەستە"گە ئوخشاش.

پۈۋەك بېلىق پۈۋىگى (بېلىقنىڭ ئىچىدىكى خالتىسىمان كۆپۈكچە)

پۈۋەكچە ئۆپكە كۆپۈكچىسى.

پىپەكلەمەك كۈ. چىكانكىلىماق، چىكان قىلماق، كېۋەز ۋە

شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇچىنى ئۇزۇۋەتمەك.

پىپەكدىۋەتمەك ئا. خورازنىڭ مېكيانىنى بېسىشى.

پىت كۆز بېخىل، پىخسىق، چاكىنا.

پىتىر قۇلاق ياغاچ قۇلاق.

پىچەك غالتەك (يىپ غالتىگى). م: پىچەكلىك يىپ ــ غالتەك يىپ.

پىقىرغۇچ غ. نۇر (مۇزدا پىقىرتىپ ئويناىدىغان ئويۇنچۇق.)

پىپى[1] ـ چىمشىر (ۋەلىسىپىتنىڭ چاقىغا يەل بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كىچىك رېزىنكە نەيچە).

پىپى[2] خ. لىپىر، سۇنانىڭ پىپىسى.

پىتلىنىپ قالماق ھاللىنىپ قالماق، بېيىپ قالماق.

پىتىراڭغۇ غ. تارقاق، چېچىلاڭغۇ.

پىتىگە قۇ. كىچىك بالىلارنىڭ قوسىغى يوغىناپ، بويى ئۆسمەي قالسا، پىتىگە بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ.

پىچەن ئورۇپ قۇرۇتۇلغان ئوت، خەشەك؛ چىغىرىتماق.

پىچىلماق يېرىلىپ كەتمەك، م: پۇتۇم پىچىلىپ كەتتى.

پىچىم كېسىم، باھا؛ تەقدىر؛ بوي ـ تۇرق، جۇغ، پىگۇرا.

پىچىمچى قە. كىيىملىك كەسكۈچى.

پىرخار بولماق قۇ. بەك قېرىپ كەتمەك.

پىراۋەدى خ. ياماق، ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان.

پىردەس خ. توشۇق، بەك جىق.

پىرغاي قۇ. تولغىماچ، بۇدرە.

پىرلاڭ قۇ. ئاق تۇرما (بالدۇر پىشىدىغان توپچىسىمان تۇرۇپ).

پىرلماق قۇ. كۆينەك ياكى ياغلىقنىڭ چۆرىسىنى ئىچىگە قايرىما قىلىپ تىكمەك (بەزى جايلاردا "پەرلىمەك" دېيىلىدۇ)

پىروزا كۆز خ. كۆك كۆز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا كۆز ئاراسىدا،
پىروزا كۆز بىرە - بىرە.
پىروزا كۆز ئالدىدا،
قارا كۆز تەمەچ تېرە.

پىرىلداق شامال ياكى پۇرجىنا ۋە قول كۈچى ئۆز ئۆقى چۆرىسىدە تېز ئايلىنىدىغان ئويۇنچۇق.

پىژغىردىم قە. قاتتىق ئىسسىق، كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان ئاپتاپ، پىژ - پىژ ئىسسىق.

پىسپىس ل. پىستان، پىسلداق.

پىستە خ. خاۋازا.

پىسى پوق قە. مىت - مىت، روھسىز، جانسىز، مىس - مىس.

پىسىر غ. ئېزىلەڭگۈ، مىس - مىس.

پىسىنچا قۇ. گىرەچە.

پىشكى قە. ئازراق، بىزە (بەزى جايلاردا "پىتكى" دېيىلىدۇ).

پىقىراپ كەتمەك قۇ. خوتۇنلار تۇغۇتى يېقىنلىشىپ، قوساق - لىرى دومبىيىپ، بەك كېلەڭسىزلىشىپ كەتسە، پىقىراپ كېتىپتۇ دېيىلىدۇ.

پىلەلە قۇ. پىيالا.

پىلدىر پەلەك قە. قوناق ئۇننىنى چىلان شەكلىدە يۇمىلاقلاپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

پىلىچەك قە. ماروزنا ئۇسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىنە قۇ. شاكال، قاسراق، ئۇۋاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن ئۆزەڭنى كىشى دەمسەن،
سەن تېرىقنىڭ پىنىسى.

پىنەك غ. نەشە.

پىننىاس كۆچمە: تەڭگە، پۇل. م: كىچىككىنە پىننىاس، ئالەمنى كېزىپ تىنماس.

پىننە غ. رەيھان.

ت

تاپ ئۆلگەن هايۋانـنىڭ تېنى؛ ساپانـنىڭ ئـىزى، ئېرىقچە (ئېتىزغا تاپ سالماق، ئېرىقچە چىقارماق).

تاپا ئەيىپلىمەك، تاپا ـ تەنە.

تاپان ـ توزاق توزاق، قىلتاق.

تاپاندىماق غ. ئىزىغا چۈشـۈپ ماڭـماق، پېـيىغا چۈشمەك. م: بىر ئادەم كەينىمدىن تاپانداپ يۈرەتتى.

تاپانسۇ غ. سائەتلىك سۇ، ئادەم كۆلەڭگۈسىنى تاپان بىلەن ھىساپلاپ ئۆلچەپ تۇتۇلىدىغان سۇ.

تاپسا پەگـا. ئۆيـىنىڭ بوسۇغا بىلەن كاڭـىنىڭ ئارىـلىغىدىكى يېرى.

تاپىنى تۆشۈك قە. كۆرۈنـگەن يەرگە قاتـراپ يۈرىـدىغان ئادەمىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

تاپىنىغا دەسسەپ يۈرمەك بىراۋنىڭ كەيـنـىدىن كۈزىـتىپ يۈرمەك ــ پايلاپ يۈرمەك، تەقىپ قىلىپ يۈرمەك.

تات ل. دات، تات باسماق.

تاتاق قۇ. قەنت، كەمپۇت (بالىلارغا قوللىنىلىدۇ).

تاتقۇ ل. تاتما، سەرمە؛ قۇرۇتۇش ئۈچـۈن يېيىپ قويۇلغان ئاشلىقنى دۆڭلەشـتە ئىشـلىتىلىدىغان ياغاچ سايمان ("تاتقا"

مۇ دېيىلىدۇ).
تاتقماق ل. تارتىنماق، ئەيمەنمەك.
تاتلىق تومۇرى سېلىشماق قۇ. ئىسسىق ئۆتۈشۈپ قالماق، ئىچ پەش تارتىشىپ قالماق.
تاتلىق-قۇرۇم غ. قەن-گېزەك.
تاتىلا ل. تىرنا. م: بۇغدايغا تاتىلا سالدۇق.
تاجغماق قە. سىلكىشلىمەك، ياقىدىن ئېلىپ سىلكىشلىمەك. م: ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ راسا تاجغىدى.
تاخاپەن قۇ. تورۇسقا ئورنىتىلغان نەقىشلىك تاختا ياكى تاختاي تورۇس.
تاخايلا قۇ. تامغا ئورنىتىلغان كىچىك ياغاچ ئىشكاپ.
تاختا پەرە قە. دەرۋازىنىڭ ئۈستۈنكى تاختىيى.
تاختا گۈگۈت خ. تارشا گۈگۈت.
تاختىغا ياتقۇزماق قۇ. ماقۇل كەلتۈرمەك، كۆندۈرمەك، ئەپلىمەك، جۆندىمەك، باپلىماق. م: ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، توختاخۇننى ئاخىر تاختىغا ياتقۇزدۇق.
تاخسا قۇ. تېپىز. م: تاخسا سۇ — تېپىز سۇ.
تادان قۇۋ، ھىلىگەر. م: تادان تۇلكە تۇمشۇغىدىن ئىلىنەر.
تارلاق كاردور، ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن ئارىلىق.
تارلىق ت. ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، كۈندەشلىك. م: ئانا بىر بالىسىنى ئەكىلەتسە، يەنە بىر بالىسى تارلىق قىلىدۇ.
تاراڭگا قە. تاياق، توقماق. م: مۇزغا تاراڭگا ئاتقاندەك.
تارتاماق ت. ئېتىدىن چۈشۈپ كەتمەك، ئېتى تارتىلىپ

كەتمەك، ئورۇقلىماق م: كېسەل بولۇپ بىرئاز تارتىلىپ قالدىم؛ ئازلاپ كەتمەك. م: ئېرىقتىكى سۇ تارتىلىپ قالدى، كالىنىڭ سۈتى تارتىلىپ قالدى.

تارپىين قۇ. تارمار، ۋەيران، چېچىۋەتمەك، تارقىتىۋەتمەك. م: بۇ بالا بەتخەجلىك قىلىپ، ئاتىسىدىن قالغان دۇنيانى تارپىين قىلىۋەتتى.

تارتقا قۇ. ياغاچ چىلەك، مالتاق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان).

تار كوچا ت. يامان يول، خاتا يول. م: تار كوچىغا كىرىپ قالماق ــ يامان يولغا كىرىپ قالماق.

تارتىم مىقدار سۆز (بىر تارتىم گۆش).

تارلاق تار كەتكەن تۈزلەڭلىك، كارىدور (جىلغا تاغلار ئارىلىغىدىكى).

تارماق خ. تاماق، سامان ۋە يوپۇرماق يىغىدىغان سايمان.

تارماق چىش خ. شالاڭ ۋە ئۈزۈن چىش (ئادەمنىڭ چىشى).

تازا ت. چىقىم، خىراجەت. م: بۇ تويغا نۇرغۇن تازا قىلدۇق.

تازىمغا بارماق توي ئىشىدا قىز تەرەپ ماقۇل كەلگەندىن كېيىن، يىگىت تەرەپتىن رەھىمەت بىلدۈرۈپ قىز تەرەپكە نەرسە ــ كېرەك ئېلىپ بېرىش رەسمىيىتى.

تاسقارا قۇ. سار، ساڭقارا.

تاسقاقچاملىق قۇ. خار ــ زارلىق، جەۋرى ــ جاپالىق (تاسقاقچىلىق تارتىپ قالماق ــ جاپا تارتماق).

تاسقام مىقدار سۆز. م: بىر تاسقام ئۇن، بىر تاسقام بۇغداي؛ **ئېلىشاڭغۇلۇق.** م: **بۇ ئادەمدە ئىككى تاسقام بار ئىكەن.**

تاسقمر قۇ. "تاسقارا"غا ئوخشاش. شاه تاسقىرنى شۇكقار دىسه، توشقان ئېپتۇ دىگىن (ماقال).

تاش بۇرگۇن شېغىللىق قۇرغاق جايلاردا ئۆسىدىغان چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈك.

تاش تەرمەك قە. قىزلارنىڭ تاش ئويۇنى (غۇلجىدا "بەش-تاش" دىيىلىدۇ. قومۇل تۇرپان قاتارلىق جايلاردا "ئوقتاش" دىيىلىدۇ).

تاش چېچىگى مۇخ (قۇرام تاشلار ئۈستىگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك).

تاشمانغ خ. يات، چەت يۇرتلۇق.

تاي مىقدار سۆز .م: بىر تاي پاختا ــ بىر تېڭىق پاختا، بىر تاي ماتا.

تاغاچا خ. تاغىسىنىڭ خوتۇنى.

تاغاق ياغاچ ل. بادىرا، چەنزە.

تاغانا خ. كىچىك ئانا.

تاغچى تاغلىق كىشى؛ تاققا مال ئېلىپ چىقىپ، يۇڭ-تېرىگە ئالماشتۇرۇپ كېلىدىغان سېيتىقچى.

تاغچىلىق تاغ سودىگەرچىلىگى. م: ئانچە-مۇنچە تاغچىلىق قىلىپ كۈن كەچۈرۈۋاتىمىز.

تاغ خوخسى تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

تاقۇ ل. توخو.

تاقى قۇ. تاغچى، تاغلىق قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاققا چىقتىم كىيىك ئاتتىم،

تاقى پالگانلار بىلەن.

تاقىلدىغۇچ خ. تۇگمەن تېشىنىڭ ئۇستىدە تاقىلداپ تۇرىدى-غان ياغاچ (بەزى جايلاردا چېقىلدۇرغۇچمۇ دېيىلىدۇ).

تاكا قۇ. ياۋا ئات (تاغلىقلار سۆزى).

تاكان ئادەم خ. قوپال ئىش قىلىدىغان ئادەم.

تاكتاكچى كۆزەتچى؛ مارلاقچى، پايلاقچى.

تاڭسۇق غەلىتە، ئاجايىپ، يات (بۇ سۆز ئادەمنىڭ قىلىقى، نەرسىلەرنىڭ تەمىنى سۈپەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ).

تاڭ كۆرمەك ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق؛ مەسخىرە قىلماق.

تاڭلا ئەتە.

تاڭنەتە ئەتە، ئەتىلىككە.

تاڭ يوق ئەجەپ ئەمەس.

تال بويلۇق قۇ. زىلۋا بويلۇق، نازىنىن، قوشاقتا مۇندىق كەلگەن.

ئاي يۈزلۈگۈم، تال بويلۇغۇم،
يىراقتا كەتسەڭ نەقىلاي.
ساڭا ئۇگەنگەن كۆڭۈلنى،
ئەمدى كىمگە خار قىلاي.

تالتايماق ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ ياتماق.

تالتۇز مەخسۇس گۆر كولايدىغان سايمان.

تالتىق ل. تاتلىق.

تالجىقماق غ. تېلىقماق، ھېرىپ قالماق. م: ئات تالجىقىپ قالدى.

تالقالىق كۇ. تەكلىك، ئۇزۇم باردىكى.

تالتماق ل. چۈۋۈماق، يايماق. قوشاقتا مۇنداق كەنگەن:

قارا چاچتى تالقىتاي،
سايە بولسۇن يولۇغا.
يار مېنى يامان دېسە،
ئەمدى ئويناز خىلىغا.

تام قۇ. ئاز، كەم.

تاماشا قۇ. بەك، بەكمۇ، ناھايىتى، ئاجايىپ. م: تاماشا ياخشى — بەك ياخشى.

تاماشا چىقارماق قە. چاندۇرۇپ قويغانلىقنى، كۈلكىگە قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

تامغاق ل. تاماق، كېكىرتەك.

تامشاق كۈدە شەكىللىك ئوت ("سوزۇنچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

تانا ‹ت. لىمدىن ئىنچىكە، بادىرىدىن توم ياغاچ.

تاناي خ. سۇ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىلىنغان نو ياكى ئۇستى يېپىق ئېرىق.

تانماق ئازماق، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتمەك. م: قوغۇن تېتىپ كەتتى.

تاۋار-تورقا تاۋار-دۇردۇن. ئون تاۋار-تورقىدىن بىر توخلا تېرىسى ئەلا (ماقال).

تاۋان تاشلىماق قە. بىراۋ بىراۋنىڭ نەرسىسىنى ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتىپ بۇزۇپ قويسا، ئىگىسى ئېلىشىنى رەت قىلغانلىقنى تاۋان تاشلىدى دەيدۇ.

تاۋلاش ئا. تاپىلاش.

تاۋىماق تەك كۆرمەك. م: ئازنى كۆپكە تاۋاپ ئالماق.

تەپچەڭ ت. پاختىسى تېرىۋېلىنغان كېۋەز شادىسى.
تەپچىرىمەك سۆيۈق نەرسىلەرنىڭ قاچىلانغان قاچىدىن سىرغىپ چىقىشى. م: قاپاقتىن ياغ تەپچىرەپ قېپتۇ.
تەپمە ھالال ھارام بولۇپ قالغان مالنى تېپىپ مىدىرلىتىپ قويۇپ، ئاندىن بوغۇزلاپ ھالال قىلماق، كۆچمە: ئاران-ئاران. م: ...تەپمە ھالال كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ.
تەتۈر قىينماق ئازاپلىماق. م: تۈرلۈك بەختسىزلىكلەر ئۇنى تەتۈر قىينىدى.
تەتۈر ئۇستىخان قە. تەن تۈزۈلۈشى قاملاشمىغان، قوپال.
تەجىمىك ل. كۆچلۈك.
تەر بولماق قە. خاپا بولماق (تە بولماق).
تەرتە غ. ھارۋىنىڭ ئوقىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ياغاچ.
تەرخەمەك غ. خاڭگا.
تەرسىمك تارتماق خ. قىينالماق، ئازاپلانماق.
تەركىن سۇ توختام سۇ، تۇرغۇن سۇ.
تەركىن ئەيلىمەك ل. تەرك قىلماق، تاشلىماق.
تەرۋاز قە. تىرىككەك، كۆڭلى نازۇك.
تەز قۇ. ئادەتتىكىچە، چاغلىق، ئانچە ئەمەس. م: بىر تەزلىك ئىش؛ بۇمۇ بىر تەزلىك، تېخى مۇشكۈلى ئالدىمىزدا.
تەسكەن قە. تىلغا چىقىدىغان بىر خىل ئۆسىمە. م: تىلىڭغا تەسكەن چىقسۇن!
تەسكىن خاتىرجەملىك، ئەمىنلىك، تىنچلىق، جىملىق، تەسەللى (كۆڭۈل ھالىتى)، تەسكىن بەرمەك ــ خاتىرجەم قىلماق،

كۆڭلىنى ياسماق.

تەشكۈت ر ت. لاپقۇت، ھەمكارلىق. م: دىخانلار يەرلىرىنى تەشكۈتلىشىپ تېرىيدۇ.

تەق تەييار، ھازىر. م: تەق قىلىپ قويماق ــ تەييار قىلىپ قويماق؛ تەقلىمەك ــ تەييارلىماق. تەقمۇ ــ تەق قىلماق.

تەقى قۇ. ئالىي سۇپەتلىك قەدىمقى بۆك. تەقىدە ياماق بولماس، ياخشىدا دىماق؛ تاز باشقا يېشىل تەقى (ماقال).

تەكە خ. بالدۇر پىشىدىغان شاپتۇل.

تەكاەس قۇ. سەكرەش. تاقلاش.

تەگۇ ئا. ئاۋۇ (كۆرسىتىش ئالماش).

تەگمىش قۇ. مىراس. م: ئاتا تەگمىش ــ ئاتا مىراس؛ بۇ نەرسىلەر ماڭا ئاتامدىن تەككەن تەگمىش.

تەگۈاز خ. كۆك ماتا.

تەڭگە تاز قە. چېچى چۈشۈپ ئالا ــ بۇلا بولۇپ قالغان ئادەم ياكى باش.

تەڭلە قە. يوغان ياغاچنى ئويۇپ ياسىغان قاچا.

تەڭلىمەك تاڭماق (چايقىلىپ كەتكەن باشنى تاڭماق).

تەلپەك خ. تۇماقنىڭ بىر خىلى.

تەلپەكساز خ. تەلپەك تىككۈچى.

تەلپىگى يەرگە چۈشمەك مەنسەپتىن چۈشۈپ كەتمەك.

تەلپىگى سۇغا چىلاشماق غ. ئىشى ئاقماس، گېپى ئۆتمەس بولۇپ قالماق.

تەمبەل قامەت، بوي ــ تۇرق (تەمبەللىك، قامەتلىك، بەستلىك).

تەلە ـ نەس باسماق قە. نەس باسماق، پالاكەت باسماق. م: بۇ ئىككى ھاياسزنىڭ كاساپەتتىدىن ھەممىزنى تەلە ـ نەس بېسىپ، يولىمىز ئايىنماي، شوپۇرنىڭ ئىشى چەپ بولۇۋاتىدۇ.

تەم ـ تەم چېكىم ـ چېكىم؛ ئانچە ـ مۇنچە، ئاندا ـ ساندا. م: تەم ـ تەم مېڭىپتۇ، ئانچە ـ مۇنچە مېڭىپ قېپتۇ (كىچىك بالا). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم ـ تەمگىنە چېچەك داغى باردۇر يۈزۈڭدە،
مەن ساڭا ئاشىق بولدۇم شىرىن سۆزۈڭگە.

تەم ـ تۇم ت. "تەم ـ تەم"گە ئوخشاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەم ـ تۇم گۈلى شۇل يارىمنىڭ
باردۇر يۈزىدە.
ئىشقى ئوتى، نۇرى باردۇر،
چولپان كۆزىدە.

تەەن قالماق خ. تاس قالماق.

تەمكە قۇ. تاماكا، ناس. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دېگەن خۇمارنى.
پۇلغا سېتىۋالغىلى بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

تەمكىرەڭ قۇ. ناسرەڭ، توق يېشىل.

تەممەت خ. پۇتۇنلەي؛ مۇتلەق، زادى.

تەن مەنسۇپ، تېگىشلىك، تەۋە؛ ھىساپ. م: بۇ ئۆي ماڭا تەن؛ بۇ شىرە بۇزۇلسا ماڭا تەن، ئۇڭلاپ بېرىمەن.

تەن پىچمى قە. تەن قۇرۇلۇشى، پىسگورا. م: تەن پىچمى خىلى قاملاشقان قىز.

تەننازلىق قە. ئۆزىنى چوڭراق تۇتۇپ قىلغان نازلىق.

تەيلەك خ. بەك قاتتىق، چىك، كۈچلۈك؛ ئاچچىق. م: تەيلەك چاي ــ ئاچچىق ياكى قويۇق چاي؛ كەتمەننى تەيلەك چاپ ــ كەتمەننى قاتتىق چاپ.

تەيلەمەك غ. قاتلىماق، تەكشىلەپ قاتلىماق. م: كىرنى تەيلەش ــ قۇرۇغان كىرنى تەكشىلەپ قاتلاپ قويۇش.

توپا ـ تەرەت قۇ. توپا ـ چاك، پاسكىنا.

توپچا[1] قۇ. تۈگمە.

توپچا[2] غ. گىرە، گىرەچە.

توپچىگۈل قۇ. گۈلىيەسىمەن (غۇنچىسى تۈگمىدەك دۈگىلەك بولىدىغان بىرخىل گۈل).

توپقال كۆپچىلىك.

توپسىنى تۇرپانغا ئۇچۇرماق قۇ. قويماي تۈگىتۈەتمەك (پۇلغا قارىتىلىدۇ).

توتۇرماق قۇ. تېرىكتۈرمەك، خاپا قىلماق، قېرىشماق، چىشىغا تەگمەك.

تۇتۇقماق خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك، قاپىغى تۇرۇلمەك، غەزىۋى تۇتىماق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، بارغانسېرى تۇتۇقۇپ كەتتى.

توتى تاغا جىگدىچۈك، جىگدىچى قۇش، "جىگدە شاخشاق"قا ئوخشاش.

توخا پۇرچاق چىمەنلىك ۋە چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر

خىل ئۆسۈملۈك ("ياۋا كۆك پۇرچاق"مۇ دېيىلىدۇ).

توختارى يوق قۇ. تۇرالغۇسىز، بىقارار، تۇتۇرۇقسىز.

توختالغۇ تۇرالغۇ.

توختۇن قۇ. سالماق. ئېغىر ـ بېسىق، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان.

توخچان ت. خەتتەك ("ياۋا چىلگە"مۇ دېيىلىدۇ).

توخۇ ـ تۇمان قوش سۆز بولۇپ، توخۇ ـ ئۆدەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

توخۇ كۆزلۈك قىلماق كىچىك كۆزلـۈك قىلماق، شەخسىيەتـچىلىك قىلماق.

توخوناق خ. توقۇناق؛ بۇرۇنقى زامانىدا قاسقاندا ياكى تونۇردا پىشۇرۇلغان تاماقـلارنى خامانغا ئاپىرىپ ساتقۇچى.

تور كۈچ، بېسىم، تەسىر. م: توري بار پالتا؛ ئۇنىڭ قولىنىڭ توري بار. چاپـــنى بارغا مۇش ئاتاي، جۇۋىـــسى بارغا تور كەتسۇن (ماقال).

تورچى ل. بېلىقچى.

تورقماق قۇ. ئىچى پۇشماق، پىغان تۇتماق.

تورقا ياۋاكەندىر تالاسى. م: تاۋار ـ تورقا.

تورو قۇ. توغرىغا (توغراق شۇلتىسى).

تورۇشمن ل. توڭغۇزنىڭ كۈچىكى.

تورۇلماق قۇ. ئالدىنى توساپ تۇرۇۋالماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار بارادۇ يورغـــلاپ،
ئالـدىـدا تۇردۇم تورۇلاپ.
ئالتى جـۈپ قىزنى قويۇپ،

سۆيدۇم سېنى ئارزۇلاپ.

توز قە. توزۇندا. توزغا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

توسانچا قە. توساق. م: كۆۋرۈكنىڭ سىمونت توسانچىسىغا يۆلىنىپ، ئەتراپقا زەڭ سالدى (بۇ سۆز قۇمۇلدا "توسۇنچا" دېيىلىدۇ).

توسۇن غ. شاش، ئاساۋ، شوخ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېتىگىز توسۇن ئىكەن،
سۇنىدۇردى ئىگەرىمنى.
ئانام بولسا ئالۇردۇم،
يارىم جان ـ جىگەرىمنى.

توسىرىماق قە. ھالسىرىماق، كۈچسىرىمەك.

توشقان تېزەكلىمەيدىغان ھېچ نەرسە ئۇنىمەيدىغان قاقاس چۆل يەرگە قارىتىلىدۇ.

توشقان ئوت تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

توشقان ياڭقى كاشتان.

تۇغ قۇ. چاڭ ـ توزاڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاندا يارىم كېلەدۇ،
توقۇز داۋانلارنى داۋاپ.
ئاي يۈزىگە تۇغ قونۇپتۇ،
يامان ئاتلارنى ساۋاپ.

توغام قاتمۇ ـ قات، دوقمۇش. م: ئۇلار ئاچا يولنىڭ توغۇمىغا كېلىپ قالدى؛ ئۇ تۆت يولنىڭ توغمىغا كەلگەندە، شەھەر تەرەپتىن يوچۇنلا كېيىنگەن ئىكىكى كىشى چىقىپ

كەلدى، قوشاقتا مۇنداق دېيىلگەن:
قالماق خانىنىڭ خېتىدە، تۆتسۇن دىدى ياچىنى. توغام-
توغام يول توراپ، چىرىك قويدى بارچىنى.

توغراندا قە. توغرالغان نەرسە. م: بېدە توغراندىسى.

توغرىغا خ. توغراقتىن چىقىدىغان شۇلتا ("بەزى جايلاردا توغرىغۇ"مۇ دېيىلىدۇ).

توقا[1] ئا. تارازىنىڭ تېشى.

توقا[2] خ. تاسما بەلۋاغنىڭ ئۇچىدىكى ھالقا.

توقال غ. تاز، مۇڭگۇزسىز. م: توقال كالا ــ تاز كالا؛ كىچىك خوتۇن؛ "دوقال"غا قاراڭ.

توقاي غ. چاتقاللىق. م: بىر تۈلكىنىڭ شۇملۇغىدىن مىڭ توقايغا ئوت كېتىپتۇ (ماقال).

توقتۇق ل. توكتوك قۇش، تۆمۈر تۇمشۇق.

توقشۇرغۇچ ل. كۆسەي.

توقۇرقاق قە. ئۆز ئۆزىدىن قانائەتلەنمەك.

توقۇم تىكمەك ئىللەتنى باشقىلارغا ئارتىپ قويۇغانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

توقۇناق تۇگۇن؛ ياغاچ ئىلمەك (ئۇلاقتا ئارتىلغان يۈكنى تاڭىدىغان ئاغامچىنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلگەن يېرىم ھالقا شەكىلـلىك ياغاچ ئىلمەك). "توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا"دىگەن ماقال مۇشۇ سۆزدىن كېلىپ چىققان.

توقۇاسۇق قە. كۆز-قارنى توق.

توقى ل. ئاخلانغان چىگە، چىگىنىڭ ئەڭ ئىسلى (تورقى-تاۋاردىكى تورقى سۆزى مۇشۇنىڭدىن كەلگەن). تويغا

بارساڭ تويۇپ بار، توقى ـ تونىگىنى كىيىپ بار (ماقال).

توقماچاق خ. توكتوك قۇش، جاڭگال دۇمباقچىسى (كۇچاردا "توقماچەك" دىيىلىدۇ).

توقماچاق شاپتۇل خ. يېسى شاپتۇل.

توڭرا قە. پاسكىنا، قاسماق (بەزى جايلاردا توڭۇر) دىيىلىدۇ).

توڭرا ـ قاسماق قە. پاسكىنا، مەينەت.

توڭكاي چىش قە. ھوڭگۇل چىش (بۇرتۇپ چىققان چىش).

توڭگۇز تېرىغى سازلىقلاردا، سۇ توختاپ قالغان يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تولا ـ تېرىم ئانچە، كۆپ، تولا. م: كېسىلى يۇقۇپ قالمسۇن دەپ، ئۇنىڭ يېنىغا تولا ـ تېرىم يولىمايدىغان بولدۇم.

تولا ياماق قۇ. ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن. م: تولا ياماق ئوخشايدۇ ـــ بەك ئوخشايدۇ.

تومبالقى قۇ. قوپال، يىرىك (غۇلجىدا "تومبالقا" دىيىلىدۇ).

تومبۇك قە. ناغرا، دۇمباق.

تومنان خ. ئاقنان.

تومۇغ خ. دوزاق، جەھەننەم.

تومىلماق خ. چانماق. م: بۇگۇن بىر مو يەر تومىلىدىم.

تويۇن ئۇرۇك قە. ئۇرۇكنىڭ بىر خىلى (باشقا ئۇرۇكلەردىن كېيىن پىشىدۇ).

تۇتاتقۇ قە. كۆيدۇرۇپ ھىد پەيدا قىلىدىغان نەرسە. م: مانا بۇ نەرسە ساڭا تۇتاتقۇ بولسۇن، بېشىڭغا قەيەردە كۇن چۈشسە شۇ يەردە مەن ھازىر.

تۇتۇقماق غ. رەڭگى تۇتۇلماق، خاپا بولماق. م: ئۇ بارغاندىن كېيىن بەكرەك تۇتۇقۇپ كەتتى.

تۇتقماق ل. ئۇيالماق.

تۇخۇم قورۇق قە. تۇخۇم قورىمىسى.

تۇخۇم قۇيماق خ. تۇخۇم تۇغماق.

تۇرا قۇ. قورغان، پوتەي، ئىستىھكام، مۇنار. قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

تۇرا باشىغا چىقىپ، تۇرۇپ ئېيتاي
ناخشىنى تىڭشىغىلى كىشى يوق،
كىمگە ئېيتاي ناخشىنى.

تۇرپى قۇ. خىلمۇ-خىل. قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

تۇرپى زىننەتلەر بىلەن،
قېرى كىشى ياش بولماس.
مەيدىدە قۇۋۋەت بولمىسا،
مانتا-پولو ئاش بولماس.

تۇرغۇچ قۇ. بېكەت، ئىستانسا، پۇنكىت. م: مەپە تۇرغۇچ.

تۇرغىچىلا بىر دەمدىلا، توساتتىن. م: ئۇنىڭ تۇرغىچىلا سەپرايى قوزغىلىپ قالدى.

تۇرقۇلۇق قۇ. تۇرخۇن، قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

يېڭى شەرنىڭ يولىدا،
ئۇۋاڭ-دۇۋاڭ تۇرقۇلۇق.
ھەرلا كىمنىڭ يارى بولسا،
سىڭىرا قاراپ تۇرغۇلۇق.

تۇرلاق كۇ. تۇرۇلغا (بەزى جايلاردا "تۇرلىغا"مۇ دېيىلىدۇ).

تۇرما قۇ. تۇرۇپ، لوبو.
تۇرۇم تۇلۇق جازىسىنىڭ تۇلۇقىقا چىشلىشىپ (سېپىلىپ) تۇرىدىغان يېرى (ئۇ بىر جۇپ بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدىكىسى ئەركەك تۇرۇم، ئىچى كاۋىگى چىشى تۇرۇم دېيىلىدۇ).
تۇرۇمچاق ل. تاي، تايچاق، قۇلۇن.
تۇرمۇزە كۇ. تۇتۇكنىڭ ئىچىگە سانجىپ قويۇلىدىغان يىمك.
تۇرۇپ قۇ. توساتتىن، تاسادىپىي. م: تۇغۇلۇپ ئېيىپ ئەمەس، تۇرۇپ ئېيىپ (ماقال).
تۇسقا قۇ. ئۆتەڭ، بېكەت، چازا.
تۇش قۇ.ئۇدۇل، ئۇدۇل تەرەپ؛ تەڭ-باراۋەر، تەڭتۇش. م: تۇش-تۇشتىن چىقىپ كەلدى؛ تۇش كەلدىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
ئاشنا بولدۇم ئۆزۈڭگە.
نەچچە يەردە تۇش بولدى،
ئېيتالمادىم ئۆزۈڭگە.

تۇغ تۇغان، توسما. م: تۇغ تۇتتى، تۇغ باستى.
تۇغۇچەك كۇ. خوتۇن-قىزلار چاچلىرىغا ئۇلايدىغان جالاغا قادىلىدىغان كۈمۈش تەڭگە (تۇرپاندا "چاچتەڭگە" دېيىلىدۇ).
تۇغۇش قۇ. جۇرئەت، دادىللىق؛ دەست، پەم. م: تۇغۇشى يوق — دەتى يوق؛ يۈرەكسىز.
تۇغۇشماق قۇ. ماس كەلمەك، باپ كەلمەك، ياراشماق، ئەپلەشمەك. م: قىزىل بويىقىغا سېرىق بويىاق تۇغۇشماپتۇ؛ ئاكا-ئۇكا ئىككىسى تۇغۇشالمايدۇ.

تۇگاتماسلىق ت. كۆزگە ئىلماسلىق، ئېتىۋارغا ئالماسلىق.
تۇگاينى يوق ت. ئېتىۋارى يوق، ئابرويى يوق.
تۇگان قۇ. ئېتىۋار، قەدىر ـ قىممەت. م: تۇگـانى يوق ـ ئېتىۋارى يوق، قەدىرسىز (تۇرپانـدا "تۇگاينى"دەيدۇ. م: تۇگاينى يوق گەپ، تۇگاينى يوق ئىش).
تۇگماق قۇ. ئېتىۋارغا ئالماق، قەدىرلىمەك، كۆزگە ئىلماق، ھىساپقا تۇتماق. م: سەن تۇگمىسالا مېنى، مەنمۇ تۇگمايمەن سېنى.
تۇلا مۆلدۈر ("تۇلۇ"مۇ دېيىلىدۇ).
تۇلغا قازان ئاسىدىغان ئۈچ پۇتلۇق تۆمۈر ئوچاق.
تۇلۇ ل. مۆلدۈر.
تۇلۇقچى قوڭغۇز ت. تېـزەك قوڭـغـۇزى تـېـزەك ـ گەندە يەيدىغان بىر خىل قوڭغۇز، ئۇ تېزەك ـ گەندىلەرنى كۆمىلاچ قىلىپ، يۇمۇلىتىپ ئېلىپ ماڭىدىغانلىغـى ئۈچۈن، "تولۇقچى قوڭغۇر" دەپ ئاتالغان).
تۇلۇقچى قوڭغۇزدەك سېمىز، بويۇنلىرى تۈرۈلۈپ كەتكەن، دۈپ ـ دۈگىلەك ئادەملەرگە قارىتىپ ئېيتىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.
تۇم خ. سوغۇق.
تۇمشى قۇ. پېتىنخور، چېقىمچى.
تۇيغۇن قۇ. ئاق قارچۇغا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۇيـغـۇن بىرلا قۇش،
ھەرگـىز تۇشـمەس تورىغا.
يەنە ناگايى چۈشەر،
شۇڭقار ـ لاچىن تورىغا.

تۈيۇق ت. بىلىنمىسىپ قالماق. سېزىلىپ قالماق م: بۇ ئىش تۈيۇق بولۇپ قېپتۇ ــ بۇ ئىش سېزىلىپ قېپتۇ.

تۆپە غ. بۆك، تۇماق. م: قول سۇنسا يەڭ ئىچىدە، باش يېرىلسا تۆپە ئىچىدە (ماقال).

تۆت بەلدىر قۇ. تۆت كوچا ئاغزى، تۆت كوچا، كوچا دوقمۇشى؛ توغام.

تۆتۆ قۇ. كىكەچ، گاچا.

تۆتۈتلىمەك قۇ. دۇدۇقلىماق، كىكەچلىمەك، تىلىنى چاينىپ سۆزلىمەك.

تۆرەچىقارماق قە. قۇسۇر چىقارماق، ئېغىزىن تاپماق، چاتاق چىقارماق.

تۆرەل قە. دولقۇن پەللىسى، دولقۇن پەللىرىدىن شەكىللەنگەن ئىگىز ـ پەسلىك. م: دەريا ئىگىز ـ ئىگىز تۆرەل هاسىل قىلىپ هەيۋەتلىك ئاقماقتا؛ دەھشەتلىك كەلكۈن تۆرەل هاسىل قىلىپ، بىر ئۆرلەپ، بىر ئىزغا چۈشەتتى.

تۆركۈن ئۆز ماكانى، ئۆز ئېلى، ئۆز جەمەتى (ياتلىق قىلىنغان قىز ئۇچۇن ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيى "تۆركۈن" بولىدۇ).

تۆرۈك قۇ. دۇگىلەك، يۇمىلاق. م: تۆرۈك شىرە، تۆرۈك ئاي.

تۆرىمەك قۇ. گاڭگىراپ قالماق، بېشى ئايلانماق، ئازغىشىپ قالماق، م: بېشىم تۆرەپ قالدى.

تۆزمەك ل. قانماق، قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

ئۇچ يىل بولدى كۆرمەدىم،
ئۆزگىگە كۆڭۈل بۆلمەدىم.

مەيلىڭ يوقمۇ كۆلمەيسەن،
تۆزۈك ئويناپ تۆزمەدىم.

تۆشەك قۇ. كۆرپە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۇقۇرى بېقىپ ئايىنى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ يارنى كۆردۈم،
مەخمەل تۆشەكتە.

تۆشلەك ل. تۆشلۈك، تۆشۈاغ.

تۆشۈك قازان، ئاش ـ تاماق ئىشلىرى. م: تۆشۈككە ئوبدان ـــ ئاش ـ تاماققا ئۇستا.

تۆگە قۇلاق تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

تۆگەن قۇ. مۇسادىرە؛ باش ئاغرىقىغا داۋا بولىدىغان پۇراق ـ لىق ئوت.

تۆگىنى ئۇسۇلغا سالماق قە. ئەخمەق قىلماق، ئوينىتماق، كولدۇرلاتماق.

تۆگە غ. تۆمۈر هالقا؛ دەرۋازىنىڭ تۈتقۇچى.

تۆل[1] ئۇششاق مالىلارنىڭ بالىلىرى (ئوغلاق، قوزا). م: مالىلارنىڭ تۆللىشى مەۋسۈمى ـــ مالىلارنىڭ قوزىلاش مەۋسۈمى.

تۆل[2] كۆچمە: ئەي، قاتار. م: دۈۋانىچىلىق قىلىپ بولسىمۇ باللارنى ئۆز قولۇم بىلەن تۆلگە قاتسام (چوڭ قىلسام).

تۆل ـ باقا ل. "تۆل"گە ئوخشاش.

تۆلۈچ ل. تۆلەم، قەرز. م: تۆلۈچۈمۇ تۆلەپ بەر.

تۆمۈرتىكەن قۇ. ئۇجمە غورىسى؛ ئوغرىتىكەن.

تۆۋە[1] قۇ. ئۆگزە: تۆپە، تۆپىلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆۋىسگە چىقسام قارۇرمەن،
قاپ ـ قارا سايىلار سايان.
ئەمدى ھەرگىز قارىماسمەن،
بىگۈپا يارلار سايان.

تۆۋە[2] ل. تۇماق، تۆپە. م: ئاۋاڭنىڭ تۆۋىسى ـــ داداڭنىڭ تۇمىغى.

تۆۋەن قۇ. جەنۇپ، جەنۇپ تەرەپ ("تۆۋەينى"مۇ دېيىلىدۇ) قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتىنى توقۇڭلا،
كېلىپ بۇ يەرگە.
مىنىپ قاچايلى،
تۆۋەن خوتەنگە.

تۆۋىنى قۇ. ئىچكىرىسى (جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى). م: تۆۋىنىگە چۈشۈپ چىقتىم ـــ ئىچكىرىسىگە كىرىپ چىقتىم.

خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورىغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ـــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.

تۈپەك ئۇلاق مۇئىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ بىر تۈرى. ـــ مۇئىلىك دەرەخلەرنى ئۇلاش ئۇسۇلىنىڭ تۈپەك (تۈپ) ئۇلاق، لېپىر (نەيچە) ئۇلاق، ئويما (كۆز) ئۇلاق دېگەن تۈرلىرى بار)

تۈپۈك قۇ. چوپسا (ياغاچ سىلىغلايدىغان يىرىك ئىكەك).

تۈتۈك كۇ. توقۇمىچىلار يىپ تۈرىدىغان كىچىك ياغاچ

بولۇپ، قوناق شېخى، ئاپتاپپەرەست غولى، قومۇش قاتارلىق-لاردىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۈتۈك يېپ بولغاندا ماتانىڭ ئۆرۈشىگە يارايدۇ.

تۈتۈن يۇتماق غ. ئاچچىق يۇتماق، دىلى غەش بولماق، ھەسرەت چەكمەك. م: ئايدىن تۈتۈن يۇتقاندەك چوڭقۇر تىندى.

تۈرپەك "تۈپۈك" كە ئوخشاش.

تۈرتەكلىمەك تۈرمەللىمەك، يۆگىمەك. م: قەغەزنى دۈگ-لەك قىلىپ تۈرتەكلىمەك، يۆگىمەك).

تۈرتۈلمە قۇ. دوقۇرۇپ يۈرمەك، بىر كىمنىڭ ئۆيىگە خار بولۇپ بارماق.

تۈركۈك قۇ. تۈۋرۈك.

تۈرگەك تۈرمە، تۈرۈلمە، تۈرۈم.

تۈرگۈچ قۇ. سىرغا.

تۈرگۈن قۇ. يۈرەكلىك، دادىل، جۈرئەتلىك، قورقماس.

تۈرمەك قە. بولدۇرغان خېمىرنى ياغ ياكى قايماق بىلەن تۈرمەللەپ، قورۇلغان قورمىنىڭ ئۈستىگە يېپىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

تۈرمەل[1] قۇ. ئارسىغا كۆكتات ئېلىپ، تۈرمەللەپ، جىمبىلدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل ھورنان.

تۈرمەل[2] غ. باغلام؛ توساق (سۇنى قاچۇرۇش ئۈچۈن شاخ-شۇمبىدىن ياسالغان توساق).

تۈزۈت تەكەللۇپ. م: تولا تۈزۈت قىلماي، قورسىغىڭنى ئوبدان تويغۇز.

تۆزۈتلۈك ت. ئىسكەتلىك، يارىشىملىق. م: بۇ چاپان خېلى تۆزۈتلۈك تىكىلىپتۇ.

تۆرمەل پاختا كۇ. ئېتىپ، يىغىپ قويۇلغان پاختا، ئۇچ پاختا.

تۆكۈچە قە. نان چەكىكۈچ (بەزى جايلاردا تۆكىكۈچ دېيىلىدۇ).

تۆگمىنى چېكىلمەك قوسقىنى ئاچماق، ئىشتىنى ئېچىلماق، بىر نەرسە يېگۈسى كەلمەك.

تۆگۈر ت. بىخ. م: دەرەخلەر تۆگۈر بوپتۇ ــ دەرەخلەر بىخ چىقىرىپتۇ.

تۆگۈنمەك قۇ. ۋازكەچمەك، ئۈمىت ئۈزمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

گۈپايىك بارمۇ دەپ،
چەندان يۈگۈردۈم.
گۈپايىك يوق ئىكەن،
ئەمدى تۆگۈندۈم.

تۆگۈۋاش قۇ. تۆگۈپ ئېتىلىدىغان تاماقلار. م: مانتا، جۈۋاۋا، چۆچۈرە، قازان سامىسىغا ئوخشاش تاماقلار.

تۆڭكەلمەك قۇ. ياتماق، ئۇخلىماق، جىمقماق.

تۆڭگۈلمەك ل. ئۈمىت ئۈزمەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بىز تەرەپكە كەلمەيسەن،
بىرەر ۋاقىت يات قىلىپ.
تۆڭگۈپقا كەتتىڭمۇ،
باغرىڭىزنى تاش قىلىپ.

تۇمبۇلۇك ئا. مومىغا كىيدۈرۈلىدىغان چەمبەر شەكىللىك ياغاچ.

تۇننۇك قۇ. تۇڭلۇك، دەرىزە.

تۇنۇن ل. تۇنۇگۈن.

تۇۋرۇك يىقىلماق قە. تايانچسىز قالماق، پاناسىز قالماق.

تېپىلاك ل. قۇرار ئات قىلى ياكى قوي يۇڭىدا يېسى قىلىپ توقۇلىدىغان ئاغامچا ياكى كاشا).

تېپىنماق قۇ. باي بولماق، پۇل-مالىلىق بولماق.

تېنى چىرقاق تېنى شۇركۈنمەك، سەسكەنمەك، يىركەنمەك.

تېپىنىش غ. دەل، جايىغا، نەق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دۇشمەن چىقتى يېپىنىپ،
سادىر ئاتتى تېپىنىپ.
دالدا قىلغان قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يېپىنىپ.

تېتىلمەك تېتىكلەشمەك، جانلانماق، سەمرىمەك، ھاللىنىپ قالماق.

تېتىمەي غ. ئۆلەرمەن، جانىغا تۆرەيدىغان. م: ماڭا شۇ تېتىمەيلەرنىڭ تەرىتىنى تۆكۈش قالغان (بۇ سۆز تۇرپانىدا تېتىقسىز، قىلىغى سەت مەنىسىدە قوللىنىلىپ، "تەتىمەي" دىيىلىدۇ).

تېجىمەل دېدەك، مالاي، چاكار (قۇمۇلدا)؛ خەقلەرنىڭ ئۆيلىرىدە ئۇششاق-چۇشىشەك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ قوساق باقىدىغان ئادەم تېجىمەل دىيىلىدۇ (تۇرپان، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا)؛ نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل (قەشـ

قەردە)؛ بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرى كۆپ بولغاچقا، "يولنى كارۋاندىن سوراڭ، گەپنى تېجىمەلدىن" دىگەن ماقال كېلىپ چىققان.

تېجىمەك قۇ. باشقۇرماق.

تېرىققا ئۇچكە قويماق چۆەرلىك، پەم-پاراسەتلىك، تەدبىرلىك ئادەملەرنى سۇپەتلەيدىغان بىر ئىبارە.

تېز قېلىپ. م: ئاننىدىن قىلغىر تۇغۇلغانىنى تېزگە سالساڭ تۇزەلمەس (ماقال).

تېشىرقىماق غ. يارىماق، ئات-ئۇلاقلارنىڭ تۇياقنى تاش يالاپ كەتمەك.

تېكىلەتمەك قۇ. يېقىتماق، دۇم چۈشەرمەك، دومىلاتماق، ئاغدۇرماق.

تېكىنخور پارازىت، تەپىيارتاپ.

تېگز تۇز، سىلىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دەرەخ بولسا ئېگىز بولسا،
شاخلىرى تېگز بولسا.
دوست بولسا ئادىل بولسا،
ئۆلگىچە ئايرىلماس بولسا.

تېگىل بولماق ھىساپ بولماق، كۆپايە بولماق. م: ئاز بولسىمۇ كۆپكە تېگىل قىلماق — ئاز بولسىمۇ، كۆپكە ھىساپلىق.

تېگىمەك قۇ. ئېگە بولماق، ئىرىشمەك.

تېلىغا تەگمەك زىتىغا تەگمەك.

تېنىقماق غ. ياتسىرىماق، يىركەنمەك، ئۆزۈنى قاچۇرماق (تۇرپاندا يېتىرقىماق دىيىلىدۇ).

تېۋقا كۇ. ئۆي ئىچىدىكى تامنى بويلاپ چىقىرىلغان ئۇزۇن تەكچە (بۇ سۆز قۇمۇلدا "قىرمىزاق" دېيىلىدۇ).

تىبەر غ. بەلگە (قىز-يىگىتلەر تېپىشقاندا بىر بىرىگە بېرىشىدىغان بەلگە). بۇ سۆزنىڭ تىغ، سايمان مەنىسىمۇ بار. م: تىغ-تىبەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغىڭغا كىرەر بولساڭ.
قولۇڭغا تىبەر ئالغىن.
شەرتىگە مۇساپىرمەن،
ھالىمدىن خەۋەر ئالغىن.

تىتاڭ تومۇر كۆچمە: ئەجەللىك يېرى، جان تومۇر.

تىتقىلماق ئاختۇرماق، كوچىلىماق. م: يانچۇقلىرىنى خېلى ئۇزۇن تىتقىلاپ، ئاخىرى بىر تىيىن، ئىككى تىيىنلىك پۇللارنى تېپىپ چىقتى.

تىتما-كاتاڭ قىلىۋەتمەك ئا. تىتما-تىتما قىلىۋەتمەك.

تىرەز قۇ. تېتىك، تىمەن، جانلىق. م: تىرەز مومايى: تىرەز ئات.

تىرتەك تەرسا، ئاچچىغى يامان.

تىرگەن ئېتىز قىرى.

تىرنا ل. كىچىك بېلىق.

تىزباسقا غ. چۆرۈلمە، چۆرۈلمىلىك (تويدا قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە يېقىن تۇققانلىرىغا قويۇلىدىغان نەرسە).

تىزلاپچا قۇ. تىزلىق؛ قەدىمكى ئەسكەرلەرنىڭ تىزىغا تاقىلىدىغان بىر خىل قوغدىنىش قورالى (رەختىتىن ئىشلىنىدۇ).

تىزلاق غ. پۇتقا سالىدىغان بىر خىل جازا قورالى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىندان تېمى ئىگىز ئىكەن.
چۆرىسى چىتلاق.
سەن يارىمنى كۆرەي دىسەم،
پۇتۇمدا تىزلاق.

تىزلامچا غ. باغ باغلىغاندا بىر پۇتقا كىيىلىدىغان بىر پۇشقاقلىق ئىشتان.

تىشلىق كۇ. ئاتنىڭ چىشى ئۇستىگە تارتىپ قويۇلىدىغان قوشۇمچە يۈگەن (يېپتىن ياسىلىدۇ).

تىكتاك قە. ۋاللەي، گاگار (بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇغى بولۇپ، يېرىم مېتىر كېلىدىغان كالتەك ۋە بىر غېرىچ كېلىدىغان تاياقچىدىن تەركىپ تاپىدۇ).

تىكەن ت. قۇرۇتىلىدىغان ئۇزۇمنى ئاسىدىغان ئۇزۇن بادىرا ياغاچ (بۇ بادىرا ياغاچقا نۇرغۇن تۆشۈك تېشىلىپ، تۆشۈكلەرگە چوكىسمان ياغاچلار ئۆتكۈزۈلىدۇ، شۇڭا "تىكەن" دەپ ئاتالغان)؛ مىقدار سۆز. م: بۇ يىل بۇ باغدىن 100 تىكەن ئۇزۇم چىقتى.

تىككەيمەك گىدەيمەك، تەكەببۇرلۇق قىلماق.

تىك كېلىپ قالماق قارشى كېلىپ قالماق. م: مېنىڭ سۆزلىگەن سۆزگە تىك كېلىپ قالمىسۇن يەنە.

تىلغا دەزمال سالماق غ. ئويلىشىۋاتقان گەپ قىلماق.

تىكىر قۇ. دۆ (ئومىچۇكنىڭ چوڭى).

تىڭچى قۇ. پايلاقچى، مارلاقچى، چېقىمچى، ئىشپىيون. قو-

شاقتا مۇنداق كەلگەن: كوچىلاردا ماڭماڭلار، كوچىلاردا تىنچى بار. سىز بىزنى كىچىك كۆرمەڭ، قۇرسىغىمىزدا بىر سى بار.

تىڭگەن قۇ. تۇگمەن.

تىلتاس خ. لىقمۇ-لىق، پەۋەس.

تىل تاتىق ل. ماختىلىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەل ئاغزىغا تىل تاتىق،
بال شېكەرىم ياخشى قال.
يۈرىگىمنىڭ پارچىسى،
جان-جىگەرىم ياخشى قال.

تىلتاقلىماق رەت قىلماق، باش تارتماق، قوبۇل قىلماسلىق.

تىلسىز يېغا سۇ ئاپىتى، كەلكۈن. م: سۇمۇ بىر تىلسىز يېغا.

تىلقانات سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېرىق-ئۆستەڭ بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

تىمتاس جىمجىت، تىپچ.

تىمجىمەك قۇ. ئاتنىڭ هارۋىنى كۈچەپ تارتىشى. م: بۇ ئات هارۋىنى تىمجەپ تارتىۋاتىدۇ؛ بۇ ئات تىمجىمەيۋاتىدۇ.

تىنتا قۇ. چىلەك.

تىنتماق غ. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق.

تىۋەزۇن خ. كىچىك پالتا.

تىيماق بىرەر ئىش-هەركەتتىن توختىماق، ئۆزىنى تارتماق؛ پەرھىز قىلماق؛ ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرمەسلىك؛ ئىزگىنلىمەك، بوي سۇندۇرماق. كۆزۈڭ ئاغرىسا قولۇڭنى تىي، قوسىغىڭ ئاغرىسا نەپسىڭنى (ماقال).

تىينىكا ئا. ئەنە، ئاينا.

ج

جا قه. ياغاچ قۇرۇلما، جازا ـ چەلله: گۈندىيا ئۈستىگە ئاسما كۆۋرۈكتەك تۇرغۇزۇلغان جا سۇنىڭ دولقۇنىدا يېنىك تەۋرەپ غىچىرلاپ تۇرسىمۇ، دەماللىقا ئۆرۈلۈپ چۈشمەيتتى.

جاپ ـ جاپ قۇ. ۋالاقتەككۇر، كاس ـ كاس (غۇلجىدا "جاۋ ـ جاۋ" دىيىلىدۇ).

جاپسا قه. چاك، يېرىق، يوچۇق. م: مەن ئىشىكنىڭ جاپسىسىدىن قاراپ، تالادىكى ھەممىنى كۆرۈپ ئولتۇردۇم.

جاپسار ت. قىساڭ (تاغنىڭ جاپسىرى).

جادايى قه. ئەخمەق، قاپاقۇاش. م: بۇ تازا جادايى بىر نىمىكەن.

جادىكا خ. سالاسۇن، رىشاتكا.

جار قۇ. ئالۋاڭ، ھاشار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نوم دىگەن سۇ ئايىغى،
يۇلغۇن، توراقنىڭ سانى يوق.
ھوگا ئىسسىق جارى قاتتىق،
خەقلەرنىڭ ئىمكانى يوق.

جارا ل. كىرپە.

جارىپ كەتمەك غ. ئىشى ئىلگىرى باسماق، يالجىماق،

يايراپ كەتمەك.

جارىسلىق قۇ. زالىملىق، ياۋۇزلۇق، زورلۇق، زۇمىگەرلىك.

جاساق خانلىق تەرىپىدىن يەرلىك تارخان بەگ (ۋاڭ-گۇك)لەرگە بالىسىدىن بالىسىغا سوراپ يىيىش ئۈچۈن سويۇر-غال قىلىپ بېرىلگەن يەر ۋە پۇقرا؛ تەۋەلىك. م: بۇ مېنىڭ جاسىغىمدىكى يەر.

جاغ قە. ئىگەك. م: جاغ سۆڭىكى؛ يۇقۇرى جاغ، تۆۋەن جاغ.

جاغامباي قۇ. جاغالۋاي (قارچۇغىدىن كىچىكرەك بىر خىل قۇش).

جاغجاق ئوت تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئوت.

جاغىل غ. قىزغۇچ سېرىق. م: جاغىل ئۆچكە.

جاقا-جونداق قە. ئەبگار، كىيىملىرى جۇل-جۇل، چاچ-لىرى چۈۋۈق، پۇتلىرى يالاڭ ھالەت.

جاك قە. كۆلتۇك (ساپالدىن ياسىلىدۇ).

جاڭدىماق قە. تۇمۇدىماق، زۇكام بولماق.

جاڭغا قە. تېتىك، شوخ.

جاڭغا ئايغىر قۇ. باشقا ئايغىرلاردىن ئۆزگىچە بولغان، يىلقىنى ئوبدان باشقۇرىدىغان ئايغىر.

جاڭگال دۇمباقچىسى خ. توكتوك قۇش، تۆمۇر تۇمشۇق.

جالا ئات-ئېشەكلەرنىڭ نوختىسى، ھارۋا جابدۇقلىرىغا ۋە نەيزىگە زىننەت ئۈچۈن بېكىتىلىدىغان قىزىل يۇڭ پۆپۈك؛ ئايالارنىڭ چېچىغا قوشۇپ ئۆرۈۋېلىنىدىغان يالغان چاچ.

قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
جالانى ئۆزۈن سالما،
ئەمدى سېنى ئالمايمەن،
كەلگەنلەرنى ياندۇرما.

جالاشلىق قۇ. كۆتىرىشلىك. م: بۇ هارۋا جالاشلىق هارۋا ئىكەن ــ بۇ هارۋا يۈك كۆتىرىشلىك هارۋا ئىكەن.

جالاق قۇ. بۇيرۇق، باشقۇرۇش. م: جالاقىغا كىرمەيدىغان ئات؛ جالاقنا كىرمەيدىغان بالا ــ سۆزگە كىرمەيدىغان بەڭ-ۋاش بالا.

جاللاپ جۇۋا ــ تېرە سودىگىرى.

جاما ت. زەي سۇنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن چېپىلغان ئېرىق، زەيكەش.

جاماگۈل قۇ. ياۋا كۈدە (ياۋا جۈسەي).

جامبۇ قە. داسمال.

جامبلكام دىمەك قە. خوش بولماق، دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق.

جان ئەتمەك ياشىماق، جان باقماق، كۈن كەچۈرمەك، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كەچۈرمەك. م: بالام، سەنمۇ ئەمدى ئۆز جېنىڭنى جان ئەت.

جاننى ياقىغا ئالماق پانالانماق.

جاۋا ل. پالاز.

جايلماق[1] پىچاق قاتارلىق تىغلارنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن تاش قاتارلىق نەرسىلەرگە سۈركىمەك.

جايلماق[2] قۇ. داجماق، ئۆزنى چەتكە ئالماق.

جه[1] قۇ. ئىسىت، ھەي، قويچۇ، قويساڭچۇ دىگەنىدەك نارازىلىق تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز ئالدى قوشۇمچىسى؛ يا، ياكى مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جە، نېرىچۇ سېنى ــ ھەي، قويساڭچۇ سېنى؛ جە ئۇنداق، جە بۇنداق ــ يا ئۇنداق، يا بۇنداق.

جه[2] غ. بولدى، بولامكىن، ھە، خوپ دىگەنىدەك مەنىلەرنى ئاڭلىتىدىغان ياردەمچى سۆز. م: جە، بولدى ئەمدى ــ خوپ، بولدى ئەمدى.

جەدۋار قە. پارپا.

جەرگە قۇ. پاسىل، چېگرا، چەك.

جەددىدە قە. ئاۋارە، لابىدۇر؛ نامرات. م: جەرىدە كىيىم كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسى تىلەمچى بولامدۇ؟ بۇلار نىمىدىگەن جەرىدە، نىمىدىگەن كەمبەغەل ــ ھە!

جەز[1] قۇ. 1. خىرىس؛ دوغلار خەۋەر يەتكۈزۈپ چالىدىغان مېتال ئەسۋاپ. م: ئىلان جەز قىلدى ــ ئىلان خىرىس قىلدى.

جەز[2] قە. سېرىق مىس؛ ئوق قېپى.

جەزلىك ئىگەرنىڭ ئىچكى توقۇمى (بەزى جايلاردا "ئىچمەك" دىيىلىدۇ).

جەڭمەك ئا. جىلىتكىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان قىشلىق كىيىم.

جەگرەن خ. جەرەن، كىيىك.

جەڭگى ئېشەك قۇ. ئۇرۇشقاق ئېشەك.

جەلدىك غ. "جەزلىك"كە ئوخشاش.

جەلگۇر يانچۇقچى.

جەمبل بىر يىللىق خۇشبۇي كۆكات، ئاشكۆكى.
جەۋەندە قە. ئاق ئۇن بىلەن قوناق ئۇننىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياققان نان (تۇرپاندا قوشۇق نان دېيىلىدۇ).
جوجەي قۇ. ئېغىزنىڭ جاۋنغىغا چىقىدىغان چاقا، گەز؛ ئېغىزدۇرۇق (يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى).
جودا قۇ. سېھىرى، جادۇ، كۆز باغلاش، ئەپسۇن. م: جودىگەر ــ جادىگەر، سېھرىچى، ئەپسۇنچى.
جورۇق قۇ. ھورۇن، قاشاڭ، پاسسىپ (جورۇپ تۇرمىسا ئىشنى ئۆزلۈكسىز قىلمايدىغان ئادەم)؛ ھىساۋات، نەتىجە (پۇلنىڭ جورۇقىنى چىقىرىش).
جورۇقچىلىق قە. بۇيرۇقچىلىق.
جورۇقچاي قۇ. شەجەرە، نەسەپ تارىخى؛ پىلان، ئۇسۇل، تەدبىر، ئامال، دېت.
جورۇقى يوق قۇ. پەمسىز، دېتسىز، پىلانسىز، بولۇمسىز.
جورىماق بۇيرۇماق؛ باشقۇرماق؛ ئىشلەتمەك؛ بېغىشلىماق، باغلىماق؛ شىلتىمەك. م: ئەقىلنى جورىماق ــ ئەقىلنى ئىشلەتمەك؛ ئىشقا جورىماق ــ ئىشقا بۇيرۇماق؛ قولنى جورىماق ــ قولنى شىلتىمەك؛ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىگىگە جورىدى ــ بۇ ئۇتۇقلارنى ئۆزىنىڭ چىچەنلىگىگە بېغىشلىدى ياكى باغلىدى.
جوزام خ. ماخاۋ كېسىلىگى ("جەۋزام"مۇ دېيىلىدۇ).
جوسۇن ل. پىگورا، بەدەن تۈزۈلۈشى، تۇرق، قامەت، تۇس، شەكىل، ئوبراز: چىرايىڭ بۆلەك جوسۇن ــ قامىتىڭ نىمىدىگەن كېلىشكەن؛ جۇسۇنى كېلىشكەن ئايال ــ پىگورىسى

قاملاشقان ئايال(بۇ سۆز غۇلجدا "جۇسۇن" دىيىلىدۇ).

جوغدا ئۇچار ـ قۇش ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ كوكۇلىسى.

جوغدار قە. تۆگىنىڭ بويىنى ۋە تىزىدىكى ئۇزۇن تۈكلەر (بەزى جايلاردا "جوغداي، جودار"مۇ دىيىلىدۇ).

جوغدار باش قە. پاخما باش.

جوغدار تۇماق قە. پاخما تۇماق.

جوغدۇقۇنماق غ. توڭماق، ئۇششۇمەك.

جوغدۇن قۇ. تېتىك، تىمەن، شوخ، تىرەز. م: بۇ ھەجەپ جوغدۇن مومايلار ئىكەن ـ ھە!

جوغۇلا قۇ. ئاتنىڭ كۆكرىگىگە تاقىلىدىغان قىزىل پوپۇك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئات بويىنىدا جوغۇلا،
بېشىدا يۇگەن ـ نۇختا.
ئاچچىغىڭ تولا كەلسە،
سەۋرى قىل بىزە توختا.

جوگىنا خ. چىشى كەپتەر؛ بىر خىل دورا ئۆسۈملۈگى.

جوڭقۇرماق باشقۇرماق، ئىدارە قىلماق؛ ئىجرا قىلماق (جوڭقۇرۇش كومىتېتى ــ ئىجرائىيە كومىتېتى).

جولو قۇ. قىسقا ئاغامچا، چۇلۇ (چۇلۇڭۇر)، تىزگىن.

جولوقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقارقى ئىشىك.

جون قۇ. نىيەت. م: جونى ياماننىيىتى ياماندا، ئىچى ياماندا؛ جونى ياماننىڭ قازىنى تۆشۈك (ماقال). بۇ سۆز غۇلجدا "جۆن" دىيىلىدۇ ۋە "كۆرۈنۈش، قىياپەت" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: جۆنى پەسىياماندا كۆرۈنۈشلۈك.

جونماق بېگىز قولىنى تۇرتمەك، م: ئۇلار بىر بىرىنى جونۇپ سەتلەشتى؛ قولۇڭنى جونىما ــ بېگىز قولۇڭنى تەڭلىمە.

جوۋاتماق ئاۋارە قىلماق، ھالسىراتماق.

جوۋالغۇ ئاۋارىچىلىق، بېسىرامجانلىق، غەشلىك. م: يول جوۋالغۇسى ــ يول ئاۋارىچىلىغى؛ كۆڭۈل جوۋالغۇسى ــ كۆڭۈل غەشلىگى.

جوۋىتالماسلىق كۇ. باشقۇرالماسلىق. م: بۇ ئاتنى جوۋىتالمىدىم.

جوۋىزىر كۇ. گەپ ئاڭلىماس، گەپ ئۇقتمەس. م: بۇ بەك جوۋىزىر بالىكەن.

جوۋىماق ئاۋارە بولماق، ھالسىرىماق. م: ئۇزلىرى كۆپ جوۋاپلا، رەھمەت.

جوي قۇ. جاپا ـ مۇشەققەت (جوي ـ جاپا).

جۇپا ـ جۇپپاك قە. چىپ ـ چىپ. م: يۇزىدىن جۇپا ـ جۇپ ـ پاك تەر ئاقماقتا ئىدى.

جۇپپاڭلىماق قە. چىپلدىماق. م: شىشىدىن جۇپپاڭلاپ ھاراق ئاققىلى تۇردى.

جۇجۇك قۇ. سۇڭگۇچ.

جۇدۇنلىماق قۇ. ئاچچىغلانماق، غەزەپلەنمەك.

جۇگان قۇ. چوكان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشار يولى تاشلىقكەن،
جۇگانلارى قاشلىقكەن.
تاشارنىك جۇگانلارى،
قۇمۇللۇققا ئاشقكەن.

جۇل ئات يوپۇغى.

جۇلاق ل. نەيرەڭ، ھىلە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لىكىرچاق توقۇماساڭ،
ياغىر چىقادۇر ئۇلاغىڭ.
مەن سېنى قوشماۋىدىم،
ئۇ بىزگە قىلغان جۇلاغىڭ.

جۇلدا كەتكەن غ. ئۇگىنىپ قالغان. م: جۇلدا كەتكەن كىشىل ــ ئۇگىنىپ قالغان ئادەت (كىشىل).

جۇلدى ـ جاساق "جاساق"قا ئوخشاش.

جۇلقۇنماق يۇلقۇنماق، سىلكىنمەك. م: ئات تازا بىر جۇلقۇنۇۋالدى.

جۇلۇق ل. چەم. م: تېشىلسە جۇلۇق سالىپ يامايمەن ــ ئاياق كىيىم تېشىلسە چەم سېلىپ يامايمەن (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "كونا، ئەسكى، ھېرىپ، ـ چارچاش" دېگەن كۆچمە مەنىلەردە قوللىنىلىدۇ. م: ھېرىپ جۇلۇقۇم چىقتى؛ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن چاپان.

جۇمبۇ قە. بوغا (ئاتنىڭ بوينىغا سالىدىغان).

جۇمقۇلماق قۇ. تەييارلىماق، ھازىرلىماق. م: ئىش ـ كۆش ـ لەرنى جۇمقۇلاپ قويدۇڭمۇ؟

جۆجىلە قە. ئارىلاشماق، ئىشتىراك قىلماق.

جۆنتىمەك قۇ. كاپشىماق، ۋالاقشىماق، ئويلىماي گەپ قىلماق.

جۆندەك خ. كونا، جۇل ـ جۇل، يىرتىق. م: جۆندەك چاپان ــ يىرتىق چاپان (قەشقەردە "جوندىاق" دېيىلىدۇ).

جۆۋەندە قە. "جەۋەندە"گە ئوخشاش.

جۇتىرەكچىلىك قە. جۇتچىلىق، قەھەتچىلىك، قىسچىلىق. ئەتىياز كۈنلىرى ئۇزۇق-تۇلۇك قىسلىشىپ، يىمەك-ئىچمەك غوربىگىللىشىپ كەتسە، "جۇتىرەكچىلىك بولۇپ كەتتى" دېيىلىدۇ.

جۇجەك قۇ. چۇجە.

جۇجەم ئۇجمە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆك كەپتەر ئوتۇرادۇ،
ئاق جۇجەمنىك باشىدا.
بىزنىك يارلا ئوتۇرادۇ،
ئىگىز تاغنىك باشىدا.

جۇزنەك دەريا بويلىرىدا ۋە ئورمان ئەتراپلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

جۇسۇنلىمەك غ. زەك قويماق، بىر نەرسىنىك تۇرقىنى، شەكلىنى ئېنىق بىلۈالماق.

جۇكتۇ قە. بېخىل، پىخسىق.

جۇن قۇ. نەم (ياغاچ)، ھۆل بىلەن قۇرۇقنىك ئارىلىغىدىكى نەرسە.

جىمە ل. تاپا-تەنە، غەيۋەت-شىكايەت، سۆز-چۆچەك (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "تاپا-جىمە، تاپا-تەنە" دىگەن جۈپ سۆز تەركىۋىدە كېلىدۇ). لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

بارسائلار سالام دەگلار،
بىزنى سۇراغان يارغا.
ئاتىنى چىقارمائلار،

كۆكلۈم تۇغمايدۇ ئاڭغا.
خالۇ يەر بىلەن ئۆسۈن،
جېمەسى بولۇر ماڭغا.

جى خ. ۋەسىقە، ھۆججەت، تىلخەت. م: تىلىدىن جى ئاپتۇ ــ تىلىدىن خەت ئاپتۇ.

جىپسا ياپىسا؛ ماس، مۇۋاپىق. م: جىپسا كەلمەك ــ ماس كەلمەك، لايىق كەلمەك.

جىجە ل. موما، چوڭ ئانا. م: جىجەم كەلدى ــ مومام كەلدى.

جىجۈۋي غ. تېتىك، جانلىق.

جىجىلاق غ. جىدەلخور، يىغلاڭغۇ.

جىرغىلاق خ. باللار ئويناىدىغان تۆمۈر چەمبىرەك.

جىرىس چالا تاسقالىغان ئۈن (قېلىن ئەگىلەكتە تاسقاپ يۇمشىغى ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىن، شالاڭ ئەگىلەكتە تاسقاپ، يىرىك كېپىگى ئايرىۋېتىلگەن يۇمشاق كېپەكلىك ئۈن).

جىرىم باغلىماق غ. مۇز تۇتماق. م: سۇلار جىرىم باغلىغاندا.

جىرىم ــ جىرىم قە. تال ــ تال، يول ــ يول. م: ئالىقىنىدىكى جىرىم ــ جىرىم سىزىقلار.

جىس قە. خىلۋەت، قورقۇنچلۇق، سوغۇق چىراي، يىرگىنىشلىك. م: جىس چىراي ئادەم؛ جىس يەر؛ جىسكىمەك ــ يىركەنمەك، قورقماق، ھەزەر قىلماق.

جىغا قە. جىرغا، چىرغا.

جىغماق قە. تاشلىماق، چۆرىمەك. م: ئەركىن جىلىتىسىنى ئۆگزىگە جىغۋېتىپ، بازارغا چاپتى.

جىگدە شاخشاق قە. "جىگدىچى قۇش"قا ئوخشاش.

جىگدىچۇك غ. جىگدىچى قۇش (بەزى جايلاردا "تۇتى قاغا" دېيىلىدۇ).

جىك باسماق غ. سالمىغى بولماق، تۇتامغا چىقماق، ئاساسلىق. م: جىك باسمايدىغان گەپلەر ــ تۇتامغا چىقمايدىغان ئاساسسىز گەپلەر؛ ئوتتۇرىغا قويۇلغان پاكىتلار جىك باسىدۇ.

جىگگىل قە. بۇدرە، بۇجىغۇر.

جىك موللەك قە. قوناق ئۇننىنى پوم قىلىپ، ئىچىگە قوي يېغى، ياكاق مېغىزى قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

جىلا[1] خ. سالاسۇن، رېشاتكا.

جىلا[2] قۇ. جۇلا، يالتىراق. م: بۇ جىلالىق تاكار (تاۋار) ئىكەن.

جىلە غ. قىلتاق.

جىلتا غ. بوخچا؛ جۇۋاۋا ياكى مانتىنىڭ جىلتىسى ("جىلتە"مۇ دېيىلىدۇ).

جۇجىل غ. ئەپچىل، چاققان؛ چىرايلىق. م: جۇجىل يىگىت ئىكەن ــ چىرايلىق يىگىت ئىكەن.

جىلدىماق قە. تېپچەكلىمەك، تېپىرلىماق، تاتلىماق، م: كېيىك يەرنى جىلداپ، ئاۋال ئالدى پۇتىنى، ئاندىن ئارقا پۇتىنى پۇكۇپ، بويىنىنى سوزغىنىچە جىم يېتىپ قالدى.

جىلمايماق غ. كۇلۇمسىرىمەك. م: يۇلتۇزلۇق ئاسمان جىلمىيىپ يۇز ئاچتى.

جىمىرلىماق مەۋج ئۇرماق. م: جىمىرلاپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ سۈيى.

جىن تاماكىسى "يەر توزغىغى"نىڭ ئىككىنچى بىر ئاتىلىشى، ئوتلاقلاردا بولىدۇ.

جىنىتەك كىچىك بالىلارنىڭ ئەكىلەتمە نامى (قاراڭ، ماۋۇ جىنىتەكنى!)

جىندەك قە. بىرئاز، كىچىككىنە. م: جىندەك ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ.

جىن شوخلىسى "ئىت ئۇزۇمى"نىڭ باشقىچە ئاتىلىشى بولۇپ، ئېتىزلاردا، ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدۇ.

جىن چاتقىلى تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل چاتقال.

چ

چاپانچى قه. يالاقچى، تەخسەكەش، خوشامەتچى، كۆتەر-مەچى.

چاپان كۆتەرمەك كۆتەمەچلىك قىلمان، تەخسەچلىك قىلماق، خوشامەت قىلماق.

چاپان ياپماق قه. يوشۇرماق، يانباسماق، ئېيىۋىنى ياپماق.

چاپپۇش ل. قۇلاقچا، ئولپاق.

چاپتىكەش شوخ، كەپسز؛ چېپىلغاق. م: چاپتىكەش مۇشۇك ــ هەممە نەرسىگە چېپىلىدىغان مۇشۇك.

چاپچا خامان ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سايمان، ياغاچ چىشلىغى ياغاچ چاپچا، تۆمۇر چىشلىغى تۆمۇر چاپچا دېيىلدۇ (بەزى جايلاردا "ئارا" دېيىلدۇ).

چاپچىل قاينىماق قۇ. ئالدىراشچىلىق بولماق.

چاپراس چەمبەرچەس، گىرەلەشكەن، ئۆتۈشكەن؛ م: چاپراس قىلىپ باغلىماق ــ گىرەلەشتۈرۈپ باغلىماق؛ چاسا، م: چاپراس سىزىقلىق قەغەز، كەتەكچە سىزىقلىق قەغەز.

چاپسا خ. كىچىك كۆرەك.

چاپقاق ئوغرى. م: چاپقاق مۇشۇك ــ ئوغرى مۇشۇك.

چاپىدىماق غ. بوران ــ شۇرغانىنىڭ ئايلىنىپ ئۇرۇشى.

م: بوران چاپقىداپ ئۇرغىلى تۇردى.

چاپما خ. پۇتەي چىقىرىلغان، پۇتۇن ئويۇلغان. م: چاپما ئۇلاق ــ پۇتۇن ئويۇلغان ياغاچ ئوقۇر؛ چاپما قەيىق ــ پۇتۇن ئويۇپ ياسالغان قەيىق.

چاپمۇ-چاپ ت. يۈزمۇ-يۈز. م: بازاردا چاپمۇ-چاپ ئۇچرىشىپ قالدىم.

چاپى خ. شادلىق قوش كارۋات.

چات غ. ئاچال، ئېغىز (تاغ ئاغزى). م: ئىككى تەرەپى ئىگىز تاغلار بىلەن ئورالغان كەڭ چاتقا جايلاشقان تاغ يېزىسى.

چاتاق پۇتاق، شاخ. م: چاتماق ــ پۇتماق.

چاتىر كۇ. نۆشۈدۇر.

چاجا قۇ. سالجا. م: ئاتتا ئۆت يوق، چاجدا كۆت (ماقال).

چاجۇپ غ. جىنازىغا ئۆلۈكنى سالىدىغان تاختاي.

چايجۆش چۆگۈن (تۇشتا سوقۇلغان ئاپتۇئۇسسىمان چاي چۆگۈنى).

چاچا قۇ. پوپۇك، چۇچا. م: چاچىلىق ياغلىق (چۇچىلىق ياغلىق).

چاچاپ كەتمەك قۇ. سەسكىنىپ كەتمەك، بىر نەرسىنى تولا يەۋېرىپ، يىگۈسى كەلمەس بولۇپ قالماق. م: گۆشنى تولا يەپ، گۆشتىن چاچاپ كېتىپتىمەن (بۇ سۆز غۇلجىدا "چاقاپ كېتىپتىمەن" دىيىلىدۇ).

چاچقا توي-تۆكۈندە كىلىنىنىڭ بېشىدىن چېچىلىدىغان، جەسەتنى كۆمۈش ئالدىدا جامائەتكە تارقىتىپ بېرىلىدىغان

قەن ـ گەزەك ياكى پۇل.

چاچلىق بالا ت. قىز بالا (ياتلىق قىلىنمىغان قىز).

چاچ گۆيەك قۇ. چاچقا تاقىلىدىغان بېزەكلىك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ گۆيەك چاچتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەرقاچان،
يۈرەك بىلەن باشتا بولۇر.

چار قە. ئەيىپ، ئېغىزەن، ئالدىلىق. م: چار چىقارماق ــ ئېغىزەن تاپماق؛ چار قالماق ــ ئالا قالماق، چۈشۈپ قالماق.

چارا تەلەپكىسمان يۇمىلاق ياغاچ تاۋاق (بۇنىڭدا خېمىر يۇغۇرغىلىمۇ، ئاش ئۇسقىلىمۇ بولىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاش قىلدى قاپ ـ قارا،
ئۆزى ئىچتى بىر چارا.

چارە قە. ئۇسۇل، ئارتۇق. م: گۇلىۋمخان ئاچا ئۇنى ئۆز ئوغلىدىنمۇ چارە كۆرەتتى.

چارتماق قۇ. پىچەن (ئوت)، "چېغىرتماق"مۇ دېيىلىدۇ.

چارچاپ[1] قە. ئۇستىگە كوزا، كۈپ ياكى تەلەپكىگە، داس قويۇلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان، ئۇچ ياكى تۆت پۇتلۇق پاكار شەرەگە ئوخشاش قۇرۇلما.

چارچاپ[2] خ. شادلىق كىچىك كارۋات.

چارچاق قۇ. قىرتاق، يېقىمسىز، قاۋسىق؛ قوپال. م: بۇ بەك چارچاق ھاراق ئىكەن؛ ئۇ چارچاق ناخشا ئېيتىدىكەن؛

ئۇ بەك چارچاڭ ئادەم ئىكەن.

چارچاي قارىقات.

چار چۆپ كۇ. "چاچاپ"قا ئوخشاش.

چاسامبتىر قە. كۇۋادىرات مېتىر.

چارسۇ قە. تۆت كوچا ئاغزى.

چا مېغىز خ. ياڭاق مېغىزى بىلەن ئۇرۇك مېغىزىنىڭ ئارىلاشمىسى؛ ئالا مېغىز.

چار ئوت قە. سۇت ئوت.

چارۋاغ غ. دەريالاردا بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن، ياغاچلارنى بىر بىرىگە چېتىپ قورشام قىلىپ قويۇلغان دائىرە، بىر ئۇچىغا كۇنجۇت باغلاپ قويۇلىدۇ. بېلىقلار كۇنجۇتنى پۇراپ، چار باغنىڭ ئىچىگە كىرىپ تۇتۇلىدۇ.

چا ساراڭ قە. جىڭ ساراڭ.

چاشەنبە قە. ساراڭ قېتىش، بېشىدا زاغۇنى بار.

چاغ ۋاقىت، دەۋر، پەيت (ئۇ چاغدا، ئۇ زامانلاردا)؛ مۆلچەر، ئېھتىمال (بۇ ئىشنى ئۆزەڭ چاغلاپ قىل، ھەققىنى ئۆزەڭ چاغلاپ بەر،... كەلگەن چېغى ــ كەلگەندۇ)؛ ھال، كۇچ ــ قۇۋۋەت (چېغىڭنى چاغلاپ ــ ھالىڭغا قاراپ ئىش قىل)؛ تەييار، ھازىر (چاغ بولۇپ تۇرۇڭلار ــ تەييار بولۇپ تۇرۇڭلار)؛ خۇرسەن، شاد (قاغىلار "قاق" ئېتىدۇ، ئۆز ۋاقتىنى چاغ ئېتىدۇ ــ ماقال).

چاغاناق قۇ. تەخسە مۇزىكا ("چاغناق"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغاناي قۇ. قومۇش سۇناي ("چاغنا"مۇ دېيىلىدۇ).

چاغۇا قۇ. ئېھتىمال، بەلكى (باشقا جايلاردا "چېغىۋا"

دىيىلىدۇ. م: كەلگەن چېغىڭىز ــ كەلگەن ئوخشايدۇ. ئەسلى ــ چېغى بار). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغلار يېقىنلاشتى،
ھاۋالىرى سوق چاغۇا.
جۇگانلىرى بىچارە،
يىگىتلىرى يوق چاغۇا.

چاغىرچاي بەسەي تۇرىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك (كۆكتات).

چاقا قە. پۇل، ئاقچا، تەڭگە. م: ئۇنىڭ نەرقى ئون چاقا.

چاقاڭدى قە. ئوڭدا. م: چاقاڭدىسىغا چۈشتى ــ ئوڭدىسىغا چۈشتى.

چاقام ـ چاقام سۇغا باش چۆكۈرۈشتىن بۇرۇن ئېيتىدىغان باللار سۆزى. م: چاقام ـ چاقام، ئىلان پاقام.

چاقايماق قە. نۇرنىڭ تەسىرىدىن كۆزنىڭ چېقىلىشى. م: چىراق يورۇغىدا كۆزلەر چاقىيىپ يولنى ئىلغا قىلغىلى بولمايتتى.

چاقپىلەك بولۇپ كەتمەك قە. خوشاللىغى ئىچگە پاتماي كەتمەك؛ يايراپ كەتمەك.

چاقچا غ. ناسۇال قۇتىسى.

چاقچۇق[1] قۇ. ئۆرۈك ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش يىمىشىلەرنىڭ ئۇچكىسى، ئۇرۇقچا.

چاقچۇق[2] قە. ساپال قاچا. م: چاقچۇق چىنە ــ ساپال چىنە (بەزى جايلاردا فار ـ فور قاچىلارنىڭ سۇنۇقلىرىمۇ "چاقچۇق" دىيىلىدۇ).

چاقچىلاق قۇ. ئالدىراش، ئالدىراشچىلىق؛ ئالدىراڭغۇ؛

بېسىق. م: چاقچىلقاي كۈنلەر؛ چاقچىلىقاي ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتنى مىنىدىم ئىگەرسىز،
باشى ـ كۆزى يۇگەنسىز.
چىرايلىق مېنىڭ يارىم،
چاقچىلقايدا كېپقاپسىز.

چاقسا قۇ. شادلىق ياغاچ قوۋۇق، دەرۋازا.

چاققۇ ل. چۈچۈن قۇرۇت.

چاقما كاۋا كاۋىنىڭ بىر تۈرى (بەزى جايلاردا "ئەنجان كاۋىسى" دېيىلىدۇ).

چاقىلاي قۇ. يۈزگە چىقىدىغان بىر خىل داغ (تولاراق ئەتىياز كۈنلىرى چىقىپ، كېيىن يوقاپ كېتىدۇ).

چاكان ياغلىق قە. بەلۋاغ، رومال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقسۇنىڭ يولى باغلىق،
بېلىمدە چاكان ياغلىق.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۈم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

چاكسا قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى، بىر جىڭ ئېغىرلىققا تەڭ.

چاكىۋۇخ تاغ ۋە ئورمان بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چاڭ چاڭگال، قول. م: كىشىنىڭ ھەققىغە چاڭ سالماق؛ سار چۈجىگە چاڭ سالدى.

چاڭقاغا قە. توڭقاغا.

چاڭقۇرۇن غ. ئالدىراشچىلىق؛ بېسىق. م: ئىشىم تولىمۇ

چاڭقۇرۇن بولۇپ كېتىپ كېلەلمىدىم.

چاڭگا ساقال بومبۇر ساقال.

چاڭگاك قوش قوللۇق ئارا؛ بېلىق تۇتىدىغان تۆت چىشلىق ئارا.

چالا ـ چوتا قە. چالا ـ بۇلا.

چالا ـ چۇشتە قە. چالا ـ بۇلا، چالا ـ پۇچۇق.

چالغىتماق غ. ئېلىشتۇرماق، بۇرىماق، قاچۇرماق. م: گەپنى چالغىتماق ــ گەپنى بۇرىماق؛ ئۇ ئىشنى چالغىتماي ئىشلەيدۇ ــ ئۇ ئىشنى ئېلىشتۇرمەي ئىشلەيدۇ؛ پىكىرىم چالغىپ كەتتى ــ پىكرىم قېچىپ كەتتى.

چالما[1] ل. ئۇننى سۇغا چېلىپ ئېتىلدىغان ئۇماچ. م: بۇغداي چالمىسى ــ بۇغداي ئۇمىچى.

چالما[2] مال قىغىنىڭ كېسىگى.

چام قە. ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسە، بۆلەك. م: چام بۆلۈپ بەرمەك ــ ئورۇنداشقا تېگىشلىك ھەسسىسىنى بۆلۈپ بەرمەك (كۆپىنچە ئورما، ئېرىق چېپىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ).

چاما قۇ. ئۇماچ، يارما.

چاموللاق خ. تىك موللاق ئېتىش.

چامبۇل ئېشەك ئالا ئېشەك.

چامچا[1] قۇ. يەكتەكتىن ئۇزۇنراق كېلىدىغان يالاڭ ئۇزۇن چاپان (يازلىق). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: ئىگىز ئازغان بويىدا، چامچاڭنى سەن مۇرەڭگە ئال. شۇغىنە ئايلا جۇگانىنى، ئالمىدەك يانىڭغا سال.

چامچا[2] ت. كۆڭلەك.

چاناچ تېره خالتا (تۇلۇم)، تورسۇق. م: بىر چاناچ قېمىز.

چاناق[1] خ. تۇگمەننىڭ دان چۇشىدىغان يېرى.

چاناق[2] ئا. كىۋەز غوزىسى (باشقا جايلاردا بۇغدايىنىڭ خانىسى، قېپى مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. م: بۇغداي چانىغى؛ پاختا چانىغى).

چاندىر سىكىر؛ ئورۇق. م: چاندىر ئادەم ــ ئورۇق ئادەم؛ گۆشىنىڭ چاندىرى ــ گۆشىنىڭ سىكىر ئارىلاش كەلگەن، پىچاق ئۆتمەيدىغان يېرى.

چاۋا[1] ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇرۇق شاخ ــ شاداللىرى، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇۋاقلىرى. م: ئەخلەت ــ چاۋا، چاۋا ــ چاتقال (بەزى جايلاردا "چوۋا" مۇ دېيىلىدۇ).

چاۋا[2] ھايۋانلارنىڭ ئىچ يېغى. م: چاۋاياغ (بەزى جايلاردا "چارۋى" دېيىلىدۇ).

چاۋات ل. ئاچمانان، كاكچانان، چوۋات. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شىلپە ناننى ياقمائلار،
كۆيۈپ كېتەدۇر چاۋات.
مېنى ئىچمىنى كۆيدۈرگەن،
مەللەئدەكى ئاق ناۋات.

چاۋارتماق ل. چاۋارماق. م: جاۋاغايىم چاۋۇرتۇپ قېپتۇ ــ جاۋىغىيىم چاۋۇرۇپ قېپتۇ.

چاۋكا غ. ساغرىسى چىپار ئات.

چاۋۇپ كەتمەك تېگىپ كەتمەك، ئېغىر كەتمەك، تەسىر قىلماق. شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

سۆزلەۋەرسەم گېپىم يەنە ئاۋۇپ كېتەر،
ئەمەل تۇتقان جاناپلارغا چاۋۇپ كېتەر.

چاپپەش غ. چاي ئوراپ قويىدىغان تۇگۇچ.

چايدام قۇ. چۆللەردە سۇ يىغىلىپ قالىدىغان كۆلچەكلەر.

چايدۇت ل. مەخسۇس چاي دەملەپ ئىچىدىغان تۇۋاقلىق چۆگۈن.

چايقاق ل. دولقۇن. م: سۇ چايقاغى ــ سۇ دولقۇنى.

چايلماق قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تازا باراخسان بولغان ۋاقتى. م: بۇغداي چايلاپتۇ؛ كۆكتاتلار چايلاپتۇ.

چەپ سول، تەتۇر (كۆچمە مەنىدە كىلىشمەسلىك، ئۇگۇشسىزلىق، پالاكەتلىك، نەس، كاج دېگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ).

چەپەك قۇ. چەلپەك، پوشكال، قۇيماق.

چەپچەك قە. چۆگۈننىڭ تېشىلىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن تېگى تەرىپىدە مەخسۇس يەرگە قويۇشقا ياسالغان قىسمى. چۆگۈن ئالساڭ چەپچەكلىكنى ئال، خوتۇن ئالساڭ ئەمچەكلىكنى (ماقال).

چەپى ـ غەلەت قە. ئازدۇرماق، كۆز ئالدۇرماق. م: نازارەتچىلەرنىڭ كۆزىنى ھەر خىل يوللار بىلەن چەپى ـ غەلەت قىلىپ، ئىشنى جۆندەيتتۇق.

چەتمە قۇ. مەشۇت يىپ: بىر خىل چىقىرىشماق قىلىپ ئويناىدىغان ئويۇن.

چەتمەك ئا. قارا قۇشقاچ تۇتىدىغان ياغاچ توزاق.

چەتنەپ كەتمەك ئۆلۈپ كەتمەك. م: چۆجىلەرنىڭ ئونى

چەتـنەپ كەتـتى، ئونى ئەي بولـدى (بۇ سۆز كۆپىنـچە ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئۆلۈشىگە قارىتىلىدۇ).

چەچكە خ. بۆزچىنىڭ يىپ تاغىغى.

چەرتمەك قۇ. چەكمەك، چالماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دېپىنى چەرتسە بولۇر،
چېكىپ، سوقۇپ چەرتسە بولۇر.
دېپىنى چەرتەلمىسە،
چەرتكۈچىگە بەرسە بولۇر.

چەرچىن قە. ئۇشـشاق، ھەر خـىل. م: چـەرچـىن مال ــ ئۇششاق مال.

چەشمە قۇ. كەشتە. م: چەشمە تىكىش ــ كەشتە بېسىش.

چەك باسماسلىق يىڭ باسـماسـلىق، قاملاشـماسـلىق. م: بۇ گېپىڭ چەك باسمايدۇ.

چەكمەك قە. قېشىنى قاقماق، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەندى مېـنى كېتىدۇ دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غورىلاينىڭ بالىسىدەك
تۆكمە يېشىڭنى.

چەلەڭگۈچ قۇ. ئارىلاش، ئارىلاش ـ قۇراش.

چەلگىمەك يېـغى ئۆرلەپ تۇرماق، لەيـلـىمەك. م: ئاشـنىڭ يېغى چەلگىپ تۇرۇپتۇ.

چەللە ئۇزۇم شاخلىرىنى ئارتىلىدۇرىدىغان چەللە، باراڭ.

چەللىدە ئات چاپتۇرىدىغان پوچى، زاڭ مەنىلىرىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

چەمەك خ. ئاچا ياغاچ، يىپ ئېگىرىدىغان چاقنىڭ ئاچا ياغچى. م: دارۋاز بالا بادىرىلار چەمىكىدىن ئۆتۈپ، تېخىمۇ تىك تارتىلغان دار ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بېغىمدىكى ئالمىنىڭ،
شاخلىرى جەينەكچە بار.
مېنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
بەللىرى چەمەكچە بار.

چەنەۋرە خ. چەۋرە، ئەۋرىنىڭ بالىسى.

چەندان ناھايىتى، بەك؛ كۆپ قېتىم. م: مەن چەندان ئېيتتىم.

چەندەكچى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

چوپا ـ چوپاڭ قە. چىپ ـ چىپ، چىلىق ـ چىلىق. م: چوپا ـ چوپاڭ تەر ـــ چىپ ـ چىپ تەر ("چوپا ـ چوپاڭ"غا ئوخشاش).

چوتا قۇ. چوڭ ئاتا (تاغلىقلار سۆزى، قىسقارتما سۆز).

چوت پايپاق ئا. پىما.

چوجالماق خ. كىرىلمەك، سوزۇلماق.

چوچماقچى قۇ. توساتتىن، تۇيۇقسىز.

چوخچا قۇ. دۆۋە؛ دەستە. م: چوخچا ـ چوخچا نان ـــ دەستە ـ دەستە نان.

چوخچىلماق قۇ. چوخچايتماق.

چور ت. سېغىز لايدىن ياسالغان ئۇشتەك.

چورۇپ قە. ئايالالارنىڭ ئاياق كىيىمى. م: پۇتىغا چىرايلىق ئالا ـ يېشىل گۈللەر تىكىلگەن قونجىلىق قىزىل چورۇپ

كىيگەن.

چورۇق[1] ت. چىگىت ئايرىيدىغان چىغىرىق ("چىرۇق"مۇ دىيىلىدۇ).

چورۇق[2] كالا تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاددى ئاياق كىيىم. كۆرگەن كۈنىگىنى ئۇنۇتما، شىرە چورۇقىگىنى قۇرۇتما (ماقال).

چوش ت. بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە سۇ ئۆتكۈزىدىغان ياغاچ نو؛ بىر چۆنەكتىن ئىككىنچى چۆنەككە سۇ چۈشۈردىغان ئىگىزلىك؛ ئۆگزىدىن يامغۇر سۈيى ئېقىپ چۈشىدىغان نو؛ تۈگمەن سۈيىنىڭ يۇقۇرىدىن سۇ چۈشۈرىدىغان شاقىراتمىسى.

چوغ خ. قويۇق، نۇرغۇن، زىچ، كۆجۈم، توپ. م: چۇغ مەلە ــ توپ مەھەللە.

چوغا خ. رەستە، نۇرغۇن ئادەم توپلانغان جاي.

چوقاي[1] قۇ. مىراس بۆلگۈچى، تەقسىم قىلغۇچى.

چوقاي[2] قە. ھارۇنىڭ چوقىيى. م: ھارۇنىڭ چوقايلىرىغا قىزىل تۇغ قادىتىپ.... ئۇ ھارۇنىڭ چوقىيىغا مەككەم يېپىشىپ ئولتۇراتتى.

چوكان جۇڭان ــ ياتلىق قىلىنغان ياش ئايال (بەزى جايلاردا "چۆكەن" دىيىلىدۇ)؛ سۆگەتنىڭ يېڭى كۆكەرگەن ياش نوتىسى.

چوكانتال پەسىل مەۋسۇملىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سۆگەتلەر چوكانلىغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ.

چوكىلاك قە. چوكىلاك تاغلار ــ پاكار تاغلار.

چوڭ دادا قە. بوۋا (دادىسىنىڭ دادىسى)

چوڭرون خ. تۆگىچەك.

چوڭنە قۇ. چوڭ ئانا (ئانىسىنىڭ ياكى ئاتىسىنىڭ ئاچىسى).

چولامپاي قە. توكۇر، چولاق. بار بولاملىق، يوق چولامپاي (ماقال).

چولتاق چولتا.

چولدۇر قۇ. كىچىك ئوغۇل بالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسى (بەزى جايلاردا "ئۇجۇك" دىيىلىدۇ).

چولماق رەخنىڭ كېسىلگەن يېرىنى يىپ-يىڭنە بىلەن ياكى مەخسۇس ئەسۋاپ بىلەن تورلىماق، يۆمىمەك.

چوماق قۇ. كۆتەك؛ ئۇمۇت (بىر ئۇچى كاللەك كالتەك).

چوۋاڭ خ. بېغى يوق سۈەت.

چوۋرۇ قۇ. چىغىر يول، گىلاڭلاردىكى تار، قىيىن چىغىر يول، بۇنداق يوللاردا ھايۋانلار ماڭالايدۇ، ئىنسان ماڭالمايدۇ.

چوپۇر ئۆچكە يۇڭى.

چوجىر قە. يۇگەننىڭ ئېغىزدۇرۇقى. م: جىرەن قاشقا يۇگەننىڭ چوجىرىنى ئەپلەپ چىشلەپ ئالدى-دە، بويۇن بەرمەي ئاپقاچتى.

چوچا پوپۇك، گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پوپۇكچە يىپلار.

چوچولماق[1] سايرىماق. م: تۇرغاي چوچولىدى — تورغاي سايرىدى.

چوچولماق[2] قۇ. كىيىمنى سالماق، يەشمەك. م: چاپىنىڭنى چوچولىۋەت — چاپىنىڭنى سېلىۋەت.

چۇراپ دەس، دەرھال. م: چۇراپ ئورنىدىن تۇرۇپ زالدىن چىقتى.

چۇراڭ خ. ئىگىز، سوقا سۈەت.

چۇرقۇچ قۇ. بۇدرە. م: چۇرقۇچ چاچ — بۇدرە چاچ.

چۇرۇڭقاي غ. تېرىككەك.

چۇرۇيول قۇ. تاغ-داۋانلاردىكى خەتەرلىك يول ("چۇرۇ-يول"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇغلۇق غ. مۇدەننىك ياۋىسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدا ئېچىلىپ قاپتۇ،
سېرىق سەبدە بىلەن چۇغلۇق.

چۇغۇنتەك بىر خىل كىچىك قۇش.

چۇغۇندان ئېتىز ياقىلىرى، يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۇقاپ كەتمەك قۇ. ياغسىراپ كەتمەك؛ گۆش، ياغ يىگۈسى كېلىپ كەتمەك.

چۇل-چۇل كۈكۈم-تالقان بولۇپ كەتكەن، پارچە-پارچە بولۇپ كەتكەن. م: ئىگىز كۆتىرىپ ئاتقان شىشە يەرگە جاراڭلىدە چۈشۈپ، چۇل-چۇل بولۇپ كەتتى.

چۇلغاشماق خ. يىغىلىشماق، توپلىنىشماق، ئولاشماق.

چۇلۇق ل. كۆپ، مول، مىڭ-مىڭ، منغ-منغ. م: بېلىق چۈلۇق، قوساق توق — بېلىق كۆپ بولسا، قوساق توق بولىدۇ.

چۇلۇق تاۋۇز خ. پىشىپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇرۇغى بىلەن ئېتى ئارىلىشىپ كەتكەن تاۋۇز.

چۇمغۇق خ. قاغا تىپىدىكى قۇش. م: ئاۋۇ چۇمغۇقنى قورۇۋېتىڭا (بەزى جايلاردا "چۇمگەك"مۇ دېيىلىدۇ).

چۇۋادان قە. كەپتەرنىڭ بىر خىلى.

چۆپچۇل قە. غورىگىل، ئاددى، قاتتىق-قۇرۇق. م: داستىخىنىمىز چۆپچۇلرەك بولۇپ قالدى، كەچۇرۇشسىلە.

چۆپگەز قە. تامنىڭ قىرغاق-بۇرجەكلىرىگە سۇۋاق بەرگەندە سىلىق ۋە تۈز چىقىرىش ئۈچۈن قويۇلىدىغان ئۇزۇن ياغاچ.

چۆپ-چۆپ چىلىق-چىلىق. م: كىيىملىرىڭ چۆپ-چۆپ ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

چۆچەك خ. تاقلانغان پىللە قۇرۇتلىرىنى ئالىدىغان تەۋەك.

چۆرۈلمە تويدا ئوغۇل تەرەپ قۇدىلارغا سوغا قىلىدىغان كىيىملىكلەر.

چۆرىسى يوق قۇ. ئەبگار، چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان.

چۆك قۇ. تاغلاردا ھاك تاشلار ئۈستىدىكى سۈپە تاش، تۈپ-تۈز تاش.

چۆكە پۇرچاق قۇ. پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى (سۇيۇق ئاشقا سېلىنىدۇ).

چۆكۈچ قۇ. چوكا.

چۆگەن قە. توپۇق توپىنى ئۇرۇپ ئويناىدىغان تاياق. م: چۆگەن ئويۇنى، چۆگەن بىلەن توپۇقنى ئۇرۇپ ئوينايدىغان ئويۇن.

چۆگۈنگۈل بۇغدايلىق ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

چۆگمەك قۇ. يۆگمەك، ئورماق.
چۆلمۆگ ل. كۆلچەك.
چۆمەچ ت. چۆگلەمەچ، باشتىكى چۆگلەمەچ يەر. م: ئۇنىڭ بېشىدا ئىككى چۆمچى بار؛ يېپ ئىگىرىدىغان چاقنى ئايلاندۇرىدىغان چوكا ياغاچ.
چۆمگۈچ ئا. چۆمۈچ.
چۆمۈچ قە. ساپلىق. م: قازانىنىڭ گۈۋاچسى چۆمۈچ (ماقال).
چۆمۈمەك قۇ. ئۇزمەك (سۇنى).
چۇرپە ئا. ياۋا توڭگۇزنىڭ كۈچىكى.
چۇچۇلمەك قۇ. ئۇزمەك (قوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ بېشىنى ئۇزمەك).
چۇچۇن غ. چۇچۇن قۇرۇتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئەپيۇن تارتقان جاللاتلار،
دۆڭ يامۇلدا ياتىدۇ.
چۇچۇنلۇك، پەنلىك ئۆيدە،
نازۇك جۇۋان ياتىدۇ.

چۇشەك كۆرپە.
چۇشكىنە بىر خىل تىكەنلىك دەرەخ.
چۇشلىمەك ت. چۇشلۇك ئارام ئالماق. م: بىزنىڭ ئۆيدە چۇشلىگىن.
چۇشۇك بالا تاشلاش. م: ئون تۇغۇتتىن بىر چۇشۇك يامان (ماقال).
چۇكۇنەم ت. ۋىجىك، كۆرۈمسىز، ئىسكەتسىز، ئاددى.

چۈله قه. گۈله ـ قاق سۈيى، كۆچمه: مىجەزى بوش ئادەملەر چۈله ئادەم دىيىلىدۇ.

چۈمبەت قۇ. چۈمپەردە.

چۈمگەك قاغا تىپىدىكى بىر خىل قۇش.

چۈنچە ت. ئۇزۇم قۇرۇتىدىغان مەخسۇس ئۆي.

چۈيگە خ. چۈشۈرگە (تۇغمەن ئىرىغىنىڭ سۈيىنى چۈشۈرۈۋېتىدىغان ئىغىز).

چېتىن غ. قىزىل قارىغاي.

چېچىراپ كەتمەك كىچىك بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى.

چېچىرەڭ قۇ. چەشرەڭ، ھاۋارەڭ.

چېچىرماق قۇ. سەكرىمەك؛ چاچرىماق.

چېچىكى چاي بولماق قە. خوشال بولۇپ گۈل ـ قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتمەك. م: بۇ خوشخەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ چېچىكى چاي بولۇپ كەتتى.

چېچىلغاق ئا. چاقماق، چېقىن.

چېدىر قۇ. ئەخلەت، لاۋا.

چېغىچە قۇ. كۆكۈلدىكىدەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىپ ـ قىزىل بۆكنى كىيىپ،
سەن ئۆزەڭنى بىلمىدىڭ.
چېغىچە يارنى كۆرۈپ،
بىزنى كۆزگە ئىلمىدىڭ.

چېقىتنىماق قە. چېقىلماق، چاقايماق، چاقنىماق. م: ئاپتاپتىن كۆزلىرى چېقىتناپ كەتتى.

چېقىش قۇ. بىر بىرىگە ماس كەلمەيدىغان يىمەكلىكلەرنى

كۆپ يەۋبتىش ئارقىسىدا، ئاشقازاننىڭ بۇزۇلۇشى (تۇرپاندا "چېقىل" دېيىلىدۇ). م: ئۇدۇل كەلگەنلا نەرسىلەرنى يەۋبرىپ چېقىل بولۇپ قاپتىمەن.

چېقىشماق چاقچاق قىلىشماق، چاقچاق قىلماق.

چېقىل ـ چۇقۇل تۇرمۇشنىڭ يېتىپ ـ قوپۇش، تاماق قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل بولماسلىغى. م: تۇرمۇشتا چېقىل ـ چۇقۇل بولۇپ قالمىدىم ـــ تۇرمۇشتا غورىگلىلىك تارتمىدىم.

چېقىلدۇرغۇچ تۇگمەننىڭ چېقىلدۇرغۇچى. م: تۇگمەن تېشى مەن بولسام، چېقىلدۇرغۇچى سەن بول (ماقال).

چېقىن خ. تاغ قىيالىرى.

چېكى لەلەك غ. لاغايلاپ يۈرمەك. م: ئۇ چېكى لەلەك بولۇپ يۈرىدۇ.

چېكىلىك قە. شەپكىنىڭ ئالدى؛ ئات، ئېشەكلەر نوختىسىنىڭ چېكىگە توغرا كېلىدىغان يېرى. م: نوختىنىڭ چېكىلىگى، چېكىلىك نوختا.

چېگەلەك ل. لوپ كەندىرى، ياۋا كەندىر.

چېنەك قورولغا ئېلىپ ئاتىدىغان نىشان، بەلگە.

چېنىمەك قورولغا ئالماق، چامىلىماق، مۆلچەرلىمەك.

چېۋىرقاي غ. تېرىككەك.

چېۋىقىغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ھىساپقا تۇتماسلىق. م: ئۇ بۇ گەپلەرنى چېۋىقىغا ئالمايۋاتقاندەك، نەگىدۇ تىكىلگىنى تىكىلگەن.

چېپ "دەرھال، ئۇزۇلۇش" مەنىلىرىدە كېلىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: مۇئەللىم سۆزلەۋاتقان دەرسنى چېپ

توختتىپلا....

چىپەرچى خ. پوچتىچى، پوچتالىيون.

چىپەرخانا خ. پوچتىخانا.

چىپتا خ. قاپ، كەندىر تاغار.

چىپچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈگىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

چىپچاپ ت. تويغۇچە ئەمەس، يېتەرسىزلىكنى بىلدۈرىدىغان سۆز. م: تاماق چىپچاپ بولۇپ قالدى ــ تاماق تويغۇچە بولمىدى. ئىككى ئىغىز كاپ-كاپتىن، بىر ئىغىز چىپ-چاپ ياخشى (ماقال).

چىپىت ئا. يۇپقا قاتلىما.

چىپىچ خ. يېشىغا توشمىغان چىشى ئۆچكە (باشقا جايلاردا "چۈنچ" دىيىلىدۇ).

چىت ل. قاشا.

چىتەن غ. ھارۇننىڭ چۆرىسىگە قويىدىغان توساق؛ سامان قاچىلايدىغان چوڭ بورا قاچا، باداڭ (ھارۇنغا ئورنىتىلىدۇ).

چىچتىمخانا ت. تەرەتخانا (چۆكۈرۈش مەنسىدە كېلىدۇ).

چىچىل كۆ. چۈچۈلا.

چىر خ. پىر. م: بالىلىرى خۇددى تېنىپ قالغاندەك، ئۆيىنى چىر ئايلىنىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى.

چىرمۇخ ل. قۇلماق.

چىرمىغۇت چىڭگىلەك (ئوت).

چىرۇەك ل. قۇلۇله، قۇلۇله قېپى.

چىرىمدان غ. يېڭى قاتقان نېپىز مۇز.

چشی گەز ـ گەز بولماق چەکسز ئاچچغی کەلمەك.
چشمەك چشی چقماق. م: بۇ قوي چشەپتۇ ــ بۇ قوينىڭ چشی چقمپتۇ.
چش یارماق غ. ئېغز ئېچپ گەپ قىلماق، بىر نەرسە دىمەك. م: ئاباق قانچىلىك يۇزسزلىك قىلسمۇ، ئايدىن ئۇنىڭغا چش يېرىپ بىر نەرسە دىمىدى.
چنغچی شاخ سانىغۇچ (قۇش).
چنغدان چنغ پەردە.
چقار ل. چقار يەر، ئېغز، مەنبە.
چقاغدىماق ل. چق ـ چق قىلىپ ئاۋاز چقارماق، تاسقىنى قاقماق. م: سۇ ياقىنساغان چاقى بار، بۇركۇت چىقاغداپ تۇرادۇ.
چقان بەدەنگە چقىدىغان بىر خىل يارا (بەزى جايلاردا "كۆتىيوغان"مۇ دىيىلىدۇ).
چقۇق ل. سېرىق ئەت يېرىنغى.
چقش قىلماسلىق قۇ. پايدا بەرمەسلىك، يەتمەي قېلىش، پايدىسى زىيىننى كۆتەرەلمەسلىك، پايدىسى يوق.
چقىشپ كەتمەك ت. نىكادىن ئاجرىشپ كەتمەك.
چكانكىلماق كۇ. كېۋەزنىڭ ئۇچىنى ئۇزمەك.
چكەر قۇ. چاكار، مالاي، خىزمەتچى.
چگىلەنمەك غ. چىگىشلەشمەك، چىرماشماق،
چگىكىرىش قۇ. چىداملىق، پۇختا؛ سەۋرىچان.
چگىگىز قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دەرەخ.
چىل خ. ھۆل تەمرەتكە.

چىل قاغا ت. ئالا بويناق كىچىك قاغا.
چىلاپچىن خ. چىلاپچا.
چىلاق قە. چىلاق (توي بولۇپ 15 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قىز تەرەپ يىگىت تەرەپنىڭ ئاتا-ئانىسى، يېقىن تۇققانلىرى ۋە دوست-ئاغىنىلىرىنى چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغان كۈن).
چىلە خ. قىغ (غۇلجىدا مالنىڭ پوق، سۈيدۈكىنىڭ ئارىلاشمىسى "چىلە" دىيىلىدۇ).
چىلگە ئالما غ. بالدۇر پىشىدىغان ئالما.
چىللە قە. بەز ئاغرىغى.
چىمالتا ل. پاچاقتا ئورايدىغان گوجەي.
چىمەلتەك غ. چىمچىلاق.
چىمتمەك ت. كەمستىمەك، چۆكۈرمەك.
چىم-چاق قە. قىزلارنىڭ جۈپ-جۈپ بولۇشۇپ، چىم-چاق تېپىشىپ ئويناىدىغان ئويۇنى.
چىمچىماق چىمدىماق، ئاز-ئازدىن. م: بېرىشمىزنى چىمچىپ تۇگەتتۇق — بېرىشمىزنى ئاز-ئازدىن بېرىپ تۇگەتتۇق.
چىمدىق قۇ. ھالقا.
چىمگەر خ. چەمچى، چەم ياسىغۇچى.
چىمىت خ. چىمچىلاق.
چىمگەن قۇ. تىتىرەك.
چىن-پىششىق خ. راست، جەزمەن، چوقۇم، شۇبھىسىز.
چىنتاش قۇ. ئىسىل تاش، ياقۇت، ئۇنچە-مەرۋايىت.

چندان ل. سەندەل.

چن قەچقىرىش غ. توي ئويۇنى (توي كۈنى توڭت ئاقباش خوتۇننىڭ گىلەمنىڭ توڭت ئۇچىنى تۇتۇپ، قىزنى گىلەمگە ئولتۇرغۇزۇپ، قوشاق ئېيتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ مېڭىشى).

چېۋا يىرىق، تېقىم. م: بالىنىڭ چىۋىسى پىشلاق بولۇپ قېپتۇ، ئازراق ئۇپا بېسىپ قويۇڭلار.

چۈللاشماق قە. پىچىرلاشماق، شۇىرلاشماق. م: قۇلاق تۇڭدىكى چۈللىشىشتىن باشقا ئاڭلانمايتتى.

چۈن ل. پاشا.

چۈنقماق غ. مالنىڭ بېشىنى، پۇتىنى مىدىرلىتىپ چۈنىنى قوغلىشى.

چىلمەك قۇ. چەيلىمەك. م: خېمىرنى چەيلەپ تېخىمۇ ئۆلۈك قىلماق.

خ

خا خ. لىم، لىم ياغاچ.

خا ئالماق ئا. هار ئالماق، ئېغىر كەلمەك.

خاپا بولماق خ. ئىزا تارتماق، خىجىل بولماق. م: گەپ سورغىلى خاپا بۇتكەن ئادەم ــ گەپ سورىغىلى ئادەم خىجىل بولىدىكەن.

خاپان خ. تارازىنىڭ نەرسە سالىدىغان تەخسىسى.

خاپانباش يوغان باش. م: ئىلانباش قىزىڭدىن خاپانباش كېلىنىڭ ياخشى (ماقال).

خاپان كاللا خ. "خاپانباش" قا ئوخشاش.

خادا قۇيۇن قە. تىك قۇيۇن. م: ساي تەرەپتىن ئىككى خادا قۇيۇن كۆتىرىلىپ، ئاسمانغا بۇرغا قويغاندەك پىقراپ ــ پىقراپ ئۆتۈپ كەتتى.

خاراۋان خ. ھەيۋەتلىك، چوڭ. م: بۇ، خاراۋان تېرەك ئىكەن!

خارايلماق ل. تاللىماق. م: شۇنچىلارنىڭ ئىچىدە، خارايلاپ تۇتتۇم سېنى.

خارەت خ. ياغاچچى. مۇجاڭ.

خارساڭتاش خ. گىرانىت تاش.

خاس ل. دۇشمەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يۇرگۈزمەيدۇ تەلگەشپ،
ئۆز تۇققانلار خاس بولۇپ.
كۆڭلۈنۈ بۆلۈپ كەتتى،
قارىنداشتار يات بولۇپ.

خاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

خاك خ. توپا.

خاڭخوك دىمغىدا گەپ قىلىدىغان، خاكروۋق.

خال مەك.

خالا قە. ھاجەتخانا، تاھارەتخانا.

خالايلىماق خ. "خارايلىماق"قا ئوخشاش.

خالو قۇ. نوغۇچ.

خالۋاپ خ. گىلەمچى، گىلەم توقۇغۇچى.

خامار بۇرۇن. م: خامىرىڭنى يەنچىۋېتىمەن.

خامپا خ. تۇگمەننىڭ ئۇن چۇشىدىغان يېرى. م: چورۇقنى سالماي خامپىغا كىرمە (ماقال).

خام پاختا كۇ. چىگىتتىن ئايرىپ چىقىرىلغان، تېخى ئېتىلمىغان پاختا.

خامتاسما غ. تىللاشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز.

خام تاما قۇ. خام تەمە، كۆچمە: سىناق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەلسىلە خېنىم دىسەم،
قارىمايلا كەتكەن يارىم.
خام تامادا داڭگال ئاتسام،
ئاچچىغى كەلگەن يارىم.

خاموت غ. ئاتـنىڭ بوينـىغا سېلىنىدىـغان هارۋا جابـدۇغى (بوغا).

خامسكىرمەك قۇ. چالا پىشىپ قالماق. م: نان خامسكىرىپ قېپتۇ ــ نان خامسۇق بولۇپ قېپتۇ.

خاناچا قە. كېلىنلەر قېينىئانىسىنى ياكى كىچىكـلەر ئاكـسىنىڭ خوتۇنىنى خاناچا دەپ چاقىرىدۇ.

خان ئاغىچا قە. خانـنىڭ خـوتۇنى، خانـىش؛ ياشانـغان، هۆرمەتلىك ئاياللارغا قوللىنىلىدىغان هۆرمەت نام (قۇمۇلنىڭ "ئاپپاق" دىگەن سۆزىگە توغرا كېلىدۇ).

خاناقماق غ. دەرگۇمان، ئىككىلىـنىش، بىـخۇتلىـشىش. م: خانىقاپ قېپتىمەن ــ بىخۇتلىشىپ قېپتىمەن.

خان ئەتلەس خ. زەيتۇن هەم ئاق ئارىلاش ئەتلەس.

خان بېلىق ل. بېلىقنىڭ بىر تۈرى.

خانچە ل. خانىنىڭ خوتۇنى.

خانگۈل كېپىنەككۈل.

خانكە مەلىكە.

خەتمەك قۇ. چىلگـىگە ئوخشايدىـغان بىر خىل ياۋا قوغۇن (يىگىلى بولمايدۇ).

خەددەك قۇ. يوغان ــ يالپا، بەستلىك.

خەس قۇ. ئەتەي، قەسـتەن؛ خۇپسەنـلىك. م: خەس قىلماق ــ خۇپسەنلىك قىلماق.

خەشەك ئۈرۈك تۈكلۈك ئۈرۈك.

خەقىش جىدەلخور، بالـلارنىڭ جىدەلـخورلۇقى. م: بۇ بالا خەقىش بالا ئىكەن ــ بۇ بالا جىدەلخور بالا ئىكەن.

خەلدەك قۇ. چىش كولىغۇچ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سوغماك مېنى بەلدەك بىلەن،
چىش كولىغۇچ خەلدەك بىلەن.

خەندىلەك ت. "خەتىنەك"كە ئوخشاش.

خەۋەداش ل. ئاگاھ، پەخەس. م: ئۆزەكسىگە خەۋەداش بۇل ــ ئۆزەكسىگە ئاگاھ بول.

خوتۇق قۇ. تەخەي، خوتەك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپىدىيان ئىچكەنلەر،
ئەمدى ئىچەر چاي،
قوتۇر خوتۇق مىنگەنلەر،
ئەمدى مىنەر تاي.

خوخا قۇ. يانتاققا ئوخشايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: خوخا ــ يانتاق.

خوردا شۇڭغۇرۇچ.

خوردا بولماق خۇمار بولماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك، ئۇگىنىپ كەتمەك، قىن ــ قىنىغا سىڭىپ كەتمەك. م: ئادەم ئۆلتۈرۈشكە خوردا بولۇپ كەتكەن.

خوردا قىلماق ئازاپلىماق، قىينىماق، خارلىماق. م: سەن مېنى خوردا قىلىۋەتتىڭ.

خورلىق قۇ. ، ئازلىق، كەملىك.

خورۇشچى قو. شوخ، كەپسىز (باللارغا قارىتىلىدۇ).

خورۇشلۇق قۇ. شوخلۇق: خورۇشلۇق قىلما ــ شوخلۇق قىلما.

خوجا بېكە خوجايىن ئايال؛ خوجايىننىڭ خوتۇنى.

خولا قۇ. رەتلەنمىگەن يوغان ياغاچ، خولا ياغاچ.
خولگىر قۇ. بوم، قوپال، يىرىك، گادا-گۇرۇ ("خولاگىر" مۇ دەيدۇ).
خولۇپ ئاش قە. خېمىرنى يوغان-يوغان تاشلاپ ئېتىدىغان سۇيۇق ئاش (بەزى جايلاردا "خالاپ ئاش" دېيىلىدۇ).
خون قە. **چاي** تەخسىسى، **پەتنۇس**.
خونچا كىچىك چىنە تەخسە.
خۇستى غ. ھۆرمىتى، ئىززىتى، ئابرويى. م: سۇلتان پادىشا-نىڭ خۇستىنى بىز قىلماي كىم قىلسۇن.
خۇشبۇيلۇق ئەترە، ئىپار ئوخشاش خۇشپۇراق نەرسىلەر.
خۇشپىچىم كېلىشكەن، چىرايلىق.
خۇشكۆرەم قە. خۇشخۇي، چىرايلىق. م: خۇشكۆرەم يىگىت.
خۇۋالاشماق ھەمنەپەس بولماق، ھەمدەم بولىماق؛ يېقىنلىشىش. م: مۇنەۋۋەر بىلەن بارات خۇۋالىشىپتۇ (بۇ، خالاشماق — بىر بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالماق دېگەن سۆزنىڭ ئۆزگەرگەن تۈرى).
خېنى قە. بەدە-سامان سېلىغى.
خىپچا خ. ئەتلەسنىڭ يېپىغا گىرە سالىدىغان ياغاچ؛ گىلەمنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى يېپىلارغا باغلىنىدىغان ياغاچ.
خىدىر غ. ھەد، چەك. م: خىدىرىدىن ئېشىپ كەتتى — ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.
خىدىك قۇ. ياغاچ قۇشقۇن (ئېشەك، خېچىرلارنىڭ).
خىر قۇ. قېلىن، ئۇياتماس. م: تازا خىر نەمىكەن.
خىراجە خ. سۈرگە.

خىرده‌ك قۇ. كېكىرتەك، بوغۇز.
خىقوق قۇ. دەرۋازا، تاشقىرىقى ئىشىك.
خىلۇ خ. بىر نەرسىنى بىلسىمۇ، بىلمەسكە سالىدىغان ئادەم.
م: سەن تولا خىلۇلىق قىلما.
خىمخام قىلماق قۇ. دۇدۇقلىماق؛ هودۇقماق.
خىنا قۇ. ئاياللار قولىغا ياقىدىغان خىنا؛ توي سوۋغىسى.
م: قىزلار قولىغا خىنا يېقىۋاپتۇ؛ بۇ تويىغا خىنا كۆپ چۈشۈپتۇ.
خىنىلىق قۇ. "خىنا"غا ئوخشاش.
خۇەينى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

د

دابایا ت. بایا، بایاتسن، هسلی، هلسراق. م: ئۇ دابایا كەتتى. ــ ئۇ هلى كەتتى.

داپەندى خ. ئورۇق، ئاجىز (هايۋانلارغا قارىتىلىدۇ). م: پۇ دىسە ئۇچۇپ كېتىدىغان داپەندى نىمكەن؛ پىرى ئويۇ- نىدا داپ چېلىپ بەرگۈچى.

داپشاق ت. يۇزى قېلىن، يۇزسىز.

داپشايماق ت. يۇزى قېلىنلىق قىلماق.

داپقۇر نۆۋەت، قېتىم.

داپلىماق قە. چىگدىماق، يەرنى چىگىداپ تۇزلىمەك؛ كەتـ مەنگە بىس چىقارماق.

داتخو قە. داتلىغاق، قاخشىغاق.

داجماق ل. ئەگمەك، چېكىنمەك، قايتماق (بۇ سۆز باشقا جايلاردا چەتلەش، يىراقلىشىش، قېچىش مەنىلىرىدە كېلىپ، لوپنۇر دىئالېكتىدىن سەل پەرق قىلىدۇ).

داخان قۇ. داڭقان.

داخشالماق قۇ. سىلكىنمەك، قېقىلماق. م: تولا يۆتۈلۈپ بەدەنلىرىم داخشىلىپ كەتتى.

دادىكا خ. دادا، ئاتا (مېهرى يېقىنلىق، هۆرمەت مەنىسىدە

ئېيتىلدۇ).

دارا ئېقىن، جىرا، ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى سۇ ئاقىدىغان جىلغا. م: ئات چاپسا گۈمبۈرلەر تاغنىڭ دارىسى، ئۇرۇشتا بىلىنەر مەرتنىڭ سادىسى.

داراتتىغ ل. سالتاڭ. م: داراتتىغ ئادەم ــ سالتاڭ ئادەم.

داراڭگا غ. "تاراڭگا"غا قاراڭ.

داردار ت. تالاش ـ تارتىش. م: بۇ ناھايىتى جىق داردار بىلەن ھەل بولغان ئىش.

دارداڭ غ. كېرىلگەن، يېيىلغان. م: دارداڭ قۇلاق ئادەم ــ قۇلىغى كېرىلىپ تۇرىدىغان ئادەم.

داردايماق غ. ئېچىلماق، كېرىلمەك، يېيىلماق م: داردىيىپ ياتماق ــ پۇت ـ قولىنى كېرىپ ياتماق؛ تېرە داردايتماق ــ تېرىنى يايماق، كەرمەك.

دارماق قۇ. تارتماق، جەلپ قىلماق، مەپتۇن قىلماق. بېيىت ـ تە مۇنداق كەلگەن:

ئاق ـ ئاققىنە چىشلىرى،
دىلنى دارادۇ،
قاشلىرى قازى بولۇپ،
يۈرتنى سورادۇ.

دامان خ. تونۇر داپخىنىنىڭ ئېچىكى ئەتراپى. م: دامانغا ياققان نان ــ تونۇرغا دەسلەپ قىلىپ ياققان نان.

داس خ. جاۋۇر.

داشناق ت. ئاشۇنداق. م: داشناق گەپ قىلمىساڭچۇ! ــ ئاشۇنداق گەپ قىلمىساڭچۇ!

داشۇ ت. ئاشۇ، ئاشۇ. م: داشۇ ئادەم ــ ئاشۇ ئادەم.
داستى ل. سۇنۇك ئايىغى چىقمايدىغان سېپىق كۆل.
داغال قوپال، يىرتىك. م: داغال قول ــ يىرتىل قول.
داغدىرىماق هولۇقماق، ئالاقزادە بولماق، تەسلىكتە قالماق، ئىككىلەنمەك؛ چارچىماق؛ قېتىپ قالماق ("داغدارماق"مۇ دېيىلىدۇ).
داغۇل هىلىگەر، قۇۋۇ، مەككار.
داغى ل. قاخشال، قۇرۇپ كەتكەن دەرەخ.
داق قۇرۇق، قاتتىق، يالاك. داق يەر ــ هېچنىمە سېلىنمىغان قۇرۇق يەر.
داققالچى چاپانچى، تەخسىچى.
داقى كۇ. ئورۇق، ئەتسىز. م: داقى قوي.
داقىراتما غ. لەگلەكنىك داقىراتمىسى. م: داقىراتمىلىق لەگلەك.
داگۇر غ. ئىلمەك.
داڭگال خ. ئەخلەت؛ بۇغداينىڭ، شالنىڭ يانچىلماي قالغان كۆتىچىگى. توخۇ داڭگال چۇشەيدۇ، ئۆچكە جاڭگال (ماقال).
دالان غ. تاشقىرقى ئۆي، ئارىلىق، كاربدور (بۇ سۆز ھەر جايدا ھەر خىل ئىشلىتىلىدۇ. م: بەزى جايلاردا مېھمانخانا قىلىنىدىغان چوڭ ئۆيلەر ياكى تۆرە ئۆيلەر دالان دېيىلىدۇ).
دالتەك قە. گەپ توشۇغۇچى؛ ئاقساقال، قوشۇق سالغۇچى، گەپكە ئارىلاشقاق.
دام خ. سىرتماق، تۇزاق.
داملىماق كۆز ــ كۆز قىلماق، ماختانماق.

دامدالماق قه. ئەخمەق تاپماق، كولدۇرلاتماق، مازاخلىماق.
دانكار تۆمۇر ئۇلاشتا (كەپشەلەشتە) ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا. م: ماۋۇ بىرنىمە دانكاردەك يېپىشۇبلىپ كەينىمگە كىرىۋالدى.
داۋا[1] ت. گىرىژ، سېرىق ئەتنىك يىرتىلىپ كېتىشى بىلەن ئۇچەينىك بوۋرەك خالتىسىغا چۈشۈپ قېلىشى.
داۋا[2] تىل، دەككە. م: ھىلى داۋاڭنى ئىشتىسەن! داۋىسىنى بەرمەك ــ ئەدىۋىنى بەرمەك، دەككىسىنى بەرمەك.
داۋان قۇ. جىگدە قاقىدىغان تاياق.
داۋدىرىماق "داغدىرىماق"قا ئوخشاش.
داۋۇ ت. ئاۋۇ. م: داۋۇ ئادەم.
داۋىخو(ر) قە. قېلىن، تىللاپ ياكى ئەدىۋىنى بېرىپ تۇرمىسا ئىش قىلغىلى ئۇنىمايدىغان. م: تازا داۋىخور بىر-نىمىكەن، داۋىسىنى بېرىپ تۇرمىسا ماڭمايدىغان.
داۋىماق قۇ. داۋان ئاشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارادۇرمىز، تۇرادۇرمىز،
ياخشى قېلىڭلار.
ئىگىز داۋان داۋادۇرمىز،
شوتا قويۇڭلار.

دايىماق غ. تەمىنلەش، قامداش. م: ئۆزىنى ئۆزى دايا-دۇ ــ ئۆزىنى ئۆزى قامدايدۇ.
دەپتىن خ. توقۇلۇۋاتقان ئەتلەسنىڭ يېپىنى چىڭىتىدىغان سايمان.
دەپسەتمەك ت. ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن مالنى مالغا چاپتۇر-

ماق.

دەپسەك قۇ. تاغ ئۇستىدىكى تۇزلەك يەر.

دەپسەن خ. قىسقا قونجىلىق پىيما.

دەپسىنىش يەر تەپمەك، يەر تېپىپ ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىنىش. م: مەلىكە دەپسىنىپ جاللاتقا ۋاقىراپتۇ.

دەپشىمەك دۈشتەك (ئات ياكى ئېشەك مىنگەندە، تېز ماڭ-دۇرۇش ئۈچۈن ئىككى بىقىنىغا تەپمەك).

دەپشىگۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئاتىنى دۈشتىش ئۈچۈن ئۇچتۇگىنىڭ ئۇچكىسىگە بېكىتىلىدىغان مېتال غىلدۇرغۇچ.

دەتتە-دەتتە ت. بىر ۋاراقى، بارا-بارا، پەيدىن-پەي. (باشقا جايلاردا "دەت-دەت" دىيىلىدۇ).

دەجگۈشلىمەك قە. ئىتەرمەك، نوقماق، سىلكىشلىمەك، ("دەشكۈشلىمەك"مۇ دىيىلىدۇ).

دەخۈنچى خ. ئاغلاقچى، خەۋەرچى؛ گەپكە ئارىلاشقۇچى.

دەر قۇ. شارىك، ساقا.

دەرەبزۇن خ. دەرىزىگە ياغاچتىن چىقىرىلغان گۈل، نەقىش.

دەرەپچە ل. بېكىز ("دەرەپشە"، "دەرەش" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

دەرەڭگە[1] غ. كالىنىڭ قېچىپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن بويىنىغا ئېسىپ قويۇلىدىغان كالتەك.

دەرەڭگە[2] خ. ئۇۋۇمە قاقىدىغان خادا.

دەربىدەر قۇ. ھالاك، ۋەيران، سەرسان قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىغا كەلگەن ئۆلۈم.

هەزرىتى ئادەم ئاتانى،
دەربىدەر قىلغان ئۆلۈم.

دەرۋەكۇ خ. ئىشىك.
دەريايى خ. سەيناق يىپتىن توقۇلغان رەخ.
دەكە-دۇرۇم قە. دەككە-دۇككە.
دەكچە-دەكچەك خ. ئۇچ پۇتلۇق كىچىك قازان.
دەگدەك قۇ. ئەندىشە، تەشۋىش، سارىسىمە، قورقۇنچ.
دەگدەپ قالماق قۇ. قېرىپ-مۇنۇپ، ئەس-ھۇشىنى بىلەلمەيدىغان بولۇپ قالماق.
دەگگىرەك خ. پوچى، پاختا ئاتقۇچى.
دەلتە قاپاقۇاش، گومۇش، كالۋا، دۆت.
دەلدەك تىك، ئۇچلۇق. م: دەلدەكۇ قۇلاق — ئۇچلۇق قۇلاق.
دەلدۇش غ. سارىكۇ قېتىش، لەقۋا.
دەلدۇگۇنمەك غ. دەلدەگىشمەك، سەنتۇرۇلمەك. م: ئالدى، كەينىگە دەلدۇگۇنمەك.
دەم ئىشىكنىكۇ ئىچىدىن تىرەپ قويىدىغان تىرىگۇچ. م: ساڭا قاراپ مەن، ئىشىككە قاراپ دەم (ماقال).
دەمبى قۇ. قوساق كۆپۈپ دەم سقىلىش.
دەمشەلمەك قۇ. ئۇمتۇلمەك، تەمشەلمەك.
دەملىك قو. تىرىك، جانلىق، تىنىۋاتقان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم سەن بۇ يەردە،
باركەندۇقسەن.

دەملىكمىكىن، دەمسزمىكىن،
باربكەندۇقسەن.

دەمزەك قۇ. ياردەمچى، يار-يۆلەك. م: دەمزەك بولىدۇ — ياردەمچى بولىدۇ.

دەنە ت. ئەنە، ئاينا.

دەندىمەك ئۇگىنىپ قالماق، ئادەتلىنىپ قالماق. م: دەنـدەپ قېپتۇ — ئۇگىنىپ قېپتۇ؛ سېنى دەندىگەن قارىغۇجىدەك، قولۇمـدا بىر دانلىتىمەنغۇ!

دەۋرەپ كەلمەك يېپىلىپ كەلمەك، ئېتىلىپ كەلمەك، ھەيـۋەت بىلەن كەلمەك.

دەۋرىمەك يامرىماق، تاشماق؛ قىمـرىـماق. م: دەريا سۇيى دەۋرەپ كەتـتى — دەريا سۇيـى تېـشىپ كەتـتى؟ ئادەملەر دەۋرەپ كەتتى — ئادەملەر قىمراپ كەتتى.

دەي-دەي كۆشكۈرتۈش. م: دەي-دەيـگە سالماق — كۆشـكۈرتمەك، قۇترىتماق.

دوبدۇلماق قۇ. دېۋەيلىمەك، تۇمـشۇغىـنى سوزۇپ كۆزگە كىرىۋالماق، قادىلىۋالماق. م: ماڭا نىمە دوبدۇلىسەن؟

دوپ سالماق قۇ. داۋراڭ سالماق.

دوخۇلۇر قۇ. تۇغۇر، قۇيرۇق سۆڭگى.

دودا قۇ. دۆت، مۆڭ (تاغلىقلار سۆزى).

دورداي دورداق. م: دورداي كالپۇك.

دورايچسىغا قۇ. تەخمىنەن، قىياسەن. م: دورايچسىغا گەپ قىلما!

دورايمچى قۇ. تەخمىن، مۆلچەر.

دورغىلىق قىلماق قۇ. گەپ توشۇماق؛ ئاقساقالىلىق قىلماق.
دوزوله بولماق ۋەيران بولماق، زىيان تارتىپ دەسمايىسىنى يوقتىپ قويماق.
دوشاپ قۇ. تاۋۇز ئۇرۇغى.
دوغۇڭگا ل. ئۆزىنى توختاتماي، ئۇسكەنەكلا، پالاق-پۇلۇق قىلىپ كىرمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

دوغۇڭگا كىرەۋەردىڭ،
مېنىڭ بارىمنى بىلمەي.
.....

دوغۇلا قۇ. چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى؛ قۇۋ، ھىلىگەر؛ جاسۇس، ئىشپىيۇن.
دوقال غ. توقۇنۇش، پەسىل ئالمىشىش ۋاقتى، پەسىل ئالمىشىشدا بولىدىغان ھاۋا توقۇنۇشى ياكى جۇدۇن-چاپقۇن. م: ئالدىرىمايلى سەيلىگە، ئالدىمزدا دوقال بار.
دوقۇسلاتماق سانچىماق، نوقىماق. م: بېگىز قولى بىلەن ئۇنىڭ قۇلىغىغا دوقۇسلاتتى.
دوك-دوك سالماق ئەمەس.
دوكسا خ. بىر ئېغىز گەپ ئازلىق، ئىككى ئېغىز گەپ جىقلىق قىلىدىغان ئادەم.
دوڭغۇرچاق قۇ. دوڭغالچاق (ئات-ئېشەكلەرنىڭ دوڭغالچاق ئېتىشى).
دولانا تاغدا بولىدىغان تاش ئالمىغا ئوخشاش بىر خىل ياۋا مىۋە.
دولخاي غ. گەجگە، پاتاق، شىلىلە. م: دولخىيىغا بىرنى

قويۇۋىدىم، تىك چۇشتى.

دومبا ت. باكىلاشكا، سۇدان.

دومساق قە. يۇزى دومبۇلاق، سېمىز.

دومبۇر ت. "دومبا"غا ئوخشاش.

دومسماق قە. دوملىماق، تۇرتمەك، تەكىلمەك. م: ئۇ مېلىنى ئۇ يەرگە دومساپ، بۇ يەرگە دومساپ، ئاخىرى ساتالمىدى.

دوملماق تەكىلمەك، بىر نەرسىنى بەرمەكچى بولۇپ تەكىلەپ، بەرمەي تارتىۋالماق. م: قۇرۇق ئەمچەكنى دوملىغاندەك ئادەمنى گوللايدىغان نېمىكەنسەن!

دوناي غ. ئەگرى. م: دوناي توقماق ــ ئەگرى توقماق. ئەگرى قوزۇققا دوناي توقماق (ماقال).

دونقاي ئا. توقاي، يارنىك دوقمۇشىنى ئەگمەپ ئۆتىدىغان يەر.

دوۋسۇق چاپان ئىچىگە ماموق سېلىپ، چوك ـ چوك شىرىپ تىكىلگەن چاپان ــ كۆپتۇرمە چاپان.

دوۋساق دوۋۇسۇن، سۇيدۇكلۇك.

دۇپ ئۆتۈككە ناھال قېقىشتا ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ.

دۇدۇق دۇدۇقلاپ سۆزلىگۈچى. دۇدۇق سۆزگە يارىماس، ئوغرى كۇزەتكە (ماقال).

دۇرۇشلماق قۇ. گەپ تالاشماق؛ ئەيىپلەمەك، سۆكمەك، سىلكىشلىمەك.

دۇز قۇ. قىزىقچى، ھەييار.

دۇشقار قۇ. قىيىن، مۇشكۇل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قەلەم قاشلىق ئىكەن،
جاننىك پىراقى.

هەجەپ دۇشقار ئىكەن.
يولنىڭ يىراقى.

دۇغدۇر خ. كوت ـ كوت، غودۇڭشىغاق.

دۇكان پاچىغى خ. گىلەم دۇكىنى گۇندىسىنىڭ يان تەرەپتىكى ياغىچى.

دۇكان قىلىچى خ. گىلەم دۇكىنىنى چوڭلىتىدىغان ۋە كىچىكلىتىدىغان ياغاچ.

دۇكان گۇندىسى خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئاستى تەرىپىدىكى ياغاچ.

دۇڭدۇر خ. غودىرانچۇق، غۇدۇرايدىغان.

دۇمبۇل[1] ت. ئىدىشىسمان چويۇن تەشتەكىنىڭ ئاغزىنى كالا شىرىسى بىلەن يېپىپ ياسالغان، ناغرىغا تەڭكەش قىلىپ چېلىنىدىغان يوغان دۇمباق.

دۇمبۇل[2] قە. خامراق، چالا پىشقان؛ نادان. م: بۇ بۇغداينىڭ مايىرى سەل دۇمبۇلراقكەن؛ بۇ بالا تېخى دۇمبۇلكەن، دۇمبۇل نان

دۇمبىغى يېرىلماق يامان نىيەتتىنىڭ بەربات بولغانلىغىنى بىلدۈرىدىغان بىرىكمە.

دۇرۇلمە قۇ. ئۆيدىن ـ ئۆيگە كىرىپ يۇرۇپ كۇن ئۆتكۈزگۈچى، سايياق (تۇرپاندا "تۆرەلمە" دىيىلىدۇ). م: نەدە تۆرىلىپ يۈردۇڭ؟

دۇرى خ. ئەتلەسنىڭ يىپلىرىنى يىغدىغان چاقپىلەك.

دۇش خ. ئېغىز؛ يەرنىڭ دۆڭ جايلىرى. م: يەرنىڭ دۇشىنى ئېلىپ تۇزلىمەك.

دۆشه گۆش چانايدىغان كۆتەك.
دۆڭگەي ت. دۆمبه، ئۇچا. م: دۆڭگىيى قىچشقان ئېشەك تۇگمەنگه باربدۇ (ماقال).
دۆڭگۈرچەك قۇ. يانتاق كۆتىگى.
دۆڭگۈلۈك قۇ. كېلەڭسىز ئاياق.
دۆمبەل ل. تۆپه، تۆپلىك يەر.
دۆۋەسكەل قۇ. قېلىن كۆرپه، پاياندار. (لوپنۇردا "دەۋەسكە" دىيىلىدۇ).
دۆۋەزىن خ. جىرىس ئۇن.
دۇرت قويماق قۇ. تىكىۋەتمەك، قېچىپ كەتمەك.
دۇركۇن كەينى ـ كەينىدىن، توپ، نۇرغۇن. م: دۇركۇن ئېتىلىغان مىلتىقنىڭ ئۇنى. بىرىنچى دۇركۇن ـــ بىرىنچى توپ.
دۇشكەللىك قو. پىشكەللىك.
دۇگجمەك خ. ئالدىغا مۇدۇرۇلۇپ كەتمەك. م: ئالدىغا ئىككى قەدەم دۇگجۇپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى.
دۇگدەك غۇژمەك، تۇگۇلمەك.
دۇگۇلچەك قۇ. غالتەك؛ چەمبەر (ئويۇنچۇق).
دۇمچە قۇ. قۇيرۇق سۆڭىگى ئارىلىغدىكى ئىككى تال ئومۇرتقا سۆڭىگى.
دۇمچە تۇماق قە. توم قاسقانلىق، دۇخاۋا تاشلىق قارا كۆرپه تۇماق (ئەرەنچه).
دىبايا قۇ. ئابايا، ھىلىراقتا، يېڭىلا، بايا تىن.
دىبۇ قۇ. ئاۋۇ، ئەۋۇ.

دېبۇت قۇ. ئاۋۇ يەر.
دېچۇ قۇ. ئاۋۇچۇ.
دېدىقتۇرماق ت. قىزىقتۇرماق، ئىنتىلدۇرمەك.
دېرەپتا خ. تەك، تەپمۇ-تەك، بىردەك.
دېرەكلىمەك دېرىگىنى ئالماق، خەۋىرىنى ئالماق، ئۇقۇشماق.
دېشناق قۇ. ئاشۇنداق.
دېشۇ قو. ئەشۇ، ئاشۇ.
دېكىلىك بېرى كېلىك، مەيەرگە كېلىك (كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ ئېيتىلىدىغان سۆز).
دېكىنمەك قە. دېۋىنمەك، ئورنىدا تۇرۇپ ئاچچىغلاپ دېۋىنمەك، بوينىنى ئۇشلاپ گەپ قىلماق. م: دېكىنمەي گەپ قىل!
دېگىنە قۇ. ئەنە.
دېلىگەي قىلماق غ. كوزا-كوزاك قىلماق، بازارغا سالماق.
دېۋەك خ. كومشا، دۆت.
دېخمارلىماق قۇ. دۇشكەلىمەك.
دېداك قۇ. تېتىك، تىمەن، چەبدەس، كۇچلۇك. م: هارۋىنىڭ ئاتلىرى بەك دېداك ئىكەن.
دېر دەسمايە، ئاناپۇل، تېگى.
دېرايماق قۇ. تارتىشماق (بەدەن).
دېرەكسىز كېچىكمەي، تۇرمايلا، هايال قىلمايلا.
دېرىيىپ قالماق قۇ. هۇشىدىن كېتىپ قېتىپ قالماق.
دېستە خ. پاشنا، ئايىاق كىيىمنىڭ پاشنىسى.
دېسلىماق تىزلىماق، تىزىغا بېسىپ نىقتىماق.

دىغ قۇ. راسا سەمرىپ تۇلۇم بولۇپ كەتكەن. م: بۇ ئېشەك دىغ بوپ كېتىپتۇ.

دىغىرىماق ت. يايرىماق، يايراپ كەتمەك (ئىش هايۋانلىرىنىڭ ئۇزاققىچە ئوبدان بېقىلغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىشلىتىلمىگەن ئەھۋالدا جانلىنىپ، روهلىنىپ كەتكەن هالىتىنى بىلدۈرىدۇ).

دىغىر ـ دىغىر قۇ. غىچىر ـ غىچىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغلار يولى توپۇلۇق،
هارۋالىرى دىغىر ـ دىغىر.
يېڭى يارنى يار دېمەڭلا،
كونا يار يۈرەك ـ بېغىر.

دىگەلەش ئا. هىساپلاش، خۇلاسىلاپ چىقىش.

دىڭگۈس قە. دىڭگۈك، ئاقساق. م: شىرەنىڭ پۇتى دىڭگۈسلاپ قېپتۇ.

دىڭگىل قاش قە. تىك قاش، ئۇچلىما قاش.

دىم ـ دام چالا ئۇيقۇلۇق هالەت. م: سېنى قاچان كىرەر-كىن دەپ دىم ـ دام بولۇپ ئۇخلىيالمىدىم؛ ئاغرىق دىم-دام ئۇخلايدىغان بولدى.

دىم ـ دىراي قۇ. دەم. م: دىم ـ دىرايى ئېچىگە كىرىپ كەتتى ـــ دىمى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى.

دىمغىزا قىلماق قوساقنىڭ ئاچلىقىنى باسقۇدەك ئاز ـ تولا بىر نەرسە يېيىش.

دىمغىنى قاقماق غ. "خېنىڭ! هىھا!" دەپ نارازىلىق بىلدۈرمەك.

دۈە پىچەك ئېتىزلىق ۋە ئوتلاقلاردا يۆگىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

دىيەك قە. تىرەك. م: ئىشكىنى دىيەپ قوي ــ ئىشكىنى تىرەپ قوي.

ر

راخاپ خ. مۇزغا شىرنا قوشۇپ ياسالغان ئىچىملىك.

راخاپچى خ. راخاپ ياسىغۇچى؛ راخاپ ساتقۇچى.

راگازا ئا. ئۆتكەن ـ كەچكەن گەپ ـ سۆزنى تەگەش.

رالاشماق ئا. كېلىشىپ ئىش قىلماق، بامەسلىھەت ئىش قىلماق، كېڭىشىپ ئىش قىلماق، ئەپلەشمەك.

رالماق قۇ. بوزەك قىلماق، دەپسەندە قىلماق، ئاياق ئاستى قىلماق؛ پاسكىنا قىلىۋەتمەك.

رام بولماق بوي سۇنماق، ئىتائەت قىلماق.

راۋات قۇ. ئۆتەك، چۇشكۇن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات،
مەن يول ئۆتكۈنچى.

راۋىتە قە. كېلىش ـ بېرىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت. م: بىز ئىككىمىز راۋىتە قىلىشمايمىز؛ مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن راۋىتىم يوق.

رايىش يۈزلىنىش، قۇلىغى يۇمشاق. م: رايىش بالا ــ يۈزلىنىش بالا.

رەج قە. ئۇشتۇق. م: ھەي رەج، كىم ساڭا ناس دەۋاسىنى قىپتۇ؟!

رەللە ئىچى پۇشماق، قايغۇرماق.

رەم قىلىۋالماق ت. ئۆزىگە قارىتىۋالماق.

رەۋەت چىدام، تاقەت، رىغبەت.

رەۋەندە خ. ئاشلىق سودىگىرى.

روچۇن قۇ. چۈننىڭ بىرخىلى: قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

روچۇن بولسا كىشى،
قانات تاقاپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى بىر چۆرۈلۈپ،
ئۆز خىلىنى تاپسا كىشى.

رودا قە. گاداي، نامىرات، يوقسۇل، ھىچ نەرسىسى يوق، تۇرمۇشى ئىغىر (باشقا جايلاردا "رودو" دىيىلىدۇ).

روزانە قە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك. م: قىرىق ئۆيلۈك ئەزانىڭ روزانىسى نەدىكى قىماۋاز لۇكچەكنىڭ قولىغا قالغىنىنى كۆرمەمسىلە!

روكۇلدىماق قە. توخۇنىڭ "روك-روك" قىلىشى. م: كاتەكلەردىن توخۇلار باشلىرىنى چىقىرىپ روكۇلدىشاتتى.

رويا ئا. ئادالەتسىزلىك، ئادىل بولمىغان ئىش، ئۇۋالچىلىق.

رويا پىقا چىقماق قە. ئەمەلگە ئاشماق، ئەمەلدە كۆرۈلمەك.

رويا چىلىق ئا. "رويا"غا ئوخشاش.

رىزەندە غ. كىگىزچى ئارىسى.

رىپىدە قە. نان ياقماندا قولغا سىپىۋالىدىغان قولقاپ.

رىزە خ. نازۇك، نىپىز؛ جاپا كۆتىرەلمەيدىغان.

رەل ئالماق ئا. قايىل بولماق، تەن ئالماق.
رەپ-رەپ كونا، بۇرۇلغان، جۇلىغى چىقىپ كەتكەن، رەزگى.

ز

زاخا تېگىش، چېقىلىش. م: بىزگە زاخا قىلمىدى ــ بىزگە چېقىلمىدى، تەگمىدى.

زاغ خ. قارغا.

زاكاۋەت زېرەك، ئۆتكۈر (كۆپەرەك كىچىك بالىلارغا قارىتىلىدۇ).

زالالەت گاڭگىراپ قالماق، قايمۇقۇپ قالماق، تەمتىرەپ قالماق، ئېزىپ قالماق. م: نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، زالالەتتە قالدىم.

زاقا ئا. ئازار، دىلنى ئاغرىتىش.

زالۇ خ. ئۇماچىنى قويۇقراق ئېتىپ، تۆپىسىگە قورۇما سەي قۇيۇپ يەيدىغان تاماق. م: ھالۋىنى كۆپ يىسەڭ زالۇ تېتۈر (ماقال).

زاڭكا باسماق قە. بىر جايدا ئۇزاق يىللار يۆتكەلمەي تۇرۇپ قالغان نەرسىنى ياكى ئەر چىقماي تۇرۇپ قالغان قىزلارنى "زاڭكا باستى" دەيدۇ.

زاڭكار ت. پاسكىنا، مەينەت، كىر.

زاڭگۇل-زۇڭگۇل قە. ئۇششاق-چۇششەك، ئىكىر-چىكىر ئىشلار .م: ئۆي دېگەندە زاڭگۇل-زۇڭگۇل ئىشلار بولۇپ

ئۇرىدۇ.

زال خ. گەپ ئۆتمەس.

زانانە ت. نازۇك، نەپس. م: بۇ تولىمۇ زانانە قىز بوپتۇ. (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "ھەزىلەك مىجەز" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

زاۋۇت ت. قاتتىق قول، رېژىمى قاتتىق. م: بۇ ئادەم بالىلىرىغا ناھايىتى زاۋۇت ئادەم.

زەر خ. ئالتۇن.

زەردار بايى، پۇللۇق.

زەردەك سەۋزە.

زەگۈندە تامنىڭ ئۇلىغا، سۇپىنىڭ قىرغىغا، ئوچاق ئالدىغا ئورنىتىلغان ياغاچ.

زەللە قە. مېھماندارچىلىق ياكى نەزىر-چىراقتىن كۆتىرىپ كېلىنگەن ئاش.

زەمباقى قۇ. كۆك بىلەن يېشىل ئارىلىغىدىكى رەڭ.

زەن خ. خوتۇن.

زەھەر خالتىسى قۇ. ئاچچىغى يامان، جىلىخور.

زەي[1] قە. ئوقيانىڭ ياكى پاختا ئاتىدىغان دۇكانىنىڭ كىرىچى.

زەي[2] خ. كىرىچ، ئۆچكە تېرىسىدىن تىلىپ ئىشلەنگەن شوينا. م: زەي قامچا — زەيدىن ياسالغان قامچا.

زەيپانە ئايالىلارغا خاس بولغان، ئايالچە. م: زەيپانە مەسە، زەيپانە ئۆتۈك.

زەي رەندە خ. ئىشىك-دەرىزىلەرگە گۈل چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان رەندە.

زور ت. چېلىشچى، پالۋان.

زور چىقماق قۇ. يەڭمەك، غالىپ كەلمەك.

زورقىل غ. چېلىشچىلار سۆزى (قېنى، سەن زور قىل دىسە، سەن زور قىل دەپ چېلىشنى باشلاپ كېتىدۇ).

زۇلپۇك ت. ھەرە، بوغۇن. م: ئۇنىڭ قولىنى زۇلپۇك چېقىۋاپتۇ.

زۇلپىكەش خ. ئايالالارغا مەخسۇس چاچ سالغۇچى ئايال (كەسپ ئېتى).

زېدىقماق قە. زېرىكمەك، يالچماق. م: دەۋا توغرىسىدا تولا يول مېڭىپ زېدىقاپ كەتكەن سادىق چەكەدى مېڭىسىدىن ئېزىپ ئالاجوقا سۆزلەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

زېرىپ ئىنچىكە ئىش (يېڭنە ئىشى) قىلىدىغان ئادەم، تىكۈچى.

زىب-زىب ت. بىر جايدا تۇرالمايدىغان (بالا).

زىبىز غ. پەقەت، زادىلا: ئۇ زىبىز ئۇنىمىدى.

زىبىلدىماق ت. بىر جايدا جىم تۇرماي سەكرەپلا يۈرمەك.

زىزىلمەك قۇ. ئەكىلمەك.

زىم-زىيا قە. تۇم. م: زىم-زىيا قاراڭغۇ كېچىدە ھېچنىمىنى كۆرگىلى بولمايتتى.

س

ساپا سۇپەت، ئېتىۋار، قىممەت. بىلىملىكنىڭ باھاسى يوق، بىلىمسىزنىڭ ساپاسى (ماقال).

ساپاق[1] قۇ. ساپ، نەرسىنىڭ سېپى.

ساپاق[2] قۇ. شۇم، شۇمتەك (بالىلارنى سەتلەش سۆزى: ۋاي ئۆلمىگۇر ساپاق).

ساپساپچى غ. ئالدامچى، ساختىپەز، ئالىقانات؛ ئاچكۆز.

ساپقان قە. سالغا، تاش ئاتقۇچ.

ساپما خ. مونچىدا كىيىدىغان ساپما ئايال.

سات ل. ياخشى پۇرسەت، قۇلاي پۇرسەت، ۋاقىت، چاغ. م: ساتىم تۇشۇپ بىر بارسام ئويمان كۆلگۆ — قۇلاي پۇرسەت كېلىپ قېلىپ، ئويمان كۆلگە بىر بارسام ئىدى.

ساتما قە. كەپە، ئالچۇق ياكى باراك.

ساچقاق ل. بېلىق سانچىدىغان ئارا ("سانچقاق" مۇ دېيىلىدۇ).

ساخال خ. لاي تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان شاخ تىكەن. (تۇرپاندا چىت دەپ ئاتىلىدۇ.)

ساخو قۇ. ئېلىشاڭغۇ، سارىك قېتىش، ئەخمەق، ھاماقەت.

سارا تاللانغان، ئاز ئۇچرايدىغان.

سارىغان شورلۇق يەرلەردە بولىدىغان كۆك قومۇشقا ئوخشاش بىر خىل ئوت.

سارسىلماق قۇ. خارلانماق، سەرسان بولماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سار سېلىپ يۈرەرمەنمۇ.

سارسماق ت. ۋاقىراپ دۇشكەلىمەك، جېمىلىمەك، ئازار بەرمەك، ئازاپلىماق.

سارقىت زىياپەتتىن قايتقاندا ئالغاش كەلگەن تاماق، يىمەكلىك، زەللە.

ساقىت قىلماق ئادا قىلماق، ئېلىپ تاشلىماق، خالى قىلماق، خالاس قىلماق.

سارۇا ل. غونان تاي.

سارۇاڭ قۇ. پاخما، چېچىلاڭغۇ، جىڭگىلماچ، پاخپىيىپ كەتكەن. م: سارۇاڭ چاچ ــ پاخما چاچ.

سارىغۇچ قە. ئايالىلار روملىنىڭ بىر خىلى (لېچەكلىك رومال).

سازىكەپ قۇ. نېزىقىغاق، قېيىدىغاق.

ساغىدىغىنى ئاسماق غ. ئۇرۇشۇشقا تەييارلانماق، غەزەپلەنمەك.

ساغرۇغى خ. پاڭ، ساغرۇ، گاس (بەزى جايلاردا "سارو"مۇ دېيىلىدۇ).

ساغلماق ل. سانچىلماق.

ساق ھۇشيار، سەگەك. م: سۈتتىن ئاق، سېغىزغانـدىن ساق (ماقال).

ساقا[1] شارىك، بالىلار چېكىـپ ئويناىدىـغان شارسـمان تاش (بەزى جايلاردا "ساققا"مۇ دىيىلىدۇ).

ساقا[2] نانىنىڭ گىرۈىگى. م: نانىنىڭ ساقىسى كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ساقاققا كانا.

ساقاق[1] ل. بېـلىقـنىڭ نەپـەس ئەزاسى ("ئايـقـۇلاق"مۇ دىيىلىدۇ).

ساقاق[2] بىر خىل ئۆسۈملۈك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆستەڭ بويىدىن چۆپ ئورىـسام،
تەڭدىن تولىسى ساقاق.
ئىككى يۇرت ئاتلاپ بېرىپ،
ئالغان خوتۇنۇڭ پوقاق.

ساقال تارغىغى خ. لوقما سالغاق، گەپكە قوشۇق سالغۇچى، ئاقساقال.

ساقتاش ل. ئامبارچى.

ساقسى ئالچۇ چۈشمەك غ. ئامـىتى كەلـمەك، تـەلـىـيـى ئوڭدىن كەلمەك ("ئوشۇغى ئالچۇ چۈشمەك"كە ئوخشاش).

ساقىقۇش بىر خىل قۇش.

ساقىلىغا ئوت كەتمەك غ. جىددى ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق.

ساڭقارا قۇ. سار.

ساڭقىماق قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئەھمـىـيەت بەرمەك، ئېـتـىۋار بەرمەك، پىسەنت قىلماق. م: ئۇنداق نىمىگە كىم ساڭقىپتۇ!

ئۇ ھىچكىمنى ساڭقمايدۇ.

ساڭگۇل ـ سۇڭگۇل ت. نەرسىلەرنىڭ رەتسىز ـ قالايمىقان ساڭگىلاپ تۇرغان ھالىتى؛ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن كىيىمنىڭ جۇل ـ جۇل ھالىتى.

سالا[1] بارماق قوللارنىڭ ئارىسى، يوچۇغى.

سالا[2] ت. دەۋەت، سايى.

سالپا سالپاڭ، ساڭگىلاپ تۇرغان. م: سالپا يۇز ـــ گۆشلىرى ساڭگىلاپ خالتىلىشىپ كەتكەن يۇز؛ سالپا قۇلاق.

سالپا ـ سایاق قە. ماكانسىز، ئىگىسىز. م: نەدىكى سالپى ـ سایاق نىمىنى تېپىپ كەپتىكەنمەن، قېچىپ كەتتى.

سالتاڭ[1] ت. تەنھا، يالغۇز؛ يۇكسىز، يۈك ئارتىلمىغان؛ قىسىر، بالىسىز. م: سالتاڭ ئات ـــ يۈك ئارتىلمىغان ئات؛ سالتاڭ بايتال ـــ قىسىر بايتال؛ سالتاڭ ئايال ـــ بالىسىز ئايال.

سالتاڭ[2] ھارۋىكەشكە ياردەملىشىپ، قىغ ئۇسۇشۇپ ۋە توشۇ ـ شۇپ بېرىدىغان ياردەمچى ئىشچى.

سالجماق غ. يۇرتتىن چىقىپ كەتمەك.

سالدار ل. ئانىسىدىن ئايرىپ باققان قوزا.

سالغۇ ل. ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرگە سېلىنىغان يالغۇز ئاياقلىق كۆۋرۈك.

سالما كەسىلەنچۇكنىڭ بىر تۈرى.

سالۋار خ. بىر نەرسىنىڭ رەتسىز ساڭگىلاپ تۇرۇشىنى بىلدۈ ـ رىدىغان ھالەت ئىملىقى. م: سالۋار تۇماق ـــ ئۇزۇن تۈك ـ لۈك، تۈكلىرى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان تۇماق (ئېغىزدا

"سالۋا تۇماق" دېيىلىدۇ. بۇ سۆز "سالۇرىماق، سالۇىراتماق" دەپ تۇرلىنىدۇ).

سالۋاسلىماق غ. قەدەمنى چوڭ ئېلىپ تېز ماڭماق، سالۋاسلاپ ماڭماق.

سالۋاڭ كۇ. پاخماق، چۈپۈرچەكلىنىپ كەتمەك.

سامانچى قۇ. ياۋا مۇشۇك.

سامبا خ. پىلە قۇرۇتىنى ئالىدىغان قاچا.

سان قۇ. ئەھمىيەت، ئېتىۋار، قىممەت.

سان تەگمەك پۇرسەت تەگمەك.

سانجىق ئوت چاتقاللىقلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ساندىكتاز كۇ. سۇڭگۇلغۇچ، سۇڭگۇت.

سانسالماق قە. بۇلغۇشلىماق، دۇشكەللەمەك. م: سار چۈجىنى سانسالۇەتتى؛ بالامنى تولا سانسالاپ قورقۇنچاق قىلىپ قويدۇم.

سانماق قۇ. سانىماق، ھىساپلىماق؛ قاراتماق، تاۋىماق. بەرگىنىنى ئازغا سانا؛ قاشقا سانساڭ كۆزگە، كىشىگە سانساڭ ئۆزگە (ماقال).

ساي خ. ھىلى، ھازىر. م: ساي كەلدىم ــ ھىلى كەلدىم ("سايا" مۇ دېيىلىدۇ).

سايات غ. ئوۋچى. م: قارچۇغىدەك بويۇڭغا، بولدۇم سايات، يار ــ يار.

سايا تىن خ. بايا تىن، ھىلىلا.

سايا ق[1] سەرگەردان، ئىگىسىز، ماكانسىز، يالغۇز، تەنھا، توپقا قوشۇلمىغان؛ ئىشكىمۇ ــ ئىشىك دوقۇرۇپ يۈرىدىغان. م:

سایاق ئىت ــ ئىگىسىز ئىت؛ سایاق كالا ــ توپقا قوشۇلمىغان كالا. سایاق یۈرگەن تایاق یەر (ماقال).

سایاق[2] ئایىقى یېنىك، چاققان؛ ببباش. م: سایاق بالا ــ چاققان بالا؛ سایاقتىق قىلماڭ یارىم، تۇشاق سالاي پۇتۇڭنا (لوپنۇر قوشاقلىرىدىن).

سایاقلىغۇ دەریانىڭ سۇیى تارتىلىپ كېتىپ سایلاشقان یەر، دەریا سۇیىنىڭ تېپىزلاشقان یېرى.

سایان تەرەپ، تامان، یاق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىغىم قارلىق سایان،
سەگۈنچىگى سەرۈەڭ سایان.
زامانىنىڭ دۇشقارىدا،
سەن بىر سایان، مەن بىر سایان.

سایغاقماق غ. كالىنىڭ سایغاقتىن قېچىشى.

سایغاق[1] خ. ئۇچ چىشلىق كىچىك ئارا (بېلىق تۇتۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

سایغاق[2] ل. كۆكۈیۈن؛ ئوقۇرۇق چۈننى (شەكلى ھەرىگە ئوخشایدىغان، سارغۇچ قاراچىپار كېلىدىغان ھاشارەت بولۇپ، كالىنىڭ تۈكى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ، لىچىنكىسى كالىنىڭ تېرىسى بىلەن ئىتى ئارىسىدا یاشایدۇ، یېتىلگەن چاغدا تېرىنى تېشىپ چىقىدۇ).

سایقى ئۇزۇم خ. ئۇزۇمىنىڭ بىر خىلى ("سایاقى ئۇزۇم" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

ساي كەلمەك غ. یاپسا كەلمەك، ئۇیغۇن كەلمەك، مۇۋاپىق كەلمەك، دەل كەلمەك.

سايلاتما قۇ. سايىۋەنلىك، لاپاس، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشك ئايلى سايلاتما،
سايلاتمىغا تاش ئاتما.
مەن سېنىڭ خىلىڭ ئەمەس،
قاش ـ كۆزۈڭنى ئويناتما.

سايلا ئۇزۇم خ. كۆك ئۇزۇم.

سايىسىغا قارىماق غ. تەرزىنى تۈزمەك، ئۆزىنى ياساپ يۈرمەك. م: سايىسىغا قاراپ ماڭىدىغان ئادەم ــ ياسانچۇق ئادەم.

سايىقى خ. ھىلىقى. م: سايىقى كىشى ــ ھىلىقى كىشى ("سايىتىنقى"مۇ دېيىلىدۇ).

سايماق غ. تەڭ كۆرۈش، تەڭ سانىش. م: ئازنى كۆپكە سايماش.

سەپ[1] قە. كېلىن بولغۇچى قىز ئۇچۇن تەييارلانغان ئۆي جاھازلىرى.

سەپ[2] پەم. م: پۇلنى سەپ بىلەن خەجلەش كېرەك.

سەپچى قۇ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

سەت قۇ. ۋاقىت، چاغ، دەم. م: بىر سەتتىن كېيىن كېلەي؛ بىر سەت تۇرۇپ تۇر.

سەتكە كۇ. قوغۇنلۇقنى باقىدىغان كىچىك ساتما، كىچىك ئالچۇق.

سەچە خ. تورۇسقا ئېسىپ قويۇلىدىغان بىر خىل جاھاز (ئىچىگە سۈت قاچىسى ياكى باشقا نەرسىلەر قويۇلىدۇ).

سەدىلىك غ. خاسلىق، مىجەز، ئادەت، خۇسۇسىيەت.

سەرجان غ. ياغاچنى 50 ـ 60 س. م ئۇزۇنلۇقتا ھەربىدەپ

بولغاندىن كېيىن، يېقىلغۇ قىلىش ئۇچۇن كەسىلەپ، مەلۇم ھەجمدە تىزىپ قويۇلغان ئوتۇن. م: قولۇڭغا بىر يىل ئەمەل تېگىۋىدى. ئەگ ئاۋال مېنىڭ بېغىمغا سەرجان سالدىڭ.

سەرخۇش قۇ. ئىلىشاڭغۇ، سارىڭ چېلىش، تەلۋە.

سەرسۇك قۇ. بېشى قايغان، ھۇشىنى يوقاتقان (تاغلىقلار سۆزى).

سەرمە قۇ. شىرەنىڭ تارتمىسى؛ سېرىتما.

سەرمە چاپان قۇ. سېرىتمىلىق چاپان (يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سەرىمەس غ. غەم يىمەس.

سەكسەن پاچاق خ. كەلكۇننى توسۇش ئۇچۇن ياسالغان ياغاچ قۇرۇلما.

سەكسەن پۇت خامان ياكى ئېتىز ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان نۇرغۇن پۇتلۇق ياغاچ تۇلۇق ("سەكسەن ئاياق"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگ خ. ئىت.

سەگەنچۇك ئاسما بۆشۈك.

سەگۇ سۇۋادان تېرەك. م: سەگۇ تېرەك ("سەگە"مۇ دېيىلىدۇ).

سەگۇنچەك قۇچاقا ئېسىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى قوشاقتا. مۇنداق كەلگەن:

قارا قاش باشتا بولۇر،
سەگۇنچىگى ساچتا بولۇر.
مەن يارىمنى كەچتە كۆرسەم،
ئەتىلىك ناشتا بولۇر.

سەگدىمەك ت. يېنىكلەش، ئاغرىقىتىن ساقىيىش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇرغۇي بولۇپ، لاچىن بولۇپ،
تاغنى ئەگدىم.
يار دەردىدە كېسەل بولۇپ،
يېڭى سەگدىم.

سەگەكرەك قۇ. دىققەت قىلماق، سەزمەك، چۈشەنمەك.

سەگىكمەك خ. پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

سەلقلىغ خ. ئۇستا، ماھىر. م: سەلقلىغ ھۇنەرۋەن ــ ماھىر ھۇنەرۋەن، سەلقلىغ ئەرتىس.

سەلكىن غ. سالقىن شامال، غۇر ـ غۇر شامال. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئارپا ـ بۇغداي سامانىنى
سەلكىن ئايرىيدۇ،
ئۇرۇق ـ تۇققان قېرىنداشنى
ئۆلۈم ئايرىيدۇ.

سەم قە. ئەس، خاتىرە. م: سەمىگە سېلىش ــ ئېسىگە سېلىش، جېكىلەش.

سەندى قۇ. سەتلەش، يامانلاش، ئۆچ كۆرۈش سۆزى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سېنىڭدەك سەندىنى،
سەنمۇ دېمەسمەن،
قەن ـ ناۋات بەرسەڭ،
ھەگۈس يېمەسمەن.

سەنمەسلىك قۇ. ئىشەنمەسلىك.
سەيلىمەك تەرتىپكە سالماق، رەتلىمەك.
سەيما خ. بۇزۇق خوتۇن.
سەيناق خ. پىلە قۇرۇتى تېشىۋەتكەن پىلە غوزىسى. م: سەيناق يىپ ــ بۇزۇلغان غوزەكتىن چىققان يىپ.
سەينەك[1] تىرناق تۈۋىگە چىقىدىغان يارا.
سەينەك[2] بىر ياشلىق سەركە.
سوتۇق قۇ. ئاھاڭ، كۈي، ئۇن، ئاۋاز؛ قائىدە ــ نىزام. م: سوتۇغى يوق ئادەم ــ ناخشىغا ئاۋازى كەلمەيدىغان ئادەم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سەن مېنى ئۇردۇم دەمسەن،
سېپى يوق قامچاڭ بىلەن.
سەن مېنى سۆكتۇم دەمسەن،
سوتۇغى يوق ناخشاڭ بىلەن.

سوچى ۋاستىچى، ئەلچى، دەللال، دەللە. م: سوچى خوتۇن ــ ئەلچى خوتۇن.
سوخرۇن غ. ئىلگىرى كەلمەس، رونىق تاپماس.
سوقان لەيلەك (بىر خىل قۇش).
سوراقلىماق قۇ. سورىماق، سوداشتۇرماق.
سورانماق تەلەپ قىلماق، ئۆتۈنمەك، ئىلتىماس قىلماق.
سوقمچىلان چىلاننىڭ بىر تۈرى ("چوك چىلان"مۇ دېيىلىدۇ).
سورۇق غ. تېپىلگەن غدايىنى خامانىدا سورۇپ تازىلاش ئىشى. م: بۇغۇن سورۇق سوردۇق.
سورۇقلۇق قۇ. سورۇقچىلىق، ۋەيرانچىلىق. قوشاقتا مۇنداق

كەلگەن:

قونتاجىنىڭ لەشكىرى،
قىلدى خەققە سورۇقلۇق.
سار سېلىشتى خالايىق،
ئۆي ـ ماكانى تۇرۇقلۇق.

سوغا ياغاچ چىلەك، ياغاچ تۇڭ. قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

باغىمدا گۈلۈڭ بولسام،
بۇلبۇلدەك تىلىڭ بولسام.
باققا سۇغا كىرگەندە،
سوغاڭدا سۈيۈڭ بولسام.

سوغات خ. پىشلاق (قېتىقنى ئۈيۈتۈپ، يېغىنى سۈزۈۋېلىپ، قالغىنىنى قايناتسا "سوغات" بولىدۇ).

سوغاتلىماق ت. توڭلىماق، توڭماق، ئۇشۇمەك (بەزى جايلاردا "سوقتۇنماق"مۇ دېيىلىدۇ).

سوغۇگۈل غ. تاغ باغرىدىكى چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

سوغۇن قۇ. ئىشىك ـ قوۋۇق ياكى دەرۋازىلارغا، دەرىزىنىڭ كۆزنىگىگە ئوخشاش ئېچىپ قويۇلىدىغان كۆزنەك، تۆشۈك.

سوق قۇ. قىزىقچى، ھەزىلكەش، سوغاق گەپ قىلىپ قىزىقچىلىق قىلغۇچى.

سوقا[1] قۇ. چاي ئىچىدىغان كۈرۈشكا.

سوقا[2] يۇمۇلاقىنىڭ ئەكسى. م: سوقا باش، سوقا قوغۇن ("سوققا"مۇ دېيىلىدۇ).

سوقا چۈشتى قە. ئارقا ـ ئارقىدىن، تۆپە ـ تۆپىلەپ. م:

سوغاق سوقا چۈشتى ــ كەينى ـ كەينىدىن سوغاق بولدى.

سوقا ـ سۆبەت قە. گەپ ـ سۆز، پاراڭ، پاراڭدىشش، گەپلەشش. م: سىرتتا بولۇۋاتقان سوقا ـ سۆبەتلەر ئۆيۈ ــ ئىچىگە ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

سوققا غ. زەربە، دەككە.

سوقماتاش غ. تام سوقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تاش ئەسۋاپ (بۇ چويۇندىنمۇ ياسىلىدۇ).

سوقماق[1] خ. ئۇزۇم بىلەن ياڭاق مېغىزىنى سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك.

سوقماق[2] غ. چىغىر يول، سوقماق يول.

سوقنەپەس قۇ. قىلىغى سەت، قىلىقسىز.

سوقۇر غ. قارىغۇ: ساق كۆز يىغلىسا، سوقۇر كۆزدىن ياش چىقار (ماقال).

سوكال قە. توكۇر، چولاق؛ ئۆتەس، گال؛ مېيىپ. م: سوكال قۇيرۇق؛ سوكال پىچاق؛ سوكال ئادەم ــ مېيىپ ئادەم.

سۆكسەك قۇ. سۆكسۆك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتاي ياتتۇق مىڭگاڭدا،
سۆكسەك بىلەن ئوت قالاپ،
كۆزنىڭ خۇمارى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

سوكسوك[1] خ. قومۇش ئېڭىزى.

سوكسوك[2] ئاتنىڭ سوكۇلداپ، قاتراپ مېڭىش هالىتى. م:

سوكسوك ئات ــ قېتىرغاق ئات.

سوڭدىماق غ. پۇتنىڭ سوڭى بىلەن چەيلىمەك، دەسسىمەك، چىڭدىماق. م: سوقمىنىڭ نەم توپىسىنى دەسسەپ چىڭدىماق.

سولاشماق غ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سۇسىزلىقتىن يۇمشاپ كېتىشى. كۆچمە: ئېزىلەڭگۈلىشىش. م: تولا سولاشماي، ئىتتىكرەك ماڭغىنا. بەزى ئېزىلەڭگۈ، مىس ــ مىس ئادەملەرنىڭ ئاتلىرىنىڭ كەينىگە بۇ پېئىلنىڭ تومۇرى سۈپەت شەكىلدە قوشۇپ ئېيتىلىدۇ. م: ئابدۇرېھىم سولاش، تۇردى سولاش.

سوملماق قۇ. پۇتۇنلىمەك، قىرلىماق، ياغاچنىڭ تۆت تەرىپىنى ئوخشاش چوڭلۇقتا رەندىلەپ چىقماق (بۇ سۆز بەزى جايلاردا "يۇمشاق نەرسىلەرنى پومىلاقلاش" مەنىسىدە كېلىدۇ).

سومۇن قۇ. تىزىم، ئىسىملىك، رويخەت، تىزىم دەپتىرى (قۇمۇلدا ئالۇڭ ــ ياساق تۆلەيدىغان ئىسىملىك سومۇن دېيىلىدۇ).

سونجاق خ. پۇتنىڭ سوڭى.

سون ت. غەلىتە، يوچۇن، ئۆمسە. م: سونلا بىر ئادەم ئىكەن، سونلا قىلىقلارنى قىلمىساڭچۇ!

سونۇ قۇ. غەلىتە، ئەجەپ، يوچۇن، يات، ئۆمسە. م: سونۇلا گەپ قىلىدىغان بىرنىمكەنغۇ؛ مەلىمزگە سونۇلا بىر ئادەم كېلىپ قالدىغۇ.

سونۇر ل. سەھەر.

سونۇرقماق قۇ. ئەجەپلەنمەك، ھەيران قالماق.

سونۇكەلمەك غ. نەقمۇ ـ نەق كېلىش، دەل جايىغا كېلىش.
م: بۇگۈن ئىش تازا سونۇ كەلدى.
سونون بۆلۈك ل. مۇسىنىڭ باش بۇرنىدىن قىلىنىدىغان سوغا.
سوۋۇتقۇ قە. ياخشى گەپ ئىسستىقۇ، يامان گەپ سوۋۇتقۇ (ماقال).
سويام قە. چارەك (15 سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدىغان ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى).
سويتۇپ كېتىش يانداپ كېتىش، بىر ياققا ئېغىپ كېتىش. م: تاغار سويتۇپ كەتتى. ئۇ خىيالغا چۆمگەن هالدا يەنە بىر هازا بېشى سويۇتقان تەرەپكە ماڭدى.
سويلا تاياق چۈنۈق.
سويلماق تېز هەم سىلىق ئۇزمەك؛ بوي تارتىپ كەتمەك.
م: گۈللەر كۈن تەگمەي سويلاپ كېتىپتۇ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سودىن چىقتى ئاق بېلىق.
سويلاپ ـ سويلاپ ئويناڭلار،
هەيران قالسۇن خالايىق.

سويمەك ئا. بۇ "سويما" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىلمىسى بولۇپ، كىچىك باللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.
سويۇم مال سويۇش ئۈچۈن ياكى گۆش ئېلىش ئۈچۈن بېقىلغان مال.
سۇخسۇر قوشماق ئۆردەك.

سۇزماق قۇ. ئۇسماق، قاچىلىماق. م: تاماقنى پىيالىگە سۇزماق، بۇغدايىنى تاغارغا سۇزماق.

سۇسماق قۇ. "سۇزماق"قا ئوخشاش.

سۇلاقچى ت. مىراپ، سۇغا قارىغۇچى (سۇنىڭ بېشىدىن ئېتىزلىققىچە بولغان ئارىلىقتا سۇنى تەكشۈرۈپ يۇرىدىغان ئادەم سۇلاقچى دېيىلىدۇ).

سۇغان ل. غاز-ئۆدەكلەرنى تۇتۇش ئۈچۈن سۇ ئۈستىگە قۇرۇلىدىغان قىسماق.

سۇغۇلۇق سۇلۇق يەر.

سۇقلات قۇ. يوق ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان، چات كېرىۋالىدىغان، مەمەدان.

سۇقلات-سۆرۈن قۇ. سوغاق چىراي ھەم مەمەدان (ئادەم).

سۇقۇپ قويماق قۇ. يوشۇرۇپ قويماق، سۇقۇنۇپ كىرىۋالماق—يوشۇرۇن كىرىۋالماق.

سۇقۇلۇشماق قۇ. كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالماق. م: خەقنىڭ ئىشىغا نىمە سۇقۇلۇشۇپ يۈرۈيسەن؟ گەپكە سۇقۇلۇشماي جىم ئولتۇرساڭچۇ!

سۇ قىلماق مالنى ياكى نەرسىنى پۇلغا ئايلاندۇرماق.

سۇڭگۇت قە. سۇڭگۇلىغۇچ (بەزى جايلاردا "سۇڭگۇچ" مۇ دېيىلىدۇ).

سۇڭگۇتماق قە. شۇڭغۇتماق، ئوغۇرلۇقچە بەرمەك، بىر نەرسە بېرىپ ئاغزىنى مايلىماق. م: ئۇ باشلىققا بىر شىشە ھاراقنى سۇڭگۇتۇۋەتتى.

سۇلاق كۆل، كىچىك سۇ ئامبىرى (سۇ قىس جايلاردا ئاھا-

لىلەر ئىچىدىغان سۈنى ساقلايدىغان كۆل سۇلاق دەپ ئاتىلىدۇ).

سۇلتايماق غ. سالپايماق، روھى چۈشمەك، روھسىزلانماق.

سۇلۇ ل. چىرايلىق، گۈزەل. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زىل كۆكۈلنى خار قىلما،
كەك قوينۇكنى تار قىلما.
ئۆزگىلەرنى يار قىلما،
يارىم سۇلۇ ياخشى قال.

سۇما خ. سۇرمە.

سۇمال قۇ. تاغار. م: بۇغدايىنى سۇمالغا قاچىلاپ قوي.

سۇموق قۇ. زەمچە.

سۇنايلماق پۇت-قولىنى ئۇزۇن سوزۇپ ياتماق.

سۇۋار غ. تامامەن، پۈتۈنلەي، ھەممىسى، جىمىسى، م: ئېتىزلىقنى سۇۋار سۇ بېسىپ كەتتى.

سۇۋاقچى قە. تامچى. كۆچمە: سالاچى.

سۇۋاي-سالتاك غ. بالىسىز، سالتاك؛ ئېغىرچىلىغى يوق.

سۇۋۇق خ. گەمە.

سۇيۇق قە. يېڭىلىتەك، ئالدىراڭغۇ. م: سۇيۇق ئادەم—يېڭىلىتەك ئادەم.

سۇيۇلتۇش قە. سۇيۇقلاندۇرۇش.

سۆجە ت. سۆكۈگەچ، يانپاش.

سۆرە[1] قۇ. ئۆگزە، ئۆينىڭ تۆپىسى؛ تورۇس.

سۆرە[2] ل. ئوت-چۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، لاپاس، قالىق، چەللە ("سۆرۈ"مۇ دېيىلىدۇ).

سۆرۈن سالقىن. م: سۆرۈن چىراي.
سۆرۈندىمەك سالقىندىماق، سەگىمەك.
سۆزەكگىر قۇ. ياخشى گەپكىمۇ، يامان گەپكىمۇ ئۇنىسايدىغان، قېيىدىغاق ئادەملەر شۇنداق دېيىلىدۇ ("سۆزەمەل"مۇ دېيىلىدۇ).
سۆزەمەل قۇ. "سۆزەكگىر"گە ئوخشاش.
سۆز سالماق ت. ئېغىز ئاچماق، ئوتتۇرىغا قويماق، تەلەپ قىلماق، ئەلچى قويماق.
سۆكۈچكۇ ل. يالاقچى.
سۆكە قە. ئاياللار قۇلىغىغا ئاسىدىغان ھالقىنىك بىر خىلى. م: سۆكە ـ مۇنچاق تاقىغان خېنىملار.
سۆككە قۇ. چاشقان تۇرىدىكى بىر خىل قان شورىغۇچ جانىۋار، شەپەرەكگە ئوخشاپ كېتىدۇ.
سۆگەتگۈل تالگۈل.
سۆل[1] كۆچ، ماغدىسىز. : سۆلۈك ئادەم ــ كۆچلۈك ئادەم؛ سۆللۈك ئۇن ــ قۇۋەتلىك ئۇن.
سۆل[2] ھۆل، قۇرۇمىغان (مەۋە ۋە گۆش قاتارلىقلارغا نىسبەتەن)، خوتەندە "خام" مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. م: سۆل نان ــ خام نان. قۇمۇلدا چىقىشقاق، يېپىشقاق، يېقىملىق مەنىسلىرىدە كېلىدۇ. م: سۆلى بار ئادەم ــ چىقىشقاق ئادەم.
سۆيۈنمەك قۇ. خوشال بولماق، شاتلانماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك، پايدىلانماق.
سۇپۇتمۆرە قۇ. بۇرغۇ (قۇلۇلە قېپىدىن قىلىنغان كاناي).
سۇتلىگەن غ. سۇتلۇك ئوت.

سۇر قۇ. ئەپ، پەم، يول، ئىشىنىڭ ئېپى-جېپى. م: بۇ ئىشىنىڭ سۇرىگە كىرىۋالدى—ئىشىنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى.

سۇرۇم ت. ئىشىنىڭ ئېپى. م: ئۇلار ئىشىنىڭ سۇرۇمىگە كىرىۋالدى (بۇ قۇمۇلنىڭ "سۇر" دېگەن سۆزى بىلەن ئوخشاش).

سۇرۇك قۇ. توپ، پادا، گۇرۇھ. م: مەلىمنى سۇرۇكىكە قوشتۇم، سايدا كىيىكلەر سۇرۇگى بىلەن يۇرۇيدۇ.

سۇز قۇ. سۇزۇك، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

باغدىكى ماجان تېرەكتەك،
بويىڭنىڭ تۇزلۇگى.
باغدا پىشقان ئاق يېمىشتەك،
ئۆزىڭنىڭ سۇزلۇگى.

سۇزمە خالتىسى قىلمۇەتمەك غ. ئۇرۇپ مەجبۇرىي چىقىرىۋەتمەك.

سۇزمەك قۇ. ئۇسمەك. م: سۇزگەك كالا، ئىككى قوشقار تازا سۇزۇشتى.

سۇزمە ھۆل تۇ. چىلىق-چىلىق ھۆل. م: كىيىمىڭ سۇزمە ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

سۇكە خ. سۇپا.

سۇكەن "خاپان"غا ئوخشاش.

سۇگۇن رەڭگى قارا، ئۆزى تىكەنلىك بىر خىل تاغ دەرىخى.

سۇڭگۇمەك شۇڭغىماق.

سۇلكەت قۇ. تەكەللۇپ.

سۇمەل قە. دورا سۇرىدىغان تاش. كۆچمە: گەپ ئۆتمەس،

خجىل بولمايدىغان.

سۈمۈلەك ت. ئۇجمىسىنىڭ سۈيىنى قاينىتىپ، بىرئاز ئۇن چېلىپ پىشۇرۇلىدىغان، ھالۋىغا ئوخشاش تاماق.

سۈنگۈ غ. نەيزە، ملتىقنىڭ نەيزىسى.

سۈۋەت قۇ. خۇش خەۋەر (ئاياللار يەڭگىگەندە خەۋەر ئېيتىپ بارغانلىق سۈۋەت ئېيتىپ باردى دەيدۇ).

سۈيەم "سويام"غا ئوخشاش.

سۈزە قۇ. يالپۇز.

سىتىق ئاش قۇ. تاۋار ئاشلىق (بۇ يېڭىدىن ياسالغان سۆز).

سىرى تەرەپ، تامان؛ تەڭ. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارچە ئالەم بىر سىرى،
يالغۇز ماڭا سەن بىر سىرى.
تەلپۈنۈپ قۇشتەك ئۇچارمەن،
ھەر زامان سېنىڭ سىرى.

سىرتما ت. شىرەنىڭ تارتىلىسى (بۇ سۆز باشقا جايلاردا "لاسو" يەنى چاپان ياكى سومكىلارنىڭ سىرتىلىسى مەنىسىدە كېلىدۇ. م: سىرتما چاپان—لاسولۇق چاپان.

سىرىغ نەمدە قە. چالا قوساق، قەدىر ئەھۋال. م: سىرىغ نەمدە جان بېقىپ كېتىۋاتىمىز.

سىرىق تۆكى تەتۇر ئۆرۈلۈپ كەتمەك غ. توڭغانلىقىنى، مۇزلىغانلىقنى سۈپەتلەپ ئېيتىلىدىغان بىر كەمە.

سىرىق سەيۋى قە. ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى.

سىرىق-سۇرۇق قە. سىرىق (جۈپ سۆز).

سىرىق-سۇمۇل ت. سىرىق (جۈپ سۆز).

سېرىق قار ھاۋا مۆتىدىلرەك ۋاقىتتا ياققان قار.
سېرىق قۇش قۇ. مۆشۈك ياپىلاق، ئۇۋكەر قۇش (تاغلىقلار سۆزى).
سېرىق ئەت تېرىنىڭ ئاستى، گۆش بىلەن تېرىنىڭ ئارىلىغىدىكى توقۇلما.
سېرىق ئېتىگە كىرىۋالماق قېتىغا كىرىۋالماق، ئىشەنچىگە ئىگە بولۇۋالماق.
سېسىق لويلا بىناملاردا ۋە يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
سېغىز چېچىگى نەمۇشۇش جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك.
سېكىرگۈچ ل. چېكەتكە.
سېكىلەك[1] ت. جىلىت ئاچىدىغان پۈزا.
سېكىلەك[2] خ. چوكان (جۈگان).
سېلىنچا كۆرپە.
سېۋەتچىخانا خ. مونچا.
سېيماق بېگىز قولىنى چىقىرىپ تۇرۇپ سۆزلىمەك. م: ئۇ قولىنى سېيىپ تۇرۇپ بىرنىمىلەر دەۋاتىدۇ ("سايماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سېيۇجا قە. قېيىسىق، قىڭغىر. م: نىمە تۈز ئولتۇرماي، سېيۇجا ئولتۇرۇسەن! بۇ ئەدىيالنى تۈز سالماي، سېيۇجا سەپ قويۇپسەن.
سېپاق قۇ. سۇۋاق.
سېپەچ خ. تاج، سەللە.

سپته سلنق (بەزى جايلاردا "سپتا"مۇ دېيىلىدۇ).
سپىماق ت. سۈزمانق.
سرەك شالاڭ.
سرتلىق ئۆرۈچ خ. گىلەمنىڭ يان تەرىپىنى تەڭشەپ توقۇيدىغان يىپ.
سرتىق قۇ. خەۋەر، ئۇچۇر، ئىز-دېرەك. م: بالام يوقاتتىن چىقىپ كەتكىلى بەش يىل بولدى، ھىچ سىرتىغىنى ئالالمىدىم.
سرغا قۇ. زىرە، قولاقتا تاقايدىغان ھالقىنىڭ بىر خىلى.
سركايا پىيالە، كىچىك چىنە.
سركە ئاچچىقسۇ؛ ئۈزۈم سۇيىنى ئېچىتىش يولى بىلەن تەييارلىنىدىغان چۈچىمەل ئىچىملىك؛ پىتىنىڭ تۇخۇمى.
سركە پىيازلىق قىلماق كۇشكۇرتمەك، ئېچىتماق.
سركىسى سۇ كۆتەرمەسلىك گەپ ياكى چاقچاق كۆتۈرەلمەسلىك.
سرلىشپ قالماق ئا. "شىلىشپ كەتمەك"كە ئوخشاش.
سرلىما نوچا خ. تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال.
سزما رەسىم؛ چىرتۇژ. م: ئىمارەتنىڭ سىزمىسى — ئىمارەتنىڭ چىرتۇژى.
سزماق تەپچىرىمەك، قاچىلارنىڭ دەز كەتكەن ياكى يېرىلغان يېرىدىن سۇ، ياغ قاتارلىقلارنىڭ تەپچىرىشى.
سزىپ كەتمەك خ. ئورۇقلاپ كەتمەك.
سقماق خ. قول بىلەن سقىپ ياسىغان تېزەك.
سقىق غ. ئازاپ، چەكلىمە.

سقم غ. ئازاپ، جاپا.
سقمن غ. يۇقۇرىدىكىگە ئوخشاش.
سكىنمەك قە. بەدەنگە ئۇششاق قىزىل ئۆرلەپ كەتمەك. م: بالا سكىنىپ كېتىپتۇ.
سكىر قۇ. بۇرجەك؛ دوقمۇش؛ تۆت كوچا ئاغزى.
سمىقماق غ. قورۇلۇپ كىچىكلەپ كەتمەك. م: ھۆل قوناق سمىقىپ قېپتۇ (باشقا جايلاردا "شمىقماق، شۇمۇقماق"مۇ دېيىلىدۇ).
سنجا خ. تامنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان ياغاچ.
سنچاي چىنە خ. سىركايا، پىيالە.
سنچەك خ. بېدىش، قالىق، باراڭ. م: سىنچەك بولمىسا كاۋا ئۆگزىگە چىقمايدۇ (ماقال).
سنچى[1] كىشىنىڭ چىراي-تۇرقىغا قاراپ خاراكتېرىغا باھا بەرگۈچى، تەھلىلچى؛ پايلاقچى.
سنچى[2] ل. جەگە، لىم.
سنچىلماق ئىنچىكىلىمەك. م: سىنچىلاپ قارىماق—ئىنچىكىلەپ قارىماق.
سنماق قۇ. ئىشەنمەك (تاغلىقلار سۆزى).
سۆبۈل قە. نازۇك، ئاجىز، قورقۇنچاغراق. م: ھەجەپمۇ جېنى سۆبۈل بالا ئىكەنسەن!
سىپاڭ قۇ. بەدەننىڭ بىر نەرسىگە سۈركىلىپ ياكى كۆكۈيۈن، ھەرىگە ئوخشاش ھاشارەتلەرنىڭ چېقىشى بىلەن يارا بولۇپ قېلىشى.
سىيلە قە. رەھىم، شەپقەت. م: سىيلە-رەھىم—رەھىم-

شەپقەت.

سىيلىماق قە. غەمخورلۇق قىلماق، شەپقەت كۆرسەتمەك، كۆيۈنمەك. م: يامان كىشى سىيلىغاننى بىلمەس (ماقال).

ش

شاپ[1] خ. تېز، ئىتتىك: شاپ بولاڭ ــ تېز بولۇڭ.

شاپ[2] قىلىچ، ئۇزۇن پىچاق.

شاپ[3] چۆللەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

شاپالداق قە. چۈشىن ئۆلتۈرىدىغان پالاق، چۈشىن پالىقى.
م: ئاباق تامغا ئېسىلىق شاپالداقنى قولىغا ئېلىپ، "ۋاقـ
قىدە" بىرنى سالغان ئىدى، چۈشىن دەرھال ئۇجۇقتى.

شاپاللماق قاناتلىرىنى ھۆرپەيتىپ قورۇغدانماق (ئۇچارـ
قاناتلارغا قارىتىلىدۇ).

شاپتۇل قاقماق كۆچمە: نارازىلىق بىلدۈرۈپ بوينىنى
تولغىماق، بوينىنى سىلكىمەك؛ كۆرەڭلەپ ئۆزىنى كۆرـ
سەتمەك.

شاپتۇل مونكى قە. شاپتۇلنىڭ يارماي قۇرۇتقان قېقى.
م: مونەك سالدۇق ــ شاپتولنى يارماي قاق سالدۇق.

شاتاۋا قە. گۇللۈك ماتا.

شاجا ئۇلپەت، شېرىك؛ خىرىدار.

شاخاپ خ. شاخ؛ تارماق.

شاخاپچە خ. تارماق. م: دەريا شاخاپچىلىرى ــ ئۆستەڭ
تارماقلىرى.

شاخچه قاشا ئىشىگى (بەزى جايلاردا "چاقسا"مۇ دېيىلىدۇ).

شاخ سانىغۇچ قە. شاخىتىن شاخىقا قونۇپ يۈرىدىغان بىر خىل كىچىك قۇش؛ بۇ بىر جايدا ئولتۇرالمايدىغان ئادەملەرگىمۇ تەقلىت قىلىنىدۇ (غۇلجىدا "بىر توغرام" دېيىلىدۇ).

شاخشا بويلۇق قۇ. تال بويلۇق، كېلىشكەن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تام باشىدا ئولتۇرادۇ،
شاخشا بويلۇق شايىگىت.
ئاغزىدىن شەرۇەت تامادۇ،
شەرۇىتى ئالتۇن يىگىت.

شاخشارما قۇ. چۇل-چۇل، پاچاق-پاچاق، كۇكۇم-تالقان. م: ئوتۇننى يېرىپ شاخشارما قىلىۋەتتى.

شاخشاق قوي، كاللارنىڭ تۇۋىقىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولىدىغان بىر جۇپ كىچىك كۆمۈرچەك؛ ئاغزى ئىتتىك، يېڭىلتەك. م: قوي پاچىقىنىڭ شاخشىقى؛ شاخشاق خوتۇن.

شاخشۇر قۇ. تاغ جىنسلىرىنىڭ يىمىرىلىشى بىلەن ھاسىل بولغان ئۇششاق تاشلار.

شاخنە شاتىراق. م: شاخنە قويۇۋەتتى ــ شاتىراقلىۋەتتى.

شاخنەك ئويماق.

شادا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى؛ چاقىنىڭ گۈگۈسۈنى؛ قاشا (رىشاتكا). م: كۆزەز شادىسى؛ چاقنىڭ شادىسى؛ شادىلىق كارۋات ــ رىشاتكىلىق كارۋات. كۆچمە: شادا پاچاق (ئۇزۇن پاچاق).

شاراڭ ـ شۇرۇڭ ت. ئاغزى يېنىك، گەپنى تولا قىلىدىغان، ئاغزىدا بار، ئەمىلىيەتتىدە يوق كىشىلەر شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ.

شار ـ شار ت. بۇ، يامغۇرنىڭ تېز چۈشۈشى، سۇنىڭ تېز ئېقىشى، كىتاپنىڭ تېز ئوقۇلۇشىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز. م: يامغۇر شار ـ شار قىلىپ شاقىراپ قۇيۇۋەتتى؛ مەسۇم ماقالىنى شار ـ شار شارىلداپ ئوقۇدى.

شارۇپ خ. مەنچاناق (قۇدۇقتىن سۇ تارتىدىغان ياغاچ قۇرۇلما).

شاغال ت. شېغىل تاش.

شاشماق غ. ئالدىرىماق، ھوۋلۇقماق، ئەندۈرىمەك.

شاقىلداق بىر خىل ئويۇنچۇق.

شاڭ[1] ت. ئۆتۈكنىڭ قونجىغا سېلىنىدىغان ياغاچ قېلىپ.

شاڭ[2] خ. ماتا، بۆز، يەرلىك رەخت.

شاڭغىر ـ شۇڭغۇر قۇ. جاراڭ ـ جۇرۇڭ، شالدۇر ـ شۇلدۇر، شىلدىر ـ شىلدىر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

شاڭغىر ـ شۇڭغۇر قىلدۇرغان،
چاچتىكى تۇمار ئەمەسمۇ.
سىزنى بىزنى كۆيدۈرگەن،
قارىقاش يارلار ئەمەسمۇ.

شال ئېغىزدىن ئاقىقان سۇ، شۇلگەي (بەزى جايلاردا "شالۋاق"مۇ دېيىلىدۇ).

شالا قە. ئوچاقنىڭ ياكىسى مەشنىڭ شالاسى ("شالاسىن"مۇ دېيىلىدۇ).

شالدامچى ل. بوۋاقلارنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان لاتا، شالداما، شالدۇرۇق.

شالدىرشاپ قۇ. ئۇجمە ياكى ئۇرۇك قاقىدىغان چوڭ داستىخان.

شالۇك "شال"غا ئوخشاش.

شالىغۇچ قۇ. سەۋزە شالايدىغان (قىرىدىغان) سايمان، سەۋزە قىرغۇچ.

شالماق[1] قۇ. قىرماق، ئاقلىماق (سەۋزىنى)؛ ئىلىغا ئاغرىغىنى ئىلماق.

شالماق[2] قىيمىغا تۇز ئىلەشتۇرمەك.

شان ل. بەلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تەلۈبلەرنىڭ شانىغۇ،
ھەردەم يەرشان سۆزلىمەك.
بۇ ساڭا ئادەت بولامدۇ،
ئۆتكەن ئىشنى تەگمەك.

شانا بۆز توقۇيدىغان دەستگاھنىڭ ئۆرۈش يىپلىرىنى كۆتىرىپ-چۈشۈرىپ تۇرىدىغان قىسمى. بۆزنى بۇزغان شادىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال).

شانازكەتمەن قە. ئۇزۇنچاق، بۆرەكسىمان كەتمەن.

شاي قۇ. شاش، كۆندۈرۈلمىگەن، توسۇن.

شايارىدى قۇ. داۋراڭچى، پوچى.

شەپشەك شالاق، بەكۈڭۈش، تەنتەك؛ بەتخۇي. شەپشەك ئات ــ بەتخۇي ئات.

شەپشۈك قۇ. چېپىلغاق، شوخ، چاپتىكەش.

شەددە ل. ئۆلۈكلەر بېشىغا (قەۋرە بېشىغا) بەلگە قىلىپ تىكىلگەن ياغاچ.

شەر قۇ. باركاللا، رەھمەت، بەللى.

شەر-شەر قۇ. باركاللا: ھەشقاللا، رەھمەت ("ھەششەرە" مۇ دېيىلىدۇ).

شەرۋاز قۇ. ئەسكەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالىيەي شەرۋازەي،
ھازىر بولۇڭلار.
كەلسە دۇشمەنلەر،
باتۇر بولۇڭلار.

شەشۇك خ. يېشىك.

شەللەك قۇ. گۆشىنىڭ چاندىرى (بەزى جايلاردا "شەللەت"مۇ دېيىلىدۇ).

شەللەڭ گويەك خ. چاچتەڭگە.

شەلىگا قۇ. گالۇاڭ، ھاماقەت.

شوپۇق غ. مىتكوت بولۇپ، ئۇشۇق ئىشىشپ كەتكەندە، تۆگە يۇڭنى شاكارايقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭىدۇ.

شۆپۈك ت. پىياز، ئالما قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ پوستى، شاكىلى. م: پىياز شۆپۈكى، ئالما شۆپۈكى، گازىر شۆپۈكى.

شوت-شوت قە. ۋالاقتەككۇر.

شوتا ئات خ. ئىچ ئات، شوتىغا قوشىدىغان ئات.

شوچا قۇ. بىرخىل تاماق (گۆش، كۆكتات، فېنتوزا قاتارلىق نەرسىلەرنى شورپىدا پىشۇرۇپ، دوزا-دەرمەكلەرنى تېتىتىپ تەييارلىنىدۇ).

شورا تامنىڭ كەمتۈك يېرى (توساق تامنىڭ بۇزۇلۇپ، ئادەم ئۆتىدىغان بولۇپ قالغان يېرى).
شوركا چىشى بۆدىنە (بۆدىننىڭ مىكىينى).
شوخا قە. جىگدىنىڭ تىكىنى، تىكەن. قوشاقتا مۇندىاق كەلگەن:

شوخلىق جىگدىگە چىقسام،
يىرتىلدى چاپانلىرىم.
سىزنى ئىزدەپ يول يۈرۈپ،
يېرىلدى تاپانلىرىم.

شوخلاچۆپ قە. شوخلا سېلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).
شوداك غ. ئىنچىكە، ئېگىز، توغرىسىغا يوغىنىماي، ئىگىزىگە ئۆسكەن ھەرقانداق نەرسە.
شورلاق قۇ. شورلۇق، شور چىقىدىغان يەر.
شورلاك ئا. "شورلاق"قا ئوخشاش.
شورۇق ت. بادىرا، خادا ياغاچ.
شوغۇرتما ت. سىرىما، تارتما.
شوغۇر ـ شوغۇر ناھايىتى كۆپ.
شوم قۇ. داۋراك.
شومچى قۇ. كۆز ـ كۆزچى، دامدامچى، داۋراكچى.
شوم قىلماق قۇ. كۆز ـ كۆز قىلماق، دامىلماق.
شوينابەل قۇ. نازۇك، ئاجىز؛ بېلى بوش، بوشاك، ئېزىلەڭگۇ، جاپادىن قاچىدىغان، ئاقىنانچى.
شۇپۇر قۇ. شاخ ـ پوتاق (كېسىلگەن).
شۇپۇر ئېغىز غ. گەپ توشۇغۇچى.

شۇپۇك ئېغىز ت. گەپ تاپقاق.
شۇدايماق قە. لوڭكىدە چىقىپ قالماق، گەۋدىلەنمەك، يالىڭاچلىنىپ قالماق. م: قاتتىق ياققان مۆلدۈردىن كېيىن، كۆممەقوناقلار يالىڭاچلىنىپ شودىيىپ كېتىپتۇ.
شۇدىبار چىداملىق؛ بىچارە. م: بەكمۇ شۇدىبار ئايال ئىكەن، شۇنچە دەرت ـ ئەلەمگە چىداپ، يەنە ئۆزە يۈرۈۋاتىدۇ.
شۇراڭقا قۇ. "شاخشۇر"غا ئوخشاش.
شۇرداق قە. زىننەت، بېزەك.
شۇرلىما قۇ. كۆممەقوناق.
شۇرلىماق قۇ. چالا كۆيدۈرمەك. م: قوناق شۇرلىماق.
شۇشماق غ. مايسىرىماق؛ باللار شۇشاپ كەتتى ـ باللار مايسىراپ كەتتى.
شۇغۇنۇتتە قۇ. شۇ يەردە.
شۇڭغۇتماق خ. قۇناق ئۇنىدىن قىلىنغان بىرخىل تاماق (قۇناق ئۇنى سۇيۇق يۇغۇرۇلۇپ قايناۋاتقان سۇغا سىقىپ شۇڭغۇتۇلۇپ ئېتىلىدۇ).
شۇمبا خ. كەكە ياكى كەتمەنىنىڭ دەستە ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈگى.
شۇنا خ. جىگدە شېخى.
شۆرلىمەك قۇ. ئاختۇرماق، مالتىماق.
شۆلتەڭلىمەك قۇ. ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك، كاپشىماق.
شۈپتۈر قۇ. پوق ـ سۈدۈكلەرنىڭ سىسىق پۇرىقى (پاسكىنا ئادەملەرنى "شۈپتۈر" دەپ تىللايدۇ).
شۈدە ت. قاسماق (ماي سۈرتۈلگەن جايغا توپا قونۇپ

هاسل بولغان قاسماق شۇده دىيىلدۇ). هارۋىنىڭ قازىنىنى شۇده باغلاپ كېتىپتۇ.

شۇرمەل غ. ئەتىيازدا دەريادا ئېرىپ ئاققان مۇز.

شۇشە بىر خىل خۇشپۇراق ئوت.

شۇلله غ. شويلا.

شۇمشەرمەك شۇمشەيمەك.

شۇمشۇك قۇ. گېلىنگە ئامراق، ئاچكۆز.

شېتىلە غ. شوخ، قىزىقچى.

شىلمەك كېيىنچە ئاجراتماق (گۆشنى سۆڭىگىدىن ئاجراتماق).

شىپ قۇ. تورۇس.

شىپا ت. سۆز ـ ھەركىتى نازاكەتلىك، تۇرمۇشى، ئىش ـ پائالىيىتى رەتلىك، پۇختا ئادەم شىپا ئادەم دىيىلدۇ.

شىپاق كەش قە. ساپما ئاياق.

شىپشدار قۇ. ناھايىتى زىچ، ناھايىتى قويۇق، ناھايىتى قېلىن. م: شىپشدار دەرەخلەر.

شىپشر قۇ. نۇرغۇن (ھەم كۆپ، ھەم زىچ ـــ مىغ ـ مىغ ھالەتنى بىلدۈرىدۇ).

شىپلداق شىپ ـ شىپ كۆز (كۆزى ھەمىشە شىپلداپ تۇرىدىغان ئادەم).

شىدار قۇ. قويۇق، زىچ؛ ئۆسكۈلەك، بىر تۇتاش.

شىداق خ. ئاۋاق، ئورۇق.

شىدىشاپ قە. كىرلىك، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ كىرلىگى.

شىر كاۋاك، پورنىڭ ئەكسى. م: شىر ياغاچ، شىر چامغۇر.

شىراغول قۇ. جاھىل، گەپ ئۆتمەس، قېلىن.

شراق ت. پاچاق؛ ملتىقنى ئاتىدىغان چاغدا تىرەپ تۇرىدىغان ئاچا ياغاچ. م:قوينىڭ شىرىقى؛ شىراقلىق ملتىق.

شىرشىم ئانچە قۇرۇپ كەتمىگەن، يېرىم قۇرۇق. م: شىرشىم ئوتۇن.

شىرلا قۇ. شىللە، گەجگە، پاتاڭ.

شش قۇ. ئاغامچا تۇگۇنلىرىنى يېشىدىغان مۇڭگۈز ياكى ياغاچ زىق. بالىنىڭ ئىشى ئىش بولماس، ئوغلاق مۇڭگۈزى شش (ماقال).

ششى ئا. ماتا، خام.

شغلداق غ. يېڭىلىتەك. م: شغلداق ئايال.

شكشىن قۇ. بۇغداي، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان ئالماي قالغان قالدۇقى.

شكىتايتماق دىگگايتماق. م: ئاتلار قۇلاقلىرىنى شكىتايتىپ تېپىرلاشتى؛ كېيىكلەر ئەتراپقا شكىتىيىپ قارايتتى.

شكگىل بىر ساپاق ئۇزۇمنىڭ كىچىك شاخچىلىرى. م: بىر شكگىل ئۇزۇم.

شلتاڭ ئاتماق پو ئاتماق، چوڭ گەپ قىلماق.

شلدىپ غ. ئۆسۈملۈكتىن ئىشلەنگەن يامغۇرلۇق يېپىنچا.

شلگەي خ. خالات، شالدۇرۇق.

شلۇە قۇ. تاغدا ئۆسىدىغان قارىقاتقا ئوخشاش ئۆسۈملۈك.

شلىشپ قالماق قاسقاندا پىشۇرۇلدىغان يىمەكلىكلەرنىڭ ئوبدان پىشۇرۇلماي قېتىپ قېلىشى (بەزى جايلاردا "شرلىشپ قالماق"مۇ دىيىلىدۇ).

شمشانماق قۇ. تىمسىقلىماق، ماڭماق، ئىشكىتىن بېشىنى

تېقىپ قارىماق، بېشىنى سوزۇپ دەمۇ-دەم قارىماق.

شىمقماق قۇ. قورۇلماق، ئورۇقلىماق، سوغۇلماق، سۈيى قاچماق. م: بىر ئوكۇل بىلەنلا ئۇنىڭ ئىشىقى شىمقىپلا كەتتى.

شىنە ل. شىرنە، ژارىنا، مۇرابا.

شۇاق قۇ. ساسلىق، چىملىق.

شۇھر قۇ. ئېغىلىنىڭ چىلەسى، قىغ، سۈيدۈكىنىڭ ئارد-لاشمىسى.

شۇھرلىك سازلىق.

شۇھكچى ت. گەپ تاپقۇچى، گەپ توشۇغۇچى.

شۇجماق قۇ. قوڭچە سۇرۇلۇپ ماڭماق (بۇ سۆز كۆپىنچە مېڭىشى چىقمىغان بوۋاقلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ، غۇلجىدا "سىبجماق" دىيىلىدۇ).

شۇبرغاق قۇ. چارۋا مالىلارنىڭ تۇيىغى ئىچىدىكى سۆڭەك.

غ

غاپ ئەتمەك خ. كاپ ئەتمەك، هاپ ئەتمەك.

غاپشماق قۇ. هاۋشماق. م: ئىتلار غاپشىيدۇ، گادايىنى كۆرسە.

غاتاڭ قە. غاتاڭدەك ئادەم ــ كۆتەكتەك ئادەم.

غادىر ـ سۇكۇر قە. ئاختۇرماق، ئوبوسكا قىلماق. م: هەممە يەرنى غادىر ـ سۇكۇر قىلىپمۇ جەسەتنى تاپالمىدى؛ ئۆيگە بېسىپ كىرىپ، هەممەيلەننى غادىر ـ سۇكۇر قىلدى.

غارال خ. قوتانناڭ شادلىق ياغاچ ئىشىگى (قاشا ئىشىك).

غارغالتا ل. پورت، ماتۇ، كېمە توختايدىغان يەر.

غارىشتامال ل. شەپەرەڭ.

غاز تاپان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، دەريا ۋادىلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ ("سۇغۇر ئوت"مۇ دېيىلىدۇ).

غاز قوغۇن خ. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

غاز ئوت غ. بىر خىل چىرايلىق ئوت. م: سەن بىر زامانلاردا غاز ئوتتەك چىرايلىق ئىدىڭ.

غاش قېرى، قاتتىق. م: سەۋزىلەر غاش بولۇپ كېتىپتۇ.

غاشا قۇ. قاشا.

غالجاق قۇ. كېيىكنىڭ چىشىسى.

غالچەك سۇ بويلىرى ۋە يول بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

غالدىران قامۇش ل. ئېگىز ئۆسۈپ قۇرۇپ قالغان، بورا توقۇلىدىغان قومۇش.

غالمۇس ـ غۇلمۇس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ.

غالۋاردماق غ. پاي ـ پىتەك بولماق، ئالدىراپ ـ تېنەپ يۇرمەك.

غالىس ل. ئۇستۇن، يۇقۇرى، قالتىس. م: غالىس كەلمەك ـ ئۇستۇن كەلمەك، بېسىپ چۈشمەك.

غاۋۇر ـ غوۋۇر غ. ۋاراڭ ـ چۇرۇك (پاراڭ ئاۋازى).

غايلىماق قۇ. چەتنىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مىلتىق ئوقى يامان نىمە،
ئۇ يان ـ بۇ يان غايلىماس.
يىراقتىكى يار كەلگىچە،
يۇرەك ـ بېغىر پايلىماس.

غاينۇق قۇ. ئارغۇن (كالا بىلەن قوتازنىڭ ئوتتۇرىسىدىن چىققان شالغۇت كالا).

غەپسە قە. بەك، ناھايىتى، ھەجەپ. م: غەپسە يوغان ئادەم ئىكەن.

غەجەپ قۇ. خەتكۈچ، خەلچەك.

غەچچەي ئا. چار ئوت، سۇتلۇك ئوت.

غەرەك قۇ. ۋاراق.

غەزىنەت خ. تاپا ـ تەنە.

غەلەپ خ. غىلاپ.

غەلەت قۇ. يالغان، ساختا. م: غەلەت سۆز قىلماق، كۆزنى غەلەت قىلماق ــ ساختا قىلماق، كۆز بويىماق.

غەمزە قە. ناز، جىلۋە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشق ئوتۇڭىنى تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۇردۇڭ مېنى.
جىلۋە قىلىپ، غەمزە قىلىپ،
ئۆلتۈردۇڭ مېنى.

غەنجۇ قە. غالجىر. م: غەنجۇ ئىت ــ غالجىر ئىت.

غوپ ـ غوپ ت. بوش كېلىپ قالماق. م: چاپان ئۇچامغا غوپ ـ غوپ كېلىپ قالدى.

غوپ ـ غوپىلاڭ ت. بوپبوش، بوش.

غۇجام چاڭگىلى قىلماق قە. ھەممىگە چات كېرىۋالماق، مونوپول قىلىۋالماق.

غۇجا كۆرسۇن خوجايىنغا ياكى باشلىققا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، ياخشى ئىشلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ قىلىشقا خۇشتار ئادەم. م: تازا غۇجا كۆرسۇن نىمكەنسەن، غۇجا كۆرسۇدۇڭلۇك قىلمىساڭچۇ!

غوجىتام غ. بەلتىم.

غوجىكا قە. كۆيوغۇل بولغۇچى قېيناتىسىنى شۇنداق دەپ چاقىرىدۇ.

غورا قاپاق قە. توك، قوپال مۇئامىلىلىك كىشىلەرنى سۈپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر ئىكمە.

غورو ت. "غارال"غا ئوخشاش.

غودۇراڭغۇ قە. كوت ـ كوت، غوڭشىغاق.

غودۇرىماق خ. كوتۇلدىماق.
غوراپ خ. خام ئۇزۇم.
غورۇلداي غورۇلاي (بىر خىل قۇش).
غوزو ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى، ئۇيە.
غوڭۇلداق قە. غوڭۇلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان ئىچى كاۋاك بىر خىل ئويۇنچۇق.
غول قۇ. ئۆستەك، دەريا، ئېقىن؛ تەكتى، ئەسلى؛ دۇمبە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۇنى كەچتىم،
يەنە بارمۇ غول.
ئاسان قىلىك پەرۋەردىگارىم،
مەن يالغۇز ئوغۇل.

غولى خ. زادى، پەقەت، ھەرگىز.
غون قۇ. قوغۇن (قوغۇننىڭ قىسقارتىپ ئېيتىلىشى).
غۇجۇر قۇ. غەزەپ؛ غەيرەت؛ ھاياجان.
غۇجۇرى كەلمەك قۇ. تەسىرلەنمەك، قايىنىماق، غەزەپلەنمەك، ھاياجانلانماق.
غۇجۇم خ. سېپىدىن ئاجراپ كەتكەن ئۇۋاق ئۇزۇم.
غۇچچۇق ل. قىنچى، غىجىق.
غۇدۇرۇك ـ چۇتۇرۇك قىلماق قۇ. سۇرۇپ توقاي قىلماق (تۇرپاندا "غۇدۇرۇك ـ سۇپۇرۇك قىلماق" دېيىلىدۇ).
غۇدۇق ـ بۇدۇق غ. دۇدۇقلىماق. م: ئۇ غۇدۇق ـ بۇدۇق قىلىپ گەپ قىلالماي قالدى.
غۇرتەك[1] خ. شوخ بالا (بۇ سۆز قەشقەردە "شۇمتەك"

مەنسىدە قوللىنىلىدۇ).

غۇرتەك[2] قە. يۇتۇم، ئوتلام (مىقدار سۆز). م: ئۇنىڭ گىلى قىمىلداپ، بىر ـ ئىككى غۇرتەك ئاتقۇسى كەلدى ـــ بىر ئىككى يۇتۇم ھاراق ئىچكۈسى كەلدى.

غۇلاجماق غ. غۇلاچلىماق. م: كەتمەننى غۇلاجىپ چاپ.

غۇلدا خ. توقماق، كالتەك.

غۇلغۇر قۇ. چولاق قۇلاق.

غۇلغۇن قە. توپ. م: ئۇ قەدىمنى چوڭ ـ چوڭ يۆتكەپ، غۇلغۇندىن تېزلا ئايرىلدى ـ دە، تۆت كوچا دۇقمۇشىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، چوڭ يولغا چۈشتى.

غۇلغۇي قە. غۇل ـ غۇلا، توپىلاڭ، مالىمان، ئەنسىزلىك. م: غۇلغۇي كۆتەرمەك ـــ توپىلاڭ چىقارماق.

غۇم خ. دەرت، تۇگۇن؛ كىتا، ئاداۋەت.

غۇملىماق خ. دەرد ئېيتىش، كوتۇلداش.

غۇمۇكلەشمەك قە. بىرلەشمەك، تىل بىرىكتۈرمەك. م: ئۇ ئاباق بىلەن غۇمۇكلىشىپ، ئۇلارغا قارشى يېڭى سۆيقەستلەرنى تەييارلىدى.

غۇنچا قۇ. گۈل لوكقىسى (ساپالدىن گۈل چىقىرىپ ئېشىلەنگەن).

غۇيياڭشماق قە. غۇيۇلدىماق.

غىجىر قۇ. ئىچى تار، مىجەزى ئوسال، تەرسا.

غىدىرا قۇ. ھېجىر، تاۋاق.

غىمىس ـ غۇمۇس قۇ. شالاپ ـ شۇلۇپ (تاماقنى تېز يېگەندە ئېغىزدىن چىقىدىغان تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز).

غىچا خ. جۇۋازنىڭ ياغ چىقىدىغان تۆشۈگىگە تىقىپ قويىدىغان ياغاچ.

غىتمەك قە. زەيپانە مىجەز ئادەم.

غىجەك ھايۋانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى يەيدىغان قۇش. ئېشەك ئۆلۈۋاتسا كۆتىنى غىجەك چوقۇپتۇ (ماقال).

غىجەك تارتماق توكۇپ تىترىگەنلىكنى بىلدۈرىدىغان بىر ئىكىمە.

غىجىم پۇرۇم، بۆرتمە. م: غىجىم رومال، بۆرتمە شال، غىجىم دۇخلۇا.

غىجىملانماق قە. پۇرلۇشۇش، قاتلىشىپ كېتىش. م: ئەتىگەن كەيگەن كۆينىگى غىجىملىنىپ كەتتى.

غىدىق قۇ. قىچىق؛ غىدىغلاش ــ قىچقىلاش.

غىدىڭ ـ پىدىڭ قۇ. ئېتىراپ قىلىشقا، ماقۇل بولۇشقا مەجبۇر بولۇپ ئېغىز ئاچالماي قالغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق سۆز.

غىرتىلداق كېكىرتەك، بوغۇز.

غىژمۇدۇن غ. يىغلاكۇغۇ (بىر نەرسىنى بانا قىلىپ، ئورۇنسىز يىغلايدىغان بالىغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ).

غىل تېيىلىغاق. م: غىل مۇز ــ تېيىلىغاق مۇز؛ يوللار غىل بولۇپ كېتىپتۇ (بەزى جايلاردا "غىلتاڭ" دېيىلىدۇ).

غىلام ـ غىلام قۇ. لۆم ـ لۆم (ھالەت ئىملىغى). م: ئۇ ماڭا غىلام ـ غىلام قاراپ قويىاتتى.

غىلتاڭ خ. تېيىلغاق؛ ھەممىسى، پۈتۈنلەي، ساپلا. م: بۇگۈن يىغىنغا غىلتاڭ ئەرلەر كېپتۇ ــ بۇگۈن يىغىنىغا ساپلا ئەرلەر كېپتۇ.

غملجىق قۇ. ئەلەس كۆز، ئالغاي.
غملجىك غ. ناياق، ناز.
غملجىكلىماق غ. نايناقلىماق، ناز قىلماق، غەمزە قىلماق.
غملدىرەك غ. غالىتەك (باللار ئويۇنچۇغى)؛ تۆمۈر ھالقا (ئويۇنچۇق).
غملدىرغۇچ ت. قىيىقچە، بوغۇرساق قىلغاندا، خېمىرنى كېسىدىغان چىشلىق غالتەك.
غمسا[1] قۇ. يوشۇرۇن، پىنھان، بۇلۇك ـ پۇشقاق، خىلۋەت.
غمسا[2] ت. تار يول.
غمسىماق قۇ. ھەۋەس قىلىش، قىزىقىش، ياخشى كۆرۈش.
غنجە خ. ئىتنىڭ بوينىغا باغلاپ قويىدىغان كالتەك.
غنجۇاغ غ. چانا ياغىچىنى ئاتقا تاڭىدىغان ئاغامچا.

ق

قاپ قۇ. يالغان. راست گەپنىڭ چېچىگى قاپ گەپ (ماقال).
قاپاق چۆمۈچ غ. نوگاي.
قاپاق ئۈيقۇسى خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۇخلىشى.
قاپاق ياردى قە. قىش پەسلىدىكى مەۋسۇملەرنىڭ بىرى، بۇ "دەلۇە" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ. يېڭىچە 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىپ، قىش پەسلى مۇشۇ مەۋسۇم بىلەن ئاياقلىشىدۇ.
قاپالاڭ قۇ. غالجىر.
قاپتۇرغا غ. قاپچۇق (پۇل قاپچۇغى).
قاپتىلغا ئالماسلىق نەزىرىگە ئالماسلىق، ئىرەن قىلماسلىق، پەرۋا قىلماسلىق (بۇ "قاپتال" سۆزىدىن كېلىپ چىققان). دۇنيانى سۇ بېسىپ كەتسە، ئۆدەكنىڭ قاپتىلغا كەلمەپتۇ. (ماقال).
قاپچىغاي ئا. كاردور؛ ئىككى تاغ ئارىلىغىدىكى ئۇزۇن كەتكەن تار ئارىلىق. م: خېشى كاردورى ــ خېشى قاپچىغايى (بەزى جايلاردا "تارلاق" دېيىلىدۇ).
قاپقۇش ل. شىشە (پانار چىراقنىڭ شىشىسى).

قاپلاڭغۇ قۇ. تۆت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان يەر.
قاپلاق قۇ. قۇلاقچا (تاغلىقلار سۆزى).
قاپلاڭ غ. يالغانچى، ئالدامچى.
قاتاڭشماق قە. قېرىپ مۇنۇپ قالغان ئادەم ياكى مېۋە بەرمەيدىغان بولۇپ قالغان دەرەخلەرگە شۇنداق دېيىلىدۇ.
قاتاڭغۇر غ. قاتمال، ئورۇق.
قاتماق قوشماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا،
قاتساڭچۇ مېنى.
كىرپىگىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتساڭچۇ مېنى.

قاتىم غ. قىسىس.
قاچار قۇ. مەڭىز. م: قىزىل قاچار ـــ قىزىل مەڭىز. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يار سەپەرگە ئاتلانىپتۇ،
مىنگەنى دۇلدۇل.
قاچارلارى قىزىل ئالما،
ساچلارى سۇمبۇل.

قاچۇرا قۇ. قارىغاي (تۇرپاندا "قوچۇرا" دېيىلىدۇ).
قاچماق كۆ. قىسماق، تولغىماق، بۇرىماق، قايرىماق.
قادا خ. قاردا مۇز قىرىندىسى بىلەن قېتىقىنى شىرىنگا ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلىنىدىغان ئىچىملىك (مۇز قىرىنىدىسى قارغا ئوخشايدىغانلىقى ئۈچۈن "قادا" دەپ ئاتالغان).
قادىغاللىماق قە. دېڭىزىلىمەك، ھۇرپىيىپ كەلمەك. م: ئەر-

كىنمۇ ئۇنىڭ سىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قادىغاللاپ كەلدى.

قارا ئەتكۈلۈك قۇ. قارىلىق (ماتەم بەلگىسى).

قارا تاپشۇرماق ئا. قىز تەرەپكە تويلۇق تاپشۇرماق.

قارا باسماق نەس باسماق، تەلەي قاچماق.

قارا بۇيا چۈچۈك بۇيا.

قاراچى[1] خ. تىلەمچى، قەلەندەر، ئىشسىزمۇ-ئىشسىك يۈرىدىغان تىلەمچى.

قاراچى[2] ل. پۇقرا، ئاددىي خەلق.

قارا خىيال قە. يامان نىيەت، بۇزۇق خىيال.

قارا سانماق خىيانەت قىلماق.

قارا سۇ غ. سازلىق سۇيى؛ بۇلاق سۇيى.

قاراسىگەك ل. چۈشەن.

قارا غازاك ئا. ئۇرۇكسىنىڭ بىر تۈرى.

قارىغان تاغدا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

قاراق ل. كۆز قارىچۇغى.

قارا قاراق ل. كۆزقارىشى.

قارا-گۈجۈر قۇ. تەۋەككۈل، قارام، قارىسىغا.

قارا يىتىم قە. ھېچنىمىسى يوق، تۇغۇلۇپلا يىتىم قالغان.

قارتا ئاتنىڭ توغرا ئۇچىيى (كۆتەن بېشى).

قارساق قۇ. تۇلكە جىنىسىغا كىرىدىغان بىر خىل ھايۋان ("قارا تۇلكە"مۇ دېيىلىدۇ).

قارغۇ ياپىلاق قۇ. شەپەرەڭ، نامازشام قارغۇسى (بەزى جايلاردا بۇ سۆز "ھۇۋقۇش" مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ).

قارو قۇ. قارغۇ، كور.

قارىشقۇ ل. بۆره، قاشقىر. م: ئارىسالدا ئېشەككى قارىشقۇ يەپتۇ (ماقال).

قارىقاش قە. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

قارىمۇق[1] قە. ئاق قوناققا چۈشىدىغان قارا كۈيە.

قارىمۇق[2] بۇغداينىڭ ئارىسىدا ئۆسىدىغان ئۇرۇغى قارا ئۆسۈملۈك. بۇغداينىڭ ئارىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال).

قازاق پېشىن غ. كەچ پېشىن.

قاسماق يوغان-يوغان چىشلەپ يىمەك. م: ئىتلار سامسىنى ئىككى قاسىپلا يۇتۇۋەتتى؛ ئۇ قولىدىكى نانىنىڭ يېرىمىنى ئىككى قاسىپلا يەۋەتتى.

قاشاڭ خ. يۈزى قېلىن.

قاش-قاپىغا قارىماق تەلمۈرۈشىنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقا دەسسىمەك قە. ئىشى ئوڭمىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

قاشقانچۇق غ. باللار ئويناىدىغان پوكىزەك ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى.

قاشقىنا قۇ. "قاش، يان" سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ ئېيتىلىشى. (قاشقۇنەمۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تاشلاپ كەتسەڭ كەتكىنىڭنى،
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قاشقىنامغا،
يولاتمىغايمەن.

قاشلىق سۈرمە.

قاشلىق ئوت ئوتلاق، ئېتىز قاتارلىق نەم يەرلەردە ئۆسىدىغان

بىر خىل ئوت.

قاشلىماق قە. قىر سالماق، قاش سالماق. قوشاقتا مۇندىاق كەلگەن:

ئىرىقتىكى سۇ كەلدى،
چۆرىسىنى قاشلىۋەت.
يېڭى يارىنىڭ مەن بولاي،
كونىسىنى تاشلىۋەت.

قاغدالما غ. جىق ئىش كۆرۈپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەن كىشى (سەلبىي مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، "قاغجالما"مۇ دېيىلىدۇ).

قاق قۇ. تاغلاردا چوڭ تاشلارنىڭ ئويۇلۇپ كۆلچەك بولۇپ قالغان يېرى.

قاقرام قە. قېقىر، تېتىر. م: ئاپپاق قاقرام شورلۇق ئېتىزلار.

قاقما ل. مىتىن (تاش چوقۇيدىغان ئەسۋاپ).

قاقلاق قە. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق، تېنەشچىلىك.

قاقلاي ـ سوقلاي خ. قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ. م: ئۇ بالا ئاتا ـ ئانىسىدىن كىچىك قېلىپ، قاقلاي ـ سوقلاي كۈن كەچۈردى.

قاڭتايماق قە. كەينىگە يۆلۈنۈپ ياتماق. م: ئۇ پۈتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئورۇندۇق يۆلەنچۈگىگە قاڭتايغىنىچە تورۇسقا تىكىلىپ، ھە دەپ تاماكا چېكەتتى.

قاڭدىماق خاڭدىماق، چىڭدىماق. م: ئۇ ئىلاجسىز كوچا قاڭداپ تۇنىنى تاڭغا ئۇلىدى.

قاڭغۇر قو. قۇڭغۇراق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

زەم بىلەن زەنجىرىسى ئالتۇن بىلەن پەنجىرىسى،
جىڭغىراپ ئۇن كېلىدۇ قىز بېشىدا قاڭغۇرىسى.
قاڭغۇرۇقنى ماڭا بەر قەلەم قىلاي، ئەلەم قىلاي،
قايسى قىزنى ئالسىڭىز شۇڭا بېرىپ سالام قىلاي.

قاڭقىرا سۇلۇق، سازلىق جايلاردا ياشايدىغان، ئۇزۇن تۇمشۇق، ئۇزۇن پاچاق قۇش.

قاڭقىرىماق قۇ. تېنىمەك، سەرسان بولماق (بەزى جايلاردا "قاڭغىرىماق" دېيىلىدۇ).

قاڭقىغاق ئا. پۇرژىنا.

قالاق قۇ. ياغاچ قوشۇق؛ هور چىقىپ كەتمىسۇن ئۈچۈن قازانىنىڭ چۆرىسىگە قويۇلىدىغان چەمبەر.

قالغايتا قۇ. چاققاق ئوت.

قالقا سايە، كۆلەڭگە.

قالقان ت. مۇداپىئە ئۈچۈن قورغان تامىنىڭ ئۈستىگە ئۈچ بۇلۇڭ شەكىلده تىزىلغان كېسەك قۇرۇلما.

قالۇاق ئا. قالپاق.

قالىق ئا. چەللە، لاپاس.

قان چېچىشماق قاتتىق ئۇرۇشقانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

قاندىماق قۇ. قانغا بويىماق، قانلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۇرۇمچىنىڭ چېرىگى،
ئاتلىرىنى يالدايدۇ.
تۆمۈرنى ئۆلتۈرۈپ،
نەيزىسىنى قاندايدۇ.

قاۋاش قاماش، قاپساش. م: توخـۇنى ئۆيـگه قاۋاش، ئـتتنى ئۆيگه قاۋاش.

قاۋاماش قۇ. ياغ چېكىلگەن كاكچا (نان).

قاۋۇشماق ل. جەم بولـماق، بىر يەرگه يىغىلـماق، م: بىز ئاتا ـ بالا، ئۇرۇق ـ تۇققانلار قاچانمۇ قاۋۇشارمىز؟

قايچا خ. جۇۋازنىڭ كالا سۆرەيدىغان ئاچا ياغىچى.

قايراق كىچىك تاغ، ئېدىر؛ بىلەي.

قايرىماق غ. بىلـسمەك، ئارقىسـغا يانـدۇرماق. م: پىچاقنى قايرىماق، قوينى قايرىماق.

قەددى گۈۋا غ. قېرىپ ھالىدىن كەتمەك. م: قەددى گۈۋا بولۇپ قالدى ـــ قېرىپ تېنىلا قالدى.

قەستە قىلماق قۇ. ئەمەل قىلماق، ۋاپا قىلـماق، گېپىدە تۇر ـ ماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا ئۇينىڭ مۇڭگۈزىنى
غىرجىڭىگە دەستە قىل،
ئەر بولساڭ بىلىڭنى باغلاپ،
دېگەن گېپىڭگە قەستە قىل.

قەل ـ قامشىق قۇ. قاملاشقان. م: قەل ـ قامشىغى يوق ئادەم ـــ قاملاشمىغان ئادەم.

قەللاپ خ. ئالـدامچى.

قەلمي قۇ. سەي (قورۇلغان سەي).

قەن خ. قاسساپلارنىڭ گۆش ئاسىدىغان ئىلگۈچى.

قوپارغا پىشاڭ (تۇگمەن تېشىنى قوپـرىدىغان كالتەك). م: توز غا كۆنگەن ئىت قوپارغا ئاستىدا ئۆلەر (ماقال).

قوپقا ـ موپقا قۇ. قوپال، يىرىك، توك.
قوتايماق ت. دۇغدايماق، تۇگۈلمەك، دولىسىنى قورۇۋالماق. كۆچمە: ئېغىر كۆرمەك، قىمىمەت كۆرمەك. م: ماۋۇ ئېشەك يۈكنى كۆتىرەلمەي قوتىيۋالدى؛ ماۋۇ چاپاننى 30 كويغا ئال دىسەم، سەل قوتىيىپ تۇرۇۋاتىدۇ.
قورتماق قۇ. لاي سۇ ياكى قويۇلۇپ كەتكەن سۇيۇقلۇق.
قورمال قۇ. بەگلىكنىڭ ئورمان ـ زىرائەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغۇچى بەك.
قورۇق قورۇق تام؛ جاڭزا ياكى بەگلەرنىڭ پېزا خوجۇلۇغى.
قورۇل مىلتىقنىڭ نىشانغا ئالىدىغان بەلگىسى؛ مۇداپىئە ئىستىھكامى، قەلئە.
قوزى چۈش غ. چۈشتىن ئىلگىرىكى يەنى چۈشكە يېقىن قالغان چاغ.
قوزى يۇلتۇز ھەمەل يۇلتۇز، 3 ـ ئايدىن باشلاپ كۆرۈنىدىغان يۇلتۇز بولۇپ، بەزى جايلاردىكى ئۇيغۇر دىخانلىرى مۇشۇ يۇلتۇز كۆرۈنگەن مەۋسۇمنى يېڭى يىلنىڭ باشلىنىش ۋاقتى ھىساپلايدۇ (بۇ قەدىمى تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ يىل ھىساپلاش ئۇسۇلىدىن قالغان ئادەت).
قوساق يېشى قە. يالغان ياش.
قوشاغ بىر بىرنىگە چېتىپ باغلانغان باغلاق.
قوشاغدىماق قوزىلارنى ئاغامچا بىلەن بىر بىرىگە چېتىپ باغلىماق.
قوشام ئا. چىت، چىتلاق. م: قوغۇنلۇقىقا يۇلغۇندىن قوشام تارتتۇق.

قوشام تام خ. يۇلغۇن بىلەن توقۇپ ياسالغان تام.
قوشقاۋاق قۇ. شاكىلدىن ئاجرىتىلمىغان دان.
قوشلاش ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلىدىغان يېرى.
قوشلاق قە. قوش، جۇپ.
قوشماق جۇپ؛ قوشكىزەك؛ بىر خىل ئويۇنىنىڭ نامى.
قوشۇق سالماق قە. گەپ قىستۇرماق، لوقما سالماق.
قوشۇق نان ت. جەۋەندە (ئاق ئۇنىغا قوناق ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان نان).
قوشۇماچ ل. بوقۇسا، ساپان ("قوش"مۇ دېيىلىدۇ). م: قوش ھەيدىمەك ــ ساپان بىلەن يەر ئاغدۇرماق.
قوغ قۇ. قوقاس (كۈل ئارىلاش ئۇششاق قوغ ئوت دېيىلىدۇ).
قوغاچ خ. ئۇستى ئوچۇق نو؛ تۇگمەننىڭ سۇ چۇشىدىغان نورى ("قوغاش"مۇ دېيىلىدۇ).
قوق قۇ. قۇۋۇق، ئىشىك، دەرۋازا.
قوقلاق غ. ئانىسىغا ئەگىشەلمەيدىغان كىچىك قوزا.
قوڭارماق قۇ. ئۇرۇك رەڭ تۇزمەك.
قوڭغاق قۇ. يېڭى تۇغۇلغان قوزىنىڭ مايىغى.
قول توپ قە. قول بىلەن ئېتىپ تورغا چۇشۇرۇپ ئوينايدىغان توپ.
قولتۇقماچ غ. ئىككى قولتۇقتىن ئۆتكۈزۈشكە لايىق قىلىپ باغلانغان باغلاق (كۆپىنچە يۇدۇلىدىغان ئوتۇن شۇنداق باغلىنىدۇ).
قولتۇقدا ئىسسىنماق باشقىلارنىڭ ھمايىسىدە جان باقماق.

قولتۇقنغا سۇ پۈركىمەك شىلىماق. "پۇتنغا ھۆل خىش قويماق" دىگەن بىرىكمىگە ئوخشاش.

قول سلكىمەك ۋازكەچمەك؛ قول ئۈزمەك.

قوللاپ خ. گىرە، كىرەچە.

قوللانما غ. قولداما (تاماق).

قولۇشتۇق ل. مۇھەببەت، سۆيگۈ.

قولى ئەمگەكلىك قۇ. قولى ئەگرى ــ ئوغرى.

قولى شور قولىدىكى نەرسىنى ھەدىسە بۇزۇپ ــ چېقىپ قويىدىغان ئادەملەرنى سۆپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قولى كۆكسىدە ئىتائەتمەن؛ "قارشى ئېلىش"، "ئالقىشلاش" مەنىلىرىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. م: بىز تەرەپكە بارسىڭىز، قولۇم كۆكسۈمدە.

قولى گۈل قە. قولىدا ھۈنىرى بار.

قولى گىرى غ. قولى گال.

قولى ئۇزۇك يوقسىزلىق، نامراتلىق.

قولنى كۆسەي، چېچىنى سۆپۈرگە قىلماق بىر ئىشنى جاپادىن قورقماي، جانىپىدالىق بىلەن ئىشلەشنى سۆپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىرىكمە.

قول يۇماق قە. بىرەر ئىش ــ ھەرىكەت ياكى ئادەمدىن ئالاقە ئۈزمەك.

قوناشماق قە. يۇرۇشمەك، ئەپلەشمەك، قولاشماق، ئوكۇشۇق بولماق. م: بۇلارنىڭ ئىشى قوناشماپتۇ؛ گەپكە گەپ قوناشمىدى؛ ئىشلىرىمىز ناھايىتى قونۇشۇپ كەتتى.

قوناق بەرمەسلىك غ. گەپنى سەۋرىچانلىق بىلەن ئاڭلىـ

ماسلىق. م: ياندىكى ئۆيدە ئىككى ئايال بىر بىرىنىڭ گېپىگە قوناق بەرمەي، غەزەپ بىلەن ۋاقىراشماقتا ئىدى.

قونداق[1] مىلتىقنىڭ دەستى (ياغاچ قىسمى).

قونداق[2] توخۇ، كەپتەرگە ئوخشاش قۇشلار قونىدىغان بالداق.

قوناق قىلماق غ. مېھمان قىلماق، كۈتمەك، قوندۇرماق.

قونچا قە. خۇنچە، تەخسە. م: قونچىلاپ چاي تۇتتى — چىنىنى تەخسە ئۈستىگە قويۇپ چاي تۇتتى.

قوۋۇشماق قۇ. يېپىشماق، جۇپلەشمەك، جەم بولماق.

قوۋۇق خ. مالنىڭ دوۋۇسۇنى.

قوۋۇقچى ت. ئىشكباقار، دەرۋازىۋەن.

قوۋۇل قە. قەرز، بېرىم. م: قەرز ـ قوۋۇللىرىنى تۆگەتتى.

قويـ كشه خ. قوي ـ پوي.

قويۇش بەرمەسلىك قۇ. ساقايماسلىق، ئوڭلانماسلىق. م: كېسىلىم ھېچ قويۇش بەرمەيۋاتىدۇ.

قويۇغاش پولو.

قۇتاتماق بەركەت بەرمەك، ئەسقاتماق، پايدا بەرمەك، ئۇنۇم بەرمەك، كارغا كەلمەك.

قۇچماق قۇ. ئېرىشمەك، ئالماق، ئىگە بولماق، قولغا چۈشۈرمەك.

قۇدۇغۇي قۇ. قۇدا، قۇداغۇي.

قۇرا ت. يۇڭ ياكى پاختا يېپتا توقۇلغان ياپىلاق ئاغامچا.

قۇراق قە. قۇراشتۇرۇلغان. م: قۇراق چاپان، قۇراق كۆرپە.

قۇراللىق قۇ. مەرگەن.

قورام قه. يوغان تاش (قۇرام تاش).
قۇرامساق قه. ئاتا-بوۋىسىدىن قېپقالغان كونا نەرسىلەر. م: ئۇنىڭ ئاتىسىدىن قالغان قۇرامساقلىرى كۆپ.
قۇرتقا ل. ئانىسىنىڭ ئانىسى، مومىسى. م: چىمەن قۇرتقا، ئايشە قۇرتقا.
قۇرما ئا. چوڭراق، ئۆي شەكلىدىكى كەپە.
قۇرماتام ئۇستىگە لاي سۇۋالغان قاشاتام.
قۇرۇت-قۇمۇرلۇق قۇ. قۇرۇت-قوڭغۇز، قۇرۇت-قۇمۇرسقا.
قۇرۇقشمال كۇ. دەرەخنىڭ چالا قۇرۇپ قېلىشى.
قۇرۇق هارۇننى ئەپقاچىدىغان قه. قۇرۇق پىو ئاتماق، ئاغزىدا شەھەر ئالماق.
قۇز[1] قه. قۇزغۇن، يىرتقۇچ. م: سېخىنىڭ بېغىغا قۇز كەلمەس (ماقال).
قۇز[2] خ. تەسكەي.
قۇشلىماق ت. قۇشنىڭ بېشىنى سىلاپ كۆندۈرۈۋالماق. كۆچمە: بېشىنى سىلىماق، ياخشىلىق قىلماق، خەيرىخالىق قىلماق، ئەكىلەتمەك، بەزلىمەك. م: ئالدىدا قۇشلاپ، كەينىدە مۇشتلايدۇ—ئالدىدا ماختاپ، كەينىدە تىللايدۇ (تەمسىل)؛ پاتەمخان ئەتىدىن كەچكىچە بالىسىنى قۇشلاپ ئولتۇرىدۇ.
قۇلاق غ. سۇ ئۆلچىمى (كىچىك بىر ئېرىق سۇ "بىر قۇلاق سۇ" دېيىلىدۇ).
قۇلاق قاقماق غ. ئاڭلىماق. م: ئۇ سۆزۈمگە قۇلاق قاقمىدى.
قۇلاق قېقىشماق ئۆزئارا ئۇقۇشۇۋالماق.

قۇلاقنىڭ توپىسىنى قېقىۋەتمەك سەگەك بولماق، ھۇشيار بولماق.

قۇلاقۇاغ ھارۋىنىڭ قۇلىغىنى بويۇنتۇرۇققا چاتىدىغان تاسما باغ.

قۇلاي ل. يىگىناغۇچ.

قۇلىغى تۆشۈك قۇلىغى ئۇزۇن، ھەممىدىن خەۋەردار ئادەمنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىر كەمە.

قۇلماق پۈتا ئىشلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ئۇنىڭ مۇسى (پىچۇخۇا).

قۇما قە. كەپتەرخانا، كەپتەر ياتقىغى (بۇ سۆز خوتەندە كەپتەر، توخۇ قاتارلىقلارنى سولاش ئۈچۈن تالدىن ياكى ياغاچتىن ئاراچ ـ ئاراچ قىلىپ ياسالغان يازلىق كاتەكنى بىلدۈرىدۇ).

قۇماق تازنىڭ يارىسى ئۈستىدىكى ئاپىياق نەرسە، باش كەپىگى.

قۇمباش قۇ. گەپدان، گەپپى تولا.

قۇمتېلى قۇ. "قۇمباش"قا ئوخشاش.

قۇمچاق خ. پاقا.

قۇمچاقيوتقىنى خ. پاقىيوپۇرمىغى.

قۇمچۆچەك قۇ. گەپپى تولا، گەپدان.

قۇمدىن يىپ ئەشمەك خام خىيال قىلىشنى، ھىلە ـ مىكىر ئىشلىتىشنى تەسۋىرلەشتە قوللىنىلىدىغان بىر كەمە.

قۇمساق ئا. قۇم ئارىلاش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇمساق يەرگە تاۋۇز تېرىدىم،
پىلەكلىرى تۆز.

سويملىرى پىشىپ قېپتۇ،
يارىم كېلىپ ئۇز.

قۇمساق "قۇمساق"قا ئوخشاش.

قۇمقازى غ. گېپى چۇۋالچاق، گېپى تولا.

قۇمۇلاق خ. قۇملۇق، قۇمسال يەر.

قۇنت غ. ئەستايىدىل، ئىنچىكىلەپ. م: قۇنتلاپ ئىشلىدى — ئىنچىكىلەپ ئىشلىدى.

قۇندۇزوت بىر خىل ئوت.

قۇۋ[1] ت. قۇرۇپ چېكىگە يەتمەك. م: قۇرۇپ قۇۋ بولماق.

قۇۋ[2] قە. ياپىلاق قىلىپ توقۇلغان ئىشتانباغ.

قۇۋانماق شاتلانماق، خوشال بولماق.

قۇۋۇرماق قۇ. بىلمەك، سۇركىمەك، غىردىماق. م: پىچاقنى قۇۋۇرۇش — پىچاقنى ئىتتىكلىتىش ئۈچۈن، ساپال ـ قاچىنىڭ تۈۋىگە غىرداش، سۇركەش، بىلەش.

قۇيرۇق چۆرىگۈچ كىشىنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغۇچى.

قۇيرۇق سىلىپ يۇرمەك ئىشنى چالا قىلىدىغان ئادەملەرنى سۇپەتلەشتە قوللىنىدىغان بىر ئىبارە. م: سىلىنىڭ ئىشلىرىنىڭ ئايىغى قاچان ئۈزۈلگەن، ھەر كۈنى قۇيرۇق سىلىپ يۇرگەنلىرى يۇرگەن.

قۇيقۇلاش قۇ. ئۇكلەش.

قۇيماق[1] قە. بۇ سۆز قۇمۇلدا چەلىپەك، تۇرپاندا پۆشكەل دەپ قوللىنىلىدۇ.

قۇيماق[2] خ. تۇخۇم تۇغماق. م: چارمېكسىيان بىرنى قۇيدى.

قۇيمۇچ قۇ. ساغرا، كاسا ("قۇيمۇش"مۇ دېيىلىدۇ).

قۇيمۇچۇق قۇ. تۇغۇر ("قۇيمىچاق"مۇ دىيىلىدۇ).
قۇيۇت ئوغۇت.
قۇيۇچ قە. پولات، گاڭ؛ كۆچمە: قۇۋۇەت. م: ئاتىلارغا بوغۇز بېرىپ پۇتلىرىغا قۇيۇچ باغلايلى.
قېپىشماق قۇ. تۇتاشماق (ئوت تۇتاشماق). م: ئوتۇن ھۆل ئىكەن، ھېچ قېپىشمايۋاتىدۇ.
قېتىقى ئۇيۇماسلىق كۆڭىلى قانائەت تاپماسلىق، ئېمىن تاپماسلىق.
قېرىسال خ. قېرى-چۈرى، قېرىپ كۈچىدىن قالغان كىشى.
قېرىم خەندەك، ئاكوپ، ئورەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆتەل بېشى تەنشىكدە،
تەسكەن ئوتۇن چاپتۇق بىز.
قېرىم بىلەن شەر سوقۇپ،
ئوتتۇرىسىدا ياتتۇق بىز.

(بۇ سۆز خوتەندە "قېيىم"، كۈچادا "قېزىم" دىيىلىدۇ).
قېسىرماق قۇ. قاسراق، قوۋزاق، پوست، شۇپەك.
قېقىندى چەتكە قېقىلغان، تاشلانغان، تاشلاندۇق، داشقال. م: جاھان قېقىندىلىرى — جەمىيەت داشقاللىرى.
قېيىغاچ قۇ. قارا ياغاچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قېيىغاچ يوپۇرماغى،
قاتمۇ-قات بولارىكەن،
خەقنىڭ يۇرتىغا بارسا،
مۇساپىر بولارىكەن.

قىتراتماق قىمىرلاتماق، مىدىراتماق. م: ئىگىگىنى قىتراتىپ

جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىدى.

قىتلانماق ئا. ئۇگەنمەك، كۆنمەك، ئادەتلەنمەك. م: قىتلانمىغان پىچاق — تېخى ئىشلىتىلمىگەن پىچاق.

قىپچا قۇ. گۈل بەرگى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تاغنىڭ بېشىدىن
سېرىلدىم تۇزگە،
قىزىل گۈلنىڭ قىپچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

قىچا چېچىلىپ كەتمەك ئۇرۇش-جىدەلىنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىگىنى، ئاداۋەتنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

قىدام كەكە چولدۇسى يوق كەكە. تاز قىزغا ئەر تاپماق — قىدام كەكىگە ساپ تاپماق (ماقال).

قىرتۇ قۇ. ئورۇق، ئاۋاق.

قىرتىش قۇ. يۇز-چىراي.

قىرتىشلىماق قۇ. غىردىماق. چاچنى ئۇستۇرا بىلەن بىر قېتىم چۈشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر قىرىش.

قىرچاڭغۇ جىق ئىشلەتكەنلىكتىن ئورۇقلاپ كەتكەن، قىرچىلىپ كەتكەن، قاشاڭ. م: قىرچاڭغۇ ئېشەك.

قىرچىلما قۇ. "قىرچاڭغۇ"غا ئوخشاش.

قىرچىلماق "قىرچىلما"نىڭ مەستەر شەكلى.

قىرغىن قۇ. دىدەك، تېجىمەل، كۈك، قۇل.

قىرقىچاچ قۇ. بالىنىڭ قوساقتىكى چېچى.

قىر-قىر قۇ. كۆپ، تولا، مىغ-مىغ. م: بازاردا قىر-قىر ئادەم، قىر-قىر مال.

قىرلىق قۇ. گەۋدىلىك، بويلۇق، بەستلىك.
قىرماق قۇ. قازان تۆۋى، قازاننىڭ تېگىگە چاپلىشىپ قالغان تاماق يۇقۇندىسى (بەزى جايلاردا "قىسماق"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىنداق ت. "قىرماق"قا ئوخشاش.
قىرمىزاق قۇ. تەكچە.
قىرىچە بولۇپ يۇرمەك قېيىنداپ يۇرمەك، تەتۇر قاراپ يۇرمەك، ماي تارتىپ يۇرمەك.
قىرىچە-تەگمەك قاتتىق تەگمەك. م: ئۇنى ئىزدەپ كەلگۈچە-لەرگە قىرىچە تەككەنلىگى... ("قىرىچە-يېنىچە تەگمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىرىق سۈيى قە. بوۋاق بالىنى قىرىق كۈن بولغاندا يۇيىدى-غان سۇ.
قىرىم يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن خۇرۇم.
قىر يېغى قۇ. چوڭ غەۋغا، قاتتىق ئۇرۇش.
قىز كۆرۈش قە. توي پۈتۈشكەندىن كېيىن، توي بولۇش-تىن ئىلگىرى قىزنى كۆرۈش نامىدا قىز تەرەپنىڭ ئۆيىگە يىگىت تەرەپتىن بىرمۇنچە كىشى بېرىپ بىر كۈن مېھمان بولۇپ كېلىش (شۇ كۈنى قىز كۆرۈنۈش بېرىدۇ).
قىزىل غ. چەشىلەنگەن بۇغداي.
قىزىلاڭ ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.
قىزىل بىجەش بىر خىل كۆكتات.
قىزىل قۇلاق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، يول بوي-لىرى، ئېتىزلىقلاردا ئۆسىدۇ ("شوخىلىك"مۇ دېيىلىدۇ).
قىزىل كۈس قە. ئەتىياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىڭ بىرى

بولۇپ، يېڭىچە 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ ، 21 ـ كۈنلىرىدىن باشلىنىدۇ. بۇ مەۋسۇم "چوكانتال" مەۋسۇمىدىن كېيىن كېلىدۇ، يەنى ئەتىياز پەسلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەۋسۇم ھىساپلىنىدۇ.

قىزىلموچلۇق قە. ئۇششۇقلۇق، مۇتەھەملىك.

قىزىمپلى غ. تويلۇق.

قىساڭ ت. جىلغىنىڭ تار يېرى.

قىسرەمدى غ. قىسىر كالىنىڭ موزىيى، قىسرەمدى، موزاي (بۇ سۆزنىڭ ئەسلى "قىسىر ئەمدى ــ قىسىر ئەمگەن موزاي").

قىسماق ئا. قۇشقاچ تۇتىدىغان توزاق.

قىسىل ئا. بوغاز (جۇغراپىيىلىك يەر تۈزۈلۈشى).

قىسىم قە. زۇلۇم، سىقىق، سىقىن.

قىسنىماق "قىسماق" پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. م: بالىلارنىمۇ قىسنىپ بۇ تاماق گېلىمدىن ئۆتمىدى.

قىش ـ قۇرۇن قە. قىش ۋاقتى. م: قىش ـ قۇرۇندا توقايىنىڭ جاڭگىلىدىن ئوتۇن ئەكەلگەن ئاسان ئىش ئەمەس (بەزى جايلاردا "قىش ـ قۇرۇ" مۇ دېيىلىدۇ).

قىشقىل غ. كىسلاتا. م: قىشقىللاش ــ كىسلاتالاشتۇرۇش.

قىغ ـ قات كۆ. قىغ ـ پىغ، قىغ. م: پاخالغا قىغ ـ قات ئارىلاشتۇرۇپ ئوغۇت ياساش.

قىقۇ ـ ماچۇ قۇ. ئولاش ـ چولاش.

قىقىراپ كۈلمەك قە. ماختانچاقلىق بىلەن كۈلمەك.

قىلچاق ئا. بوقۇسنىڭ ئاستى ياغچى بىلەن ئۈستى ياغچىنى چېتىپ تۇرىدىغان ياغاچ.

قىلچىق قىلدىن ئىنچىكە، تېتىشقا تومۇراق كېلىدىغان

تۈك.

قمدىماق ت. باستۇرماق، باستۇرۇپ قويماق، ئىچىگە پۈكۈپ قويماق. م: يوتقاننىڭ چۆرىسىدىن سوغاق كىرىۋاتىدۇ، قىمداپ قويغىنە ــ باستۇرۇپ قويغىنە.

قناق غ. قىناشتىن ھاسىل بولغان ئىز، يول.

قنماق غ. سۇنى جىراپ بىر ئىزغا چۈشۈرۈپ قويماق. م: ئوتنى پۈلسە، تۈتىشىدۇ، سۇنى قىنسا ماڭىدۇ (ماقال).

قياق ـ قۇ. قيا، قيپاش. م: ئىشىك قياق ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

قياق ـ ئىجرىق قۇ. ئوت ـ چۆپ.

قيىقلىق ئەگرىلىك؛ تەرسالىق. م: قيىق ئادەم ــ تەرسا ئادەم.

ك

كا پادىشا ياساۋۇلى، قوغدىغۇچى، قورۇقچى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىتلىرىڭنى دوغا ياراتتىڭ،
مۇشۇكلىرىڭنى كا.
ئىشىگىڭدىن ئالدى چۇجنى،
قانتى يوق سا.

كاپكاپ خ. مامكاپ.

كاتۇ خ. سانىدۇقلۇق كارۇات ("كات" مۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۈستەڭ بويىدا كاتو،
زەينەپخان دۇتا چاتو.
زەينەپخان دۇتا چاسا،
ئەلنىڭ ئاغزى ھاڭ قاتو.

كاج تالاشماق قە. كاجلىق بىلەن تالاشماق. م: ئارتۇقچە كاج تالىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

كاجۇۋا[1] قە. سۇكەن ــ ئارتما سۇۋەت (توكاك).

كاجۇۋا[2] خ. ئاشلىق ساقلايدىغان ئۇستى ئوچۇق ساندۇق.

كاچكۇل قە. قىش ۋاقتىلىرى مۇزلىغان كۆل ۋە دەريالار-

دىن سۇ ئېلىش ۋە بېلىق تۇتۇش ئۈچۈن ئېچىلغان تۆشۈك.

كاداك قۇ. هارۋا ئىزى (باشقا جايلاردا "كاتاك" دېيىلىدۇ).

كار خ. ئىش. كارغا چىقماق ــ ئىشقا چىقماق.

كارسان قۇ. كارساك، ياغاچتىن ئىشلەنگەن چوك تاۋاق (قۇمۇلدا ساپالدىن ئىشلەنگىنى "كارسان" دېيىلىدۇ).

كارگەر ئىشچى، تېخنىك، ھۈنەرۋەن.

كاساك قوراي غ. كاسىنى ئۆسۈملۈكى. م: سېنىك پاسىلىك ئاۋۇ كاساك قورايىنىك ئۈتتۇرى، مۇنۇ ئارىلىقمۇ مېنىك!

كاسكا كاسكاس، تولا گەپ قىلىدىغان ئادەم.

كاسۋال ئېكەك (قۇمۇلدا "كارىمگال" دېيىلىدۇ).

كاشا غ. قۇرا، يۇڭدىن ئىشلەنگەن ياپىلاق ئاغامچا.

كاككۇك سايرىدى خ. ياز پەسلىدىكى مەۋسۇملارنىك بىرى بولۇپ، يېڭىچە 5 ـ ئاينىك ئوتتۇرىلىرىدىن باشلىنىدۇ.

كاكىلماق قە. تۇخۇم تۇغماق (توخۇنىك تۇغۇشىغا قارىتىلىدۇ). م: توخۇ كاكىلدى ــ توخۇ تۇغدى. كۆچمە: قۇچقىغا ئالماق. م: زەينەپخان كەچكىچە بالىسىنى كاكىلاپ ئولتۇرىدۇ.

كاڭكا[1] خ. چوك سۆەت.

كاڭكا[2] ت. كاللەك، مونەك. م: لەغمەن كاڭكا بولۇپ قېپتۇ.

كاڭكىلماش ت. مونەك، كاڭكا. م: پولو كاڭكىلماش بولۇپ قېپتۇ.

كالا ـ كۆتە قە. مۇجمەل، تۇتۇق.

كالاك غ. ئەگرى، قىڭغىر ـ سىڭغىر، ئېگىلىپ كەتكەن، مايـ

ماق. م: هارۋىنىڭ چاقى كالاك بولۇپ قېپتۇ.

كالان خ. چوڭ، كاتتا.

كالتساق قە. قىسقا قونچلىق ئاياق. م: پۇتىدىكى كالتىساقنىڭ سىرتىغا لاي چاپلىشىپ، ئىچىگە سۇ تولۇپ قالغان ئىدى.

كالچاك چوڭ، يوغان، كېلەڭسىز. م: كالچاك ئېغىز ــ يوغان ئېغىز؛ كالچايماق ئاغزىنى يوغان ئاچماق؛ كالچىيىپ ئولتۇرماق ــ كېرىلىپ كېلەڭسىز ئولتۇرماق.

كاللىپەز زاسۇيىپەز.

كاللىگىر ئا. پاشنا. م: ئۆتۈگۈمنىڭ كاللىگىرى چۈشۈپ قالدى.

كاللىماشاك ئېلىشىپ كەتكەن، قالايمىقان، ئىگىز-پەس، ئوڭغۇل-دوڭغۇل.

كالۇ خ. تۇغمەننىڭ چاقپېلىگى تۇرىدىغان جاي (باشقا جايلاردا "كويلا" دېيىلىدۇ).

كالۇ بېشى خ. تۇغمەننىڭ نورىغا سۇ چۈشىدىغان جاي.

كامال خ. گىلەمنىڭ ئۆرۈشلىرىنى يۇرۇشتۇرىدىغان كالتەك.

كانار خ. گىلەمنىڭ چۆرىسىدىكى پارالىل سىزىقلارنىڭ ئارىسى.

كانتۇ قۇ. ئوغرى. م: كانتۇ مۇشۇك.

كانجا قە. توڭ سۇ. م: كانجىلماق ــ ئېتىزغا توڭ ياتقۇزماق.

كاندىك قە. پارچە، بۆلەك، كىچىك ئېتىز. م: بىر كاندىك يەر ــ بىر ئېتىز يەر.

كان ئوچاق خ. تاماقنى پىشۇرۇپ بولۇپ نان ياقىدىغان ئوچاق.

كانىينىكەرمەك غ. ۋاقىراپ-جاقىراپ سۆزلىمەك.

كاھ قۇ. ئاتنى كەينىگە شوخشتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىملىق سۆز (بەزى جايلاردا "ساھ" دېيىلىدۇ).

كەپ[1] قۇ. قېلىپ (كېسەك قېلىپى)؛ يەڭلىك (نان ياقىغاندا قولغا سالىدىغان).

كەپ[2] ل. تور توقۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ ئەسۋاپ.

كەپە قۇرغاق، تاشلىق يەرلەردە پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك ("كەبىر"، "بۆرە سويىمىسى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

كەپىش ئا. خام كېسەك.

كەتىل قە. دۇمبىگە ئارتىپ نەرسە توشۇيدىغان سايمان.

م. دۇمبىلىرىگە كەتىل بىلەن يوغان تاش تۇز ئارتىلغان.

كەتمەك قە. بوۋاقلارنىڭ چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ مېڭىشى. م: رەنا قىز چوڭ-چوڭ كەتەيدىغان بولۇپ قېپتۇ.

كەتۋال قە. يېتىم ئاقساقال ("كېتىۋال" مۇ دېيىلىدۇ).

كەچتە-پاتتا قە. كەچتە، كەچ ئەتراپىدا، كەچقۇرۇن.

كەرگە قۇ. كىگىز ئۆينىڭ ياغاچ شادىلىق تېمى.

كەك قۇ. ئۆچ، ئىنتىقام، ئاداۋەت، تەنە. م: يامان خوتۇن ئوسەكچىل كېلىدۇ، يېتىم بالا كەكچىل (ماقال).

كەڭكى قۇ. دانلىق زىرائەتلەرنىڭ چاردىدىن كېيىنكى قالدۇق قىسمى.

كەلپىغۇن قۇ. "كەپە" گە ئوخشاش.

كەلگۈندى قو. كەلگۈچى.

كەمچەك ل. كەمچەن ئۆلچەم، سۇيۇقلۇق ئۆلچىگۈچ.
كەمشۇك ئاغزى مايماق، مايماق ئېغىز؛ چىسسىز بولغانلىقتىن، كالپۇكلىرى ئىچىگە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھالەت.
كەنە خ. گىلەم دۇكىنىنىڭ ئۇستى تەرىپىدىكى ياغاچ.
كەيلۈك قۇ. كالا بىلەن قوتازنىڭ چېتىلىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ئەۋلات بودا.
كوتىرناق قە. بىر قېتىم چىقىپ كېتىپ قايتىدىن ئۆسكەن تىرناق.
كوچا قە. بۇغداي ياكى قوناق يارمىسىدىن تەييارلانغان سۇيۇق تاماق (بەزى جايلاردا "كۆچە"دىيىلىدۇ)
كودەي ل. قومۇش.
كوراچ نان قە. تاشتەك قېتىپ كەتكەن نان (قۇرۇپ تاراقـشىپ كەتكەن جۇۋىنمۇ كوراچ جۇۋا دىيىلىدۇ).
كوسا قە. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇتاق، يوپۇرماق ياكى چېچەك چىقىرىدىغان تۇگۈرچەك يېرى، بىخ.
كوساتماق قە. تۇغماق، بوشانماق.
كۆكۈر ت. سۇدان، سۇ قاچىسى.
كوكۇنە تىرناق گۆشلىرىنىڭ يىرىڭلىشى.
كوكۇنچىلىق غ. ئۇششاق-چۈششەك خىزمەت؛ ئاۋارىچىلىق. م: بەش بالىنىڭ كوكۇنچىلىغى بىلەن ئۆتۈۋاتىمىز.
كوكىرام غ. سۇنىڭ ئېگىزلىكتىن چۈشىدىغان جايى.
كوكىكالاك قۇ. "كاكىكا" غا ئوخشاش.
كولدۇر غ. پەرق ئېتىش ئىقتىدارى كەم بولغان، ئويلىماي ئىش قىلىدىغان ئادەم.

كولما ياڭاق خ. پوستى قېلىن، مېغىزىنى پىچاقتا كولاپ ئالىدىغان ياڭاق.

كوۋا قە. موزدوزنىڭ چەم ــ كۆنلەرنى سوقۇپ تۈزلەيدىغان، چىڭىتىدىغان ئەسۋاۋى. كوۋا بۇرۇن ــ بۇرنى كوۋىغا ئوخشايدىغان ئادەم. م: قاتارنىڭ ئالدىدا كوۋا بۇرۇن، كالاكۆز، قارا ساقال، يوغان قورساق بىرسى ئاتلىق مۇڭدەپ كېتىپ باراتتى.

كويلا قە. "كالو" غا قارالسۇن.

كۈتكويلۇق قە. سۈرۈشتە قىلماق، كوچىلىماق. م: بۇ ئىش كىشىلەردە ئېنىق گۇمان پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئانچە كۈتكويلۇق قىلىشمىدى.

كۈتلا غ. نەق، دەل. م: كۈتمۇ ـ كۈت ــ ئوپ ـ ئوخشاش.

كۈررەك قە. كۆكتۆش، يالاڭتۇش.

كۈرسۈك ئىت، بۆرىلەرنىڭ كۈيلىگەن ھالىتى. م: كۈرسۈك ئىت، كۈرسۈككە كىرگەن ئىت، كۈرسىغان ئىت (بەزى جايلاردا "كۈسۈك" دېيىلىدۇ).

كۈسكا چاشقان ل. چاشقاننىڭ بىر خىلى.

كۈس ـ كۈس ئۇششاق سۆز، غەيۋەت ـ شىكايەت.

كۈكۈن نەۋرە خ. چەۋرىنىڭ بالىسى.

كۈلۈڭ قۇ. دېدەك، تېجىمەل، قۇل ئايال.

كۈلاڭ ل. ئوچاقنىڭ كۈل چۈشىدىغان يېرى.

كۈلۈڭ "كۈلاڭ" غا ئوخشاش.

كۈننۇس خ. پىخسىق، بېخىل.

كۈۋۈك كەپتەر كاتىكى.

كۆپچمەك كۆپـمەك، ئىشـشـماق، ئـۆرلـمەك. م: ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزى كۆپچپ قېپتۇ؛ دەريانىڭ سۈيى خېلى كۆپچۈپتۇ.

كۆپسمەك قۇ. ئەزۈەيلـمەك، ئەدەپ كەتـمەك، سەكـرەپ كەتمەك (خاپا بولۇپ).

كۆپۈك[1] قۇ. ئاچچىق، دەرت.

كۆپۈك ت. ماغزاپ.

كۆپۈنكى قۇ. كۆپـتۈرمە، دۆڭـگە، بۆرتـمە. م: كۆپـۈنـكى ئەينەك.

كۆتەكباش قە. پۈچـەك باشاق (بەزى جايـلاردا "كۈلتۈك-باش" دېيىلىدۇ).

كۆتەل قۇ. بەل (تاغنىڭ)، داۋان.

كۆتۈرۈم قۇ. قۇچاق، يـۈدۈم. م: بىر كۆتـۈرۈم ــ بىر قۇچاق.

كۆتۈك قۇ. پادىچىلارغا بېرىلىدىغان ئىش ھەققى.

كۆتۈەللىك قۇ. قۇشقۇن.

كۆتىرەم ئورۇق، ئاجىز. م: كۆتىرەم بولۇپ قالماق ــ ئورۇق-لاپ ئاجىزلىشىپ كەتمەك، ئاتلار كۆتـرەم بولۇپ قېلىـپ، تىرىنىمۇ تارتالمايدىغان بولۇپ قالدى.

كۆتىنىڭ پېرىسى تۇتماق رەنـجـپ قېـيـىـدىـماق، تەتۈر قاراپ يۈرمەك.

كۆجۈن قە. ئاۋات، توپ، زىـچ، قويۇق (بەزى جايـلاردا "كۆجۈم" دېيىلىدۇ). م: كۆجـۈن مەھەلـلە ــ توپ، ئاۋات مەھەللە.

كۆچە قۇ. خوتۇن، رەپىقە. م: كۆچىلىرى ئامانمۇ ــ رەپىقـ-

لىرى ئامانمۇ؟

كۆچە قاينىماق قۇ. پاتپاراق بولماق، قالايمقانلاشماق، پۈ-قۇرلاپ كەتمەك.

كۆچكۈن قاتتىق جىسىمنىڭ **يېرىلىشى**، پارچىلىنىشى. م: قار كۆچكۈنى، تاغ كۆچكۈنى.

كۆچۈرمە ئېرىق خ. يول ياكى جىلغىنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان كۆتەرمە ئېرىق.

كۆچ يول غ. چارۋا مالىلارنى يايلاقتىن قىشلاققا ياكى قىشلاقتىن يايلاققا كۆچۈرۈلىدىغان يول (لېنىيە).

كۆرپىچەك خ. بالا كۆرپىسى، يۆگەك.

كۆرتە قۇ. كۈدە؛ سۇدان (باكالاشكا).

كۆركۈتمە ل. كوزا-كوزاك، كۆز-كۆز.

كۆرگە ل. چۆلدە ئۆسىدىغان يانتاقسىمان بىر خىل ئۆسۈملۈك.

كۆرۈشمەك قۇ. ئۇچرىشىم بەرمەكِ، پايدا قىلماق. م: بۇ كېسەلگە ھېچقانداق دورا كۆرۈشمىدى (بەزى جايلاردا "كىرىشمەك" دېيىلىدۇ).

كۆزگۈنەك ل. كۆكسىنەك (جاغالۇاي تېپىدىكى بىر خىل قۇش).

كۆزىگە ئۇلگەك كىيۈالماق كۆزى ساق تۇرۇپ كۆرمەي قالغانلىقنى، تونۇماي قالغانلىقنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدۇ.

كۆزىگە ماي تولماق ھاللىنىپ قالماق.

كۆسەك كۇ. كېشىزنىڭ مايسا دەۋرىدىن كۆسەك تۈتۈش دەۋرىگىچە بولغان دەۋرى.

كۆشۈك كۈلادىن توقۇلغان تور قاپ (تاغار).

كۆشۈگە قۇ. پەردە، چىملدىق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يىغلىماڭ قىز، يىغلىماڭ قىز،
تويۇڭىز بولدى.
ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە،
ئۆيىڭىز بولدى.

كۆك[1] قۇ. كۆكتات؛ كۆكەمە، ئۇشۇق. م: كۆك چۆچۈرىسى؛ نىمىدىگەن كۆك بالا ــ نىمىدىگەن ئۇشۇق بالا.

كۆك[2] قۇ. قىشلىغى قاچىدا ئۆستۈرۈلگەن مايسا. م: كۆك مەشرەپى (بۇ مايسا بەيىت بىلەن بىراۋغا تۇتۇلسا، شۇ كىشى ئۇنى ئېلىپ مەشرەپ قىلىپ بېرىدۇ؛ ئۇ يەنە بىر كىشىگە تۇتىدۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ مايسا ئەتىيازغىچە ئايلىنىدۇ. بەيىتتە مۇنداق كەلگەن:

گۈل ـ چېچەكلەرگە ئۇراپ كۆكنى توتۇم ئالسىلا،
دۇنيا دىگەن كارى چاغلىق يىراققىنە قويسىلا.

كۆك ئانا مومىسىنىڭ ئانىسى.

كۆكەر ل. سۇ قاچىسى، سۇدان (تۇرپانىدا "كۆكۈر" دىيىلىدۇ).

كۆك ئەمەن يول بويلىرى ۋە ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

كۆك پىشت ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

كۆك تاشقا مىنمەك مەقسەت ـ مۇرادىغا يەتمەك.

كۆكتالغۇ قە. توك ـ توك قۇش.

كۆكچى كۆكتات تېرىغۇچى دىخان.

كۆك چېچەك ئېتىزلىق، يول بويىلىرى ۋە جىلغىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل دورا ئۆسۈملۈكى.

كۆكسار سارنىڭ بىر خىلى.

كۆكسۇ قۇ. يۆتەلگەك، زىققا، كاناي ياللۇغى.

كۆك سۇيى قە. بۇغداينىڭ كۆكلىتىش ئۇچۇن قويۇلىدىغان تۇنجى سۇ.

كۆكسىمەك غ. گەپ تالاشماق، گەپ تەگەشمەك، ئەزۇەلىمەك.

كۆكلىمەك[1] تىكىمچىلەرنىڭ رەسمىي تىكىشتىن بۇرۇن بەلگە سىلىش ھىساۋىغا شالاڭ تىكىپ قويۇشى.

كۆكلىمەك[2] ت. ئاسمانغا كۆتىرىلىمەك. م: گۇلەڭگۈچتە كۆكلەپ ئۇچماق، ئۇچار قاناتلار كۆكلەپ ئۇچماق ــ ئىگىز ئۇچماق؛ سەكرىمەك.

كۆكنار ئەپيۇن.

كۆك ئۇچەي ئا. ۋاقىراپ سۆزلەيدىغان (ئادەم).

كۆكۇشكەن قۇ. كەپتەر.

كۆكۇيشى مىراپ، سۇ باشقۇرغۇچى. ئاتاڭ كۆكۇيشى بولغىچە، ئۆيۈڭ سۇ بېشى بولسۇن (ماقال).

كۆكىمەك غ. تەگمەك. م: ئۇنىڭغا كۆكەپ قان قىزارتىشنىڭ ھاجىتى يوق.

كۆكىنەك قۇ. جاغالۇاي تىپىدىكى بىر خىل قۇش، بېيىتتە مۇنداق كەلگەن:

تام بېشىدا ئىككى پاختەك.
ئوتتۇرىسىدا كۆكىنەك.

كۆك ئىنەك سۈتى ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىدە كېسەللىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىنىدىغان ئېشەك سۈتى "كۆك ئىنەك سۈتى" دېيىلىدۇ. م: كۆك يۆتەلگە كۆك ئىنەك سۈتى ئەم بولىدۇ.

كۆكيار ل. ياۋا ئېشەك.

كۆگە قۇ. ياغاچ كۆيۈندىسى، ياغاچ كۆمۈر، قازان قارىسى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قۇم قازان تۈتقان بىلەن،
قولۇمدا يوقتۇر كۆگىسى.
يار ئۈچۈن يىگەن تاياقنىڭ،
دولامدا يوقتۇر يارىسى.

كۆگەل قۇ. ئەركەك ئۆردەك.

كۆگەن سېغىن ۋاقتىدا بىرقانچە ئوغلاق ۋە قوزىنى قوشۇپ باغلايدىغان باغلاق.

كۆگەشمەك كۆگەنگە باغلىماق.

كۆڭلى چىگىلمەك كۆڭلى ئاغرىماق. م: كۆڭلىڭىز چىگىلگىدەك بىر ئىش بولغانمىدى؟

كۆڭلى سۈيۈق شاللاق، گېپىدە تۇرمايدىغان، ئالىقاپ. م: ھە، مېنى شۇنچە كۆڭلى سۈيۈق قىز دەپ چاغلىدىڭىزمۇ؟ مەن ئانداق گېپىدە تۇرماي يېنىۋالىدىغان قىزلاردىن ئەمەس!

كۆڭۈل تاۋارەن غ. خاتىرجەم. خالىغىنىچە.

كۆل قۇ. گۈلدۈرماما.

كۆلەڭگۈچ قۇ. كۆلەڭگە، سايە.

كۆلۈك ئۇلاق، ئىش هايۋانلىرى.
كۆلۈگەچ ل. شولا. م: ئايىنى كۆلۈگەچىسى ــ ئايىنىڭ شولىسى.
كۆمەك[1] جەمەتلىك، بالا ـ چاقىسى يېيىلغان.
كۆمەك[2] غ. ياردەم. م: كۆمەكلەشمەك ــ ياردەملەشمەك.
كۆمەل تاش كۇ. ئىشلەنمىگەن تەبىئى تاش (بەزى جايلاردا "تاختاتاش"، "شىبەنتاش"نى كۆرسىتىدۇ).
كۆنەك قە. كۆنگەن. ئۇگەنگەن، ئادەتلەنگەن، كۆندۈرۈلگەن (بەزى جايلاردا "كۆنۈك"مۇ دېيىلىدۇ).
كۆنەلگۈلۈك ئا. كۆنەلگە، قېتىق ئېچىتقۇسى.
كۆندۇ قۇ. ئېدىر ئارىلىغدىكى يامغۇر سۇيى ئاقىدىغان چوڭ جىلغا.
كۆندۈك قۇ. سېغىزدىن ياسالغان سانىدۇق، ئىچىگە ئاشلىق ياكى كىيىم ـ كېچەك سېلىنىدۇ.
كۆۋە ئا. كۆرپە.
كۆۋۈلگۈچ ل. ئات، ئېشەك، خېچىر ئېغىنايدىغان يەر.
كۆيە ئا. ياغاچ كۆمۈر، ياغاچ كۆيۈندىسى.
كۆيەك قە. مۇھەببەت، سۆيگۈ، ئىشق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئۆينىڭ ئارقىسى خامان،
شامال ئۇچۇرار سامان.
نادان باللار بىلمەيدۇ،
هەممىدىن كۆيەك يامان.

كۆيدۈرمە قاش قۇ. ياسىما قاش، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

كۆيۈكۈش ئىچ-ئىچىدىن كۆيۈكۈپ يىغلىماق.
كۆيۈم كۆيۈنۈش. م: سېنىڭ بالىغا كۆيۈمۈڭ يوق؛ كۆيۈمى يوق تۇققانىدىن يات ياخشى، ئىسسىغى يوق كاڭدىن كات ياخشى (ماقال).
كۆتەك ئۆي قۇ. بىر ئېغىزلىق ئۆي.
كۆجە قۇ. شاڭ، ئىسرىق.
كۆچتۆڭگۈر ت. كۆچلۈك، كۆچكە تولغان. م: ئۇ ناھايىستى كۆچتۆڭگۈر ئادەم.
كۆچ سالماق قە. كۆچ سەرپ قىلماق، تىرىشماق.
كۆرە ت. ھويلا، قورا.
كۆرەك[1] قۇ. ياخشى پىشقان، چىرايلىق، كېلىشكەن، قامەلاشقان: ئەجەپ كۆرەك قوغۇن ئىكەن؛ كۆرەك ساڭزا ــ ئوخشىغان ساڭزا.
كۆرەك[2] قە. تاغاق (ئادەمىنىڭ دولا سۆڭىگى. م: نېپىز پەشمەتتىن ئۇزۇن قەددىنىڭ ئىككى كۆرىگى داردىيىپ چىقىپ تۇراتتى.
كۆرەك تۇماق قە. تاشلانمىغان تۇماق.
كۆرەك جۇۋا غ. تاشلانمىغان جۇۋا، ئۆڭ جۇۋا.
كۆرك جۇۋا.
كۆركى يېشىلمەك تۇتۇلغان كەپىي ئېچىلىپ كەتمەك.

كۈرمەك يوپۇرمىغى شالغا، مۇسسى تېرىقىقا ئوخشايدىغان ئۆسۈملۈك (بەزى جايلاردا "كۈمەك"مۇ دېيىلىدۇ).
كۈرۈك يۇلغۇنغا ئوخشايدىغان چاتقال تېپىدىكى ئۆسۈملۈك.
كۈزەيمەك يەڭگىللىمەك، بالا تۇغماق، بوشانماق.
كۈشۈك خ. يوشۇرۇنىدىغان جاي.
كۈلتۈك قار غ. كۈلگە ئوخشاش يۇمشاق ۋە بىر يەرگە توپلىنىپ قالغان قار. م: كەتمەن بىلەن كۈلتۈكلەرنى چاناپ يول ئاچتى.
كۈلدە كۆمەچ بولماق قە. پايپېتەك بولماق. م: ئەتىدىن كەچكىچە كۈلدە كۆمەچ بولۇپ ئىشلىسەڭ، يە خېنىم رازى بولمىغان، يە بېگىم.
كۈلگۈنچەك جىق كۈلدىغان.
كۈلگۈن چىراي كۈلۈپ تۇرغان چىراي.
كۈنچەك قە. ياقا. م: ئىچ كۆينىگىنىڭ كۈنچەكلىرى يىرتىلىپ كەتكەن.
كۈنچۈك قە. "كۈنچەك"كە ئوخشاش.
كۈنچېچەك ل. ئاپتاپپەرەس، ئايغا باقار.
كۈن دىسە كۈزى، ئاي دىسە ئاغزى بار ئايالىلارنىڭ ناھايىتى چىرايلىقلىغىنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان بىر سۆز.
كۈن يۈرۈش قۇ. جەنۇپ.
كۈيەك غ. قوچقار ۋە تېكىلەرنىڭ ئالدىغا تارتىپ قويۇلىدىغان كىگىز شالدۇرۇق.
كۈيمەسلىك قە. چىداپ تۇرالماسلىق، تاقەت قىلماسلىق.

م: خيالىنى ئاياغلاشتۇرۇشقىمۇ كۆيمەستىن، چاچراپ ئۇرنىدىن تۇردى. ئۇ ياتاققا كىرىپ كەشنى سېلىشقىمۇ كۆيمەي كارۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ئۈيقۇغا كەتتى.

كۆيمۇنۇش قۇ. شۇغۇللىنىش، ئەمەك بولۇش.

كۆيىباش قارا كۆيە (كۆممەقوناقتا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك).

كۆيۈ ئەر (خوتۇن كىشىنىڭ ئېرى). م: سىڭلىمنىڭ كۆيۈسى.

كېپىلماق قو. تولا يىغلىماق (بالا)؛ تولا گەپ قىلماق. م: ھەجەپ كېپىلىغاق بالىكەن ــ ھەجەپ يىغلاڭغۇ بالىكەن؛ ھەجەپ كېپىلاپ كەتتى ــ ھەجەپ تولا گەپ قىلىپ كەتتى.

كېچىرىملىك غ. ئەپۇچان.

كېر غ. جەدۋەل بىلەن تورۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاتنىڭ تۇسى ــ رەڭگى.

كېرەجىمەك قۇ. ئىشكىنى توساپ تۇرۇۋالماق (باشقا جايلاردا "كېرەلمەك" دېيىلىدۇ).

كېزو غ. گېزەكچىلىك، نۆۋەتچىلىك.

كېسەر قە. كەسكىن ئىش قىلىدىغان ئادەملەرگە قويۇلىدىغان لەقەم. م: تۇيغۇن كېسەر، ئابدۇرېھىم كېسەر.

كىسسە ئا. غەيۋەت ـ شىكايەت.

كېككەيمەك غ. غورۇرلانماق، تەكەببۇرلانماق.

كېكتىمە قۇ. تەنە، ھەجۋى، ياپتا گەپ. م: كېكىتىپ گەپ قىلماق ــ تەنە بىلەن تەككۈزۈپ گەپ قىلماق.

كېلەپ خ. مالنى تېز سەمرىتىدىغان بىر خىل ئوت.

كېيىنلىك كەلگۈسى، ئىستىقبال، ئاقىۋەت. م: ئانا ئولتۇرسا ـ

قوپسا بالسىنىڭ كېيىنلىگىنى ئويلايدىكەن.

كى قو. سۆز ئاخىرىسىغا قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان تەكەللۇپ قوشۇمچىسى. م: يىمسەكى، كىرسىلەكى، دىسلەكى، قىسلاكى.

كىپت قە. دائىرە، كۆلەم، تۇرق. م: يۈزىنىڭ كىپتى سەل كىچىكرەك بولسىمۇ، لېكىن چوڭ روشەن كۆزلىرى ئەتراپىغا ئىنتىلىپ-ئىنتىلىپ قويىاتتى.

كىتە-مىتە خ. ئۇششاق-چۇششەك ئىشلار، چەكسە-چۈككە ئىشلار.

كىچىك بەھەك خ. پىللە قۇرۇتىنىڭ ئۇچىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى،

كىن ئاداۋەت (بىراۋغا دىلدا ساقلانغان خاپىلىق، نارازىلىق). م: كىن ساقلىماق ــ ئاداۋەت ساقلىماق.

كىرتىك كومىك، كەمشۇك، كەمتۈك: كىرتىك چىنە ــ كەمتۈك چىنە.

كىرىشەك ل. تاڭلاي.

كىرىش تاسما غ. تىللاش سۆزى.

كىشى-قارا بىر كىم، بىراۋ.م: كىشى-قارا كۆرۈپ قالمىسۇن.

كىشى قويماق ئەلچى قويماق.

كىشىگە قۇ. موتىۋەرلەرنىڭ داستىخىنىدىن ئاشقان تاماق.

كىلتان خ. دەرىزىنىڭ قانىتىنى تىرەپ تۇرىدىغان تۆمۈر ئىلغۇچ.

كىلمەك غ. يىپنىڭ بىر ئۇچىنى تارتىش بىلەنلا يېشىلىپ كېتىدىغان قىلىپ باغلانغان بىر خىل باغلاق. ماقالدا مۇنداق كەلگەن: پاكار تاغ يايلاققا ياردىماس، قىسقا يىپ كىلمەككە

("كىرمەك"مۇ دېيىلىدۇ).

كىلىت قۇ. ئاچقۇچ، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر قەپەز ئىگىز يەردە،
كىلىتى بەگدە.
ئىچىدىكى چاپسىزنىك،
گۇناسى نەدە.

كىمىرلەنمەك پۈچۈلماق، يېيىلمەك. م: دېگىز شاماللىرىنىك تەسىرى بىلەن كىمىرلەنگەن تاقىر دۆڭلۈك.

كىنىمەك غ. ئەسلىمەك، سېغىنماق، ياد ئەتمەك.

كىۋە ئا. كىرپە.

گ

گالزاڭ ئەقىلسىز، دۆت.
گاجاڭ غ. ماڭقا.
گاداي خ. كۆچمە: ئادەم، كىشى (بۇ، "ئادەم" دىگەن سۆزنىڭ كىچىكلىتىلمە، ئەكىلەتمە ياكى چۆكۈرمە ئاتىلىشى).
م: ئاۋۇ گاداي ــ ئاۋۇ ئادەم...
گارا قۇ. پاسكىنا، قاسماق. م: كۆينىگىنىڭ ياقىسى گارا بولۇپ كېتىپتۇ.
گاراق ت. خۇددىنى بىلمەسلىك، ھۇشسىزلىنىش. م: گاراق مەس ــ قاتتىق مەس.
گاراڭ گاڭگىراق ــ گاڭگىراپ قالغان، بىخۇتلۇق؛ گاس ــ قۇلۇغى ئاڭلىماس بولۇپ قالغان.
گازىن كۇ. يەملىك، دانلىق، بوغۇزلۇق؛ كەپتەر توخۇغا ئوخشاش جانۋارلارنىڭ گېلىدىكى دانلىغى. م: كەپتەرنىڭ گازىنى ــ كەپتەرنىڭ دانلىغى.
گاستاڭ ئا. ئاپتاپپەرەسنىڭ گەردىشى (بېشى).
گاس چىقماق قە. نەرسىلەرنىڭ يارامسىز، سۈپەتسىز بولۇپ چىقىشىغا قارىتىلىدۇ. م: ئىشلەنگەن مەشلەر ئون كۈن ئوت قالسىمۇ ئالقاننى ئىستالمايدىغان گاس چىقتى.

گاشات قۇ. غەم، ئەندىشە. م: بۇ ئىشتىن تولا گاشات قىلماڭ.

گاڭ ـ گالاس قۇ. گاراڭ، گاراخ، باش ئايلىنىش. م: بېشىم گاڭ ـ گالاس بولۇپ قالدى ـــ بېشىم گاراڭ بولۇپ قالدى؛ قۇلىغمنى گاڭ ـ گالاس قىلۇەتتى ـــ قۇلىغمنى گاراڭ قىلۇەتتى.

گالۋاڭ دۆت، ھاماقەت، كومشا، ئېلىشاڭغۇ.

گالۋاڭ قىلماق ئېلىشتۇرماق، قايمۇقتۇرماق، ئەخمەق قىلماق.

گەجگە سۇ بۇغدايغا قويۇلىدىغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇ.

گەجگىلمەك غ. قايتىلماق (ئاختارمىغا بىرىنچى قېتىم قويۇلغان سۇدىن ئانچە ئۆتمەي يەنە سۇ قويۇلسا، "گەجگىلىدى" دىيىلىدۇ).

گەز سۈتكە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ قازان تېگىگە يېپىشىپ قالغان قالدۇغى.

گەزلەشمەك كۇ. ئۇچراشماق، م: كوچىدا ئۇنىڭ بىلەن گەزلىشىپ قالدىم.

گەزنە قە. نان ياقىدىغان رېپىدىنىڭ بىر تۈرى (ھەمەك نان ياقىدىغان دۇگىلەك رېپىدە).

گەكسى غ. قېلىن، تەمەخور، داپشاق.

گەكىلمەك ت. ئىككى پۇتىنى نۆۋەت بىلەن دەمۇ ـ دەم كۆتىرىپ ماڭماق.

گەللە قۇ. گەدەن، گەجگە.

گەلۋۇر قۇ. قېلىن، يۇزى قېلىن (تىللاش سۆزى).

گەم[1] قۇ. دەرت، ئاغرىق.
گەم[2] قە. تۇتۇق. م: ھاۋا گەم ئىدى.
گولمۇش گومۇش، پاكقۇش.
گويا مەلھەم دورا (يەل ئاغرىقلىرىغا چاپلاپ داۋالايدىغان دورا).
گۇك غ. غۇم. م: قوسغىكدا گۇك ساقلىما.
گۇگا[1] خ. شارپا.
گۇگا[2] غ. غۇۋا، تۇتۇق، ئېنىق بولمىغان.
گۇك ـ مۇك خ. پاراكلىشش، ھال ـ مۇك ئېيتىشىش. م: گۇك ـ مۇك ئولتۇرايلى ـــ پاراكلىشپ ئولتۇرايلى، گۇك ـ مۇك ماكايلى ـــ پاراكلاشقاچ ماكايلى (بەزى جايلاردا "گۇگۇر ـ مۇگۇر" دىيىلىدۇ).
گۇلا خ. گۇلە، ئۇرۇك قېقى.
گۇم بولماق ت. ھالاك بولماق، ئۆرۈلۈپ چۈشمەك، يىقىلىپ چۈشمەك.
گۇندا خ. ئەتلەسنىڭ ئۆرۈشلىرى ئۆتكۈزۈلگەن چوك ياغاچ.
گۆدەگە قۇ. ئوكدا. م: ئۇ گۈدەگسىگە چۈشتى ـــ ئوكدىسىغا چۈشتى.
گۆدىش تاپماق قۇ. ئەپ تاپماق، كۆنۈكمەك.
گۆسمە قۇ. غەيۋەت ـ شىكايەت.
گۆكۈ ل. بېلىق تۇتىدىغان قارماق.
گۆلەك غ. دەريالارنىڭ چۆگىلەپ، ئاقماي تۇرۇۋالىدىغان يەرلىرى، قاينام.

گۆلمۇ ل. بىلىق تۇتىدىغان تور.
گۆمۇرۈلمەك كۆمتۇرۈلمەك، ئويۇلۇپ چۈشۈپ كەتمەك.
گۆپسەيمەك غ. ئىششىپ قالماق، كۆپىشىپ قالماق.
گۆدرەت قۇ. گۇمان، شەك. م: كۆڭلۈمگە گۈدرەت چۈشتى ــ كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى.
گۆرەن كۆپۈرمەك يۇز-بويۇنلىرىنى قىزارتماق، قىپ-قىزىل قىزىرىپ بوغۇلماق، ئاچچىغى كەلمەك.
گۆر-گۆر غ. لاپ ئارىلاش سۆزلەيدىغان، چوك سۆز-لەيدىغان.
گۆلەش خ. سۆرەلمە، هورۇن.
گۆلەمشۈا قۇ. گۈلى ھەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل گۈل.
گۆلدان قۇ. تەشتەك، گۈل تەشتىگى.
گۆلدۈرمە خ. كىچىك شاقىراتما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز تۇگمەنگە نو قويدۇم،
پەس تۇگمەنگە گۈلدۈرمە.
ھەرقانچە ئەلەم تارتساڭ،
دۇشمىنىڭگە بىلدۈرمە.

گۆلگۈم قۇ. زەپىرەڭ.
گۆلگۈن قۇ. زاراڭزا چېچىگى.
گۆلىچى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.
گۈن ل. چوڭقۇر، تېرەن (باشقا جايلاردا "نۇر" مەنىسىدە كېلىدۇ. م: چىرايىنىڭ گۈنى يوق ــ چىرايىنىڭ نۇرى يوق.
گېزەرمەك يۇزىنى قىلىن قىلماق.

گېزەك غ. نۆۋەت. گېزەكلىشىپ ئىشلىمەك ــ نۆۋەتلىشىپ ئىشلىمەك.

گېلىكتەمەك ل. گىرە سېلىپ تۇتماق.

گىجىك ت. قاشاق، ھەركىتى سۇس. م: ئۇ ناھايىتى گىجىك ئىش قىلىدۇ.

گىجىڭلىماق ت. ئىككىلەنمەك، بىر قارارغا كېلەلمەسلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك.

گىچا ئىلاتماق خ. كۆز ــ كۆز قىلماق.

گىدە خ. بۇدرە، بۇجمۇر.

گىدىگەي غ. ھاكاۋۇر، گىدەيگەك.

گىردىيىپ قالماق غ. ئورۇقلىغانلىقتىن ياكى ئاغرىقتىن كۆزى ئولتۇرۇشۇپ كەتمەك.

گىرۇى قۇ. قىرغاق، ئۇپۇق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۈن چىقار گىرۇى بىلەن،
يارلار چىقار جۇپتى بىلەن.
ھەممە خەق جۇپتى بىلەن،
مەن ئۆزۈم يىگانىمەن.

گىرى ئىشىنىك يولىنى بىلمەيدىغان؛ سەرالىق.

گىلاك قۇ. تىك يار.

گىلدىك لىكشىق، لىكشىيدىغان: گىلدىك باش ــ لىكشىق باش.

گىلىگىتاك قە. تايىنى يوق: گىلىگىتاك گەپ ــ تايىنى يوق گەپ.

گىلماق قۇ. خىيال قىلماق، ئويلىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەتتى ئۆستەڭ ياقىلاپ،
تاش بىلەن قۇمنى شاناپ.
كىچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
كۆڭۈلدىكى يارنى گىلاپ.

(بۇ سۆز بەزى جايلاردا "كىلىمەك" شەكلىدە قوللىنىلىدۇ).

گىنا ت. ئاداۋەت، كەك. م: ئۇنىڭ گىناسى قاتتىق.

ل

لاپاسلماق پاپپاسلماق، ئالدىراپ ئىتتىك ماڭماق.
لاپچۇق پاناق. م: لاپچۇق بۇرۇن ــ پاناق بۇرۇن.
لاپچىن ل. يوپۇرماق.
لاپخور لاپ ئۇرغۇچى، لاپچى، چوڭ سۆزلىگۈچى.
لابدۇر ت. ئۇستى ـ بېشى پاسكىنا، كىيىم ـ كېچەكلىرى پاراكەندە ئادەملەر "لابدۇر" دىيىلىدۇ. م: ئانىسى لابدۇر خوتۇن، بالىسى شىلدىر شېكەر دېگەن تېپىشماق تالىنىڭ شۇڭلىرى بىلەن ئۆزۈمگە تەمسىل قىلىنىدۇ.
لاپەندى ت. كالاڭپاي، پالاكەت.
لاپسايماق قە. سالپايماق، بوشىشىپ كەتمەك.
لاپشاڭ قە. سۇس، زەئىپ، سولاشقان.
لاتا ئاشق قە. يۇرتمۇ ـ يۇرت كېزىپ يۈرىدىغان، ھە دىسە ھۇ دەيدىغان ئادەم.
لاتا كۆسكۈس قە. بېلى بوش، جاپادىن قورقىدىغان، بوشاڭ.
لاتكەش قە. بوشاڭ، ئېزىلەڭگۈ.
لاخسا قۇ. خامانىدىن سامان قاچىلايدىغان، ئاتقا تارتىپ توشۈيدىغان چوڭ تور قاپ (تاغچىلار سۆزى)؛ تويماس.

لاسكات خ. ئايالـلارنىڭ يەڭـسز جـسلتـكـسى (بۇ سۆز "ۋاسكات" مۇ دېيىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

لاسكتىمنىڭ يېڭى تار،
ئاق بىلىكەم قانداق پاتار.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىم،
ئاخشىمى قانداق ياتار.

لاشىن ل. ئات ـ ئۇلاق باغلايدىغان خادا، موما ياغاچ.

لاغلا قۇ. ئېسىلىپ قالـغان، زەمبىلـگە ئوخـشاش قوسـغى ساڭگـلاپ قالـغان (سمـتاناپ ياكى تورۇسـلارنىڭ ۋادەك ياغاچلىرى قوساق سېلىپ ئېسـلىپ قالـسا "لاغـلا" بولۇپ قېپتۇ دېيىلىدۇ).

لاغلى ل. تاغار.

لاقا ـ لۇقا خوجۇن ـ قاچا، يۇڭ ـ تاققا ئوخشاش نەرسىلەر.

لاقسا قۇ. "لاخسا" غا ئوخشاش.

لاقۇ ل. سىرتىدا قاسىرىغى بولمايدىـغان بىر خـىل بېـلىق. بۇنداق بېلىق تارىم دەريـاسـىدا كۆپ بولـىدۇ ("لوخو" مۇ دېيىلىدۇ).

لاكات قە. بوش، بوشاڭ، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان.

لاڭشىق قە. تۇراقسىز، تۇتۇمسىز.

لاڭقا[1] ئورۇق ۋە ئىگىز: لاڭقا ئات ـ ئورۇق ۋە ئىگىز ئات.

لاڭقا[2] غ. غورۇنىڭ ئىككى چېتىدىكى ياغاچ.

لاڭگۇڭ خ. ئەپكەش.

لالاق قۇ. ئەكىنايناق، قىلىقسىز (تولاراق باللارغا قوللىنىـلىدۇ، لەقەم بولۇپمۇ كېلىدۇ. م: ھاشىم لالاق، نىياز لالاق).

لالاي بوشاك، لۆم-لۆم. م: تازا لالاي بىرنىمكەن.
لالايماق بوشاشماق، بوشاڭلىق قىلماق.
لالو قۇ. زەمبىل.
لانتا قۇ. بولقا.
لاي پاچاق قە. ئاددىي، ساددا؛ لابدۇر، لەقۇا.
لايپاس مىجىق، لۆم-لۆم، سۆرەم پالاس، ئېزىلەڭگۈ، قاشاك. چاپسانغا بار، لايپاسقا يوق (ماقال).
لايچى ل. سۇيۇق پاتقاقتا ياشايدىغان بىر خىل بېلىق.
لايداك خ. لايلىق.
لاي غىلاپ خ. كېرەككە كەلمەيدىغان، ئەسقاتمايدىغان. م: ئۇ ئەسقاتماس بىر لاي غىلاپ ئىدى.
لايلماچ لايلما؛ لايلماچ توسما.
لايلماق قۇ. قېيدىماق، ئاچچىقلىماق، ئۇزاققىچە توختىماي يىغلاپ كەتمەك (بوۋاقلارغا قارىتىلىدۇ). م: بۇ بالا لايلاپ كەتتى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن.
ئۆزەك ئۈيناپ، ئۆزەك كۆلۈپ،
كىمگە لايلايسەن.

لاي يىگەك ل. لاي يەيدىغان بىر خىل بېلىقسىمان جانىۋار.
لەپەكسىز قە. بىر يەردە شۇك ئولتۇرالمايدىغان. م: ئۇ باققا بۇيرۇسا تاققا، تاققا بۇيرۇسا باققا چاپىدىغان لەپەكسىز، ئىش خوشياقمايدىغان هورۇن ئىدى.
لەپپىتە قۇ. دىككىدە، دەرهال، شۇ ئان، تېزدىن. م: لەپپىتە

بېرىپ كېلەيلى.

لەپسەك قە. لەپ-لەپ، لەپلەپ. م: ئۇششاق لەپسەك قار چۈشۈشكە باشلىدى.

لەپشىرىن ت. يا تاتلىق، يا ئاچچىق ئەمەس بىر خىل تەم.

لەپكەگدىمەك غ. ساماننى داندىن ئايرىماق.

لەتخور خ. داۋىخور، دەشنەم يىگەك؛ لەت بولسا كۆڭلى ئارام تاپمىدىغان ئادەم.

لەتمە قۇ. باراك؛ لاپاس.

لەت ئىشتىمەك خ. "لەت يىمەك" كە ئوخشاش.

لەت يىمەك قە. ئاھانەت ئاڭلىماق، دەككە يىمەك، ئازار يىمەك، سۈنماق. م: لەت يىگەن كۆڭلىگە ھاي بەردى. بىردىن كۆڭلى لەت يەپ، پۈت-قولىدىن ماغدىر كەتتى.

لەك غ. كەك، ئۇلۇغ. م: ئىشىك لەك ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

لەكگۈت غ. ئانىسىنى ئىمىدىغان قىسرەمدىنىك بۇرنىغا ئۆتكۈزىدىغان چۈلۈك.

لەك-لۈك غ. يەر تەۋرىگەندىكى ھالەت، باشىنىك بىرده ئىگىز، بىرده پەسلىك ھىس قىلىشى (ھالەت ئىملىغى). م: بىر دەمنىك ئىچىدىلا ئۆينىك ئىچى لەك-لۈك بولۇپ كەتتى.

لەلە قۇ. گۇمۇش، پاكىقۇش، ئەقىلسىز، دۆت، لەقۇا (بۇ سۆز غۇلجىدا "لەللە" دىيىلىدۇ).

لەلەكلىمەك غ. لاغايلىماق.

لەلشو قۇ. ئالجىغان، دۆت، لەقۇا.

لەيلەپ قالماق قە. ئاشكارا بولۇپ قالماق، كۆرۈنۈپ قالماق، ئوتتۇرىغا چىقىپ قالماق.

لوبدۇر قۇ. "لابدۇر" غا ئوخشاش.

لوجا غ. لەش، سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەت، غازاك، چاۋاغا ئوخشاش نەرسىلەر. م: ئازگالار كۆلدەك لىق تولۇپ، سۇ ئۇستىدە ئەخلەت ـ لوجىلار لەيلەپ تۇراتتى؛ سۇئگۈچكە لوجا توشۇپ قېپتۇ؛ پۇتۇمنى لوجا ـ چاۋا چىرماپ ئالدى.

لوغۇلدىماق غ. لاۋۇلدىماق، يېلىنجىماق، م: قىزىل چوغدەك لوغۇلداپ تۇرىدۇ.

لوقۇراپ كۆيمەك لوپ ـ لوپ كۆتىرىلىپ كۆيمەك.

لوك خ. ياغاچ قۇلۇپنىك تۇمشۇغى.

لوكا تۆگىنىك ئۆركىشى. م: تۆگە لوكىسىدەك تىزما تاغلارنىك چېكى يوقتەك كۆرۈنەتتى.

لوكتا قو. تۆگە.

لوكدان خ. ياغاچ قۇلۇپ.

لولاك[1] قۇ. ئېلىشاڭغۇ، كەلسە ـ كەلمەس، قالايمىقان. م: لولاك سۆزلىمەك ـ قالايمقان سۆزلىمەك.

لولاك[2] قە. خورازنىك بىر تۇرى (مېڭىشى يورغا ئاتنىك مېڭىشىغا ئوخشايدۇ).

لولاك[3] ئا. تېتىقسىز، بەتتام، ئازغان، لاۋزا؛ ئاينىغان. م: لولاك قوغۇن ـ لاۋزا قۇغۇن، ئازغان قوغۇن.

لولاڭچى قە. ئايالارنى ئەگىشىدىغان كىشى، ئايالارنىك ئارقىسىدىن قاترايدىغان كىشى.

لولاڭلىماق قۇ. ئالجىماق، قالايمقان سۆزلىمەك.

لومودى[1] قۇ. تاسمىچى، تېپىشتۇرغۇچى، دەللال، دەللە.

لوموددى[2] يالاقچى، تەخسكەش.

لوموددلىق يالاقچىلىق، تەخسىكەشلىك؛ تاسمىچىلىق، دەللاللىق.

لوۋيا ل. جاڭدۇ (پۇرچاقنىڭ بىر تۈرى).

لويلا غ. كۆيدۈرۈپ شاخار چىقىرىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. م: ئاتاڭ نىمە ــ لويلا، ئاناڭ نىمە ــ چويلا (ماقال). بۇ سۆز يېڭىسارىدا "چاڭدۇ" نى بىلدۈرىدۇ.

لۆجە قە. "لوجا"غا ئوخشاش.

لۆكەن ل. ئۆركەش، لوكا.

لۆڭلىمەك قۇ. دۆۋىلىمەك، قوپۇرماق، توپلىماق.

لېپەز ت. ئىشتاننىڭ باغ ئۆتكۈزىدىغان يېرى.

لېپىر[1] قۇ. كونا، ئەسكى ـ تۈسكى، لېپىرساتتى ــ كونا ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى ساتقۇچى.

لېپىر[2] ت. سۆگەت چىۋىنىڭ پوستىدىن ياسالغان نەيچە، پىپى.

لېچەك ت. قوناق بېشىنى ئوراپ تۇرىدىغان پوست ـ (كۆچمە مەنىدىكى سۆز).

لىقشىپ ئاغرىماق قۇ. سانجىپ ئاغرىماق. م: يۈرىگىم لىقشىپ ئاغرىيدۇ.

لىڭشىق قۇ. ئارىسالدا، ئىككىلەنگۈچى، تۇراقسىز.

م

ماتماق بىرەر نەرسىنى بىر بىرىگە تاڭماق، باغلىماق؛ ياغاچ ماتىرىيالنى نەملەپ، قىزىتىپ، بىرەر نەرسىگە تېڭىپ ياكى باستۇرۇپ ئېھتىياجلىق شەكىلگە كىرگۈزمەك.

ماتاق چۈمەن قۇ. ئات-ئۇلاقلارنىڭ كۆزىگە قونۇۋالىدىغان ئۇششاق چۈمەن.

ماتال خ. سوغا (ياغاچ چىلەك)؛ ياغاچ نور.

ماتىچى قۇ. پاھىشە ئايال.

ماچىگۇجۇ قۇ. ۋاراڭ-چۇرۇك.

ماخار قۇ. پاناق بۇرۇن.

ماختۇم قۇ. ماختانچاق.

مادىخدا غ. ئارىسالدىلىق، ئىككىلىنىش. م: مادىخدا بولماق — ئارىسالدى بولماق، ئىككىلىنىپ قالماق.

مارالقۇلاق بىر خىل ئۆسۈملۈك.

مارداق قۇ. كىچىك، كىچىككىنە، مەدەك. م: گېپىنىڭ چوڭ-لۇغىنى بۇ مارداقنىڭكى — ئۆزى كىچىككىنە تۇرۇپ، گېپىنىڭ چوڭلۇغىنى بۇ مەدەكنىڭكى.

ماز كونا پاختا.

ماز بولماق ت. ئامراقلىغى كەلمەك. مەسلىگى كەلمەك. م:

ئۇ بالىسىنىڭ قىلىقلىرىغا ماز بولۇپ كۈلۈپ كەتتى.

مازۇز بولماق قۇ. پەخىرلەنمەك، ماختانماق، مەسلىگى كەلمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قاش قاراسى مەنسە دەپ،
قاشىڭغا مازۇز بولمىغىن.
بارچە دۆلەت مەنسە دەپ،
دۆلەتكە مازۇز بولمىغىن.

ماسقىراتماق ت. مەسخىرە قىلماق، زاڭلىق قىلماق، شاڭخۇ قىلماق.

ماشاش ل. خام گۆشنى پارچىلىماق.

ماشاق غ باشاق، بۇغداينىڭ بېشى. قوشتا يوق، ماشاقتا يوق، خاماندا بار (ماقال).

ماش چۆپ قە. ئۇستىگە ماش سېپىلىپ ئېتىدىغان چۆپ (تاماق).

ماشقاق قۇ. پاچاق، پاقالچاق.

ماقات ل. قەۋرە. م: مەرھۇمخانىنى ماقاتى ــ مەرھۇمخانىنىڭ قەۋرىسى.

ماك بولدى خ. ياڭاق پوستىدىن ئاجرالدى (ياڭاق پىشتى).

ماڭدا قۇ. تاپسا، پەگا.

ماڭغال چوغدان.

ماڭغلىماق ئاستا بولسىمۇ، مىدىرلاپ مېڭىپ تۇرماق. ئالدىرىغان يولدا قالار، ماڭغلىغان ئۆيگە بارار (ماقال).

مالامەت ل. بىراۋنى قارىلاپ، ئەيىپلەپ ئېيتىلغان سۆز. م:

مالامەت قىلماق ــ قارىلماق، ئەيىپلىمەك.

مالتىلماق ئاختۇرماق، ئىلىشتۇرماق، قوچماق. م: يانچۇقنى مالتىلماق، ساندۇقنى مالتىلماق، تاماقنى مالتىلماق.

مال ـ مېكەت خ. مال ـ ۋاران.

ماناسقان غ. تۇتەك، تۇمان. م: ئادەم قېرىغاندا، ھەممە نەرسە ماناسقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ماناق قۇ. كېچىدە ئات ـ ئۇلاقلارنى ئوتلاققا ئىلىپ چىقىپ باقماق. م: ئاتلارنى مانافقا ئىپچىقىپ كەتتى.

مانان[1] قوناقنىڭ ياكى قومۇچنىڭ پۈپۈكى.

مانان[2] تۇمان، چاڭ ـ توزان.

مانتۇ دوپپا قە. سىدام دوپپا.

مانتماق قۇ. "ماتماق" قا ئوخشاش.

مانجار ل. تاربوغۇزدىكى ئىقىن سۇغا سىلىپ قويۇپ بىلىق تۇتىدىغان تالدىن توقۇلغان تەتۈر ئىغىزلىق سۇمۇت.

مانجا سمكار، ھۈنەرۋەنلەرنىڭ ئىش ھەققى.

ماچتا كېمىنىڭ موما ياغىچى.

مانجىت يەڭنىڭ بوغما ئاغزى. م: مانجىتلىق يەڭ ــ بوغماق يەڭ.

ماندار يۈگۈمەچ تىپىدىكى ئۈسۈملۈك. ماندارلىقتا ئات ئۈلمەس، ئەمەنلىكتە ئەر (ماقال).

مايتۇق ت. قىڭغىر، مايماق.

مايتۇق ـ سايتۇق قىڭغىر ـ سىڭغىر، مايماق ـ سايماق.

مايداڭ قۇ. چاقچاق؛ غەلۋە ـ غوۋغا. م: ئۇ مايداڭ كۆتەر ـ مەيدۇ؛ دۈڭ مەلدە مايداڭ چىقىپتۇ.

مەتۇ قە. ئەقىلسىز، كالۋا. دۆت.

مەجبۇر قۇ. باشكا، كەپتەر بالىسى.

مەرئا خ. بوز يەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يېڭى ئۆستەڭ چاپىتۇق بىز،
مەرئا يەرنى ئېچىشقا.
گۈللۈتۇشچۇن ۋەتەننى،
مول ھوسۇللار ئېلىشقا.

مەردەشمەك قۇ. باغلاشماق، شەرتلەشمەك.

مەردەك ئېيىق كۇچىكى.

مەزۇر كۆرمەك. قە. كەچۈرۈم قىلماق، ئەيىبكە ئالماسلىق، ئەپۇ قىلماق.

مەغۇل بولماق قە. مەشغۇل بولماق.

مەرگەن چىش خ. ئوغرى چىش.

مەزىت قۇ. مەزمۇت، چىڭ، بەك.

مەسقى قۇ. مەسخىرىۋاز، قىزىقچى، ھەييار، يۇمۇر (تاغلىقلار سۆزى).

مەشرۇ قۇ. لايىقىدا تىكىلگەن بىر يۇرۇش كىيىم.

مەككىچامغۇر خ. ياڭيو.

مەڭدىمەك ھاڭ-تاڭ بولماق، تېڭىرقاپ قالماق، گاڭگىراپ قالماق.

مەڭگىسەر قۇ. ئۇنۇتقاق؛ ئالدى-كەينىگە يېنىپ ئىش ئاينىتالماس.

مەڭلەشكەن كۆكەرگەن، كۆكىرىپ قالغان. م: يامغۇردا قېلىپ مەڭلىشىپ كەتكەن ھەم ئۇششاق، ھەم قۇرۇق

جىگدىلەر.

مەلەك ئا. دەخلى قىلماق، ئاۋارە قىلماق؛ مەشغۇل بولماق. م: ۋاقتىمىنى مەلەك قىلما؛ ماۋۇ ئىش بىلەن مەلەك بولۇپ قالدىم.

مەلتۈك خ. كەمتۈك.

مەممەم ت. پاھ، پاھ؛ ئاچچىقلاش ۋە ھاياجانلىنىش ۋاقتىدا قوللىنىدىغان ئىملىق. م: مەممەم، بۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ.

مەندىر قۇ. مۆلدۈر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قار بىلەن مەندىر يېغىپتۇ،
كەلمە يارىم ئىز بولۇر.
ئاخشام كېلىپ ئەتە يانساڭ،
بارچە خەققە سۆز بولۇر.

مەنزەر قە. بالىخانا (ئاددى سىلىنغان ئىمارەتنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئۆي).

مەنلىك تالاشماق خ. بەس تالاشماق. م: سەن مەندىن مەنلىك تالاشما.

مەيزاپ خ. ئۇزۇم سۈيىدىن ياسالغان ئىچىملىك.

موتەر قۇ. تۆگىلەرنى باشقۇرغۇچى (مەنسەپ نامى).

موتماق قە. چىمدىماق.

موخەك قە. كېكىرتەك، بۇغدىيەك.

موخولىيا قىلماق قۇ. قايمۇقتۇرماق، گالۋاڭ قىلماق.

مورۇشۇ ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

موللاۋى ئا. ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى.

موللىقوپقاق قە. بالىلار ئويۇنچۇغى.

مولۇكۆاش قۇ. پاخما باش.
مونەك قە. ئۇرۇقچىسى ئېلىنمىغان شاپتۇل قېقى.
مونوخەي قۇ. قارانچۇق.
مويەكچە ل. چوتكا.
مۇت خ. بىكار، ھەقسىز. م: مۇت كىنوـــھەقسىز قويۇپ بېرىلمىدىغان كىنو.
مۇجۇق قۇ. بوسۇغا (تۇرپانـدا ئۇلـگۇجەك مۇجۇق دىيىـلمدو).
مۇرۇللۇغ ل. ۋەدىلەشكەن، باغلىنىپ قالغان.
مۇز ل. مۇڭگۇز.
مۇغال خ. باشلام.
مۇقۇدىماق ت. ھەددىدىن ئارتۇق چارچاپ كەتمەك.
مۇقۇلداشماق قۇ. تىل بىرىكتۇرمەك.
مۇڭقۇي قۇ. شىلىم. كۆچمە: دۆت، كالۋا.
مۇڭىيىپ قالماق زېرىكمەك، مۇڭلانماق.
مۇلغۇي ل. موزدوزنىڭ شىلىمى.
مۇم خ. جەڭ، راست. م: مۇم خوتەنلىك ـــ جىـڭ خوتەنـلىك.
مۇمپۇق قۇ. سىر بەرمەيدىغان كىشى.
مۇمسق پىخسىق، بېخىل.
مۇمۇن مومايا غاچ.
مۇنۇپ قالماق قۇ. "مۇنىيىپ قالماق" قا ئوخشاش.
مۇنىيىپ قالماق قە. قېرىپ ھىچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان، تاغدىن ـ باغدىن سۆزلەيدىغان بولۇپ قالماق.

مۇيات قۇ. يادنگار، ئەستىلىك، خاتىرە.
مۇياتلىق قۇ. ئەتىۋار، ئىسىل، كۆڭۈلدىكىدەك. م: بۇ ياخشىراق نانلارنى مۇياتلىق مېھمان كېلىپ قالسا قويار- مەن دەپ ئايرىم ساقلاپ قويدۇم.
مۇيىم-تۇيىم ئەپلەپ-سەپلەپ. م: بۇ ئىشنى مۇيىم-تۇيىم قىلىپلا ئۆتكۈزۈۋەتتى.
مۆرىن قۇ. دەريا.
مۆڭ دۆت، كالۋا، دىۋەك.
مۆڭكىمەك غ. مۆڭمەك (ئات-ئۇلاقلارنىڭ مىنىش، يۈك ئارتىش ۋە ھارۋىغا قوشۇشنى رەت قىلىپ قارشىلىق بىلدۈرۈشى).
مۆدۈك خ. كىچىك، ئىخچام.
مۆشۈك ياپىلاق قە. ھۇقۇش.
مۆكۈرۈ قۇ. ئاۋاق، جىۋەك، ۋىجىك.
مۆكۈل-تېقىل ت. رەتسىز، تەرتىپسىز؛ قاتىلاڭلىق، ئالدىراشلىق.
مۆنۈچ خ. ۋىيەي، پاھ (ئايالىلار قوللىنىلىدىغان ئىملىق سۆز).
مۆنۈرىمەك قۇ. تاشقى مۇھىتتىكىسوغاق ھاۋا ياكى سۇنىڭ تەسىرى بىلەن پۈت ياكى قولنىڭ توڭۇپ ئاغرىش ھالىتى. م: پۈتۈم توڭۇپ مۆنۈرەپ كەتتى.
مۆنۈكۈم خ. يۇۋاش، بىچارە. م: بۇ بەك مۆنۈكۈم ئادەم.
مىتەۋىلەشمەك خ. يوسۇنلاشماق، زوكۇنلاشماق، دىيىشمەك.
مىت قىلماسلىق غ. ھىمىرلاپمۇ قويماسلىق.

مىتكوت قە. قايرىلىپ كەتمەك. م: ئۇنىڭ پۇتى مىتكۇت بولۇپ كېتىپتۇ.

مىراقۇل قۇ. ئاتباقار. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىشىك ئالدى ئانار گۈل،
ئاتنى باغلاڭ مىراقۇل.
ئۇچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
يارىم ساڭا ناماقۇل.

مىرىڭ خ. يىغلاڭغۇ. م: تازا مىرىڭباش بالىكەن!

مىسلىمياڭ غ. ئېزىلەڭگۇ، سولاش، لەقۋا.

مىسىل خ. پاخال؛ پاخالدا ياسالغان كۆرپە؛ پاخال تۆشەك.

مىش خ. مۇشۇك (بۇ سۆز كوپىنچە كېرىيەدە قوللىنىلىدۇ).

مىشە ت. تۈكى قىرىۋېتىلگەن ئاشلاق تېرە. م: مىشە خالتا.

مىشمىرىق خ. چىدىماس، يىغلاڭغۇ.

مىڭەر قۇ. پۇتۇن بەدەن، ئۆگە ـ ئۆگىلەر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەتنىياز دەپ قىچارسام،
سىڭار كۆزلۈك ئەر چىقتى.
ئارقارلارنى قويلۇشۇپ،
مىڭەرلەردىن تەر چىقتى.

مىڭگەن قە. كورا.

ملجىڭ غ. ئەزمە. ماقالدا مۇنداق كەلگەن:

ملجىڭ ئادەم سۆز بۇزار،
قىڭغىر هارۋا يول بۇزار.

ملجىكنى ئەزمە يېگىدۇ،
ئەزمىنى بەزمە يېگىدۇ.

ملىك قە. چىشنىڭ يىلتىز تەرىپىدە چىشنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان گۆش ئارىلىغدىكى بوشلۇق.

منەپتەكۈن قە. دەم ئالىدىغان كۈندىن باشقا كۈنلەر.

مننىڭ ئات مىنىدىغان ئات.

مىيانە خ. ياماق، يېقىمسىز. م: مىيانە ئادەم ــ يېقىمسىز ئادەم.

مىيانسال خ. سۈلۈق، يوغان، كۆك شاپتۇل.

مىيىق ئېغىزنىڭ بۇرجىگى. م: مىيغىدا كۈلمەك.

ن

ناجاڭ قۇ. نازۇك، زەئىپ، ئاجىز، ئىنچىكە.
ناچا خ. چۆرنەك، كېيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ چۆرنىگى.
ناچا كۆز قە. كىچىك كۆز. م: ناچىدەك كۆزى نۇرلاندى.
ناچۇكۇچ قۇ. چەككۇچ، تۇككۇچ.
ناخۇش خ. ئورتاھال، چۈچۈمەل. م: ناخۇش ئانار ــ ئاچچىقمۇ ئەمەس، تاتلىقمۇ ئەمەس، ئورتاھال ئانار.
ناسات ل. نەسىھەت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالتىنچى ئايدا ياز بولۇپ،
تۇتقان يارىم ئۇچۇپ كەتتى غاز بولۇپ.
ماڭا ناسات قىلماڭلار تۇققانلىرىم،
كېتەدىمەن كارگانلارغا باش بولۇپ.

ناگازگۇل كۇ. نەغەزگۇل (چىغىرتماقتىن يوغانراق بولىدۇ).
ناگىلا غەمكىن، مەيۈس؛ تۇتۇق، غۇۋا. م: بەزىلىرى ناگىلا، بەزىلىرى خوشال ئىدى؛ ئايدىڭ ناگىلا كۆرۈنەتتى؛ دوستلىرىمىز خوشال، دۇشمەنلىرىمىز ناگىلا.
نامارغۇ قۇ. نەمخۇش. م: نامارغۇ يەر ــ نەمخۇش يەر.
نامرات ـ چۇمرات نامرات، كەمبەغەل، ئاجىز ـ ئورۇق.
نامۇزۇن ل. تەمسىز، لەززەتسىز، تېتىقسىز.

ئانتاختا غ. نان يېسىلايدىغان تاختا.

نە خ. ئۇچار ـ قاناتلارنىڭ ئەركىگى (كۆپىنىچە كەپتەرگە ئىشلىتىلىدۇ).

نەدىن ئارا قۇ. نەدىندۇر، قاياقتىندۇر (بىراۋنىڭ كۆتۈلمىگەندە، بىئەپ چاغدا كېلىپ قالغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ). م: بۇ نەدىن ئارا كەلدى، ئادەمنى ئېلىشتۇرۇپ.

نەمتېپە قىلماق قە. چالا ـ بۇلا نەمدىمەك. م: ئۆيدە يېگۈدەك ئاشلىق بولمىغانلىقتىن، چىلان يوپۇرمىغى ۋە توك چىلان بىلەنلا نەمتېپە قىلىپ يۈرەتتى.

نەيزۇ ت. ياياپاك قارا چىنە.

نوپ قۇ. ئىش ـ كۈش.

نوپۇق قۇ. يوشۇرۇن، مەخپىي. م: گەپنى نوپۇقراق ئېيتىپتۇ.

نور تامچا.

نوغۇچ ل. يىپ ئايرىش تاياقچىسى.

نوغۇچ ئاياق قە. ئىنچىكە، ئۇزۇن پۇت، شادا پاچاق.

نوقاتچىلىق ئا. ئالدىراشچىلىق، بېسىقچىلىق. م: بۇ ئىش تازا نوقاتچىلىق ۋاقتىدا كەلدى.

نوقانچى خاماندىن ئاشلىق تىلىگۈچى تىلەمچى. نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۇخەنچىنىڭ سۆزى (ماقال).

نوكەش نور: تۆمۈر نوكەش ــ تومۇر نور.

نوگاي قە. قاپاق چۆمۈچ.

نومۇتلۇق قۇ. ئۇمىتسىزلىك.

نوۋەر ياشلىق، قىرانلىق. م: ئۇ چاغلاردا تازا نوۋەر ۋاقتىم

ئىدى.

نۆتۈرىمەك قۇ. كاتكىرىماق، گالۋالاشماق.

نېمىرغا قۇ. نەمخۇش؛ نېمىرغا يەرـــنەمخۇش يەر.

نىخ خ. مىقدار سۆز. م: يېپىنىڭ بىر نىخى، ئۇچ نىخلىق يىپ.

نىلقا قۇ. بوۋاق، ناربـــسـده. م: نـــلـــقا بالاـــبوۋاق بالا، ناربسىدە بالا.

نىمشەك قە. ئېغىرلىق ئۆلچىمى (ئىككى جىكىغا تەڭ).

ھ

ھاپ ئېغىزنىڭ تېز ئېچىلىپ-يېپىلىشىنى ئىپادىلەيدىغان ئىملىق سۆز. م: ھاپ ئەتمەك، ھاپ قىلماق.

ھاپپاق شاپىلاق: ھاپپاقلىماق—شاپىلاقلىماق. م: ئەركىن تىزىغا ھاپپاقلاپ، بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە تەۋرىنىپ يىغلىماقتا ئىدى. بۇ سۆز "ھاپپا" شەكلىدىمۇ كېلىدۇ.

ھاپ ئۇرماق ئا. لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق، يالغان ئېيتماق.

ھاتتار خ. دورا پۇرۇش.

ھاردۇقتا چىقماق قۇ. پىنسىيىگە چىقماق. م: دادام ھاردۇقتا چىقتى.

ھاش قاپاق خ. ياپما قاپاق.

ھاكىۋاتو خ. ئىش قىلىپ، قانداق بولمىسۇن.

ھاگۈل ئا. ھويلا، قورۇ ("ھوگۈل"مۇ دىيىلىدۇ).

ھاگىنا قۇ. كېيىكنىڭ ئەركىگى.

ھاڭغۇق غ. بويۇنتۇرۇق، ئۆكۈزنى قوشقا قاتقاندا بويىنىغا سېلىنىدىغان قوۋۇق.

ھاڭغرىقاي ئوچۇق، ئېچىلىپ قالغان. م: ئېغىللار بوشاپ، ھاڭغرىقايلا بولۇپ قالدى؛ ھاڭغرىقاي بولۇپ قالغان ھويلىلار؛ ئىشىك-دەرىزىلەر ھاڭغرىقاي ئوچۇق تۇرۇپتۇ.

ھاڭگا تېرەك قە. تېرەكنىڭ بىر تۈرى.
ھاڭگىز خ. ئېڭىز.
ھاڭ قالماق ت. ھاڭ قېتىپ قالماق، ھاڭتاڭ بولۇپ قالماق، داڭ قېتىپ قالماق.
ھالپۇ خ. كىچىك ئىشنى يوغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان لاپخور.
ھالگۈددت قۇ. شىزى (مۇە).
ھاللازلماق خ. ھاڭگا ئېشەكنىڭ ھاڭىراپ يۈگرىشى ("ھاللاز ئاتماق"مۇ دېيىلىدۇ).
ھاللاڭ خ. "ھاڭغىرقاي"غا ئوخشاش.
ھاللەسە قۇ. بار نەرسىنى تەڭ كۆرۈپ پايدىلانماق.
ھالۇ خ. ھويلا.
ھاپاش قىلماق ت. يۇدۇمەك (ئادەمنى يۇدۇشكە قارىتىلىدۇ).
ھامنام قۇ. ھاممام (مونچا)؛ تىنچىق، دېمىق.
ھامى ھمايە قىلىغۇچى، قوغدىغۇچى، ئاقلىغۇچى، يان باسقۇچى.
ھامىلە قۇرساقتىكى بالا؛ تۆرەلمە.
ھاما قە. ھاماچا، دادىسىنىڭ ياكى ئانىسىنىڭ ھەمشىرىلىرى (ئاچا-سىڭىللىرى).
ھايلى ت. مىجەز، ساقلىق. م: بۇگۈن ھايلىم يوق.
ھەپەش ت. قوناق ئۈنىدىن قىلىنغان پېتىر خېمىرنى قازانغا چۆرىسىگە يېقىپ ھوردا پىشۇرۇلىدىغان نان.
ھەپتىرەك قۇ. ئالا-جوقا، تۈتۈرۈقسىز.
ھەپ دورا قە. كۈمۈلاچ دورا.
ھەپسە قاماق، سولاق، تۇرمە.

ھەپسەر ت. تويماس، قارنى ياماق.
ھەپسلا ئادەم خ. كۆڭلىنىڭ شىرىسى بار ئادەم.
ھەپشمەك ت. ئەسىنمەك.
ھەتتەم قۇ. ھاكاۋۇر، تەكەببۇر؛ پوچى، داۋراڭچى.
ھەتتەمشا قۇ. "ھەتتەم"گە ئوخشاش.
ھەجەڭگە قۇ. گۇلەڭگۇچ.
ھەجەڭگۇچ قۇ. "ھەجەڭگە"گە ئوخشاش.
ھەدە غ. ئاچا، ئېگىچە.
ھەررەڭ ـ سەررەڭ قاملاشمىغان، كەلسە ـ كەلمەس، ئىگىز ـ پەس، تېتىقسىز، ئالىجوقا. م: ھەررەڭ ـ سەررەڭ گەپ قىلماق، ھەررەڭ ـ سەررەڭ نەرسىلەرنى يىغمەك، ھەررەڭ ـ سەررەڭ كىينىنمەك.
ھەس ـ ھەس ھەيران، ھاڭتاڭ. م: ھەس ـ ھەس بولماق ـ ھەيران بولماق، ھاڭتاڭ قالماق، ئەجەپلەنمەك.
ھەسەلى قە. بوز، قوڭۇر (قوينىڭ رەڭگى).
ھەش سەت، پاسكىنا. م: ئەل جېنى بىلەن، ھەش قىز ئېرى بىلەن (ماقال).
ھەقۇۋ خ. ۋەج، بىسات، دۇنيا.
ھەمەك قە. نېپىز نان.
ھەمسات غ. بىردەم، دەرھال، شۇئان. م: ھەمساتتا ـ بىردەمدە، دەرھال؛ ھەمساتنىڭ ئىچىدە بېرىپ كېلىمەن.
ھەمسال ت. تەڭتۇش، ياشداش؛ كۆيۈمچان، مېھرىۋان.م: ئۇلار بىر بىرىگە بەك ھەمسال.
ھەمكام خ. ئىنتىپاق، ئىناق.

هوپقوۋۇز ئىششىپ قالغاندەك. م: ئۇ هوپىقۇۋۇز چىرايىنى سەت تۇرۇپ، هومايغان هالدا هۆكۈرىدى.

هوت ئەتىياز پەسلى كىرگەن ۋاقىت. م: ياراشسا هوت، ياراشمىسا جۇت (ماقال).

هوجرا كېپى غ. توي كۈنىنىڭ ئەتىسى قىز ۋە يىگىتىنىڭ دوستلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ ئۆتكۈزىدىغان مەرىكە.

هودەق خ. كۆكەرمە. م: تازا هودەق نىمىكەن بۇ!

هور[1] قۇ. ياغاچ هاۋانچا.

هور[2] قە. بۇغداي ياكى گۈرۈچ ئاقلايدىغان سوقا.

هور لۇق نان ت. جىگموما.

هورنى چىقارماسلىق چاندۇرماسلىق، تۇيغۇزماسلىق.

هوگا قە. چوقان، سۇرەن. م: پۇتۇن شەھەرنى قاپلىغان تېخىمۇ كۈچلۈك هوگا كۆتىرىلدى.

هوگا ـ جاهان قۇ. هاۋا، كىلمات، ئىقلىم. م: هوگا ـ جاهان ئىسسىپ قالدى ـ هاۋا ئىسسىپ قالدى.

هوگازا قۇ. ئويۇق، ئويۇقچە، تەكچە ("هوگاز"مۇ دىيىلىدۇ).

هوگا ـ سۇرەن كۇ. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، سۇرەن ـ چوقان. م: هەپتىدە بىر بولىدىغان هوگا ـ سۇرەنلىك بازار.

هولۇ قۇ. تاش ياكى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان ئىگىزلىك.

هولا قە. يالقۇن، گۈلخان. م: تونۇرنىڭ ئوتى هولا بولۇپ كېتىپتۇ؛ هولا سالماق ـ گۈلخان ياقماق. ("هولۇ"مۇ دىيىلىدۇ).

هولولوپ ئالدىراڭغۇ، تەۋەككۈلچى. م: هولولوپ ئادەم ـ ئالدىراڭغۇ ئادەم.

هونان قه. "هورلۇق نان"غا ئوخشاش.
هوننات قه. گالغا چىقىدىغان بىر خىل زەھەرلىك يارا؛ قۇۋۇ، ھىلىگەر، كۆيدۈرگۈ، ئىچى تار.
هونۇس قۇ. خۇددى، دىگەنىدەك. م: بۇ ئىش ھونۇس مېنىڭ دىگىنىمدەك بولۇپ چىقتى.
هوۋۇقماق غ. ئىششىپ قالماق. م: ئۇنىڭ كۆز-قاپاقلىرى هوۋۇقۇپ، بۇرنى ئىششىپ كەتكەن ئىدى.
هۇررەك غ. ئۇششۇق، كوكەرمە، مۇتەھەم. م: جىدەلنى پۇلغا سېتىۋالغانغا هۇررەكلەر.
هۇقۇيتماق خ. ۋاقىرىماق، توۋلىماق، چاقىرماق.
هۆپىگەر هۆنەرۋەن، كاسىپ؛ ئۇششاق ئېلىپ ساتار.
هۆپىگەن خ. چاشقان جىنسىغا كىرىدىغان بىر خىل جانۋار.
هۆپىلەك تاش غ. باللار ئويۇنى "بەش تاش"نىڭ چوڭى.
هۆدەيچى قه. خەۋەرچى.
هۆددەس خ. پەقەت، ئەسلا، زادىلا.
هۆسۈت قه. ھەسەت، قىزغىنىش.
هۆسلە-سۈلكەت قىزغىنلىق، خۇشخۇيلۇق. م: ئۇ بىزنى ئىسسىق چىراي، هۆسلە-سۈلكەت، شېرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى.
هۆكۈنەك خ. ھەرىنىڭ ئۇۋۇسى، ھەرە كۆنىگى.
هۆلتەن ل. تېرىك جان.
هۆمىدىمەك هاسىرىماق. م: ئۇ هاسىراپ-هۆمىدەپ يېتىپ كەلدى؛ نىمە ئانداق هۆمىدەپ كەتتىڭ؟
هۇپلىمەك ت. ئىسسىق ئۇرۇپ كەتمەك. م: بۇ يىل ئىسسىق

قاتتىق بولغانلىقتىن، بۇغدايلار ھۆپلەپ يېتىپ كەتتى.

ھېرىقماق قە. ھارماق، چارچىماق.

ھېزى بولماق قە. دىققەت قىلماق، سەگەك بولماق، پەخەس بولماق.

ھېزىم بوزەك خ. بوزەك، يۇۋاش.

ھېشىق غ. قېلىن، گەپ ئۆتىمەيدىغان.

ھېكىماچ خ. تاق كالا تارتىدىغان قوش، ساپان.

ھېلىلىق خ. پاسكىنا، كىر.

ھېيتماق ئەيىبى بار، ئەيىپناك.

ھېيجىن خ. ۋىيەي. م: ھېيجىن، شۇنىڭغىمۇ يىغلامتىكەن!

ھىرلىگۈدۈك قۇ. گومۇش، كالۋا، دەلدۇش، ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

ھىرلىك قۇ. "ھىرلىگۈدۈك"غا ئوخشاش.

ھىجاق ھىجىيىپ يۇرىدىغان ئادەم.

ھىم خ. ئىم، ئىچ گەپ. م: ھىمى بىر—گېپى بىر.

ھىمات خ. ئارقا تىرەك، يۆلەنچۈك، باشپانا.

ھىمرىق ئاش قۇ. قولداما.

ھىمدۇك قۇ. يەپ قاچا بىكار قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

ھىمرلاش قە. ھەپىلەشمەك، شۇغۇللانماق. م: كەچكىچە مۇشۇ ئىش بىلەن ھىمرلاش بولدۇم.

ھىمرمەك تۇرمەك. م: قاپىغىنى ھىمرىپ، كالىپۇگىنى ھىمرىپ.

ئو

ئوئەش غ. ئوش، سەتلەش ياكى نارازىلىق سۆزى. م: ئوئەش، ئوغامنى قاياتمىغنا!

ئوپقان تويماس. م: باي تولا يسه خوردان دەر، نامرات تولا يسه ئوپقان دەر (ماقال).

ئوپۇر ت. ئازگال؛ ئالدام، دام، قاپقان. م: كالا ئوپۇرغا چۈشۈپ كېتىپتۇ ــ كالا ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ؛ ئوپۇرغا چۈشۈپ كەتمەك، ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتمەك.

ئوپۇرماق قە. تېگىگە يەتكۈزمەك. م: ئوقەت قىلساڭ ئوپۇ-رۇپ قىل، تومۇرىنى قومۇرۇپ قىل (ماقال).

ئوتاق كىگىز ئۆي، چېدىر، ئاق ئۆي.

ئوتالغۇ ل. ئوتاق. م: قوناق ئوتالغۇسى، كېۋەز ئوتالغۇسى.

ئوتلۇق ت. تونۇرنىڭ كۈلىنى چىقىرىدىغان تۆشۈكى، داپخۇن.

ئوتۇقماق[1] غ. سۇتتىن ئايرىلىپ ئوت يەيدىغان بولۇپ قالماق (قوزا ـ ئوغلاقلارغا قارىتىلىدۇ) م: قوزا ئوتۇقتى ــ قوزا ئوت يەيدىغان بولدى.

ئوتۇقماق[2] ئىشىپ قالماق. م: ئۇنىڭ يۈزى ئوتۇقۇپ قېپتۇ.

ئوتۇنئۆي ل. ئوتۇنخانا.
ئوت ئېغىز قۇ. ئاغزى ئىتتىك.
ئوتمغات قۇ. ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ باش كىيىمىگە تاقىلىدىغان ئەمەل تاجىسى.
ئوخشۇالماق قۇ. قېتىشۇالماق، گىدىيىشۇالماق؛ مازلىشۇالماق. م: بۇ تازا ئوخشۇاپتۇ.
ئودىكام قە. باللار ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى (يەرگە قاتار ـ قاتار قىلىپ ئورەك كولاپ، پومزەكنى دومىلىتىپ ئورەككە چۈشۈرۈپ ئوينايدۇ).
ئورا قۇ. تەسكەي.
ئوراقچە قۇ. كىچىك ئورغاق، قوشاقتا مۇندىق كەلگەن:

ئوغلۇمغا بەردىم ئوراقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭغىراقچە.

ئوراي قۇ. باشتىكى چاچنىڭ چۆگۈلمىسى، (لوپىنۇردا "ئورۇغۇي" دىيىلىدۇ).
ئوردۇ چاشقان ۋە كۈسۈتكىگە ئوخشاش يەر ئاستىدا ياشايدىغان ھايۋانلارنىڭ ئۇۋىسى.
ئورلاڭ غ. بېقىندى، باغلاندى، قورچاق، چوڭ پادىشالارغا قارايدىغان كىچىك شاھلار، بەگلەر. م: ئورلاڭ بېگى ـ بېقىندى بەگ.
ئوروجەك ل. روجەك.
ئورۇغۇي ل. "ئوراي"غا قاراڭ.
ئورۇنجى خ. پايتىما.
ئوزماق ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەك، ئېشىپ كەتمەك.

ئوش ـ كه قوش هەيدىگەندە كالىنى تاپقا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئېيتىلىدىغان ئىملىق سۆز.

ئوشۇقچىلىق قىلماق قە. هەددىدىن ئاشماق، زورلۇق قىلماق.

م: هەددىدىن ئېشىپ ساقچىلارغىمۇ ئوشۇقچىلىق قىلدى.

ئوشۇقماق قۇ. ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، هولۇقماق، ئاسقىماق، چۆچۈمەك، جىددىلەشمەك. م: ئوشۇقماي گەپ قىل.

ئوغچا خ. باسماق، توزاق.

ئوغۇ غ. تېرىق سوقىدىغان ياغاچ سايمان.

ئوغۇش قۇ. قەي قىلماق، هۆ بولماق.

ئوغۇلجماق تەزىم ـ تەكرىم قىلماق، هۆرمەت قىلماق.

ئوغىياما ن قۇ. ئاچچىغى يامان، زەهەر خالتىسى.

ئوق قۇ. هەسسە، ئۇلۇش.

ئوقرەك قە. بويۇننىڭ ئاستىدىكى سۆڭەك ئوقرەك سۆڭىگى دىيىلىدۇ، سول ئوقرەك، ئوڭ ئوقرەك دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئوققا ئۇچۇرماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك.

ئوقۇرۇق[1] غ. ئات تۇتىدىغان سالما. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كەسلەنچۇككە ئوقۇرۇق سالدىم،
سۇرۇلدى، قاچتى.
يېنى يوق قوڭغۇزنى مىنىپ قوغلىۋىدىم،
بەش داۋان ئاشتى.

ئوقۇرۇق[2] قۇ. مۇڭە قاقىدىغان تاياق.

ئوقۇرى ئىگىز نەزىرى ئىگىز. م: ئۇ ئىگىز ئوقۇردا بوغۇز يەپ

كۆنۈپ قالغان ئۇدەم، ئاندىق-مۇنداق يەرلەرنى كۆزىگە ئىلمايدۇ.

ئوك پۇت خ. مورا ئوچاقنىڭ ئوك تەرىپى.

ئوكچە مۇستەقىل، ئۆز ئالدىغا، يالغۇز، ئەركىن، ئىختىيارىي. م: ئوكچە ئولتۇرۇپ سۆزلىشۈالايلى.

ئوكدا-دۈمدە ئوكىغا-تەتۈرسىگە. م: كېسەل ئارام ئالسۇن، ئوكدا-دۈمدە قىلماڭلار.

ئوكدا قويماق ئالدامچىلىق بىلەن بىراۋنى قاتتىق زىيان تارتقۇزماق.

ئوكدۇرماسلىق غ. ئىلگىرى كەلتۈرمەسلىك، ئوكىغا تارتقۇزماسلىق، ئالغا باستۇرماسلىق (بىراۋنىڭ ئىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش).

ئوكغايماق غ. ئاغرىق ۋە باشقا سەۋەپلەردىن ئورۇقلاپ، ماغدۇرسىزلىنىپ، رەڭگى ئۆچۈپ كەتمەك (بۇ سۆز "ئىگگەيمەك"مۇ دېيىلىدۇ. م: ××× ئاغرىپ ئىگگىيىپلا كېتىپتۇ).

ئوكلۇق تۈزۈك، توغرا، تەرسا ئەمەس. م: ئوكلۇق ئادەم—تۈزۈك ئادەم.

ئوكماس قە. ئىلگىرى كەلمەس، ئىشى ئوكىغا تارتماس، تەلەيسىز، پالاكەت بېسىش. م: ئەتتىگەن ئوكمىغان كەچكىچە ئوكماس (ماقال).

ئوكماق مۇۋەپپەقىيەت قازانماق، ۋۇجۇتقا چىقماق، ئىشى ئوڭۇشلۇق بولماق؛ تەلىيى كەلمەك.

ئولاك كۇ. چىغىنىڭ تۈپ تەرىپىدىكى ئاقىلۇپتىلىدىغان

يوپۇرماقلىرى.

ئولان[1] قۇ. يالغۇز، يەككە، غېرىپ، بىچارە؛ ئەركىن، ئىختىيارىي.

ئولان[2] قۇ. ئۇلار، تاغ توخۇسى.

ئولپاق قۇلاقچا، تۇماق.

ئولپاك ت. ئاغزى كىچىك تېگى يوغان ھەم چوڭقۇر ئازگال.

ئولپان قە. كاك توپىسى، كونا توپا.

ئولغام باغلانغان (تېڭىلغان ياكى تارتىلغان) ئاغامچا ياكى سىمنى چىگىتىش ئۈچۈن ئارىسىغا قىستۇرۇپ تولغايدىغان كالتەك.

ئولغۇر سالماق غ. تەتۇر باغلاش. م: چانىنىڭ ئوق ياغمچىغا ئولغۇر سالدى.

ئولغماچ قە. "ئۇلغام"غا ئوخشاش.

ئولماق تولغماق، ھىمىرمەك، بارماق بىلەن چىمدىماق. م: مۇشۇ گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالمىدىغان بولساڭ، تىلىڭنى ئولۇۋېتىمەن.

ئوناق پەرەز، مۆلچەر، قىياس. م: ئوناق ئوناققا كەلمىدى، ئارقىدىكى يەر قوناققا كەلمىدى (ماقال)

ئونماق ل. ئويلىماق، خىيال قىلماق، ئەسلىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاقپ كەلدى باش مەللەنى تارىمى،
ئاڭلاپ تۇردۇم كۆڭلۈڭ زۇۋۇ يارىمى.
ئوناپ ياتسام چۈشۈمگىما كىرمەيسىز،
بىر مەللەدە يالغۇز ئۆينۇ غارىۋى.

ئوۋلماق بەزلىمەك، خوش قىلماق (كۆڭۈلنى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نە قىلاي نىمنە قىلاي،
يىتىم كۆڭۈلنى ئوۋلماي،
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم،
باش ـ كۆزۈمنى ئورىماي.

ئوۋۇش قە. ئوھوي، ۋاي ۋۇي (مەنستمەسلىكنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق). م: ئوۋۇش، نىمە دەۋاتسەن؟

ئويچى خىيالپەرەس، مۇتەپەككۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىك سەن.
يان ـ باغىردا يېتىۋاپسەن،
قويچىمىدىك سەن.

ئويلاپ كەتمەك قۇ. پەس تەرەپكە قېچىپ كەتمەك. م: ئات تۆۋەينىگە ئويلاپ كەتتى ـ ئات جەنۇپ تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

ئويلاتماق قۇ. قوغلىماق، سۈرمەك، قاچۇرماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تۆمۈر خەلىپە تەۋرەپتۇ،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چاك دارىنىنى ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى توڭگۇزدەك.

ئويلاۋۇق سۆڭەك بىلەك سۆڭگىنىك يوغان يېرى.

ئويمات ئوي، ئويمان، ئويمانلىق. م: ئويماتقا سېلىنغان

كىچىككىنە ئۆي.

ئويىنغۇچ ت. چىلگە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئويىنۇغۇچ ئوبدان ئىمە،
يازلىغى بار، كۈزلۈگى يوق.
يېڭى يار ئوبدان ئىمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

ئويۇق قۇ. كەشتە نۇسخىسى، ئەندىزە؛ تەكچە.

ئويۇنچى قۇ. ئويۇن كۆرسەتكۈچى، سەھنىدە ياكى كوچىدا تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئويناپ چىققۇچى.

ئۇ

ئۇجۇز قۇ. ئاجىز، خار، پەس؛ ئەرزان.
ئۇجۇزلىماق قۇ. خارلىماق، پەس كۆرمەك.
ئۇجۇل ل. يېكەننىڭ گۈلى. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قىزىل گۈلۈم نەدە توزۇپ يۈرۈيسەن،
كۆزدە ئۇجۇل قاسرىغىنى ئاچقاندەك.

ئۇچقات غ. پاكار قارا قارىغاي.
ئۇچقۇرۇل قۇ. سىرتتىن باستۇرۇپ كەلگەن ياۋۇنى يىراقتىن كۆرۈپ، ئوت يېقىپ خەۋەر بېرىش ئۇچۇن شەھەرنىڭ ئەڭ چېتىگە سېلىنغان قوغدىنىش تۇرىسى (پوتەي).
ئۇچقاق توزۇپ كېتىدىغان، ئۇچۇپ كېتىدىغان.
ئۇچلايماق گەۋدىلەنمەك، كۆتىرىلىپ چىقماق، چوقۇچىيىپ چىقماق.
ئۇچلىماق[1] قۇ. ئۇننى تاسقىماق.
ئۇچلىماق[2] ئۇزارتماق، ئۇچ چىقارماق، ئۇلىماق (چاپانىنىڭ يېڭىنى).
ئۇچما غ. تىك: ئۇچما چوققا.
ئۇچماق قۇ. جەنىەت، بېيىش.
ئۇچۇرما ئۇچار قاناتلار بالىلىرىنىڭ ئۇچۇش دەرىجىسىگە

يېتىشى. كۆچمە: قىز بالىنىڭ ياتلىق بولۇش يېشىغا يېتىشى. م: قالغاچنىڭ بالىلىرى ئۇچۇرما بوپتۇ؛ بۇ قىز ئۇچۇرما بوپتۇ.

ئۇچۇرما نان قە. تونۇرنىڭ ھارارىتىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن تۇنجى قېتىم ياققان نان.

ئۇچۇرما ھالۋا چوڭقۇر، تېگى يوق ھالۋا.

ئۇچئۇن قۇ. بىرىنچى دەرىجىلىك ئاق ئۇن.

ئۇچۇنما ئاغرىق، كېسەل. م: ئۇچۇنۇپ قالدىم، ئۇچۇنمام قوزغىلىپ قالدى.

ئۇچۇنماق شامال تەگمەك، شامالدارىماق. ئۇچۇنۇپ قالدىم ــ شامال تېگىپ ئاغرىپ قالدىم.

ئۇچىسى قىچىشماق ئىش "سېغىنىپ" قالغانلىقىنى (ئىشتىن قېچىپ ئىشقا تۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى) بىلدۈرىدىغان بىرىكمە. م: ئۇچىسى قىچىشقان ئېشەك تۇگمەنگە بېرىپتۇ (ماقال).

ئۇختا غ. ئىشنىڭ دەل جايىدىن چىقىشى، كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقىشى. م: ئىشنىڭ ئۇختىسىغا كەلگىنىنى دېمەمدىغان!

ئۇدۇسقماق قۇ. بوۋاقلارنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈشى ياكى يىغلىشى.

ئۇدۇم ئادەت، رەسىم، ئەنئەنە؛ ئىرسىيەت؛ مەخپى رېتسىپ. م: بۇ ئىش ماڭا ئۇدۇم بولۇپ قالدى؛ بۇ ماڭا ئاتا-بوۋامدىن قالغان ئۇدۇم.

ئۇران قۇ. شۇئار؛ چاقىرىق؛ سۈرەن، چوقان.

ئۇران-جۇرات ئۇرۇق-جەمەت.

ئۇرتوقاي "ئۇركالتەك"كە ئوخشاش. م: ئۇرتوقاي قىلماق، ئۇرۇپ ۋەتۈەرىگىنى چىقارماق.

ئۇرۇقچا ئۇچكە (ئۇرۇكنىڭ ئۇچكىسى).

ئۇرۇقداي غ. ياسانچۇق، مىشچان.

ئۇرۇڭال قۇ. دەم ئالدۇرۇپ ياكى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىلىدىغان يەر ئۇرۇڭال يەر دېيىلىدۇ.

ئۇز خ. چىرايلىق، گۈزەل؛ ماھىر (قول ئىشى، ئۆي كارىغا ماھىر). ئاز قىل، ئۇز قىل (ماقال).

ئۇزۇن بۆك كىيدۈرمەك ماختاپ ئۇچۇرۇشنى بىلدۈرىدىغان بىر نىكمە.

ئۇزۇن تۇرا بويى ئىگىز ئادەم، شادىپاچاق.

ئۇسقاق ل. چۆمۈچ، ساپلىق.

ئۇش قۇ. ئاتاقلىق، داڭلىق.

ئۇششاق ـ چىپە خ. ئۇششاق ـ چۈششەك.

ئۇششاق سۆز قۇ. غەيۋەت، شىكايەت؛ سۆز ـ چۆچەك.

ئۇشلىماق قە. تۇتماق. قوشاقتا مۇندىاق كەلگەن:

ئۇشلىماك بىلەكمىنى،
كۆيدۈرمەك يۈرەكمىنى.

ئۇغۇنۇتتە قۇ. ئۇ يەردە.

ئۇقاسىز قۇ. ئەھمىيەتسىز، مەزىسىز، تايىنى يوق.

ئۇقاق تارتماق غ. غەم يىمەك، كۆيۈنمەك. م: ئىككىيلەنمەك بىر بىرىمىزگە قانداق ئۇقاق تارتىپ يۈرىدىغانلىغىمىزغا ئىشىنەمسىز؟

ئۇقلىماق غ. ئۇگىلىماق، بەدەننى مۇجۇپ قويماق، تۇتۇپ

قويماق.

ئۇگىلانماق ت. ئىچ ئاغرىتىماق، ئىچى سىرىلىماق. م: ئۇ پۇلنى كانتوغا ئالدۇرۇپ قويۇپتۇ، ناھايىتى ئۇگىلىنىپ كەتتىم.

ئۇل نەرسىنىڭ تېگى، ئارقىسى. م: نانىنىڭ ئۇلى ــ نانىنىڭ ئارقىسى.

ئۇلاق مالىلارغا ئوت، يەم بېرىدىغان ۋە ئۇلارنى سۈغۇرىدىغان ياغاچ نور.

ئۇلاق-قۇراق قۇ. ئۇلاپ قۇراشتۇرۇلغان. م: ئۇلاق-قۇراق لاتىلار.

ئۇلاق كېمە پوتۇن ياغاچنى ئويۇپ ياسالغان كېمە ياكى قېيىق.

ئۇلاي ل. پار، ھور، بۇس.

ئۇلدىماق قۇ. تاقىسىز ئاتنىڭ تۇيىغىنىڭ يالىنىپ كېتىشى.

ئۇللىماق چىڭىتماق (تامنىڭ ئۇلىنى)؛ ئوغۇتلىماق، قوناقنى ئۇللىماق ــ قوناقنى ئوغۇتلىماق.

ئۇلۇغ بەھەك خ. پىلە قۇرۇتىنىڭ تۆتىنچى قېتىم ئۇخلاش ۋاقتى.

ئۇماي قۇ. ئوغۇل بالىنىڭ ئۇرۇقدىنى؛ ئەش، ھەمرا.

ئۇمتاق ت. چايغا چىلاپ يۇمشىتىلىپ ئۇماچ ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن نان.

ئۇمۇنماق قۇ. ئۇمىتسىز قالماق، ئۇمىدى يوققا چىقماق، ئۇمۇنۇپ قالماق.

ئۇنتۇق قۇ. ئۇۋاق، تالقان، پاراشوك. م: ئۇنتۇق سوپۇن ــ

سوپۇن پاراشوگى.

ئۇھسىنماق ئۇھ دېمەك. م: ئۇ، ئۇھسىنىپ ئېغىر دەم ئالدى.

ئۇۋەت خ. ئۇيات، نوموس. ھابدالدا ئۇۋەت يوق، كېپەكتە قۇۋەت (ماقال).

ئۇيا قۇ. قېرىنداش، تۇققان.

ئۇيخاسى يوق قۇ. تايىنى يوق، مەنسىز. م: بۇگۈن بازار-نىڭ ئۇيخاسى يوق ــ بۇگۈن بازاردا مالنىڭ تايىنى يوق.

ئۇيقا ـ تۇيقا ۋەيران، خاراپ. م: بوران كۆكتاتلارنى ئۇيقا-تۇيقا قىلىۋەتتى.

ئۇيقاش قۇ. ماسلىشىش، قاملىشىش، قاپىيە، قاپىيە كېلىش. م: ئۇيقاشمىغان گەپلەر ــ بىر بىرىگە باغلاشمىغان گەپلەر.

ئۇيقىلماق خ. "ئۇقىلماق"قا ئوخشاش.

ئۇيۇتقا قۇ. ئۇيۇتقان نەرسە؛ ھۇجەيرە، كىلىتكا.

ئۇيۇق ـ تۇيۇق قۇ. "ئۇيقا ـ تۇيقا"غا ئوخشاش.

ئۇيۇل قۇ. مۇنەك، لەختە. م: قان قېتىپ ئۇيۇل بولۇپ قېپتۇ ــ قان ئۇيۇپ قېپتۇ.

ئۆ

ئۆپكە ـ باغرىنى قاقماق كۆيۈنمەك، مېھرىۋانلىق قىلماق.
ئۆپكىدىمەك ئۆكسۈمەك، ئوپكىدەپ يىغلىماق، ئۆكسۈپ يىغلىماق.
ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قاقماق بىلىندۈرمەي ئەدىۋىنى بەرمەك.
ئۆپكىسى ئۆرۈلمەك غ. كۆڭلى بۇزۇلماق، يىغا تۇتماق.
ئۆپلەن خ. چاشقان تېپىغا كىرىدىغان بىر خىل كىچىك جانىۋار.
ئۆپۈپ ـ تېتىپ قە. تاماقنى كۆكۈلىشىمەيلا ئېغىز تېگىپ قويماق.
ئۆپۈم قۇ. يۇتۇم. مىقدار سۆز. م: بىر ئۆپۈم چاي.
ئۆتەگ خ. ئىچ ئۆتۈشنىڭ ئىسسىق تۇرى.
ئۆتكۈن جىن ـ ئالۋاستى.
ئۆتۈك كېچىك (دەريانىڭ كېچىگى ـ ئۆتىدىغان يېرى).
ئۆدەكلىك قۇ. ۋاپادار، مېھرىۋان.
ئۆدىمەك قۇ. چارۋا مالىلارنىڭ بېشى تۆۋەن، تۆت پۇتى ئاسمانغا بولۇپ قېلىشى (بۇ سۆز غۇلجىدا "ئۆرەدىمەك" دىيىلىدۇ).
ئۆرە قۇ. خۇددى، بەئەينى. م: بۇ بالا ئۆرە دادىسىغا

ئوخشايدىكەن.

ئۆرە-تۆپە قە. ئۆرە-دۆرە، مالىماتاك. م: ئۆيىنىك ئىچى بىر پەس ئۆرە-توپە بولۇپ كەتتى.

ئۆرەسكەل قۇ. ئاجايىپ، غەلىتە، قاملاشمىغان، ئەپلەشمىگەن.

ئۆرەنلىمەك ئات-ئېشەكلەرنىك ئالدى پۇتلىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ ئۆرە بولۇشى.

ئۆرەنلىمەك[1] ت. ئات-ئېشەكلەرنىك ئالدى پۇتلىرىنى كۆتىرىپ ئۆرە بولۇپ چالۇاقىشى. كۆچمە: ئۆرەنلەپ كەتمەك — خاپا بولۇپ سەكرەپ كەتمەك، چالۇاقماق.

ئۆرەنلىمەك[2] ت. دۇئىلىمەك، ئىگىزلەتمەك. م: خاماندىكى چەشلەنگەن بۇغداينى ئۆرەنلەپ ئىگىز دۆۋە قىلماق.

ئۆركىمەك قۇ. كۆكرەكنى كۆكرەكىكە ياكى باشقا نەرسىگە ياقماق، سۈركىمەك.

ئۆرلەك قۇ "ئۆلەك"گە ئوخشاش.

ئۆرمەك قۇ. قىلتاغار (تاغلىقلار سۆزى).

ئۆرمەك چۈشمەك قۇ. ئۆمۈچۈك.

ئۆرۈش توقۇلمىلارنىك ئۆرۈش يېپى.

ئۆرۈمە قۇ. مەشرەپلەردە ئۇسۇل ئويىنىغانلارنىك بېشىدىن ئۆرۈيدىغان پۇل ياكى نەرسە. (بەزى جايلاردا "ئۆرۈم"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆرىدىمەك "ئۆرەنلىمەك"كە ئوخشاش.

ئۆرىلەشمەك ھەپىلەشمەك.

ئۆزەك يادرو، مېغىز، يۈرەك. ئۆزەكتىن چىققان ئوت يامان،

ئۆزدىن چىققان يات يامان (ماقال).
ئۆزەن غ. دەريا، غول.
ئۆزسىناق ئۆز ئەدىسى دەپ بىلىمەك. م: بۇ سوزلەرنى ساڭا ئۆزسىنىپ ئېيتىۋاتىمەن.
ئۆزگەن قۇ. ئاق ئۇۋاق كۆتىگى؛ ئۆزەك، تومۇر.
ئۆزلە قۇ. سىلى، ئۆزلىرى (2ـشەخس كىشىلىك ئالمىشىنىڭ سىپايە تۈرى).
ئۆزلىرى قۇ. سىلىرى ("سىلى"نىڭ تېخىمۇ سىپايە ئېيتىلىشى).
ئۆزىگە كەلمەك غ. ھوشىغا كەلمەك. م: ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ، ئاران كۆزىنى ئاچتى.
ئۆزىنىڭ پاششىنى قورۇماق ئۆزىنىڭلا غېمىنى يىمەك.
ئۆزىنىڭ سايىسىغا مۇش ئاتماق ئۆزىدىن ئۆزى ھۇركىمەك.
ئۆسكۈلەك غ. ئىگىز، ئۆسكەن. م: ئۆسكۈلەك بويلۇق ـ ئىگىز بويلۇق.
ئۆسۈمتە دەرەخلەردە پۈقاقتەك چىقىپ قالىدىغان مۇدۇرچەك (كېسەللىك).
ئۆكسۈز يېتىم، تەمتىرەپ قالغان ئادەم.
ئۆكسىمەك "ئۆپكىدىمەك"كە ئوخشاش.
ئۆگەن ـ سۆگەن قۇ. ئەيىپ، نۇقسان، كەمچىلىك (جۈپ سۆز).
ئۆڭ نەرسىنىڭ ئادەتتە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەرىپى، تۈس، چىراي، رەڭ. م: بۇغداي ئۆڭلۈك؛ تېرىنىڭ ئۆڭى ـ تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپى. م: ئۆڭ جۈۋا ـ تاشلانمىغان

جۇۋا.

ئۆڭەر[1] قۇ. چاپاننىڭ ئىچ ـ تاش پەشلىرى (ئىچ ئۆڭەر، تاش ئۆڭەر. بۇ سۆز "ئۆڭۈر"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆڭسۇل چىراي، رەڭگى ـ روي. م: ئۆڭسۇلى يوق ـــ چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ، چىرايىدا قان يوق.

ئۆڭكەر قۇ. كۆكرەكنىڭ ئىچكى قىسمى.

ئۆڭگە ئاغىنا، دوست، بۇرادەر مەنىسىدە بولۇپ تولاراق "ئاغىنە ـ ئۆڭگە" دېگەن جۈپ سۆز شەكىللىدە كېلىدۇ. مىلىڭ مىڭغا يەتكۈچە، ئۆڭگەڭ مىڭغا يەتسۇن (ماقال).

ئۆڭگەرچەك قە. "ئۆڭكەر"گە ئوخشاش.

ئۆڭلەن[1] قۇ. توي باشلانغاندا ئېيتىلىدىغان ناخشا. م: هاي ـ هاي ئۆڭلەن، هاي ئۆڭلەن، قىز كېلىدۇ يار سەنەم.

ئۆڭلەن[2] خۇشپۇراق بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، يىگىلى بولىدۇ.

ئۆڭلچەك ئۆڭلچەم. ئۆڭىنىڭ ئۆڭلچىگى بار، ئوتتۇرىسىدا كۆلچەگى (ماقال).

ئۆڭمە ـ دۆڭمە قە. ئادىلا، غەيرىي رەسمىي. م: ئۆڭمە ـ دۆڭمە ئارام ئېلىۋالساقلا بولىدۇ.

ئۆڭمەللىمەك ئېغىزنى گەپ قىلىشقا راستلىماق؛ خېمىرغا سۇنى ئىلەشتۇرۇپ رەسمىي چەيلەشكە راستلىماق، تەمشەلمەك. م: ئۇ ئاغزىنى گەپكە ئۆڭمەللەپ كېلىپ، توختاپ قالدى.

ئۆڭمسە غەلىتە، ئاجايىپ، بۆلەكچىلا.

ئۆڭمسۈرۈن ت. پاراكەندە، هۆشىدىن كەتكەن، بىهۇش بولۇپ قالغان، چىراي تاتارغان. م: ئۇ هازىرغىچە ئۆڭمسۈرۈن

ياتىدۇ؛ ئۇنىڭ چىرايى ئۆمسۈرۈن كۆرۈنىدۇ.
ئۆمكەن قۇ. چوڭ ماللارنىڭ كۆكرىگى.
ئۆمگەك لوقما (بالىنىڭ بېشىدىكى قاتمىغان يېرى).
ئۆمگەن گۆرەن تومۇر.
ئۆملۈك ئىتتىپاقلىق، بىرلىك. ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە (ماقال).
ئۆملاقمان ئالدىراشلىق، تېنەشلىك. م: ئۆملاقمان ئادەم — ئالدىراقسان ئادەم، ئۇملاقمانلا كېلىپ قالدىم — ئالدىراشلا كېلىپ قالدىم.
ئۆنجمەس قۇ. سىجىل، كۈن ئاتلىماي، ئۇدا. م: ئۆنجمەس توخۇي — كۈن ئاتلىماي تۇغدىغان توخۇي.
ئۆندە خ. يامان، قالتىس، كارامەت. م: **ئۆندە** گادای — يامان نەمە، قالتىس ئادەم.
ئۆندەرىمەك ئالدىرىماق، تەمتىرىمەك، ھولۇقماق؛ جۈۋۈماق، ئاۋارە بولماق؛ چۆچىمەك. م: بالا ئۆندەرەپ ئوخۇنۇپ كەتتى؛ ئۆندەرىمەي سۆزلەڭ؛ ئۆندەرىمەي ئولتۇرۇڭ، بىرئاز گەپلىشەيلى.
ئۆندۈلۈك خاتالىق، سەۋەنلىك.
ئۆۋەر قۇ. كۈنگەي.
ئۆۋەك غ. يۆلەنچۈك. م: ئۇ نەچچە كۈندىن بۇيان بەھۇش بولۇپ، ھەچنىمىنى ئۇقماي ئۆۋەكتە ياتىدۇ.
ئۆۋيە ل. مەڭگەن، بۇغداي پاخلى.
ئۆۋي تۆشۈكى قە. ئۆي ئىشلىرى، قازان ئىشلىرى. م: توققۇز يېشىڭدا ھاياتىنىڭ ساڭا قىلغان سۇئىسى ئۆي

تۆشۈگى بولدىمۇ؟

ئۆيسەن ئۆي سايان، ئۆيسەن كىرىلى ــ ئۆيگە كىرەيلى.

ئۆيلەك كۇ. ئۆي ئورنى، ئۆي ئورنىغا تاللانغان يەر.

ئۆيلەڭ قۇ. ساسلىق، چىملىق، چىمەن، ئوتلاق. ("ئۆر-لەڭ"مۇ دېيىلىدۇ).

ئۆيلەڭ چېچىگى قۇ. چىملىقتا ئۆسىدىغان سېرىق گۈل.

ئۆي ئىچىلىك ت. ئۆي ئىشلىرى. م: بۇ خوتۇنىنىڭ ئۆي ئىچىلىكى يوق ــ بۇ خوتۇن ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى بىلمەيدۇ؛ ئۆي ئىچىدە كىيىدىغان كىيىم ــ ئۆي ئىچىلىك كىيىم.

ئۆيمەك قە. بىئارام بولماق، باشقىچە بولماق، ئەنسىرىمەك، تۇيماق. م: ئۇلار كۆڭلى ئۆيگەن هالدا بىر يېرىگە قاراشتى؛ بۇ ئاۋازنى هەرقانداق كىشى ئاڭلىسا، يۈرىگى ئۆيمەي قالمايتتى؛ قىزىم، شۇ چاققىچە نەگە كەتتىڭ، سەندىن كۆڭلۈم ئۆيەپ ئولتۇرالماي كەتتىم.

ئۆينى ئوچاق قىلمۇەتمەك جەدەل چىقىرىپ، ئۆينى بىر ئالماق، قالايمىقان قىلمۇەتمەك.

ئۇ

ئۇجۇره قۇ. جۆره، جۇپ، تەڭداش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالا غوللۇق غاڭزىنىڭ،
سېرىق ئىكەن جۇيزىسى.
قۇمۇل شەھرىدە يوق ئىكەن،
بىزنىڭ يارنىڭ ئۇجۇرىسى.

ئۇجۇك كىچىك ئوغۇل بالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز (قۇمۇلدا "چولدۇر" دېيىلىدۇ).

ئۇكلىمەك قە. قوينىڭ بېشى ۋە پاقالچاقلىرىنى ئوتقا توتۇپ، توكلىرىنى كۆيدۈرمەك (قۇمۇل ـ تۇرپاندا "قۇيقىلاش" دېيىلىدۇ).

ئۇدۇسكىلمەك غ. تەمتىرىمەك، تىمسىقلىماق. م: كۆزى كۆرمەي ئۇدۇسكىلەپ يۈرىدۇ.

ئۇدۇگەن ل. ئاغمىخان.

ئۇره بولماق غ. كۆنمەك، ئىجىل بولماق. م: بۇ ئىت ئادەمگە ئۇره بولمىغۇدەك.

ئۇرەن ئۇرۇق، دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى. :م ئۇرەنلىك بۇغداي ــ ئۇرۇق قىلىنىدىغان بۇغداي.

ئۇز قۇ. ياغ، ماي. م: بۇ ئاش ئۇزلۇك ئاش بوپتۇ.

ئۇزۇتلۇك قۇ. بېخىللىق، پېخسىقلىق.

ئۇسكەن خ. ئۇزۇنچاق سۈپەت؛ تۇگمەننىڭ ئۇگۇت قۇيىدىغان ساندۇغى.

ئۇشكۇرمەك قۇ. ئىسقىرتماق.

ئۇگۇچەكلىك قە. ساندۇق ياساش ئۇچۇن تەييارلانغان ياغاچ.

ئۇلگۇجە غ. توپ، پۇتۇن، پارچىلىماي. م: ئۇلگۇجە ساتماق ــ توپ ساتماق.

ئۇلگۇدىمەك غ. يېرىكدىمەك، نەرسىنىڭ يېرىكىنى ئايرىدىغان ئەتمەك. م: ساماننى ئۇلگۇدىمەك ــ سامانىنىڭ يېرىكىنى ئايرىپ، يۇمشاقلىرىنى قالدۇرماق (تۇرپانىدا شاللاش مەنىسىدە "ئۇلگۇمەك" دېيىلىدۇ).

ئۇنلىمەك ئاۋاز چىقارماق، سايرىماق، ۋاقىرىماق. م: پويىزنى سۆرىگەن بوقىسى، ناغرىنى ئۇنلەتكەن چوكىسى (ماقال). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: دۇتار دېگەن بىر ياغاچ، ئۇنلەيدىغان تارىسى؛ يۇرىگىمنى كۆيدۇرگەن، قېشىڭنىڭ قارىسى.

ئۇيۇر غ. يىلقا، پادا، توپ. ئاتىسى باشقىنى خۇدا قوشىدۇ، ئۇيۇرى باشقىنى نوختا (ماقال).

ۋ

ۋاخان خ. پاكار، پەتەك.
ۋادەك قە. شادا، سالاسۇن، رىشاتكا. م: گۈللۈكنىڭ ۋادىگى.
ۋاسا قە. ئۆينىڭ تورۇسىغا تىزىلىدىغان كالتا-كالتا ياغاچ.
ۋاسالغۇ خ. قۇرۇتۇلغان ئۇجمە، ئۇجمە قۇرۇغى.
ۋاسۋاسچىلىق قە. بىئارامىلىق، خاتىرجەمسىزلىك.
ۋاسىدەميان خ. ئارىلىق قويۇپ تىزىلغان ۋاسا.
ۋاشاك قە. غازاك، پاساك. م: قوغۇن ۋاشىكى — قوغۇن غازىكى (پاسكى).
ۋاغجىر قە. بۇجغۇر، بۇدرە. م: ۋاغجىر قوي — بۇجغۇر قوي.
ۋاقاقلىماق قە. قاقاقلىماق.م: توخۇلار ۋاقاقلىشاتتى.
ۋالەك تۇلۇقچە.
ۋاللەي قە. گاگار ئويۇنى.
ۋايجان چىت قە. نېپىز چىت.
ۋاي-ۋايلىماق قاخشىماق، زارلانماق، ۋايسىماق.
ۋەتۈەرەك خ. لەگلەك.
ۋەدىش ئا. ئادەتلىنىش، كۆنۈش.
ۋەلەك غ. هارۋىغا قوشۇلغان يان ئاتنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاغامچىنى هارۋىنىڭ ئوقى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان،

ئىككى بېشى بەلدەكلىك ياغاچ.

ۋىتۋىت غ. كىشىنىڭ ئارقىسىدىن گەپ قىلىش، غەيۋەت قىلىش. م: ۋىت-ۋىت ئادەم — غەيۋەتخور ئادەم.

ئې

ئېپى - مەلە ئەلىمەلە، خولۇم - خوشنا.

ئېپى - يەڭگە ئاكا - ئىنىنىڭ خوتۇنلىرى. م: ئېپى - يەڭگە - لىرىڭنى ئالغاچ كەلمىدىڭمۇ؟

ئېتەك ياپماق غەمخورلۇق قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق.

ئېتەك سالدى قىلماق قە. يىغىش قىلماق، پۇل ياكى نەرسە چىقىرىشماق. م: ئاغىنىلىرىم تويۇڭنى تېزراق قىلىۋەت دەپ ئېتەك سالدى قىلىپ، مىڭ كوي پۇلنى ئالدىمغا تاشلاشتى.

ئېتىز قە. مىقدار سۆز. م: بىر ئېتىز ئۆي — بىر ئېغىز ئۆي؛ بەش ئېتىز يەر — بەش قىر يەر.

ئېتىش قۇ. سوقۇش، ئۇرۇش، جەڭ. م: ئېتىش بولماق — ئۇرۇش بولماق.

ئېتىگى ئوتلۇق ئاسانلا قارا چايلىنىپ قالىدىغان ئادەملەرگە بولۇپمۇ ئاياللارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېچە ل. ئاچا، ھەدە (تۇرپانىدا "ئىگىچە" دىيىلىدۇ).

ئېچىل يار، ئاشنا، ئامراق، ھەمرا. لوپنۇر قوشاقلىرىدا مۇنداق كەلگەن:

قوشامەتتى ئۇچۇردۇڭ ئاغىز يەلدە،
دەردىڭىز زەكەيگەن ئېگىنىم جەندە.

بهری کەلگن ئېجىلم مۇڭداشالی،
چىقالمادىم دۇشمەنگە بولدۇم بەندە.

ئېجىل بولماق غ. ئىچكىپ قالماق، ئامراق بولماق.
ئېجىلغا چۈشمەك غ. كالىنىڭ كۆيلىشىنى كۆرستىدۇ.
ئېچىتمىخورلۇق قە. كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىتىپ سۆزلەش ياكى كۆلۈش، زاڭلىق قىلىش، تەنە قىلىش. م: ئۇ ئېچىتمىخورلۇق بىلەن ھەجايدى.
ئېچىق ئېتىزدىن ئېتىزغا سۇ ئۆتىدىغان ئېغىز؛ ئېچىق بېشى — سۇنىڭ بېشى.
ئېچىقسىز قۇ. كىيىمنىڭ كونا-يېڭىسىنى ئايرىپ-ئاۋايلاپ كىيىشنى بىلمەيدىغان خوتۇنلارغا قارىتىلىدۇ. م: ئېچىقسىز خوتۇن.
ئېرىغ خ. پاكىز، ساپ، تازا.
ئېرىغدىماق قۇ. تازىلىماق، پاكىزلىماق.
ئېرىقشماق قۇ. قېرىشماق، تاكاللاشماق.
ئېرىگاي ئالتە بارماقلىق ئادەم.
ئېسەلىنىش ئا. جىن چېپىلىش.
ئېسىركىمەك ئاسرىماق، ئاۋايلىماق.
ئېسىلماق سۇدا كۆپۈپ كەتمەك. م: ئۇ گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئېسىلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى.
ئېيىق تاپان ئۆستەڭ بويلىرى، تاغ جىلغىلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
ئېيىمك تىكەن يول بويلىرى ۋە ئېتىز-دالىلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئېشەك قومچى تاغ باغرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.

ئېشكى تۆت چىشلىق بولماق بەك خوشال بولۇپ كەتكەندىكىنى، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئېغى بىلەن بېغى يوق قىلچە تەييارلىغى يوق، تايىنى يوق.

ئېغىر كارۋان ئېغىر مىجەزلىك، گەپ-سۆزدە، ئىش-ھەرىكەتتە ئاستا كىشىلەرنى سۈپەتلەشتە قوللىنىلىدىغان ئوخشاتما سۆز.

ئېغىر ئۈستىخان قە. ھاممىلدار، ئىككى قات.

ئېغىزدا تۇغۇۋالغان ئەركە چوڭ قىلغان بالىلارغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ.

ئېغىز ئۆي تاشقارقى ئۆي، ئارىلىق ئۆي.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەزى كېلىشمەسلىك.

ئېكى قۇ. ئاندىن، كېيىن.

ئېكسن غ. زىرائەت.

ئېكسنچى غ. دېخان، تېرىقچى.

ئېكسنچىلىك غ. دېخانچىلىق، تېرىقچىلىق.

ئېگىلچان قۇ. ئېگىلگەك، ئېگىلىپ تۇرىدىغان. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىگىز - ئىگىز دەرەخلەر،
ئېگىلچان بولسا.
قىزىل - يېشىل يوپۇرماغى،
تۆكۈلچان بولسا.

ئېگىن - كېچەك ل. كىيىم - كېچەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئېگىن ـ كېچەك تال بويۇڭا ياراشىپ،
پۇلى بارلار ئالىپ كەتتى تالاشىپ.
قىزىل گۈلۈم سەن ئاڭا سەپەر قىلدىڭ،
بىز ئامالسىز يىلغاپ قالدۇق قارلاشىپ.

ئېلىش[1] قۇ. توغان، توما.

ئېلىش[2] قۇ. ھارۋىنىڭ شوتىسى.

ئېلىشماق قۇ. تېگىشمەك، ئالماشماق؛ تۈتۈشماق، چېلىشماق، ئۇرۇشماق.

ئېلىق باج، ئالۋان. م: ئېلىقدىن سېلىقى ياخشى (ماقال).

ئېنە ل. ئانا، ئاپا (ئۆزىنىڭ تۇققان ئانىسى).

ئېنىمەك ل. ئەن سالماق، ئاتىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن.

ياردىم مىنگەن ئاتىڭگى،
قىزىڭا بەرگىن ئېنەپ.

ئى

ئىتاچى خ. ئىتاۋاز ("ئىتاۋاز"مۇ دېيىلىدۇ).
ئىجىك قۇ. ئامراقلىق، مەسلىك. م: ئىجگى كەلمەك ــ مەسلىگى كەلمەك، ئامراقلىغى كەلمەك.
ئىچ پۇشماق خ. خاپا بولماق، ئاچچىغى كەلمەك.
ئىچ تۇرقماق قۇ. ئىچ پۇشماق، پەرىشان بولماق، ئىچى تىت ــ تىت بولماق، زېرىكمەك.
ئىچكىنەم قۇ. "ئىچ" سۆزىنىڭ ئەركىلىتىپ ئېيتىلىشى، يۈرىگىم، قەلبىم. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارلىق تاغدا قار يېغىپتۇ،
بوز تاغدا تۇمان،
ئىچكىنەمدە ئوت كۆيەدۇر،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

ئىچمەك[1] غ. تەرلىك (توقۇم ئاستىغا سېلىنىدىغان نەپىز كىگىز).
ئىچمەك[2] خ. تېرە جىلىتكە.
ئىچكىمەك قۇ. ئامراق بولۇپ كەتمەك، ئېجىل بولۇپ كەتمەك (بەزى جايلاردا "ئىچەكەشمەك" دېيىلىدۇ).
ئىدەر[1] قە. خوتۇنلار بوشىنىپ 40 كۈنگىچە بولغان ۋاقىت.

م: ئىدەر تۇتماق.

ئىدەر[2] قۇ. بۆشۈك تويى ئۆتكۈزۈلگىچە بولغان ئارىلىق. م: ئىدەرلىك ئۆي ــ تۇغۇتلۇق ئۆي.

ئىدەلىك قە. قاۋۇل، بولۇق. م: ئىدەلىك ئۆسكەن بۇغداي مايىسسى.

ئىدرەم قۇ. پەردە ياكى كۆڭلەك قاتارلىق نەرسىلەر ئۈستىگە چىقىرىلغان گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار؛ ياغاچ ئۈستىدىكى گۈلگە ئوخشاش سىزىقلار. م: ئىدرەملىك ياغاچ.

ئىدىق قۇ. ياغاچنىڭ پورى (پور ياغاچ).

ئىدى ـ گۈپاسى قۇ. قارىسى، ئۈچۈرى، دەرەك. م: ئۈنىڭ ئىدى ـ گۈپاسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ئىدىماق قۇ. پورلاشماق، كۆكۈرۈپ قالماق، ئېچىپ قالماق.

ئىراقى رەڭدار يىپەك بىلەن تىكىلگەن گۈل ۋە شۇنداق گۈل تىكىلگەن نەرسە. م: ئىراقى چاپان، ئىراقى جىيەك، ئىراقى دۇپپا.

ئىرەكتە ئەركەك. م: قېرى ئىرەكتى مايمۇنلار (خوتەنده "ئەر" مەنىسىدە "ئىيەكتە" دىيىلىدۇ).

ئىرجارىماق قۇ. ھىجايماق. (تۇرپاندا "ئىرجايماق" دىيىلىدۇ).

ئىركاشا قۇ. لۆم ـ لۆم، گوموش.

ئىزلىمەك سانىماق. م: قوينى بىر ئىرلىۋالسام ــ قويىنى بىر سانىۋالسام.

ئىرىك ـ سىرىك ھورۇن، ئېزىلەكگۈ.

ئىزچى ئىز قوغلاشقۇچى. م: پادىشا پۇتۇن مەملىكەتتىكى

ئۇزچى، سىنچى، رەمچىلەرنى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە بۇيرۇيتۇ.

ئۇزمۇق تاغ باغرى، چاتقاللىق جايلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

ئۇستارە[1] خ. كۆكەرمە، ئۇششۇق، مۇتەھەم. م: قەلەم بىچارە، موللا ئۇستارە (ماقال).

ئۇستارە[2] قۇ. پۇتلىكاشاك، توسالغۇ، نەسلىك، پالاكەتلىك.

ئۇسمىدىماق خ. كېسەل سەۋەبىدىن قىزىپ كەتمەك.

ئۇسنا قۇ. ئۇسۇل. م: ئۇسنىچى — ئۇسۇلچى.

ئۇششەك تۆت جىڭغا تەك كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى.

ئۇشقار شۇلتا.

ئۇشلىق قولى ئۇز، قولى ئەپچىل، قولىدىن ئىش كېلىدىغان.

ئۇش يۇگۇرۇش خ. گېلەم توقۇشنى باشلاش.

ئۇكتى كۇ. قۇۇ، ھىلىگەر.

ئۇكىرلىك قۇ. دەرت، مۇك، رەنج، ئەلەم.

ئۇكىندى دىگەر ۋاقتى.

ئۇگە بولماق قۇ. مەسئۇل بولماق، ھۆددىگە ئالماق، كېپىل بولماق. م: بۇ ئىشقا مەن ئۇگە.

ئۇگۈك چۇشمەك كۈتۈپ تەقەززا بولماق، تېگىرقىماق.

ئۇگۈرچاق قۇ. لىگىرچاق.

ئۇگۈلمىك ل. زىرە، ھالقا.

ئۇلەك ل. دەريانىڭ تارمىغى، تارماق ئېقىن. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كېچه ـ كۈندۈز قىلارمەن،
يارىمى تىلەگىنى.
ئۈچ كۈن ياقالاپ ماڭسپ،
ئۆگەننى ئىلەگىنى.
ئاڭنز يالاپ كەتكەندۇر،
گۈلۈمۇ بىلەگىنى.

ئىلەڭچى جارچى. م: ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ئىلەڭچىگە ـــ كۆرۈم (ماقال).

ئىلەڭ ـ چىلەڭ قۇ. يىمەك ـ ئىچمەكلەر مول بولۇش، ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇش.

ئىلەڭگۈتمەك قە. تەۋەتمەك، ئىغاڭلاتماق.

ئىلەڭگۈچ قە. گۆلەڭگۈچ (بەزى جايلاردا "ئىلاڭگا" مۇ دېيىلىدۇ).

ئىلەنمەك ل. چاپلانماق، قوشۇلماق، باغلانماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

سىزگە ئاتىم ئىلەنىپ،
مەن قىنىمغا پاتالماي.
غاردىپ جان ئوتۇڭ يامان،
كېچە ئورنۇمدا ياتالماي،
ئىچمدىكى دەردىمى
خالى تاپىپ ئايتالماي.

ئىلتىش غ. باشلاش، ئەگەشتۈرۈش. م: ئۇ مېنى ئىلتىپ باردى.

ئىلدىرلاتماق قۇ. تەۋرەتمەك، سىلكىمەك، ئىغاڭلاتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئالمنى ئىلدىرلىتاي،
شاپتۇلنى شىلدىرلىتاي.
ئوتى يوق بەۋش جۇگانغا،
ئوتنى سېلىپ يالدىرلىتاي.

ئىلغا غ. پەرق. م: ئىلغا قىلماق ــ پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق.

ئىلغۇر ئىلمەك، ئىشكنى ئىلدىغان ئىلمەك. ئېرىكىغا ئىشەنگۈچە ئىشىگىڭنىڭ ئىلغۇرىغا ئىشەن (ماقال).

ئىلكەشمەك قۇ. چېتىلماق، ئارىلاشماق، ئېرىشمەك.

ئىللىسۇن قۇ. بىر خىل پۇراقلىق ئوت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئىللىسۇنمۇ ئىللىسۇن،
ئىللىسۇننى تېرىسۇن.
مەن يارىمغا خالىتا بەرسەم،
ئىللاپ ـ ئىللاپ يېغلىسۇن.

ئىللىماق قۇ. پۇرىماق، ئىسكىمەك. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشىنىڭ يادىگارىنى،
كۆز ئېقىدا ساقلىغىن.
غولى بولسا باشقا سانچىپ،
غۇنچىسىنى ئىللىغىن.

ئىلىپ قامەت قە. چىرايلىق، كېلىشكەن، زىلۋا.

ئىلىكتەللە ھەقىقى تالاق، قىزنىڭ ئۆز ئانىسى تەرەپتىن يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرى.

ئىلىكتىمەك قۇ. كۆزگە ئىلماق، ئېتىۋارغا ئالماق، ھېساپقا

ئالماق.

ئىلكى شور قه. تەلەيسىز، جاپاكەش.

ئىلكى قۇرىماق قه. مال ـ دۇنيادىن ئايرىلماق، ماغدىرىدىن كەتمەك.

ئىلىنچۇك قۇ. ئاساس، بانا، باغلىنىش، يۆلەنچۇك.

ئىلىنچىق غ. ئىلىك ـ سىلىك. م: ئىلىنىچىق ئاغرىق بولۇپ يۈرگىلى بىرنەچچە كۈن بولغان ئىدى.

ئىن قۇ. خاماندا يانچىلىپ، سورۇلماي قالغان بۇغداي؛ مالنىڭ ئىنى.

ئىنەنمەك قۇ. ئىشەنمەك.

ئىن ـ تاك قه. ھاك ـ تاك.

ئىنجا قۇ. ئاۋاق، ئورۇق، زەئىپ (بۇ سۆز "ئىنجار" شەكلىدىمۇ قوللىنىلىدۇ).

ئىنجىتماق رەنجىتمەك.

ئىنجىمارۇق ئورۇق، ئاۋاق، ئاجىز، زەئىپ.

ئىندىمەسلىك قه. پىسەنت قىلماسلىق، كارى بولماسلىق، قۇلاق سالماسلىق، جاۋاپ بەرمەسلىك.

ئىندىمەك قۇ. چاتىرماق، جەلب قىلماق، قاراتماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئايدىن ئۆنەر يۈزىڭىز،
چولپانغا ئوخشار كۆزىڭىز.
مەن سىزگە كۆيگەن ئەمەس،
ئىندىۋالغان ئۆزىڭىز.

ئىندەك "ئىندىمەك"نىڭ ئىسىم شەكلى (قولغا كۆندۈرۈلگەن

بۇركۇت ـ قارچۇغىلارنى چاقىرغانلىقنى بىلدۇرىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن: سەن قۇشۇڭنىڭ بارىدا ئۆدەككە سال، غازغا سال، تاڭلا بەش كۇندىن كېيىن مەيلى ئىنەككە كەلسۇن ـ كەلمىسۇن.

ئىنسىقتى قۇ. ئىنجىق، ئىزلەڭگۇ.

ئىنمەك قە. چۇشمەك؛ چۆكمەك. م: سوغا ئىندى ـــ سۇغا چۇشتى.

ئىمپە قۇ. پاروك، كۇلىك.

ئىملىمەك قە. ئىشارەت قىلماق. م: ئۇ تۇڭلۇكتىن بېشىنى چىقىرىپ، رىزۋاننى ئىملەپ چاقىردى.

ئىيلەك ت. ئاشلاق. م: ئىيلەك تېرە ـــ ئاشلانغان تېرە.

ئىيلىمەك قۇ. ئاشلىماق.

ي

ياپا خ. پۇتۇنلەي، ھەممىسى.
ياپەن خ. ھارۋىنىڭ ھارۋىكەش ئولتۇرىدىغان تاختىيى.
ياپچان تاغ باغرى، دالا، ئېتىز، يول ياقىلىرىدىكى تاشلىق يەرلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.
ياپسا قە. ئۇدۇل، توغرا، دەل، ماس، مۇۋاپىق، جىپسا.
م: بۇ ئىش تازا ياپسا كەلدى؛ بۇ ئىككى ياغاچ تازا ياپسا كەلدى ــ بۇ ئىككى ياغاچ بىر بىرىگە تازا دەل ياكى جىپسا كەلدى.
ياپسال قە. قىيپاش، قىيپاش يەر.
ياپسالماق قە. ئۇدۇل كەلتۈرمەك، ماس كەلتۈرمەك، جىپسىلاشتۇرماق.
ياپما قۇ. قورداقنىڭ ئۈستىگە پېتىر خېمىرنى يېپىپ دۇملەپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.
ياپما نان ت. قورۇلغان سەينىڭ ئۈستىگە بولدۇرۇلغان خېمىرنى يېپىپ، دۇملەپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق (قۇمۇلنىڭ "ياپما" دېگەن تامىغىغا ئوخشاپ كېتىدۇ).
ياپما ئۆي ت. ئۈستى ياغاچ ۋە بورا بىلەن يېپىلغان ئۆي ياپما ئۆي دېيىلىدۇ (بۇ كېمىر ئۆي ــ ئەگمە ئۆيگە قارىتىپ

ئېيتىلغان).

ياتا تۇك قە. ياچۇەك، بۆشۈك تەۋرەتكە.

ياتاك قۇ. ئاتقۇچىنىك مۇشتىكى.

يات ـ يوپۇر قۇ. يات، تونۇشمايدىغان.

ياچاق قە. كىچىك يا.

ياداق خ. خار.

يادايچا قۇ. تەخمىنەن، قارىسىغىلا، كۆڭۈلگە يۆلەپ. م: يادايچا گەپ قىلماق ــ كۆڭلىگە يۆلەپلا بىر نەرسە دېمەك.

ياداي ـ چۈداي قۇ. ئاددىلا، غورىگىل، چۆپچۆل، قاتتىق ـ قۇرۇق، ئىلاجسىز، تەسەللايى. م: داسقىنىمىز يادايـ چۈداي بولۇپ قالدى، رازى بولۇشسىلا. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مەن سېنى يارىم دېدىم،
قاچان سېنى دائىم دېدىم.
يارغىنامنىك يوغىدا
يادايـ چۈداي يارىم دېدىم.

يادىتاش سېھرىگەرلىك، ئەپسۇن ئوقۇشتا ئىشلىتىلىدىغان تاش. م: ئىچىدە يادىتىشى بار بالا.

يارا ـ شىرىق بەدەنگە چىقىدىغان تۇرلۇك ئۇچۇق، چاقا، يارا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كېسەللىكلەر.

ياراق يارامسلىق، ياراق ئاتلار ــ يارامسلىق ئاتلار، يارامسلىق كېلىن.

يارانماق ل. ياخشى كۆرۈنمەك، يارىماق. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

قارىپ قالسام يۇرۇيمەن،
تىرەك ئاسا تايانىپ.
ئونلۇقتىن بالىق توشۇپ،
ئاداشمغا يارانىپ.

يارتا ت. يېرىم، م: يارتىلماق ــ قاق يېرىمىدىن ئىككىگە بۆلمەك.

يارداك قۇ. يار، قيا.

يارما شاپتۇل خ. شاپتۇلنىڭ بىر تۈرى.

يارمىدىماق چالا ـ بۇلا بىلمەك، يېرىم ـ يېتا بىر نەرسە قىلماق. م: مەن خەنزۇچىنى پىششىق بىلمەيمەن، ئانچە ـ مۇنچە يارمىدايمەن ــ يېرىم ـ يېتا سۆزلەيمەن.

ياسداق خ. بېزەك، پەرداز، بېزەلگەن.

ياش قۇ. چامغۇر. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

مۇزلاپ ئېرىگەن ياشنى،
توغراپ سالامدۇ ئاشقا.
بىرلا كەلگەن دۆلىتىم،
يېنىپ كېلەمدۇ باشقا.

ياشلىماق قە. قايتىدىن ئىسسىتىپ بەرمەك. م: سىلى ۋاقتىدا كەلمەي، ئاشلىرى سوۋۇپ قالدى، ياشلاپ بېرەي.

ياشىمان ت. چۇچۇتۇلگەن ياققا ئۇۋۇتۇلغان ناننى ئارىلاشتۇرۇپ قىلىنغان تاماق (بەزى جايلاردا "يەڑمەن"مۇ دېيىلىدۇ).

ياغاچ قۇلاق قە. گەپ ئۆتمەس، گەپ ئاڭلىماس.

ياغ دادا ل. بوۋا. ئاتىسىنىڭ ئاتىسى.

ياغلاش قه. ياغ سۈرۈپ قويغانـدەك پارقىراپ تۇرىدىغان، ياغلىق. م: ياغـلاش تەرلـىرى تامـچىپ تۇرغان؛ دىقـماق بوينىدىن ياغلاش تەر تەپچىدى.

ياقا قۇ. ئىجارە (يەر ئىجارىسى).

ياقاڭلىماق قۇ. ئىغاڭلىماق. چايقالماق.

ياقا-ياۋان ل. چەت-ياقا، م: بىز يۇرتـچـۇلۇق ئىـشـىـغا ئارالاشـماي، ياقا-ياۋانـدا يۈرۈپ چارىـپـاي باقىپ كۈن كۆچۈرۈپ كەلگەن ئادەم.

ياقماق قۇ. چايقىماق، يۇماق. م: چىنە-قاچىلارنى ياقۇەت؛ ئاغزىڭنى ياقۇەت.

ياڭپايلى يانتۇلۇق، يانتۇ يەر.

ياڭسۇڭ ل. نامەرد (بۇ سـۆز خوتەنـدىمۇ مۇشۇ مەنـىدە قوللىنىلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ياخشى گەپنى باھاسى،
ھەركىم ئالسا مىڭ تىللا.
ئوينا خىل گاڭگۇڭ بىلەن،
جان قەينالار ياڭسۇڭدا.

ياڭشماق ل. سايراپ كەتمەك؛ كۆپ سۆزلـىمەك، مەمەدا-نىلىق قىلـماق.

يالا تۆھـمەت، قارا، بـۆھـتان. م: ئەمەت يالغا كېتىپتۇ — ئەمەت بۆھتانـغا قېپـتۇ؛ يامانـغا يولۇقـساڭ يالـىسى يۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارىسى (ماقال).

يالاندا سوپۇننىڭ قالـدۇقى (ئىشـلىتىـلىپ نېپىزلەپ قالغان سوپۇن).

يالاق ت. ئىت قاچمىسى. ماقالىدا مۇنداق كەلگەن: ئىتمۇ ئۆز يالىقىنى قورۇيدۇ (بۇ سۆز خوتەنده "ئەبرەز، يۇندا تۆكىدىغان ئورۇن" مەنىسىده قوللىنىلىدۇ).

يالاڭ ئوچۇق؛ م: يالاڭئاياق، يالاڭ باش؛ ئەستەرسىز؛ م: يالاڭ كىيىم؛ قاتمسىز؛ م: يالاڭ قاپاق؛ تاق.م: يالاڭ نومۇر ــ تاق نومۇر.

يالاياپماق قە. بۆھتان چاپلىماق، قارا چاپلىماق.

يالجا غ. نەتىجە، ئاقىۋەت.

يالجماق[1] غ. ئىلگىرى كەلمەك، روناق تاپماق. يالغانچى يالجماس، ئوغرى بېيىماس (ماقال).

يالجماق[2] غ. زېرىكمەك.

يالداما قە. خاتىرە، يادىگار.

يالدىماق قۇ. ئاتنىڭ يايلىنى قىرقماق.

يالغۇزەك خ. نەي.

يالماش چاينىماي يۇتۇش. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

كۆزۈڭ بىلەن يالمايسەن،
زۇلپۇڭ بىلەن باغلايسەن.
مەن ساڭا نىمە قىلغان،
دەرت قىلماقنى چاغلايسەن.

يالمان قۇلاق ئېتىز ــ دالىلاردا، يول بويلىرىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئوت.

يالىخور قە. تۆھمەتخور، تۆھمەتچى.

يام قە. يوغان تاشتەك. م: بېشىغا يامدەك سەللە ئورىغان دامو للام.

ياماپ ـ تۆشەپ خ. ياماپ ـ تۆمەپ،
يامان يارا ت. چاشقان يارىسى؛ بويۇن لىمغا سىلى (بويۇنغا چىقىدىغان ساقايماس يارا).
يامچاق قە. تەشتەك، گۈلدان، گۈل قاچىسى.
يامداق[1] قۇ. سۈپۈرگە.
يامداق[2] ت. چوڭ سۈپۈرگە.
يامداقلىق قۇ. سۈپۈرگە قىلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك.
يامدىماق سۈپۈرمەك.
يامزال تاغ باغرى، يانتۈلۈق. م: تاغنىڭ يامزىلىغا چىقىپلا يېنىپ چۈشتۈم.
يانپۇچاق خ. ياغاچ تېشىدىغان سايمان.
يانداق غ. ھارۋىغا يانداپ قوشۇلىدىغان ئات. م: ئىچ ئات تارتسا، يانداق ئات تارتماپتۇ (ماقال).
يانيىغاچ قۇ. ئىشكىنىڭ يان ياغىچى.
ياۋا كۆكنار چىمەنلىكلەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ياۋا چېچەك، تاغلاردىمۇ بولىدۇ.
ياۋا ماش سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاغلىق جايلاردىكى ئۆسۈملۈكلەر ئارىسىدا، ئورمان چەتلىرىدىكى نەملىك جايلاردا ئۆسىدۇ.
ياياق ل. پىيادە. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

تىكەنلىككە تىكەن دەسسەپ ياياق كەلدىم،
ھەمرايىم يوق غاربىپ يالغۇز يىلغاپ كەلدىم.
بىر ئىل بولدى سەن بۇ ياقتا ياتقالى،
غاربىپ كۆڭلۈم بىلەن سېنى يوقتاپ كەلدىم.

يايتاق قه. ئىگەرسىز، ئىگەر توقۇلمىغان. م: يايتاق ئاتقا مىنمەيمەن. (بۇ سۆز خوتەنده "يۇپىتاق"، تۇرپانىدا "ياۋداق" دەيىلىدۇ).

يەر پورى ت. يەر توزغىقى.

يەر توزغاق ل. موگو، قوزىقارنى.

يەر غاجماق قه. دۆم چۇشمەك. م: يەر غاجاپ ئۆلمەك.

يەر ياڭقى خاسلىق.

يەر يالغۇر قه. يەر يۈتقۇر (قاغاش سۆزى). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

بارمىغۇرەي، بارمىغۇر،
بارغان يېرىدىن كەلمىگۇر.
بىزنى يوللارغا قاراتتى،
ئاشىق دېگەن يەر يالغۇر.

يەر يېغى كىرسىن.

يەكسان قه. يالاڭ، ساپلا، پۈتۈنلەي، يەكسان شۇنداق — ساپلا شۇنداق.

يەلەڭ ل. گۆلەڭگۈچ.

يەل-بوران قۇ. شامال-بوران. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يەل-بورانده‌ك يەل بولۇپ،
يەتسەم يارىمنىڭ قېشىغا.
مىرزا گۈلده‌ك ئاچىلىپ،
سانچىۋالسام بېشىمغا.

يەل ياراڭ ل. سىپلىس.

يەنسۇنۇق قۇ. بۇلاقلاردا بولىدىغان قۇرۇتقا ئوخشاش

جانۋار، دورا ئورنىدا سۇ بىلەن تىرىكلا ئىچىلىدۇ.

يوبدان خ. قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان تاماق.

يوپۇتماق يوشۇرماق، ياپماق.

يوپۇرا قە. ئۇدۇل، دۇچ. م: بىر ماشىنا ئۆينىڭ يوپۇرىسىغا كېلىپ شىپپىدە توختىدى؛ بالام ھىلىقى ئادەمگە يوپۇرا كېلىپ قالمىغىن جۇما!

يوپۇرغا قۇ. سۆرەم.

يوتۇق - قۇ. يانتۇ، قىيپاش، يانباغرى. م: يوتۇق يەر ــ يانتۇ يەر.

يوتۇقماق قە. كۆز قاپىغى ياكى يۈز-كۆزى ئىشىشىپ قالماق، ئۇۋۇقماق.

يودا قە. ئەبگا، سوكال؛ نامرات، گاداي؛ ئورۇق، قوتۇر.

يودو قۇ. "يودا"غا قارا.

يوددماق قورسىغى ئاغرىغان ئادەملەرنى تۈز، نان قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئاشلىماق (خۇراپى ئۇسۇل بىلەن داۋالاش).

يورتماق ئۇششاق قەدەم بىلەن تېز ھەم سىلىق ماڭماق (بۇ سۆز ئاساسەن ئاتقا قارىتىلىدۇ). م: ئاتنى يورتماق ــ ئاتنى يورتۇپ ماڭماق.

يوسول قو. پۇقرانى ئالۋاڭ-ياساقتا ھەيدىگۈچى ئوردا دوغىسى، ياساۋۇل.

يوغا ئا. تەكچە، ئويۇق.

يوغا تام قە. ئۆي بىلەن ئۆتتۇرىسىدىكى پاكار تام.

يوغا تامغا منمەك قە. مەسخىرە قىلىش سۆزى. م: ۋەلىسىپتكە منمەن دىگۈچە، يوغا تامغا منىپ كەلگىنە!

يوغانچى چوڭچى، تەكەببۇر، پوچى.
يوقساز خ. كەمبەغەل، نامرات.
يوقسز خ. "يوقساز"غا ئوخشاش. م: بالا يوقسزغا، كېيىك ئوقسزغا (ماقال).
يوقلا قۇ. يوق.
يول ئاغزى تۆت كوچا دوقمۇشى.
يولەك قە. ئارىلىق، كارىدور (قورانىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن قورانىڭ ئىچىگە كىرگۈچىلىك بېسىپ ئۆتىدىغان ئارىلىق).
يوناق خ. دەل، توغرا.
يونۇپ - يۇمۇرۇپ قۇ. يونۇپ - قومۇرۇپ.
يۇپۇڭ ت. يېلىڭ، يۇپقا.
يۇتقۇنچاق غ. يۇتقۇلۇق.
يۇتما خ. كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق.
يۇدى - يۇقى غ. شىرەم، يىراغراق. م: يۇدى - يۇقى تۇققان.
يۇقما قۇ. يۇقۇملۇق. م: يۇقما ئاغرىق ــ يۇقۇملۇق كېسەل.
يۇلقۇنماق ئۆزنى ئۆزى يۇلماق، باغلاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كۈچىنىپ ھەركەت قىلماق. م: قاماقتا چۈشكەن بېلىقتەك يۇلقۇنماقتا ئىدى.
يۇمشماق يۇمشاپ قالماق، ئاچچىغى يانماق، رايىدىن قايتماق؛ ماقۇل بولماق.
يۇمۇرماق قۇ. قومۇرماق، يونۇماق، ئاغدۇرماق.
يۇمۇرغا يۇقماسلىق ھېچنەرسە چاغ كەلمەسلىك، قىلچە تەسىر قىلماسلىق.

يۆتۈك قۇ. تولۇقلىما، قوشۇمچە. م: ئاشلىغىمىز تۈگەپ قالاي دىدى. بىرئاز يۆتۈكلىۋالايلى.

يۆگۈمەچ ل. يۆگۈمەچ قىلىپ قاسقانىدا پىشۇرۇلىدىغان هورنان، خۇاجۇمر.

يۇدۇمچى ل. هاممال، مال توشۇغۇچى.

يۇرۇش[1] ت. قاتنايدىغان ۋاستە ياكى بىر ياققا بارىدىغان ئادەم. م: يۇرۇش چىقىپ قالسلا بارىمەن؛ بىرەر يۇرۇش چىقىپ قالسلا ئەۋەتىپ بېرىمەن.

يۇرۇش[2] قۇ. قائىدە، نىزام، پەدە، چە. م: قۇمۇل يۇرۇشدە ــ قۇمۇلچە، قۇمۇل پەدىسىدە، قۇمۇل قائىدىسىدە؛ ئۇ ناخشىنى قۇمۇل يۇرۇشدە ئېيتىدىكەن.

يۇرىگىنى سۇ ياقىلاپ تۇرماق ئەنسىرەپ تۇرماق، قورقۇپ تۇرماق، يۇرەك ئالدى بولماق.

يۇز كۆرسەتمەك ت. ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرىدا ۋە تاسادىپى هادىسىلەر يۇز بەرگەندە پەتەگە بارماق.

يېپىشىق غ. بىزەك، قېلىن.

يېتىنچان قۇ. مېهرىۋان، غەمگۇزار، كۆڭۈلچەك؛ چېچەن، هۇشيار.

يېزەك ل. دەككە.

يېسىر يېتىم (بۇ سۆز كۆپىنچە "يېتىم ـ يېسىر" دىگەن جۈپ سۆز شەكلىدە كېلىدۇ). قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

ئاتام مېنى ئانام مېنى،
جاپا ـ ئەمگەك بىلەن باققان.

ئېزىز بېشىمنى يېسىر ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

يېسۈبلەك ت. بەسەي.

يېشقماق غ. يەرگە سۇ تولا كىرىپ كەتكەنلىكتىن كۆكىرىپ كۈچىدىن كەتمەك. م: يەرگە سۇ تولا كىرىپ يېشىقىپ كەتتى.

يېغا ئۇرۇش، جەڭ؛ ياۋ، دۈشمەن. يېغا يانىدىن قوپار، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال).

يېغلاشماق قە. ئۇرۇشماق، سوقۇشماق، جىدەللەشمەك.

يېقىن - يورۇق تونۇش - بىلىش. م: ئۇ يېقىن - يورۇقلارنىڭ ئەيىپلىشىدىن ئەنسىرىدى.

يېگۈلۈك تاماق، يىمەكلىك. م: بىرى يەنە بىرىگە يېگۈلۈك تۇتۇپتۇ.

يېلىقماق قۇ. زېرىكمەك. م: بۇ يەردە بىرمۇ تونۇشۇم يوقكەن، بەك يېلىقىپ كەتتىم.

يېمىش قۇ. مېۋە، مېۋە قۇرۇغى.

يېنىنى ئالماق بولۇشماق، يان باسماق، تەرەپدار بولماق. م: ئۇ ئاغىنىسىنىڭ يېنىنى ئېلىپ، ئۇنى بوزەك قىلغانلارغا قارشىلىق بىلدۈردى.

يېنى - ۋىلى قۇ. ئەتراپى، ئۆپ - چۆرىسى.

يېۋىداق قۇ. يايداق. م: ئېشەكنى يېۋىداق مىنىپ كەلدىم.

يېت قۇيماق، چەلپەك، پوشكال.

يېتىم ئوچاق خ. ئوچاقنىڭ ئوت قالايدىغان يېرى.

يېخا - يۆگەم قارا - قويۇق، بىراقلا.

يىدىغ خ. بۇزۇق، بۇزۇلغان. م: يىدىغ تۇخۇم — بۇزۇلغان تۇخۇم.

يىغاچ قەلەم قۇ. قېرىندىاش قەلەم.

يىگويەن چاپان قۇ. ياقا ۋە پەشلىرىگە كەشتە بېسىلغان قەدىمقى چاپان (ئايالچە).

يىگىتلەنمەك قە. ئوغۇل بالىلىق قىلماق، باتۇرلۇغى تۇتماق، جۇرئەتلەنمەك.

يىگىنە قۇ. ھالقا، زىرە، قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

يارىمىنىڭ قۇلاقىغا يىگىنە بولاي دەيمەن.
ئوڭ يانىمغا چاچ قويۇپ، دىۋانە بولاي دەيمەن.

يىلغامات ل. يىغلىماق.

يىمەن ل. باياۋان، چۆل، دەشت. قوشاقتا مۇنداق كەلگەن:

نەگە يۈرسەڭ سېنى بىلەن بارۇرمەن،
كۆز ياشىمغا كېمە سالىپ ئۆتۈرمەن.
خۇدايىتالا جۇپتۇنۇ ئايرىماسۇن،
غاريىپ بولسام شۇ يىمەندە ياتۇرمەن.

تەھرىر: مىرسۇلتان
مەسئۇل تەھرىر: رەقىپ ۋاھاپ
مەسئۇل كوررېكتور: مەريەم ئىسمائىل

ئۇيغۇر شىۋىلىرى سۆزلۈگى

تۈزگۈچى: غۇلام غوپۇرى
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.50 يۈەن